



# अज्ञिंठा

नियतकालिक  
२००१-०२



मु. जे. महाविद्यालय, जळगाव



कृतज्ञता सोहळा.....  
मा. कुलगुरु डॉ. एस्. एफ. पाटील  
यांचा सत्कार करतांना  
के.सी.ई सोसायटीचे  
प्रभारी अध्यक्ष श्री. के. टी. पळोड



कृतज्ञता सोहळा.....  
व्यासपीठावरून संबोधित करतांना  
के.सी.ई सोसायटीचे  
प्रभारी अध्यक्ष श्री. के. टी. पळोड



डॉ. अण्णासाहेब जी.डी. वेंडाळे  
महिला महाविद्यालयाचे प्राचार्य  
मा. श्री. आर. डी. राणे सर  
यांना महाराष्ट्र शासनाचा  
आदर्श शिक्षक पुरस्कार  
जाहिर झाल्याबद्दल मु. जे. परिवारातर्फे  
सत्कार प्रसंगी बोलतांना  
प्राचार्य अनिल राव

मु. जे. महाविद्यालय, जळगाव

# अजिंठा

२००१-०२

## संपादक मंडळ

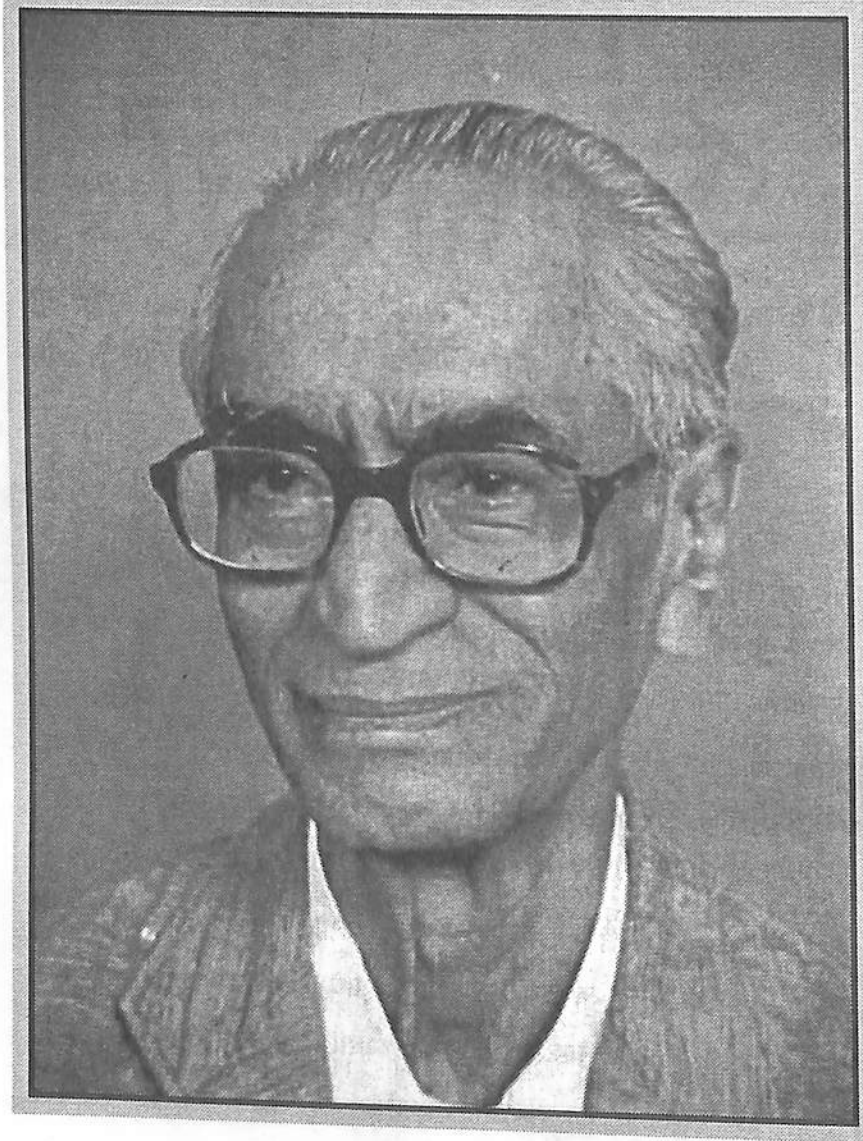
प्राचार्य अनिल राव  
उपप्राचार्य पी. एल. कोल्हे  
उपप्राचार्य एम. डी. बोडे  
उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे

प्रा.सौ. गौरी राणे (प्रमुख संपादिका)	प्रा.डॉ. जी. एस. चौधरी
प्रा.सौ. पी. बी. राणे	प्रा. ए. बी. पाटील
प्रा.सौ. एस. पी. चौधरी	प्रा. एस. एन. तायडे
प्रा.सौ. सुजाता देशपांडे	प्रा. पी. बी. चौधरी
प्रा. श्रीमती रेखा मुजुमदार	प्रा. एन. डी. चौधरी
प्रा. एच. बी. गाजरे	प्रा. वाय. ए. सैदाणे

- मुखपृष्ठ सजावट -

कु. रेखा बोरोले (टी.वाय.बी.एस्सी. कॉम्प्युटर)

## विनम्र श्रद्धांजली



कै. भाईसाहेब वाय. एस. महाजन

## माननीय भाईसाहेब महाजन : थोर शिक्षणमहर्षी

मु. जे. महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य व खान्देश कॉलेज एज्युकेशन सोसायटीचे माजी अध्यक्ष आदरणीय भाईसाहेब वाय. एस. महाजन यांचे दिनांक २७/८/२००१ रोजी दुःखद निधन झाले अन् संस्थेचे अपरीमित नुकसान झाले.

भाईसाहेबांनी राजकारण, समाजकारण व शिक्षण अशा विविध क्षेत्रात हिरहिरिने भाग घेऊन समाजजीवन शुध्द व निर्मळ बनविण्यासाठी स्वतःच्या जीवनाचा एक उत्तम आदर्श समाजासमोर ठेवला. त्यांनी सुसंस्कृत जीवननिष्ठा डोळसपणे स्वीकारून व्यक्तिगत व सामाजिक जीवनांत नैतिक मूल्यांची जोपासना अत्यंत जागरूकपणे केली.

भाईसाहेबांची राहणी अत्यंत साधी होती व तीच त्यांच्या निर्मळ विचारांची प्रतिक होती. त्यांचा हसरा चेहरा व प्रसन्न मुद्रा यामुळे संपर्कात येणारा प्रत्येक जण त्यांचा चाहता होत असे. हा दिलखुलास स्वभावच त्यांना समाजातील सर्व थरातील लोकांशी कायमचा जोडत होता. त्यांचे वैयक्तिक, सामाजिक व राजकीय जीवन देखील अत्यंत साधे सरळ होते. अर्थात त्यांची विद्वत्ताच खऱ्या अर्थाने यात प्रतिबिंबित होत होती.

भाईसाहेबांनी इंग्लंड मध्ये असतांना लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्स येथून बी.एससी. इकॉनॉमिक्स व बार-अॅट-लॉ ही पदवी संपादन केली. त्या काळात त्यांना अनेक जागतिक अर्थतज्ञांचा सहवास लाभला. त्यांनी प्लेटो, बर्नाड शॉ, चेस्टरसन, शेक्सपीअर, डिकन्सन इ. च्या वाङ्मयाचा सखोल अभ्यास केला होता व त्यांची भाईसाहेबांच्या वैयक्तिक जीवनावर चांगली छाप पाडली.

सतत ४ वेळा खासदार म्हणून निवडून घेवून निर्मळ राजकारण करणारे ज्येष्ठ विचारवंत म्हणून भाईसाहेब परिचित होते. लोकसभेत त्यांनी विविध विषयांवर अभ्यासपूर्ण भाषणे दिलीत. युगोस्लाविया, रशिया, युकेन इ. देशांचा अभ्यासदौरा त्यांनी केला. त्यांनी शेतमजुरांचे पुनर्वसन, आंतरराष्ट्रीय आर्थिक परिस्थिती, देशाचे आर्थिक अंदाजपत्रक, परकीय चलन नियमन इ. महत्वपूर्ण विषयांवर मार्गदर्शन केले. खान्देश कॉलेज एज्युकेशन सोसायटीच्या व मु. जे. महाविद्यालयाच्या जडणघडणीत त्यांचा सिंहाचा वाटा आहे. मु. जे. महाविद्यालय व खान्देश कॉलेज एज्युकेशन सोसायटी परीवाराच्या वतीने माननीय भाईसाहेब महाजन यांना विनम्र श्रद्धांजली.



## अंतरंग

- श्रद्धांजली - कै. भाईसाहेब महाजन
- मान्यवरांचे संदेश
- संपादकीय
- प्राचार्यांचे मनोगत
- मराठी विभाग
- संस्कृत विभाग
- हिंदी विभाग
- इंग्रजी विभाग
- महाविद्यालयीन वार्ता
- भावपूर्ण निरोप
- हार्दिक अभिनंदन
- प्राध्यापकांचे विशेष कार्य
- विशेष शिष्यवृत्ती
- महिला सबलीकरण वर्षानिमित्त आयोजित प्रदर्शन
- मान्यवरांच्या भेटी
- अखिल भारतीय महिला खो-खो स्पर्धांचा वृत्तांत
- कनिष्ठ महाविद्यालय अहवाल
- वरिष्ठ महाविद्यालय अहवाल
- उज्वल यशाची परंपरा
- विविध परिक्षांचे निकाल
- विविध शिष्यवृत्ती आणि पारितोषिके प्राप्त विद्यार्थी

सदर नियतकालिकातील मते व विचार प्रत्येक लेखकाचे व्यक्तिगत असून प्रकाशक, महाविद्यालय अथवा संस्था त्यांचेशी सहमत असतीलच असे नाही.

सुषमा स्वराज

*Sushma Swaraj*



सत्यमेव जयते

सूचना एवं प्रसारण मंत्री  
भारत सरकार  
नई दिल्ली - ११० ००१

MINISTER OF  
INFORMATION & BROADCASTING  
GOVERNMENT OF INDIA  
NEW DELHI - 110 001

## MESSAGE

I am glad to know that Mooljee Jaitha College is bringing out its yearly college Magazine "Ajinta" as a special issue on the subject "Women Empowerment year".

Women are the pillars of the society. They have an important role in the building of society. To spread awareness among women mens educating the whole society. In the year of "Women's Empowerment" a magazine such as this will lend voice to the women.

**My Best Wishes**

**Sd/- Shushma Swaraj**

उमा भारती  
UMA BHARATI



मंत्री - युवा कार्यक्रम एवं खेल  
भारत सरकार  
नई दिल्ली - ११० ००१  
MINISTER  
YOUTH AFFAIRS AND SPORTS  
GOVERNMENT OF INDIA  
NEW DELHI - 110 001

### MESSAGE

I am glad to know that the Mooljee Jaitha College, Jalgaon on occasion of "Women Empowerment Year" has decided to dedicate their yearly magazine Ajintha as a special issue on this subject.

I convey my best wishes to the management, staff and student and also success of the entire endeavour.

Sd/- Uma Bharati

श्रीमती जयवंती मेहता  
SMT. JAYAWANTI MEHTA



विद्युत राज्य मंत्री  
भारत सरकार  
नई दिल्ली - ११० ००१  
MINISTER OF STATE FOR POWER  
GOVERNMENT OF INDIA  
NEW DELHI - 110 001

### MESSAGE

I am extremely happy that Mooljee Jaitha College (Khandesh College Education Society), Jalgaon. Maharashtra has decided to dedicate their yearly College Magazine "Ajintha" as special issue on the subject of "Women Empowerment" since the year 2001 was declared as Women Empowerment year.

I take the opportunity of wishing the above venture of the College all success and pray that they continue their activities on the subject in the interest of Women Development / Empowerment.

Sd/- Jayawanti Mehta

श्रीमती सुमित्रा महाजन  
SMT. SUMITRA MAHAJAN



राज्य मंत्री  
मानव संसाधन विकास मंत्रालय  
(महिला एवं बाल विकास विभाग)  
भारत सरकार  
नई दिल्ली - ११० ००१  
MINISTER OF STATE FOR  
HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT  
(DEPT. OF WOMEN & CHILD DEVELOPMENT)  
GOVERNMENT OF INDIA  
NEW DELHI - 110 001

संदेश

खानदेश कॉलेज एज्युकेशन सोसायटी द्वारा संचलित मुलजी जेठा कॉलेज, महिला सशक्तिकरण वर्षा निमित्त 'अजिंठा' मासिकाचा विशेषांक प्रकाशित करित आहे. वाचून आनंद झाला.

आज महिला प्रत्येक क्षेत्रात पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून कार्य करण्यास समर्थ आहे, हे आज अनेक उदाहरणांनी सिद्ध झालेले आहे. आशा आहे कि आजच्या युवतीला तिच्या मधील प्रतिभा व कार्यक्षमता जागृत करण्यास व सशक्त नारी सशक्त समाज उक्तीची परिभाषा खऱ्या अर्थाने सार्थक करण्यास आपली पत्रिका मदतगार व मार्गदर्शक ठरेल.

पत्रिकेच्या सफल प्रकाशनास हार्दिक शुभेच्छा.

शुभेच्छु

सुमित्रा महाजन

Recipient of D. G. Commendation Award - 98-99

मेजर डॉ. रूपा एस. शहा

Major Dr. Rupa S. Shaha

M.A., M.Phil., Ph.D., D.A.E., D.P.E.

Member of Central Advisory Committee (NCC) New Delhi  
Member of State Advisory Committee (NCC) Maharashtra  
Member of NCC Ad-hoc Committee, Shivaji University, Kolhapur  
Member of NCC Scholarship Committee, Shivaji University, Kolhapur  
Major - 6 MAHARASHTRA Girls Bn NCC Kolhapur (ANO)



Office : Mahavir College, Kolhapur  
Phone : 651830  
Resi. : 'Disha' State Bank Colony,  
Sagarmal, Kolhapur  
Phone : 657499, 661688  
Fax : (0231) 640494  
Resi. : 693399, 693499

संदेश

प्रति,  
प्राचार्य अनिल राव  
मूलजी जेठा महाविद्यालय, जळगांव

सरनेह नमस्कार

आपले व प्रा.सी. गौरी राणे यांचे पत्र मिळाले. 'अजिंठा' या आपल्या महाविद्यालयाच्या नियतकालिकाचा वार्षिक अंक स्त्री विशेषांक म्हणून काढण्याचा निर्णय आपण घेतला याबद्दल वाचून समाधान वाटले.

मूलजी जेठा महाविद्यालयाने केलेली सुवर्ण-महोत्सवी वाटचाल अभिमानारूपद आहे. महाविद्यालयाच्या भविष्यातील सजण व दैदिप्यमान वाटचालीसाठी मनःपूर्वक शुभेच्छा !

आपणांस तसेच प्रा. सी. एस. गोखले व अन्य सहकाऱ्यांनाही प्रेमपूर्वक नमस्कार.

मेजर डॉ. रूपा एस. शहा



## P. T. USHA

P. T. Usha School of Athletics  
Kozikode, Kerala.

### MESSAGE

To,  
The Principal,  
M. J. College, Jalgaon.

I am extremely happy to come over here on the occasion of All India Inter University Women's Kho-Kho tournaments and to meet you all. It is the joyous occasion for me to see these women Kho-Kho players on this specious ground of M. J. COLLEGE, JALGAON. I think it is a golden opportunity for me to attend the concluding ceremony of this "MEGA EVENT" in the year of "Women Empowerment". I should thank the Vice Chancellor North Maharashtra University Jalgaon and Principal M. J. College Jalgaon who took interest to arrange this "All India Inter-University Women's Kho-Kho tournaments. I have no words to express my gratitude to them.

I came to know that M. J. COLLEGE, JALGAON has decided to dedicate their annual magazine "AJINTHA" to the "Women Empowerment". I wish this magazine a grand success.

Yours Sincerely,

## संपादकीय

प्रा. सौ. गौरी राणे

'नेमेचि येतो मग पावसाळा' या उक्तीप्रमाणे यावर्षी देखील अजिठ्यांच्या वार्षिकांक आपल्या भेटिला आला आहे. परंतु या वर्षीच्या अजिठ्याच्या गाभा हा दरवर्षीच्या अजिठ्यापेक्षा निश्चितपणे वेगळा आहे. नुकतेच देशभरात महिला सशक्तीकरण वर्ष साजरे झाले व त्याला अनुसरून हा विशेषांक आपल्या पुढे सादर करतांना मला विशेष आनंद होत आहे.

८ मार्च २००१ ते २४ मार्च २००२ हे नव्या शतकातील पहिले वर्ष महिला सशक्तीकरण वर्ष म्हणून साजरे करण्यात आले. हे वर्ष साजरे करण्या इतपत जेव्हा पुरुषांनी महिलांची दखल घेतली त्याला खरंतर उशीरच झाला असे म्हटले पाहिजे. पुरातन काळापासून स्त्री ही पुरुषाची दासी आहे, अशीच आपल्या समाजाची जडणघडण आहे. याला कुठेतरी छेदण्याचे काम महात्मा ज्योतीराव फुले यांनी केले व त्यानंतर काही विचारवंतांनी स्त्रीला पुरुषांपेक्षा वरचढ नाहीतरी किमान समान हक्क मिळाले पाहिजेत या दृष्टीने समाजात जागृती निर्माण केली. या कामात कवी देखील मागे राहिले नाहीत. कविवर्य भा.रा. तांबे यांनी म्हटले आहे.

वाटे स्त्रीच सुधा, हलाहलही ती, ती वारुणी दारुण  
दृष्टीक्षेप पुरे उठे मृत मरे आणि पडे झिंगून !  
ब्रम्हा विष्णू महेश लोळती पदी स्त्रीचा दरारा पहा  
आता कोण म्हणे स्त्रियेस अबला ?  
स्त्रीला नमस्कार हा.

आज समाजात पुरुषांच्या बरोबरीने किंवा वरचढपणे काम करताना अनेक स्त्रिया दिसत आहेत

किंबहुन ज्या प्रसिध्दी पावल्या आहेत अशाच स्त्रियांचा प्रातिनिधिक स्वरूपात नेहमी उल्लेख होतो. कोण म्हणते स्त्रीही अबला आहे ? असे असते तर झाशीची राणी, अहिल्याबाई होळकर, सावित्रीबाई फुले, पंडीता रमाबाई यांच्या सारख्या कालच्या स्त्रिया किंवा इंदिरा गांधी, किरण बेदी, मदर तेरेसा, अरुंधती रॉय या आजच्या काळातील स्त्रियांचा इतिहास व कीर्ती आज आपल्याला माहित झाली नसती. एक किरण बेदी जेव्हा स्त्री ला विशिष्ट उंचीवर नेऊन ठेवते तेव्हा शेकडो सखुबाई, गंगुबाई या समाजाशी झुंज देत अपयशी ठरतात म्हणूनच महिला सबलीकरणाची गरज आजही बहुतांश स्त्रियांना आहे.

"महिला सबलीकरण वर्ष" जाहीर झाल्यानंतर हे वर्ष साजरे करण्याची काहीच आवश्यकता नाही. आजची स्त्री सबलच आहे असे समस्त पुरुष मंडळींचे मत परंतू हे फक्त आपण शहरातील महिलांबाबतच म्हणू शकतो. ग्रामीण भागात, खेडोपाडी, वस्त्यांवर राहणाऱ्या स्त्रियांची अवस्था आजही तितकीशी चांगली नाही. आजही या स्त्रिया अन्याय व अत्याचार पीडीत आहेतच. महिला संरक्षण विषयक कायद्याची खरचं अशावेळी अंमलबजावणी होते का ? हा मुद्दा देखील तितकाच महत्वाचा आहे. आजपर्यंत ज्या ज्या क्षेत्रात फक्त पुरुषांचीच मक्तेदारी होती त्या त्या क्षेत्रात आज महिला देखील अग्रेसर आहेत व त्यांनी आपला ठसाही उमटवलेला आहे परंतु कुठलाही धोरणात्मक निर्णय घेण्याच्या प्रक्रीयेत मात्र आजही अभावानेच महिला आढळतात. याचे कारण म्हणजे आज या पुरुषप्रधान



समाजाला महिलांच्या सक्षमतेची खात्री पटलेली असून स्त्री ला मात्र तिच्या सक्षमतेविषयी अनभिज्ञ ठेवण्यासाठी चा एक प्रयत्न असेच म्हणावे लागेल.

आजही नेमून दिलेले काम प्रामाणिकपणे व काटेकोरपणे करण्याची स्त्रियांची धडपड दिसून येते. असे नसते तर भारतीय संसदेच्या प्रवेशद्वारावर अनेक पुरुष सुरक्षारक्षक असताना एकट्या कमलेशकुमारीनेच आपल्या जीवाची पर्वा न करता संशयीत वाहानाला हटकले व संसदेतील अतिमहत्वाच्या तसेच इतर व्यक्तींचे प्राण वाचविले. सरोजिनी नायडू यांनी म्हटले होते की जो पर्यंत स्त्रिया राजकारणात व समाजकारणात समर्थपणे भाग घेणार नाहीत तो पर्यंत या देशाचा खऱ्या अर्थाने विकास होणे शक्य नाही. मात्र आज त्यांच्या अपेक्षांनुसार स्त्रिया राजकारणात व समाजकारणात सक्रीय झाल्या आहेत व यामुळेच देश देखील प्रगतीच्या मार्गावर वाटचाल करीत आहे. महात्मा गांधीजींनी देखील म्हटले होते की "एक माता ही शंभर शिक्षकांपेक्षा श्रेष्ठ आहे."

या विषयाला अनुसरूनच आम्ही यंदाचा हा स्त्री विशेषांक सादर केला आहे. या विशेषांकासाठी अनेक मान्यवरांनी आपले शुभेच्छा संदेश पाठविले त्या बद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत. या अंकाला विषयाची मर्यादा असून देखील विद्यार्थ्यांचा उत्स्फूर्त प्रतीसाद लाभला त्याबद्दल खरोखरीच त्यांचे जितके कौतुक करावे तितके थोडेच आहे. स्त्री अनेक वर्षांपासून आपल्या घरातच कार्यरत होती आता मात्र तिची कार्यशक्ती आपल्या नेहमीच्या चौकटी बरोबरच गगनात भरारी मारण्यासाठी सज्ज झाली आहे अशी मध्यवर्ती कल्पना घेऊन बनवलेल्या मुखपृष्ठाची मांडणी व सजावट कु. रेखा बोरोले या विद्यार्थिनीने

केली त्याबद्दल तिला धन्यवाद ! या अंकाच्या सादरीकरणासाठी मला मा. प्राचार्य, उपप्राचार्य, संपादक मंडळातील माझे सर्व सहकारी व कु. सवीता नंदनवार यांनी जे सहकार्य केले त्याबद्दल मी त्यांच्या ऋणात राहू इच्छिते. सातपुडा ऑफसेटचे श्री. संजय वाणी व झरोका ग्राफीक्स चे श्री. अनिल शिंपी यांनी अंक आकर्षक व नेटका व्हावा यासाठीचे जे प्रयत्न केले त्याबद्दल त्यांचे हार्दिक आभार. कुठलेही कार्य सिध्दीस न्यायचे असेल तर कार्य प्रमुखाला काही कट्ट, न आवडणारे निर्णय घ्यावेच लागतात यालाच अनुसरून संपादिका या नात्याने मी हा अंक परिपूर्ण केला. शक्यतो त्यात आक्षेपार्ह बाबी येऊ नयेत म्हणून विशेष लक्ष देऊन प्रयत्न केलेत. परंतु तरी देखील त्यात काही त्रुटी आढळल्या तर त्याबद्दल आपण मला उदार मनाने क्षमा कराल ही खात्री आहे धन्यवाद !

जय स्त्री शक्ती !



## प्राचार्यांचे मनोगत

प्राचार्य अनिल राव

नविन सहस्रकाचा प्रारंभ मोठ्या आनंदाने आणि उत्साहाने गतवर्षी आपण केला. या सहस्रकातील प्रारंभिक वर्षअखेरीचा हा अंक प्रसिध्द करताना मला विशेष आनंद होत आहे. यंदाचे वर्ष महिला सशक्तीकरण वर्ष म्हणून सर्वदूर साजरे करण्यात आले. नविन प्रकल्प, योजना व विविध कार्यक्रमांच्या माध्यमातून स्त्रीशक्तीला समाजाने अभिवादन केले. आपण देखील वर्षभरात विविध कार्यक्रम करून हे वर्ष महिला सशक्तीकरण वर्ष म्हणून साजरे केले. त्याचाच एक भाग म्हणजे हा महिला विशेषांक होय.

महिला सशक्तीकरण वर्षातील अनेक कार्यक्रमांपैकी एक महत्वाचा कार्यक्रम म्हणजे आपल्या महाविद्यालयात झालेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ महिला स्त्री-स्त्री स्पर्धा. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ स्थापनेपासून अशा प्रकारच्या आंतरविद्यापीठ स्पर्धा उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ परिक्षेत्रात प्रथमच आयोजित करण्यात आल्या. प्रगल्भ परंपरा, सूत्रबद्ध नियोजन व एकरूप समन्वय या पूर्व अनुभवातून सिध्द झालेल्या आपल्या महाविद्यालयाच्या वैशिष्ट्यांमुळेच ह्या स्पर्धांच्या आयोजनाची जबाबदारी विद्यापीठाने महाविद्यालयावर टाकली व सर्व विद्यार्थी, शिक्षकेतर कर्मचारी व प्राध्यापकांच्या सहयोगामुळे आपण यशस्वीरित्या ती पार पाडली. सुवर्णकन्या पी.टी.उषा यांच्या शुभहस्ते ह्या स्पर्धांचा झालेला पारितोषिक वितरण समारंभ सगळ्यांच्या कायम स्मरणात राहिल.

दि. १५ ऑगस्ट २००१ रोजी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाचे द्वितीय कुलगुरु प्रा. डॉ. एस. एफ. पाटील यांचा कार्यकाल संपून त्यांचे जागी नवीन कुलगुरु म्हणून प्रा.डॉ. आर. एस. माळी यांची नियुक्ति झाली. गत पाच वर्षात मा. डॉ. एस. एफ. पाटील यांनी आपल्या महाविद्यालयाबद्दल सतत सकारात्मक भूमिका घेवून आपणांस सहकार्य व मार्गदर्शन केले. त्यांच्या कार्य कालावधीत विद्यापीठाचे व सर्व महाविद्यालयांचे शैक्षणिक व संशोधनात्मक आलेख उंचावले. नवनि्युक्त कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी आपल्या महाविद्यालयाचे माजी विद्यार्थी आहेत. सुरुवातीपासूनच अत्यंत हुशार विद्यार्थी म्हणून ते परिचित आहेत. या महाविद्यालयाचे अनेक माजी विद्यार्थी उच्चपदस्थ झाले असून त्यांनी राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर संस्थेचे नाव उज्ज्वल केले आहे त्याच यादीतील एक महत्वाचे नाव म्हणजे डॉ. आर. एस. माळी होय. अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीतून चिकाटीने वाटचाल करत सर या पदापर्यंत पोहचले आहेत. साहजिकच मुळजी जेठा महाविद्यालय परिवारातील सर्वच सदस्यांना याचा सार्थ अभिमान आहे. डॉ. आर. एस. माळी यांच्या येत्या पाच वर्षांच्या कार्यकाळात विद्यापीठाची व महाविद्यालयाची भरभराट होईल याबद्दल आपणांस खात्री आहे.

मुळजी जेठा महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य आदरणीय बॅरिस्टर भाईसाहेब वाय. एस. महाजन यांचे वृध्दापकाळाने निधन झाले. व्यासंगी गाढे अभ्यासक व कुशल प्रशासक म्हणून मा. भाईसाहेबांचा लौकिक





होता. १९४९ पासून सलग २३ वर्षे मुळजी जेठा महाविद्यालयाचे प्राचार्य या नात्याने त्यांनी कार्य केले व या काळातच महाविद्यालयाच्या अशा विविध पध्दती व परंपरा निर्माण झाल्यात ज्यांचा आता प्रगल्भ परंपरा म्हणून उल्लेख होतो. मु. जे. महाविद्यालय परिवाराच्या वतीने मा. भाईसाहेब महाजन यांना विनम्र श्रद्धांजली.

गेल्या काही वर्षात उच्च शिक्षण क्षेत्रात झालेले विविध बदल निश्चितच सर्व घटकांना विचार करण्यास प्रवृत्त करीत आहेत. स्वातंत्र्योत्तर काळात विद्यापीठे व महाविद्यालये यांची संख्या प्रचंड प्रमाणात वाढली व त्यामुळे संपूर्ण देशात सर्व ठिकाणी व सर्व घटकांपर्यंत उच्च शिक्षण पोहोचले. समाजातील जो वर्ग उच्च शिक्षणापासून वंचित होता त्या वर्गास शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध झाल्यात. तथापि खुल्या आर्थिक धोरणांमुळे व वर्ल्ड ट्रेड ऑर्गनायझेशन सारख्या संस्थांच्या हस्तक्षेपामुळे येणारी काही वर्षे उच्च शिक्षणासाठी कशा स्वरूपाची असतील याबद्दल अनेक प्रश्न निर्माण होत आहेत. आपल्या देशात उच्च शिक्षण म्हणजे अशी एक पध्दती व व्यवस्था मानली गेली आहे की, ज्याद्वारा अद्यापही उच्च शिक्षण जरी मूलभूत मानवी मुल्य युवकांना दिली जाऊन, त्यांचे संवर्धन होईल व सक्षम चरित्र्य निर्मिती साध्य होईल. अद्यापही उच्च शिक्षण जरी मुलभूत हक्क म्हणून मान्यता प्राप्त नसले तरी देशाच्या सामाजिक सांस्कृतिक व आर्थिक विकासाकरीता उच्च शिक्षण नितांत गरजेचे मानले गेले. याच भावनेतून आपल्या देशात २७९ विद्यापीठे, १३००० महाविद्यालये, ३,५०,००० शिक्षक व ७५ लाख विद्यार्थी एवढा उच्च शिक्षण व्यवस्थेचा विस्तार झाला असून त्या द्वारा मानव संसाधन विकासाचे काम केले जात आहे. मात्र WTO आणि GATS यांच्या उच्च शिक्षणातील हस्तक्षेपाचे भारतीय व तत्सम

विकसनशील देशातील उच्च शिक्षण व्यवस्थेवर काय परिणाम होतील याबद्दल भिती वजा कुतूहल निर्माण झाले आहे. परिणाम विविध प्रकारचे असून त्यामुळे त्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या सर्वच घटकांना जागरूक रहावे लागेल. उच्च शिक्षण हे समाजाच्या सेवेकरीता असून ती एक व्यापारी वस्तू नाही असे सर्वमान्य तत्व असले तरीदेखील GATS चा परिणाम उच्च शिक्षणातील समानता, दर्जा, वित्तीय सहाय्य, सर्वसामान्य जनतेपर्यंत त्याची पोहोच यासारख्या आवश्यक घटकांवर मात्र विपरित परिणाम संभवतो. Association of Universities and Colleges of Canada, American Council of Education, European Universities Association व Council for Higher Education Accreditation यांनी २८ सप्टेंबर २००१ रोजी संयुक्तरित्या सर्व घटक देशांना असे आवाहन केले आहे की, उच्च शिक्षण सेवा, प्रौढ शिक्षण व अन्य शिक्षण सेवा GATS च्या नियमात आणू नये. आपणदेखील याच दृष्टीकोनातून विचार करण्याची गरज आहे व त्यामुळे सर्वच घटकांनी येणाऱ्या काही वर्षात अत्यंत जागरूकतेने काम करून आत्मविश्वास, स्वाभिमान, राष्ट्र प्रेम यांना सर्वोच्च प्राधान्य देवून प्रगती करणे आवश्यक आहे.

वाटचाल खडतर असली तरी हाच एकमेव मार्ग आहे ह्याबद्दल शंका नाही. अन्यथा ह्या क्षेत्रातही वेगवेगळ्या स्वरूपाची गुलामगिरी निर्माण होईल. आपण सर्वच ठरवून ही बिकट वाट धरूया अन स्वतः शिवाय संपूर्ण राष्ट्र विकासाचा ध्यास धरू या.

हार्दिक शुभेच्छा !



## मराठी विभाग



## मानसी

प्रणिता किसन पाटील  
द्वितीय वर्ष - विज्ञान(सूक्ष्मजीवशास्त्र)

ऑफिसातून निघाली, तेव्हा मानसी बरीच दमली होती. पण तो थकवा तिला जाणवत नव्हता. आज ती खूप आनंदात होती. साहेबांनी तिचं नाव प्रमोशनसाठी सुचवलं होतं. आपल्या परिश्रमांनी मानसीनं केवळ सहा महिन्यातच हे यश मिळवलं होतं. ती आज खुशीत होती. आपल्याच विचारात ती बसस्टॉपवर कधी पोचली, ते तिचं तिलाच कळलं नाही. थोड्याच वेळात बस आली.

मानसी घरी पोचली, तेव्हा अंधार होत होता. तिनं हातपाय धुतले. आता कसं छान वाटत होतं. चांगलं आलं घालून तिनं चहा बनवला. चहाचा, एकेक घोट घेत त्याचा आस्वाद घेतला. येतांना कॅटीनमध्ये नाश्ता झाला होता, त्यामुळे तिने जेवणाचा बेत रद्द केला.

दुपारीच आलेलं आईचं पत्र आता निवांतपणे वाचावं, म्हणून ती आपल्या खोलीत आली. दुपारपासून कामाच्या गडबडीत तिला वेळच मिळाला नव्हता. नेमकं आजच आईचं पत्र आल्यानं तिचा आनंद द्विगुणित झाला. पण... पण ते पत्र वाचलं आणि ती अस्वस्थ झाली. 'शक्य तितक्या लवकर घरी ये' असं आईने लिहीलं होतं. मानसीच्या मनात शंकेची पाल चुकचुकली.

“बाबा.... बाबांची तब्येत ठिक असेल ना ?” ती स्वतःशीच पुटपुटली. तिला खूप काळजी वाटू लागली. 'इतक्या तातडीनं का बरं बोलावलं असेल ?' उद्या सकाळीच निघायचं, असं तिनं ठरवलं.

मानसी शांतपणे पलंगावर येवून पडली. पण तिला झोप येत नव्हती. तिच्या मनात विचारांचे तरंग उठू लागले. एकीकडे बाबांची काळजी वाटत होती. आणि दुसरीकडे प्रमोशनचा आनंद पण ह्या दोन्ही परस्परविरोधी वाटणाऱ्या गोष्टींचा खूप जवळचा संबंध होता.

मानसी एका मध्यमवर्गीय कुटुंबात वाढली. धाकटा भाऊ, आई, बाबा आणि ती, असं त्यांचं चौकोनी कुटुंब. बाबांची या गावी बद्दली झाली, तेव्हा ती दोघही भावंडं लहान होती. तिथंच ती लहानाची मोठी झाली. चारचौघींसारखीच शाळेत जाऊ लागली. तशी ती हुशार होती, वर्गात अगदी पहिली नव्हे, तरीही पहिल्या पाचात मात्र नक्की चमकायची. पण, आईबाबा मात्र तिच्या प्रगतीने समाधानी होते. दहावीच्या परीक्षेत मानसीने उत्तम गुण मिळवले. बाबांना ठाऊक होतं, तिचा कल विज्ञानशास्त्रेकडे आहे, म्हणून त्यांनी तिला तसं सुचवलं देखिल ! पण केवळ बाबांवर आर्थिक ताण पडेल. पुढच्या शिक्षणाचा खर्च पेलणार नाही, म्हणून तिनं वाणिज्य शास्त्रेत प्रवेश घेतला. मानसीचा समजुतदारपणा पाहून आई, बाबा भारावून गेले. Medical ला जाता येणार नाही, म्हणून निराश न होता, मिळालेल्या संधीचं चीज करायचं असं तिनं ठरवलं. बारावीला पुन्हा एकदा चांगले गुण मिळवून तिनं पदवी पर्यंतचं शिक्षण नुकतंच पूर्ण केलं होतं. टायपिंग, संगणक यांतही ती पारंगत झाली होती. दरम्यान आईबाबांनी मानसीसाठी वर संशोधन सुरु



केलं, तशी बोलणी देखील झालीच होती.

त्या दिवशी बाबांना ऑफिसातून यायला उशीरच झाला. बऱ्याच दिवसांपासून त्यांच्या तब्येतीची कुरकुर चालली होती. सकाळी सुद्धा 'जरा गरगरतंय' म्हणून त्यांनी ऑफिसला न जाण्याचं ठरवलं खरं, पण थोड्याच वेळात 'बरं वाटतंय' असं सांगून ते कामावर निघाले. आईने अडवलं, पण त्यांनी दुर्लक्ष केलं. आईला आता खूप काळजी वाटत होती. रोजची येण्याची वेळही टळून गेली होती. आई अस्वस्थ होती. तिला असं अस्वस्थ पाहून मानसी म्हणाली, "बाबा येतीलच इतक्यात, तू काळजी नको करूसं"

"अगं, पण रोज इतका उशीर होत..."

दुरुनच बाबांच्या ऑफिसातला शिपाई येतांना दिसला, तशी आई बोलायची थांबली तो आत आला, आणि धापा टाकतच सांगू लागला,

"बाई... साहेबांना, हॉस्पिटलमध्ये दाखल केलंय, लवकर चला"

त्याला अनपेक्षितपणे येतांना पाहून मानसी आणि आईचा जीव आधीच टांगणीला लागला होता.

"पण... पण त्यांना काय झालंय ? मानसीच्या तोंडून धड शब्द ही फुटत नव्हते."

"साहेब घरी यायला निघाले, तेव्हा अचानक त्यांची तब्येत बिघडली, आणि ते बेशुद्ध झाले."

सगळीजणं लगेचच हॉस्पिटलमध्ये गेली. थोड्याच वेळात डॉक्टर बाबांची तपासणी करून बाहेर आले. आणि म्हणाले,

"ह्यांना पॅरालिसिसचा अॅटॅक आलाय. खूप सांभाळावं लागेल, जवळजवळ अर्ध्या शरीरातली संवेदनाच नष्ट झालीय."

सगळं ऐकून आईला तर रडूच कोसळलं. मानसीला काहीच सुचत नव्हतं विवेक सुद्धा अजून

लहान होता. तो पुरता भांबावून गेला होता. स्वतःला कसंतरी सावरत मानसीनं आईला धीर दिला. या क्षणापासून घराची जबाबदारी तिच्यावर होती.

बाबांना आता घरी आणलं होतं. मानसी त्यांचं सगळं पहात होती. त्यांच्यासाठी रात्ररात्र जागत होती. आईबाबांना तिला पाहून धन्यता वाटली. त्यांची चिमुरडी मानसी खरोखरच मोठी झाली होती.

पण बाबांना मात्र अचानक आलेल्या अपंगत्वाने अगतिक केलं होतं. ते पुरते खचून गेले होते, शरीर आणि मनाने देखिल. आपल्या कुटुंबाच्या चिंतेने ते आतल्या आत धुमसत होते. आधीच उपचारांवर खूप खर्च आला होता. आणि कुटुंबाची फारशी मदत मिळण्यासारखी नव्हती. एकूण घराची परिस्थिती हलाखीची होत चालली.

मानसीला हे पाहून चैनच पडत नव्हती. त्यादिवशी मनाशीच काही ठरवून ती आईजवळ आली.

"आई, मला तुझ्याशी महत्त्वाचं बोलायचंय" असं म्हणून तिने आईच्या हाती एक लिफाफा दिला.

"हे काय ?" आईनं विचारलं.

"आई, तुला न सांगता काही दिवसांपूर्वी एका कंपनीत नोकरीसाठी अर्ज केला होता मी, त्या लोकांचं पत्र आलंय, दोन दिवसांनी Interview आहे." मानसी शांतपणे सांगत होती. आईची काय प्रतिक्रिया असणार आहे, ह्याची तिला पूर्ण कल्पना होती. आई म्हणाली,

"काय ? मानसी आता.... आता तू नोकरी करणार ? काय बोलतेस तू ? हो... तुझे बाबा तुला कधीच परवानगी देणार नाहीत, अग आपल्या घराण्यात मुलींनी कधी नोकरी केलीय का ? तू हुशार होतीस, शिक्षणाची आवड होती म्हणून तुला शिकवलं. पण... नाही, नाही, लोक काय म्हणतील ?" आईला अजिबात पटत नव्हतं.



"आई, अगं आजच्या जगात हे विचार कुणीही मानत नाही, आणि... लोकांचा विचार करून चालणार नाहीये, आई तू समजून घे, ना..." मानसी आईला समजावीत होती.

"मानसी, बेटा इकडे ये..." बाबांनी त्या दोघा मायलेकींचा संवाद ऐकला होता. बाबांनी मानसीला आवाज दिला,

"मानसी, बेटा मला तुझा अभिमान वाटतोय, मी तुला अडवणार नाही. जा बेटा.... यशस्वी हो !" बाबांच्या या अनपेक्षित उद्गारांनी मानसीच्या अंगी सुद्धा उत्साह संचारला.

बाबांची परवानगी आणि आशीर्वाद घेऊन ती शहरात आली. आत्मविश्वासाने Interview दिला. आणि आज केवळ सहा महिन्यांतच तिला प्रमोशन मिळालं होतं.

एका सामान्य कुटुंबात वाढलेली मानसी आज आपल्या कुटुंबाचा आधार बनली होती. लहानपणापासून ज्या आईबाबांनी तिला जपलं, त्यांची काळजी घेत होती.

आजचं पत्र वाचलं, आणि मानसीला बाबांच्या तब्येतीची काळजी वाटू लागली.

सकाळी तिला जाग आली, तेव्हा बऱ्यापैकी उजाडलं होतं. रात्री विचार करता करता केव्हा झोप लागली, ते तिचं तिलाचं कळलं नाही. ती उठली, आणि तयार झाली. तिने घड्याळात पाहिलं, तर आठ वाजले होते. ऑफिसात रजेचा अर्ज देवून ती स्टेशनवर आली. मिळालेली पहिलीच गाडी पकडून ती आपल्या गावी पोचली. तेव्हा संध्याकाळ झाली होती. तिला पाहून सगळ्यांना खूपच आनंद झाला.

मानसीनं सगळ्यांची विचारपूस केली, बाबांना भेटली, पण ते तर अगदी ठिक होते. मग इतक्या तातडीनं बोलावण्याचं कारण तरी काय ? मानसीला

प्रश्न पडला. तिने आईला विचारलं,

"आई, मला तातडीनं बोलावलंस, झालंय तरी काय ?"

"मानसी, अगं आनंदाची बातमी आहे. अविनाशचे आईबाबा येऊन गेले. लव्हाची तारीख ठरवायचीय ना, पण,... त्यांच्या सुनेनं नोकरी केलेली चालणार नाहीये त्यांना."

मानसी शांतपणे ऐकत होती. आई पुन्हा म्हणाली,

"बेटा, तुला नोकरी सोडावी लागेल आता" आईचं बोलणं शांतपणे ऐकून घेत ती ठामपणे म्हणाली,

"आई, त्यांची जर हीच अट असेल ना, तर त्यांना नकार कळव."

"काय ? मानसी तुला वेडबिडं लागलंय का ? असं काही बोलू नकोस, तू खूप केलंस आपल्या घरासाठी... आता तुझा संसार नको का थाटून घायला ?"

आईचं म्हणणं बरोबर असलं, तरी केवळ स्वतःच्या सुखाचाच विचार करणं मानसीला जमण्यासारखं नव्हतं. परिस्थितीची पूर्ण जाणीव होती तिला. विवेकचं शिक्षण अजून व्हायचं होतं बाबांचं पेन्शन सुरू व्हायलाही वर्षभर अवकाश होता. मानसी आईला म्हणाली,

"आई, माझा निर्णय ठाम आहे, आणि माझ्या बरोबर, माझ्या कुटुंबाचा विचार करू शकेल अशाच मुलाबरोबर मी लग्न करेन, मी २१ व्या शतकातली स्त्री आहे, आणि आता स्वतःच्या पायावर उभी आहे. मला अबला समजण्याचं कारण नाही. तू माझी काळजी करू नकोस.!"

मानसीचं बोलणं ऐकून आईच्या डोळ्यांत अश्रू तरळले. तिचा उरं अभिमानाने भरून आला.

## एकविसाव्या शतकातील स्त्रीची भूमिका

कु. स्वाती शिरुते

प्रथम वर्ष - एम.ए. (अर्थशास्त्र)

समरंगांची उधळण करणाऱ्या इंद्रधनुष्यातले सात रंग एकत्र आले अन् सोज्वळता व साधेपणाचा - श्वेततरंगाचा अभ्युदय झाला ! या विश्वातल्या समरसांचा, सप्तगुणांचा दया, क्षमा, शांती, प्रेम, वात्सल्य, पावित्र्य अन् मांगल्याचा संगम झाला - स्त्रीने जन्म घेतला !

साधेपणाबरोबरच पांढऱ्या रंगाच्या तनूवर वैफल्याचे शितोडे उडाले - तो दुःखाचा प्रतिक बनला अन् स्त्रीच्या भांगात ईश्वराने कारुण्याचं कुंकू लावलं. तिचा या अनंत जगातला प्रवास सुरु झाला.

संस्कृतीनं तिच्या नाजूक पायात रुढींच्या बेड्या ठोकल्या

'पिता रक्षति कौमार्यं, भर्ता रक्षति यौवने । रक्षन्ति स्थविरः पुत्रः, न स्त्री स्वातंत्र्यम् अर्हति ।' असं म्हणतच स्त्री मोठी होऊ लागली. तिच्या अनेक रुपात तिनं तिची कर्तव्ये पार पाडली आणि संसाराच्या चौकटीतच तिनं आपलं बहुमोल आयुष्य घालवलं. हो घालवलंच ! कारण पूर्वी स्त्रीचं क्षेत्र चूल आणि मूल इतकेच होते. यापलिकडच्या जगाची तिला पुसट का होईना पण कल्पनादेखील नसायची. पण आज परिस्थिती बदलली आहे. आज या कर्तव्याच्या चौकटीतून बाहेर पडून तिनं स्वतःचं असं एक वेगळं अस्तित्व निर्माण केलं आहे. आरोग्य, तंत्रज्ञान, शिक्षण, शेती यासारख्या क्षेत्रांमध्ये स्त्रियांचं योगदान किती आहे. आणि त्या त्या क्षेत्रात वेगळं नेतृत्व देऊ शकतात हे ठळकपणे आता आपल्या नजरेसमोर आलं

आहे. आणि यातून एक गोष्ट सिद्ध होते की, पुरुष सांगेल, ठरवेल त्या चौकटीतच स्त्रीने वर्तन करायचं नाही तर त्यापलिकडे पोहचून आपण साथीदार आहोत, बरोबरीचे आहोत, आपण परस्परांच्या मनाचा विचार केला पाहिजे, या विचारांचं बीज स्त्रीच्या मनात आता रुजायला सुरुवात झाली आहे.

दुसरं महायुद्ध जगाने आणि भारताने पाहिलं स्वातंत्र्याचं आंदोलन या काळात झालं. त्यातून भारतीय कौटुंबिक जीवनाची मूस बदलायला सुरुवात झाली. आणि मग सामाजिक, राजकीय गरज म्हणून तरी उंबरठ्यापलिकडे पाऊल टाकण्यास स्त्रीला समाजाने मान्यता दिली. मग हळूहळू शिक्षणाच्या क्षेत्रातही स्त्रिया पुढे यायला लागल्या. तदनंतर जेव्हा स्त्रियांचं शिक्षण ही समाजाची आर्थिक गरज बनली तेव्हा स्त्रिया मोठ्या प्रमाणावर नोकऱ्या करायला लागल्या. आणि अशा प्रकारे स्त्रियांचं विश्वचं बदलायला सुरुवात झाली.

अगदी इंग्रजांच्या काळापासून ते आजपर्यंत मराठी स्त्रीने आपली खूपच प्रगती करून घेतली यात शंका नाही. आपल्यातील जिद्द, चिकाटी, महत्त्वाकांक्षे या गुणांच्या आधारावर तिनं मिळणाऱ्या अगदी प्रत्येक संधीचा यथायोग्य उपयोग करून घेतला आणि आज असं कोणतंही क्षेत्र नाही की ज्यात स्त्री सहभागी नाही आजची स्त्री जीवनाच्या विविध क्षेत्रांत मुक्तपणे संघर्ष करत आहे. पुरुष जी जी कामे करतो ती ती सर्व कामे किंबहुना त्याहून अधिक कामे कौशल्याने करताय

आज स्त्री दिसून येते. ती मोठ्या कंपन्यांमधून एक्झिक्युटिव्ह असते. कंपन्यांच्या कामासाठी परदेश प्रवास करते. स्त्री असून अनेक कामे पुरुष सहकाऱ्यांबरोबर मोकळेपणाने करू शकते. व्यापार उद्योगातून ते राजकारणापर्यंत आणि उत्पादनांपासून तो नवेनवे शोध लावण्यापर्यंत सारे काही ती जबाबदारीने व पुरुषाइतक्याच कार्यक्षमतेने करण्यात पटाईत झाली आहे. अनेक स्त्रिया सामाजिक कार्यात स्वतःला गुंतवतात व त्यासाठी दुर्गम प्रदेशात, आदिवासी किंवा तत्सम असंस्कारित लोकांत निर्भयपणे एकट्या देखील राहून आपल्या कार्याची धुरा सांभाळतात. पूर्वीच्या काळातील गोदावरी परळकर किंवा आजच्या काळातल्या मेधा पाटकर ही अशा स्त्रियांची नावे कुणालाही सहज आठवतील.

त्याचप्रमाणे राजकीय क्षेत्रात इंदिरा गांधी, सोनिया गांधी, सुषमा स्वराज, कला क्षेत्रात लता मंगेशकर, आशा भोसले, जागतिक पातळीवर भारताचं नाव उंचावर नेणाऱ्या ऐश्वर्या राय, युक्ता मुखी अगदी अलिकडील म्हणजे प्रियांका चोप्रा यांची नावं अगदी सहजच आपल्या डोळ्यांसमोर येतात. याव्यतिरीक्तही बऱ्याच क्षेत्रात स्त्रियांनी आपली नावं सुवर्णाक्षरात नोंदविली आहेत. एकंदरीत, सर्वच क्षेत्रातील स्त्रियांची प्रगती उल्लेखनीय स्वरूपाची दिसून येते.

एकेकाळी स्त्री हे कुटुंबाचं चुंबकीय क्षेत्र होतं. तिच्या ओढीने एकत्र असायचं. कुटुंबातल्या सान्या घटकांना बांधून ठेवणारं हे एक रसायन होतं. घराची शिरंत, आगत-स्वागत, मुलांवर संस्कार, त्यांचं व्यक्तिमत्त्व घडवणं, घरातल्यांची आजारपणं, थोरांच्या सवयी सांभाळणं, नवऱ्याची मर्जी राखणं असा सारा तोल तिच्यावर अवलंबून असायचा, पण कालाच्या ओघात शहरीकरणाच्या झंझावातात,

आर्थिक स्पर्धेच्या फटकान्यात, सुखाच्या कल्पना बदलल्यानं, नव्या आशा-आकांक्षांना बहर आल्यानं कुटुंबाचा तोल पार विस्कळीत होऊन गेलेला आढळतो. आई, बायको नावाचं जे काही रसायन होतं ते विसविशीत होऊन गेलं. पण तरीही या रसायनानं तितक्याच तीव्रतेनं काम करावं अशी सान्यांची अपेक्षा असते. त्यामुळे स्त्रियांची दुहेरी ओढाताण होतांना दिसून येते. पण अर्थातच पुरुषांना आता सहकार्य करावंच लागतं. कारण कमावत्या स्त्रीमुळे जो काही 'डोलारा' सावरला जातो. तो कोसळण्याची भिती असते. अशा प्रकारे, स्त्रियांची प्रगती ही समाजाची गरज बनली आहे.

थोडक्यात, स्त्रीने आपली बरीच प्रगती करून घेतली आहे. अगदी प्रत्येक क्षेत्रात पाऊल ठेवून तिनं आपल्यातील सामर्थ्य दाखवून दिलेले आहे. पण तरीही तिने तिची कौटुंबिक जबाबदारी सांभाळलेली आहे. नुसती कौटुंबिक जबाबदारीच तिच्या हाती देण्याऐवजी विश्वाचीच जबाबदारी तिच्या हाती दिली तर ती 'या देवी सर्वभुलेशु शक्तीरुपेण संस्थिता । नमस्तस्मै नमस्तस्मै नमस्तस्मै नमो नमः' हे वचन सिद्ध करून दाखविले नव्हे ते तिने करून दाखवलेलेच आहे.

कौटुंबिक जबाबदारी सांभाळूनही तिनं आपलं कार्यक्षेत्र कधी व्हॅलेंटिना तरेश्वोवा म्हणून अवकाशयानापर्यंत नेलं आहे, तर कधी बचेद्री पाल म्हणून एव्हरेस्ट सर केलं आहे. कधी इंदिरा गांधी बनून राजकारणातीलही आपलं वर्चस्व तिनं सिद्ध केलं तर कधी किरण बेदीच्या रुपानं आपलं नैतिक अन् शारीरिक सामर्थ्य वाढलेलं सिद्ध करून दाखवलेलं आहे. आपल्या देशाची, या जगाची नागरिक म्हणून, तिनं आपलं कुटुंब सांभाळण्याचं कर्तव्य पार पाडून मानवाला आव्हानच जणू दिलं आहे.



भोवतालच्या परिस्थितीचे बारकाईने अवलोकन केले तर आजची स्त्री एका अवघड वळणावर येऊन उभी आहे, असे दिसून येते. एक खूप मोठा प्रवास करून ती अशा एका मुक्कामाला येऊन पोहोचली आहे की, आता पुढे कुठे जायचे याचा निर्णय घेणे तिला आवश्यक झाले आहे. पुरुषांची बरोबरी करण्याचे तिला आता फारसे कारण उरले नाही. त्यांना जे जे करता येते ते सारे करण्याची स्वतःची क्षमता तिने दाखवून दिली आहे. तिला आता कुणापुढेही काहीही सिद्ध करावयाचे नाही. आणि आता अशा वेळी तिला आपली भूमिका कोणती असावयास हवी. याचा परिस्थितीनुरूप यथायोग्य निर्णय घ्यावयाचा आहे. कारण स्वतःची प्रगती साधतांना तिने नकळत पुरुषाशी स्पर्धा केलेली आहे. आणि त्यातून बऱ्याचदा तिच्या मनात पुरुषाविषयी द्वेष निर्माण झालेला दिसून येतो.

आता अशा परिस्थितीत तिला गरज आहे ती स्वतः मधील सुसशक्ती ओळखण्याची आणि त्या शक्तीचा पूर्ण विकास करण्याची ! स्त्रिया ठिकाणी पुरुषांपेक्षा अधिक अर्थपूर्ण अशा काही शक्ती आहेत यात शंका नाही. ज्या बिकट प्रसंगी पुरुष शिणतो, हतबल होतो, मोडून पडतो तिथे स्त्री आपल्या अंगभूत चिवटपणाने, उत्कृष्ट जीवनासक्तीने टिकाव धरते. सृजनाची, मातृत्वाची जी प्रबल प्रेरणा निसर्गाने तिला दिली आहे. तिच्या योगाने केवळ पोटच्या अपत्या बदलच नव्हे तर भोवतालच्या सर्व मनुष्य प्राण्याबद्दल - नव्हे प्राणीमात्रांबद्दलही अपरिमित वात्सल्य तिच्या हृदयात असल्याचा प्रत्यय येतो. स्त्री क्षमाशील आहे, पुण्यशील आहे. तिच्या विचारात 'ऋजुता' आहे. अन् या तिच्या स्वभावामुळेच कदाचित विश्वाला

लागलेल्या भ्रष्टाचाराच्या, अनैतिकता आणि अन्यायाच्या ग्रहणातून ती एकटीच अखिल मानव जातीला वाचवू शकेल.

कारण, स्पर्धा, ईर्ष्या, संघर्ष हा तिचा मूळ स्वभाव नसून प्रेम, दया, करुणा, सहानुभूती हेच तिच्या अंगचे मूलभूत गुण आहेत. जो इतरांना तिचा दुबळेपणा वाटतो ते खरोखर तिचे सामर्थ्य आहे. आक्रमण करून नव्हे तर लीनता पत्करून, कलहशीलतेने नव्हे तर प्रेमाच्या माधुर्याने आणि विरोध करून नव्हे तर सहकार्याने स्त्री पुरुषाला जिंकते. She stoops to conquer या न्यायाने तिच्या वेगळेपणाचा शोध घेऊन, त्याचा योग्य तो वापर करून आणि त्याच्या योगाने प्रपंचात व एकूण जीवनात शांत, समंजस वातावरण निर्माण करणे हे एकविसाव्या शतकातल्या स्त्रीचे खरे सामर्थ्य आहे. आणि ते वापरण्यासाठी आवश्यक असलेली गूढ अध्यात्मिक शक्ती निसर्गाने तिला दिली आहे. विनाशाच्या टोकाशी येऊन थांबलेल्या भ्रान्त जगाला अशी स्त्री हा शेवटचा आणि खात्रीचा आधार आहे.

### सुविचार

जेथे स्त्रीचा सन्मान केला जातो,  
तेथे देवता प्रसन्न होतात

- मन्

स्त्री ही क्षणकालाची पत्नी असली,  
तरी ती अनंतकाळाची माता आहे.

- प्र. के. अत्रे

## नक्षत्रांचे देणे

कु. पल्लवी बाजीराव कुलकर्णी  
द्वितीय वर्ष - एम.ए.(मराठी)

गेले घायचे राहून  
तुझे नक्षत्रांचे देणे  
माझ्या काय हाती हाता !

या गीतामधला सुरेल आवाज दीर्घकाळ मनात रेंगाळत राहिला. आणि आशाबाई डोळ्यासमोर उभ्या राहिल्या. शांत, सात्विक लोभस आणि तितक्याच साध्या आशा बाईंनी आपले जीवन किती व्यापले आहे, याची जाणीव झाली. आज आपल्याशी त्या जिवाळ्याच्या नात्याने निगडीत असल्यासारखे वाटते. निसर्गाच्या नानाविध कल्पनांपैकी नक्षत्रांचे देणे मानवी मनाला सुखावून जाते. त्या अगणित ताऱ्यांनी खचून भरलेल्या, चमचमणाऱ्या तारकांनी आपले अवघे आयुष्य व्यापून टाकले आहे. त्यामुळेच आपण मोहरून जातो. त्याचे प्रतिबिंब आपल्याला आरशात सापडते.

आपली पहाट होते ती सुद्धा मोठ्या आशेने, आणि आशाच्या आवाजाने.

“प्रभाती सूर नभी रंगती  
दशदिशा भूपाळी म्हणती”

या भूपाळीने आपली अलगद पहाट होते, आणि आशाचा स्वर कुठल्यातरी चैतन्याने बेधुंद करतो.

शांत गहिरी दुपार आशाबाईंच्या आवाजाने सहज व्यापून जाते, सनईच्या शुभ्र कळ्या उमलवून लवते.

केसात फुलेली जाई पायाशी येते. तर संध्याकाळच्या धूसर वातावरणात गायी घराकडे परतत असतांना त्या सहज म्हणतात,

“सांज ये गोकुळी, सावळी, सावळी,  
सावळ्यांची जणू सावली S ”  
तर चांदण्याच्या रात्री आशाबाई म्हणतात,  
“चांदण्यात फिरतांना, माझा धरिलास हात  
सखया रे ! आवर रे, सावर ही चांदरात !  
तर घनघोर उत्तररात्री त्या आर्त स्वरात  
म्हणतात,

केव्हातरी पहाटे उलटून रात्र गेली,  
मितले चुकून डोळे  
हरवून रात्र गेली !”

असा रात्रंदिवस आशाबाईंचा सूर आपल्या सुरात मिसळला आहे. आशाबाईंच्या आवाजात काय नाही ?

बालपणातला कोमलपणा आहे, तारुण्यातली खुमारी आहे, वार्धक्यातले सामंजस्य आहे. आणि तुम्हा-आम्हाला भावणारा गोडवा आहे.

साधा विचार केला तर चार-पाच भावंडात वाढलेल्या आशाने मोठ्या बहिणीच्या व वडिलांच्या कर्तृत्वाचा वारसा न घेता, स्वतःच्या मेहनतीवर आपली स्वतःची अशी खास ओळख बनवली आहे. गेली ५६ वर्षे गावून तिने तुम्हा-आम्हा साऱ्यांना रिझविले आहे, फुलविले आहे.

“सुख पहाता जवापाडे  
दुःख पर्वता एवढे”

असे मानणाऱ्या आशाने कधी आपल्या जीवनातील दुःखाचे तिच्या गीतांवर भाव उमटू दिले



नाहीत. तर होईल तेवढा गोडवा आपून नाजूक-नजाकत घेऊन लाडक्या रुसव्याने आपली गाणी सादर केलीत. म्हणूनच प्रसिद्ध कवी मंगेश पाडगावकर म्हणतात.

ऐकतो मी गायकांना, मानितो, त्यांच्या शब्दांना,

“ऐकता गाणे आशाचे, मी मानितो भगवंताला !”

इतकी आशा तुम्हा-आम्हात सामावली आहे किंवा आशाच्या गीतांनी जो धुंद झाला नाही तो विरळाच !

आशा शिवाय गीतांची कल्पनाच करवत नाही. आणि मग हळूच वाटतं,

“मी मज हरवून बसले गं !”

इतके आपण हरवून जातो.

आपल्या बालपणात आशा आपल्याला सांगून जाते, ‘बचपन के दिन भी क्या दिन थे,’ किंवा सहज आगगाडीत बसवून मामाच्या गावाला घेऊन जाते.

तारुण्यातली पहिली चाहूल आशाच आपल्याला देते,

“उमलून ये अणू-अणू, जाहली रोमांचित ही तनु”

लाडक्या प्रियकराने साद घालावी म्हणून आशा म्हणते, तूझ्या S एका हाकेसाठी किती बघावी रे वाट, माझी अधिरता मोठी, तुझे मौन हि अफाट”

तर एखाद्या सुहासिनी प्रमाणे साद घालित म्हणते,

“दिवसा मागून दिवस चालले

ऋतू मागूनी ऋतु

जीवलग्ना कधि रे येशिल तू”

काही गीते अशी आहेत की ती फक्त आशानेच

म्हणावीत. “चैन से हमको कभी आपने जीने ना दिया, जहर भी चाहा अगर पीना तो पीने ना दिया”

किंवा

“ये है रेशमी जुल्फोका अंधेरा न घबराईए जाईये आप कहाँ जाएंगे”

अशी कितीतरी दर्द भरी गाणी आहेत की, ती आशाने अमर केली आहेत. मराठीत सुधीर फडक्यां पासून श्रीधर फडक्यांपर्यंत आणि हिन्दीत एस.डी.बर्मन पासून आर.डी.बर्मन पर्यंत या पिता-पुत्राच्या जोड्या सजल्या त्या फक्त आशामुळे.

मदन मोहन, शंकर-जयकिसन पासून ते आताच्या ए. आर. रेहमान, जतिन ललीत आणि मराठीत दत्ता डावजेकरापासून सुहासचंद्र कुळकर्णी पर्यंत या नव्या-जुन्या पिढ्यांची आशा फार मोठी साक्षीदार आहे. आशाने किती तरी मान सन्मान मिळविले.

फिल्म-फेअर अॅवार्ड सतत सलगपणे आठ वर्षे मिळाले. आता तर ती दादा साहेब फाळके पुरस्काराने सन्मानित झाली आहे. ह्या जीवन-गौरव पुरस्काराने तिच्यासकट आपल्या सान्यांना धन्यता वाटते आहे.

मोगन्याच्या फुलाप्रमाणे असलेले तिचे जीवन बहरून आले आहे. अशा ह्या सुरांना माझे मनापासून वंदन !

### सुविचार

स्त्री ही पुरुषाची जीवसाथी,  
त्याच्या धर्माची रक्षक,  
त्याची गृहलक्ष्मी व त्याला देवत्वाकडे  
घेऊन जाणारी साधिका असते.

- डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन्

## स्वीकार....

कु. निवेदा दीपक फडणीस

११ वी - विज्ञान

कित्येक वर्षे झाली, पण डोळ्यांच्या पापण्या अजून मिटलेल्या नव्हत्या. अजूनही त्या डोळ्यांत आतुरता होती, तन्मयता होती. सारा विरह त्या डोळ्यांत दवाप्रमाणं साठलेला होता. अजूनही तिचे डोळे वाट पाहून थकले नव्हते, तर आशेची एक प्रखर वात अजूनही त्या नेत्रांत वर्षानुवर्षे त्याच प्रखरतेने तेवत होती. ती यशोधरा होती, गौतमची पत्नी होती, राहुलची माता होती. एका अर्ध-उघड्या संसाराची गृहीणी होती अन् या सगळ्या नात्यांच्या आधी ती एक स्त्री होती. तिच्या समोर तिचा विस्कटलेला संसार तिला बघवत नव्हता... बघायचाही नव्हता ! आणि म्हणूनच यशोधरेचे डोळे गौतमच्या वाटेकडे लागले होते.

अशीच एक रात्र होती. सगळं जग शांत आपापल्या स्वप्नविश्वात हरवलेलं. त्या प्रशस्त प्रासादात अंधुकसा, मंद प्रकाश परसला होता. यशोधरा आपल्या छोट्या राहुलला कुशीत घेऊन गाढ झोपी गेली होती. पण, वाळवंटाएवढं अमर्याद दुःख आपल्या मनात बाळगणारा, पोटात सान्या जगाचा संताप साठवणारा गौतम थोडाच निद्रिस्त असणार !! बुध्दाचं भावविश्व यशोधरेच्या त्या इवल्याशा सांसारिक भावविश्वात मावण्याइतकं छोटं नव्हतंच मुळी ! बुध्दाचं भावविश्व दुःखानं ओथंबलेलं होतं. सान्या जगाच्या यातनांचं ओझं स्वतःच्या माथ्यावर घेणाऱ्या गौतमपुढे यशोधरा अन् राहुलचे विरहाश्रु मुसळधारा बरणान्या पावसाच्या सरीतील इवल्याशा

थेंबा एवढेही नव्हते. अखेरीस, त्या मध्यरात्री सान्या राजवैभवाला लाथाडून, सान्या नात्यांचे पाश तोडून, त्या विशाल महालाचा कायमचाच निरोप घेऊन जग कल्याणार्थ, ज्ञानार्थ दूर निघून गेला. त्या नंतरची अनेक वर्षे यशोधरेने त्याची वाट पाहिली. तिला खात्री होती... गौतम नक्की येईल, आपल्या हृदयाला तो स्थिर करू शकणार नाही. पत्नी प्रेमाची अन् पुत्रप्रेमाची ओढ त्याला नक्की लागेल. विश्वसंसाराला ठिगळं लावणारा गौतम आपल्या स्वतःचा संसार पोरका करून जाणार नाही. तो नक्की येईल. परंतु तिकडे मात्र गौतम तपः साधनेत रमला होता. बौध्दवृक्षाखाली बसून ज्ञानार्जनात गुंतला होता. महात्मा गौतम बुध्द आता बुध्दिमान, ज्ञानी असा महात्मा झाला होता. हास्य अन् अश्रु, सुख अन् दुःख, प्रेम अन् राग, असल्या अनेक भावनांच्या पार जाऊन पोहोचला होता. महात्मा गौतम बुध्द हे आता पूर्वीचे गौतम राहिले नव्हते.

इकडे यशोधरा उभी होती दारात, लहानग्या राहुलला पोटाशी धरून, वाट पहात... !

अचानक एके दिवशी एक व्यक्ती हातात भिक्षापत्र घेऊन दारात उभी राहिली. प्रचंड अशी ती दिसत होती. ती इतकी उंच होती, की एखाद्या माड-वृक्षाकडे वर मान करून बघावे त्याप्रमाणे यशोधरेने मान वर करून त्या व्यक्तिकडे पाहिले. त्या व्यक्तिक्या भोवती प्रखर तेजोवलय होते. त्या तेजाने तिचे डोळे दिपून गेले. क्षणभर ती स्तिमित झाली. तिचा तिच्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना. हा दुसरा-तिसरा कुणी



नसून आपला गौतम... माझा पती आहे. ! तिच्या चेहऱ्यावरून आनंद ओसंडून वाहू लागला. नेत्रांतून आनंदाश्रु ओघळू लागले. सान्या भावना आज त्या अश्रुत एकवटलेल्या होत्या. परंतु, काही क्षणांतच तिला त्याच्यातील व आपल्यातील भेद जाणवला. कारण गौतम आता महात्मा झालेला होता. उंच उभ्या असलेल्या बुध्द मुखामोवती प्रभा होती. आजुबाजूला फक्त निरस्तब्ध, निळंभोर आकाश..., तिच्या लक्षात आलं, यांच्यातील पिता आता हरवला आहे. पतीचं हृदयही हरवलंय ! जगातलं कोणतंच नातं आता याला ठाऊक नाहीए. आता याच्या भिक्षापात्रात दान तरी कसलं घालणार ? वाहून गेलेल्या सुखाचं, हवल्याशा, निरागस बाळाच्या अश्रुंचं, उघड्या-बोडक्या संसाराचं, का स्वतःचंच....

बुद्धानं सान्या भावनांना जणू काही कायमचाच निरोप दिला आहे. आता हा आपला गौतम नाही. ती जरा कमरेत वाकली. त्याच्या तिच्यातील अंतर तिला उमगले. हे नातं परत कधीच जुळून येणार नाही हे कटू सत्यही तिला पटलं... पाहिलेल्या वाटेतील निरर्थकता तिला जाणवली. अखेरीस नाईलाजाने का होईना पण गौतमने तिच्या अर्ध-संसाराला दिलेला शेवटपर्यंतचा निरोप तिला स्वीकारावाच लागला ! कितीही महान राजपुत्राची पत्नी का असेना परंतु, यशोधरा ही शेवटी एक स्त्रीच होती, त्यामुळे आलेलं दुःख मुक्याने सहन करणं अन् सान्या भावना गुंडाळून सद्यः परिस्थितीवर जिद्दीने मात करणंही तिला ठाऊक होतं. एखाद्या सुखमय क्षणाची वर्षानुवर्षे तन्मयतेने, डोळ्यांत सारा प्राण एकवटून वाट पहणारी स्त्री त्याच दारी आलेल्या क्षणभंगूर सुखाला डोळे बंद करून क्षणार्धांत झिडकारुही शकते. त्याचप्रमाणं यशोधरेनंही हवल्याशा राहुलला कवेत घेऊन अशाश्वत सुखाला स्वतःपासून कायमचाच निरोप दिला.

## स्त्री जन्मा तुझी कहाणी

सुमीत काबरा  
द्वितीय वर्ष विज्ञान

स्त्री जन्मा तुझी कहाणी  
मुलासाठी पेढे  
मुलगी म्हणे कोडे  
असं कां ?  
मुलासाठी साखर  
मुलीसाठी शिळी भाकर  
असं का ?  
मुलाचा वाढदिवस  
त्यासाठी नवस  
अशं कां ?  
त्याच्यासाठी कष्ट  
तिच्यासाठी घरचं उष्ट  
असं कां ?  
तिची गर्भातच परीक्षा  
तिला भोगावी लागते शिक्षा  
असं कां ?  
ती विश्वाची निर्माती  
जननी मनुष्याची  
तरी तिच्यासाठीच हा 'भेद' कां ?

## वेगळी वाट

कु. प्रिया अरुण मेटकर  
प्रथम वर्ष - एम.ए.(मराठी)

आपल्या जीवनातील सोनेरी दिवस आदिवासींच्या सेवेत, त्यांचे जीवन समजून घेण्यात घालविणाऱ्या समाजसेविका डॉ. मंदाकिनी आमटे. १९७२ साली प्रकाश आमटे यांच्याशी त्यांचे लग्न झाले. त्यानंतर त्यांनी Anaesthesia मध्ये Post Graduate Diploma पूर्ण केला. आयुर्वेदिक कॉलेजमध्ये काही काळ नोकरी केली. आणि १९७४ च्या डिसेंबर महिन्यात त्या भामरागडला आपले पती डॉ. प्रकाश यांच्याबरोबर काम करू लागल्या.

भामरागडला दवाखाना सुरू केला तेव्हा तेथील लोकांचा प्रतिसाद अगदीच कमी होता. तेथे राहणारे लोक माडिया गोंड जमतीचे आदिवासी होते. ह्या लोकांशी जवळीक साधण्यास आपल्याला काही काळ लागेल अशी मनाशी तयारी करूनच त्या इथे आल्या होत्या. दवाखान्यात कधी कधी दोन चार पेशंट्स यायचे पण फावल्या वेळेत लोकांमध्ये मिसळण्याचा, त्यांच्या गरजा ओळखून काम करण्याच्या त्यांनी प्रयत्न केला.

भामरागडला या द्वांपत्यासमोर सर्वात मोठी अडचण भाषेची होती. त्यांना माडिया येत नव्हती आणि या आदिवासी लोकांना मराठी येत नव्हती. सुदैवाने वन विभागाच्या व शेजारच्या गावातील तरुणांच्या मदतीने ही भाषा शिकण्यास त्यांनी सुरुवात केली.

हळूहळू बायका त्यांच्याकडे बाळंतपणासाठी येऊ लागल्या. डॉ. मंदाकिनी ह्या स्त्री असल्यामुळे बायका त्यांच्याकडे जास्त मोकळेपणाने येत होत्या. नंतर जर मूल अशक्त असेल, जगण्याची फारशी आशा

नसेल तर उपचारासाठी त्या यायच्या. सुरुवातीच्या काळात डॉ. मंदाकिनी यांची कुचंबणा व्हायची. कारण अॅनेस्थेशियामधील डिग्रीचा तेथे काहीच उपयोग नव्हता. सर्जरीचं काहीच काम नव्हतं. त्या भागात कुणी येत नसे. रस्ता चांगला नसल्याने चार-पाच महिने पावसाळ्यात तिथला संपर्कही तुटायचा. शिवाय त्यांना बाहेरच्या जगाशी संपर्कासाठी दुसरं गावच नव्हतं. पण तरीही डॉ. मंदाकिनी आमटे यांनी या सर्व वातावरणाशी जुळवून घेतले.

डॉ. मंदाकिनी आमटे आणि डॉ. प्रकाश आमटे यांनी तेथे शाळा सुरू केली. घरोघरी जाऊन पालकांना भेटून मुलांना शाळेत पाठविण्यासाठी प्रयत्न सुरू केले.

डॉ. मंदाकिनी आमटे यांना मनात नेहमी खंत वाटायची की आपण इतक्या कळकळीने सांगतो, पण हे लोक ऐकत नाहीत. पेशंटला वेळेवर आणीत नाहीत. वेळेवर औषध देत नाहीत. वेळेवर औषध घेत नाहीत. ह्या लोकांचा देवावर, पुजाऱ्यांवर, मान्त्रिकांवर अधिक विश्वास आहे. त्यामुळे मान्त्रिकाकडून किंवा देवाला नवस बोलूनही पेशंट बरा होत नसला तर मग ते डॉक्टरकडे घेऊन येत. या लोकांची अपेक्षा असे की उपचार सुरू करताच गुण यावा. पण तसे न झाल्यास हे लोक म्हणत, 'तुमच्या कडूनही काही होत नाही तर देवाच्या मनात काय असेल ते होऊ द्या.' अशावेळी डॉ. मंदाकिनी यांना खूप वाईट वाटे. त्यांना खंत या गोष्टीची वाटे की त्या खूप मनापासून प्रयत्न करत, उपचार करत, एकही पै न घेता, तरीही हे लोक या द्वांपत्यावर विश्वासच ठेवत नसत.

यावरही त्यांनी एक तोडगा काढला. त्यांनी



या लोकांच्या श्रद्धा, समजुती यांना धक्का न लावता त्यांचा विश्वास वाढावा म्हणून देवाचे करून औषधी चालू ठेवण्यास त्यांना सांगितले आणि त्यांच्या ह्या तोडग्याला यशही मिळू लागले.

डॉ. मंदाकिनी यांनी या समाजाचे, या लोकांचे, त्यांच्या परंपरा, पध्दती यांचे निरीक्षण केले. त्यावरून त्यांच्या लक्षात आले की हा समाज खूप मोकळा आहे. या आदिवासी समाजतल्या स्त्रियांना खूप स्वातंत्र्य आहे. एक लग्न झालेले असतांना दुसरा पुरुष आवडला तर त्याच्याकडे ती जाऊन राहू शकते. तोही तिला नाकारू शकत नाही. नाकारलं तर तो बंध समजला जातो.

हळूहळू त्याभागातही आधुनिकता येत गेली. हुंडा मागण्याची प्रथा सुरु झाली. भामरागड तालुका झाल्याने तेथे दुकाने आली. त्यामुळे गुटखा आणि इतर गोष्टीही आल्या. पण त्याबरोबरच शिक्षणामुळे या लोकांचे वागणे-बोलणे, राहणीमान यांचा स्तर उंचावू लागला. हे आदिवासी जीवन डॉ. मंदाकिनी यांनी जवळून अनुभवले, समजून घेतले. त्यामुळे त्या आदिवासींना हे दांपत्य मार्गदर्शन करत. त्यांच्या चुकीच्या कल्पना दूर करण्याचा प्रयत्न करीत. याचा परिणाम म्हणून त्यांच्याकडे पेशंदस वाढत गेले. ह्या दांपत्याने नवनवीन कामे सुरु केली. हळूहळू त्यांच्याकडे पैसा येत गेला. त्यातून या लोकांसाठी जे जे गरजेचे वाटू लागले ते ते घेत गेले.

डॉ. मंदाकिनी यांची दिगंत आणि अनिकेत ही दोन्ही मुले तिथल्या शाळेतच शिकली. पुढील शिक्षणासाठी ती दूर गेलीत. त्यामुळे त्यांना थोडे अस्वस्थ वाटायचे. त्यांचा मोठा मुलगा दिगंत डॉक्टर असून स्वतःच्या इच्छेने भामरागडलाच मोबाईल क्लिनिक सुरु करण्याच्या प्रयत्नात आहे. त्यांच्या दोन्ही मुलांनी तेथेच राहून समाजसेवा करण्याचे ठरविले आहे.

आज डॉ. मंदाकिनी आमटे व त्यांचे पती जे

कार्य करीत आहेत ते एकमेकाला पूरक असे किंबहुना एकच आहे. काहीवेळा हे दोघेही आपापले निर्णय स्वतंत्रपणे घेतात. पण त्यांच्यात कधीही गैरसमज होत नाहीत. सुरुवातीच्या काळात जेव्हा डॉ. मंदाकिनी डॉ. प्रकाश हे या गावात काम करत तेव्हा तेथे फारशा सोयी नव्हत्या. त्यांच्याकडची साधनेही अपुरी होती एखादी गुंतागुंतीची केस आली तर दोघेही ठरवून निर्णय घेत. पण आज या दोघांच्या प्रयत्नामुळे या गावात सुसज्ज ऑपरेशन थिएटर आहे. सगळ्या सोयी आहेत. डॉ. मंदाकिनी आमटे ज्यावेळी पहिल्यांदा तिथे गेल्या त्यावेळी ना वीज होती ना फोन. पण तरी त्यांना कधी असे वाटले नाही की आपण इकडे उगाच आलो. दुसरीकडे गेलो असतो तर बरे झाले असते. आणि आता तर या दांपत्याचे जीवन आदिवासी जीवनात सामावून गेले आहे.

आज डॉ. मंदाकिनी आमटे यांनी केलेल्या प्रयत्नांमुळे सरकारची चारशे मुलांसाठीची मदत असतांना त्यांच्याकडे सुमारे साडेपाचशे मुले शिकायला आहेत. ती तेथेच राहतात. सरकारने ठरवून दिलेल्या कोट्याच्या बाहेर जाऊन त्यांना चांगले अन्न मिळावे यासाठी डॉ. आमटे सतत प्रयत्नशील असतात.

डॉ. मंदाकिनी आमटे यांचे प्रामाणिक मत आहे की, २५-२६ वर्षे या गावात काढूनही त्यांच्याकडे पुरेसा पैसा नाही. बाहेरच्या जगाशी त्यांचा विशेष संपर्क नाही. पण तरी ते जसे आहेत तसे खूप समाधानी आहेत. पैशाच्या बाबतीत त्यांना वाटते की प्रचंड पैसा मिळाला तर ती सेवा रहात नाही. पैसा हा अगदी गरजेपुरता घ्यावा. अगदी कंगाल बनून, कटोरा घेऊन समाजसेवा करावी असं नाही. पण आपल्या गरजा मर्यादित असाव्यात. त्यादृष्टीने डॉ. आमटे जे आहेत त्यात खूप समाधानी आहेत.

अशा प्रकारे आपल्या आयुष्यातील सोनेरी क्षण कुणा दुसऱ्यासाठी खर्च करणे हे फार मोठे योगदान आहे. आज अशाच डॉ. मंदाकिनी आमटे यांच्यासारख्या समाजसेविकांची गरज आहे.

## नोकरी करणाऱ्या ग्रामीण आणि शहरी महिलांचे प्रश्न

कु. शुभांगी रामदास बडगुजर  
तृतीय वर्ष - कला(इंग्रजी)

सखुबाई ! एक वयोवृद्ध स्त्री. आमच्याकडे कपडे धुण्यासाठी, भांडी धुण्यासाठी दररोज येते. ती आमच्या कॉलनीत कित्येक घरात भांडे व कपडे धुण्याचे काम करते. सखुबाई वयाने वृद्ध व वयरकर असूनही त्या मेहनती आहेत. जे काम त्यांच्याकडून होत नाही त्यांना ते नाईलाजाने करावे लागते. कारण आपल्या या धंधातून मिळणाऱ्या मिळकतीतून त्यांनी मुलाला उच्च शिक्षण दिले. त्याला योग्य नोकरी मिळवण्यासाठी त्यांचे प्रयत्न होते. पण डोनेशनच्या महाभयंकर संकटामुळे नोकरी न लागल्याने त्या अधिकच दुःखी बनल्या.

सखुबाईसारख्या अशा कितीतरी कामगार स्त्रिया शहरातून व ग्रामीण भागात दृष्टीस पडतात. अशा कितीतरी कामगार महिलांची अवस्था पाहून मन विचलीत होते. शरीराने होत नसतांना सुद्धा आणि एवढे काबाडकष्ट करून सुद्धा या कामगार स्त्रियांना समाजात कोणते स्थान आहे. ? याचे कारण हेच की, आपले भोग, कमनशिब, दुर्दैव ही कल्पना किंवा समज त्या बिचारीत भोगण्याची सहनशक्ती बहाल करते.

“डोक्यावर उन्हाच्या झळा,

कडेवर पोटाचा गोळा

अनवाणी पायाने ओढतात महिला संसाराचा गाडा”

अशी महिलांची अगतिक स्थिती पाहिली की मन सुन्न होऊन जाते. सखुबाईसारख्या कितीतरी स्त्रिया आजही समाजात दयनीय व अनिश्चित जीवन जगत आहेत. नोकरी करत असतांना या महिलांना अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागते. एखाद्या

कामाच्या रथळी जातांना जर उशीर झाला तर त्यांना मालकाचे बोलणे ऐकावे लागते. कामाला जाण्याआधी तिला स्वतःच्या घरातील व घरातील प्रत्येकाची सर्व कामे वेळच्या-वेळी पूर्ण करून मगच घराबाहेर पडावे लागते. या महिलांच्या वेतनातसुद्धा अतिशय असमानता दिसून येते. काहीवेळा कित्येक ठिकाणी तर कामाचे जे पैसे ठेरवले जातात त्यातही कमी पैसे देऊन या मेहनत करणाऱ्या कामगार महिलांची एक प्रकारे पिळवणूक करतात. तसेच काही कारणास्तव प्रकृतीच्या अस्वस्थतेमुळे जर एखादी स्त्री महिन्यातील काही दिवस कामावर जाऊ शकली नाही तर तिच्या पगारात कपात केली जाते. आणि महिना संपूनही त्या कामगार महिलेला पगारासाठी आठ ते दहा दिवसांपर्यंत ताटकळत रहावे लागते. तेव्हा मालकाकडून तिचा पगार देण्यास हा जो उशीर होतो त्यावर स्त्रीने काय करावं. ? हा एक मोठा गहन प्रश्न आहे. अशा अनेक कितीतरी प्रश्नांना नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांना सामोरे जावे लागते. उदा. कुटुंबात जर सून नोकरी करत असेल तर तिला तिच्या सर्वच जबाबदाऱ्या पार पाडून बाहेर पडावे लागते. तरीही तिची खट्याळ सासू मात्र तिला दुषणे लावल्याशिवाय थोडी सोडते ? नोकरी करणं म्हणजे केवळ ऐष-आराम मजा मारणे ही तिची कल्पना असल्याने ती आपल्या सुनेला ‘शिष्ट’ ही पद्धती बिनधास्तपणे बहाल करून टाकते. अशा अनेक घटना यासारख्या कुटुंबात आढळून येतात.

पण सकारात्मक दृष्ट्या विचार केल्यास अशा मेहनत करणाऱ्या स्त्रियांना मन व भावना नसेल





का ? त्यांनाही कधी मनमोकळेपणाने जीवन जगावेसे वाटत नसेल का ? असे अनेक प्रश्न यातून निर्माण होतात. त्यांचे सर्व हक्क त्यांच्याकडून हिरावून घेणे उचित आहे काय ?

सध्याच्या समाजात स्त्रियांनी नोकरी करावी की नाही ? हा एक मुलभूत प्रश्न बनला आहे. कारण काहींच्या मते स्त्रीने जर नोकरी केली तर तिचे आपल्या कुटुंबाकडे दुर्लक्ष होते. ती पूर्ण वेळ आपल्या कुटुंबासाठी देऊ शकत नाही. स्त्रीने घराबाहेर पाऊल टाकले की तिचे कुटुंब उध्वस्त होण्याच्या मार्गावर येते, असे काहींचे म्हणणे असते. परंतु यात किती वारतवता जाणवते ? स्त्रीने फक्त घराच्या चार भिंतींनाच आपले विश्व मानावे का ? तिच्यावर सर्व जबाबदाऱ्या का लादल्या जाव्या ? स्त्री जर अशीच 'चूल आणि मूल' या रहाटगाड्यात जखडून राहिली तर तिची प्रगती कशी होणार ? ती स्वतःच्या पायावर कशी उभी राहणार ? तिने सतत परावलंबी जीवन जगावं का ? स्त्रीनेच हे सारं का सहन करावं ? शेवटी म्हटलंय नं -

"बंदिनी स्त्री ही बंदिनी  
हृदयी पान्हा नयनी पाणी  
जन्मोजन्मीची कहाणी..."

आज 'स्त्री सशक्तीकरण वर्ष' साजर केलं जातंय, तसंच जागतिक महिला दिवसही साजरा केला जातो, महिलांच्या कल्याणासाठीच्या विविध योजना वातानुकूलित खोल्यांमध्ये तयार होतात पण त्या योजना आणि त्या योजनांचा फायदा कामवाल्या, मजुरी करणाऱ्या कामगार महिलांपर्यंत किती प्रमाणात पोचतो याचा गांभीर्याने विचार व्हायला हवा. या 'असंघटीत' महिला कामगारांना संघटीत बनवायला हवे. या महिलाही कुठे कमी पडणार नाही. अशिक्षित महिला ही सुशिक्षित बनून सामाजिक, राजकीय, कला, क्रीडा, साहित्य, आर्थिक व शैक्षणिक इ. सर्वच

कार्यक्षेत्रात पुरुषांच्या बरोबरीन आपले कौशल्य दाखवू शकते.

रविंद्रनाथ टागोरांच्या भाषेत सांगावयाचे तर "Women are the Ornaments of the Society."

स्त्रीची महानताही अनेकांनी मान्य केली आहे. महात्माजी म्हणत "एक माता ही शंभर शिक्षकांपेक्षा श्रेष्ठ आहे." हे सर्वजण मानतात परंतु ती जेव्हा तिच्या उज्वल भविष्याकरीता नोकरी करण्यासाठी बाहेर पडते तेव्हा मात्र तिला अनेकविध समस्यांना सामोरे जावे लागते. पुरुषांच्या तुलनेत तिला दुय्यम स्थान दिले जाते. कारण काय ? तर स्त्री ही पुरुषांपेक्षा कनिष्ठ आहे म्हणून ? स्त्री-पुरुष समानता म्हणजे प्रत्येकाला समान संधी उपलब्ध करून देणे. कुणालाही दुय्यम स्थान नसावे. स्त्री व पुरुष ही तुलनाच मुळी नष्ट व्हायला हवी.

आजची स्त्री ही आधुनिक विचारांची बनली आहे. २१ व्या शतकात स्त्रीने केलेली प्रगती ही खरोखरी स्तुत्य आहे. आज आपणांस अभिमान आहे की आजची स्त्री ही पुरुषांच्या बरोबरीने, खांद्याला खांदा लावून नोकरीतील आपली जबाबदारी कुशलतेने पार पाडते. पण तरीही तिला स्वातंत्र्य कुठे ?

आज स्त्रिया जरी ऑफिसमध्ये उच्च पदभार सांभाळत असल्या तरी काही वेळा त्यांना मानाची, आदराची वागणूक दिली जात नाही. महत्त्वाची कामे स्त्रियांना नाकारली जातात. असे का ?

हे असे असंख्य प्रश्न या आधुनिक समाजातही स्त्रीला भेडसावत आहेत. या सान्या समस्यांमधून स्त्री केव्हातरी मुक्त होईल का ? ज्यावेळी स्त्रीची खरी महानता व ती अबला नसून सबला आहे हे या समाजाला कळेल त्याचवेळी स्त्रीच्या आयुष्यातील तो सोन्याचा क्षण ठरेल. आणि तो क्षण लवकरच येवो व स्त्रीचं जीवन हे संपूर्णपणे सुवर्णमय बनी हिच परमेश्वरचरणी सदिच्छा !



## निसर्गकन्या : बहिणाबाई चौधरी

सुदीप प्रभाकर चौधरी

इ.११ वी- विज्ञान

निसर्गकन्या कवयित्री बहिणाबाई चौधरी या खान्देशातील स्त्रियांच्या खऱ्या प्रतिनिधी आहेत. बहिणाबाई चौधरी म्हणजे खान्देशचे भूषण होय. बहिणाबाईचे काव्य म्हणजे सामान्यातले असामान्यत्व प्रकट करणारे व्यक्तिमत्त्व ! बहिणाबाईचे जीवन पूर्णपणे निसर्गमय होते. प्रतिभा शक्तीचे देणे त्यांना लाभले होते.

बायका म्हटल्या की, त्यांचे कार्यक्षेत्र चुलीपासूनच सुरु होते. परंतु संसाराचा गाडा ओढतांना, भाकरी रांधता-रांधता संसाराचे गाणे गाणाऱ्या खान्देश कन्या, निसर्गकन्या बहिणाबाई चौधरी यांनी जगाला संसाराचे फार मोठे तत्त्वज्ञान सांगितले आहे.

संसारामध्ये माणसाला फार कष्ट करावे लागतात. अनेक समस्यांना, संकटांना तोंड द्यावे लागते. नंतर मात्र त्याला सुख प्राप्त होते. हे सांगतांना त्या म्हणातात,

"अरे ! संसार संसार !

जसा तावा चुल्ह्यावर,

आधी हाताला चटके,

तव्हा मियते भाकर"

यातून बहिणाबाईंनी संसाराचे एक फार मोठे रहस्य सांगितले आहे.

सन १८८० साली नागपंचमीच्या दिवशी जळगाव जवळच्या असोदा गावी त्यांचा जन्म झाला. घनश्याम, गणपत आणि धनाजी असे तीन भाऊ त्यांना होते. त्यांच्या वडिलांचे नाव उखई महाजन

होते तर आईचे नाव भीमाबाई महाजन होते. बहिणाबाईंना अहिल्या, सीता, तुळसा या तीन बहिणी होत्या. वयाच्या पाचव्या सहाव्या वर्षी बहिणाबाईंचे जळगावचे नथू खंडेराव चौधरी यांचेशी लग्न झाले. जळगावच्या चौधरी वाड्यात बहिणाबाई वाजत गाजत आल्या आणि चौधरी कुटुंबाच्या सून झाल्या.

संसारात कष्टाचे डोंगर उपसतांना बाहिणाबाई माहेरचे गाणे गात आपले कष्ट हलके करीत होत्या. एकदा एका योग्याला-साधूला शेताच्या एका बाजूला ध्यान लावणे जमत नव्हते. तो चिडून शेतात गाणे - गाणाऱ्या, काम करणाऱ्या बहिणाबाईला म्हणाला,

"बसला मी देवध्यानी

काय मधी हे संकट

बाई, बंद कर तुझ्या

तोंडातली वटवट !

माझं माहेर, माहेर

सदा गानं तुझ्या ओठी

मंग माहेरून आली

सासराले कशासाठी ?"

तेव्हा बहिणाबाई त्याला म्हणाली,

"देरे देरे योग्या ध्यान

ऐक काय मी सांगते,

लेकीच्या माहेरासाठी

माय सासरी नांदते"

असे समर्पक उत्तर बहिणाबाई चौधरी यांनी त्याला दिले आहे.

आजही आपण आपल्या समाजात भ्रष्टाचार,

गुन्हेगारी, लबाडी, अनीती, अन्याय, पाप, हिंसा पाहतो. पण १०० वर्षापूर्वीच बहिणाबाईंनी माणसाला मौलिक उपदेश केला आहे.

“भरला डाडोर  
भूलिसनी जातो सूढ  
खाईसनी चारा  
गाय म्हैस देते दूध”

मतलबासाठी  
मान मानूस डोलये  
इमानाच्यासाठी  
कुत्रा शेंपूट हालये

मानसा मानसा  
कधी व्हाशीन मानूस  
लोभासाठी झाला  
मानसाचा रे कानूस !

असे बहिणाबाईंनी माणसाला तळमळून विचारले आहे. मानवतेलाच जणू काही त्यांनी आवाहन केले आहे. स्वार्थ समाजात बोकाळला आहे. माणूस पशू होऊन एकमेकांशी झगडत आहे. जगातली मानवताच संपुष्टात आली आहे. म्हणूनच बहिणाबाईंनी मानवतेच्या कल्याणासाठी ‘मानसा मानसा कधी व्हाशील मानूस’ अशी आर्त हाक माणसाला दिली आहे, माणसाने माणूस कसे व्हायचे हीच प्रचंड समस्या मानव जातीपुढे आज उभी आहे. या समस्यांचा साक्षात्कार बहिणाबाई सारख्या खान्देशातील एका अडाणी शेतकरी महिलेला व्हावा. हीच माणसाला लाजविणारी गोष्ट आहे. म्हणून त्या संतापाने म्हणतात,

“मानासा मानसा  
तुझी नियत बेकार  
तुझ्याहून बरं  
गोठ्यातलं जनावर”

बहिणाबाईंच्या निरीक्षण शक्तीची आणि मार्मिकतेची तर स्तुती करावी तेवढी थोडीच आहे. बोरी बाभळीला असलेले काटे आपण नेहमीच पाहतो. काटे बोचतात म्हणून त्याच्या वाट्याला कोणी जात नाही. पण बहिणाबाईं मात्र त्या काट्यांची संगती लावतात. त्या म्हणतात -

“पाहिसनी रे लोकांचे  
यवहार खोटे नाटे  
तव्हा बोरी बाभळीच्या  
आले आंगावर काटे.”

यातून बहिणाबाईंची असामान्य कल्पकता दिसून येते.

बहिणाबाईंनी आयुष्यभर शेतीची कामे केली. परंतु या कष्टाच्या कामात त्यांचे गुणगुणणे बंद झाले नाही. श्रम करण्यात कमीपणा त्यांना वाटला नाही. संकट समयी त्यांचा कधी तोल गेला नाही. माणसांना समजून घेण्याची एक जबरदस्त ताकद त्यांच्या जवळ होती. एका स्त्रीने स्वतःच्या कर्तृत्वावर दाखविलेला हा प्रचंड आत्मविश्वास किती तरी स्त्रियांना प्रेरक ठरेल असा आहे.

बहिणाबाईंच्या काव्यात जीवनाचे तत्त्वज्ञान आहे. त्यात कल्पनेची झेप आहे. त्यात स्वाभाविकपणा आहे. बहिणाबाईंचे काव्य म्हणजे प्रतिभा शक्तीचा एक चमत्कारच आहे. बहिणाबाईंची कविता म्हणजे कष्टकरी शेतकऱ्यांची गीताच आहे. त्यांची कविता म्हणजे अक्षर कविता आहे. जीवन जगण्याचा मंत्र देणारी चिरसंजीवनीच आहे.

जग आणि जगातील सर्व वस्तू मूल्यवान आहेत, परंतु सद्गुणी स्त्री ही जगातील सर्वात मूल्यवान वस्तू आहे.

- महंमद पैगंबर

## प्रसार माध्यमातील स्त्री प्रतिमा

कु. सरोज सहस्रबुध्दे

एम.लिब. सायन्स अँड इन्फर्मेशन

माध्यम क्रांतीमुळे जगाचे ‘वैश्विक खेड्यात’ रुपांतर होत असल्याचा बोलबाला आहे. या माध्यम क्रांतीमुळे जणू स्वर्गच अवतरणार असल्याचे चित्रही रंगविले जात आहे. नोबेल पारितोषिक विजेते डॉ. अमर्त्य सेन यांच्या मते ‘कोणत्याही देशाच्या विकासाची स्थिती ही तेथील स्त्रियांच्या परिस्थितीवरून ठरत असते.’ या दृष्टिकोनातून विचार केल्यास स्वातंत्र्यानंतर ५० वर्षांनीही भारतातील स्त्रियांची स्थिती दयनीय दिसून येते. आजही ग्रामीण भागातील स्त्रियांचे साक्षरतेचे प्रमाण फक्त १८ टक्के असून शहरी भागातील स्त्रियांच्या साक्षरतेचे प्रमाण हे केवळ ४८ टक्के आहे. स्त्री-आरोग्याच्या अपुऱ्या प्रयत्नांमुळे अजूनही बालमृत्यू दर बराच आहे. पुरुषप्रधान वृत्तीतून मुलाला कुलदीपक समजण्यात येत असल्याने स्त्रियांचे लोकसंख्येतील प्रमाण घसरत आहे.

एकूणच २१ व्या शतकातही स्त्रियांच्या मूलभूत मानवी हक्कांची पायमल्ली होतांना दिसते. या पार्श्वभूमीवर भारतातील प्रसार माध्यमे स्त्री हक्कासाठी व स्त्रियांच्या उन्नतीबाबत उदासीन असून ‘मागणी तसा पुरवठा’ हे मूल्य जपतांना दिसतात. प्रसार माध्यमांनी निर्माण केलेली ‘स्त्री-प्रतिमा’ ही पतिव्रता किंवा उपभोग्य वस्तू या दोन टोकांमध्येच सामावलेली दिसते.

वर्तमानपत्रे, मासिके, साप्ताहिके, दूरदर्शन, आकाशवाणी, जाहिराती इत्यादी माध्यमांनी स्त्री-प्रतिमा नेमकी कशी निर्माण केली आहे याचा अभ्यास

नारी विकास अध्ययन केंद्राने केला आहे. या अभ्यासातून स्त्री-प्रतिमेचे पुढील पैलू निर्माण केल्याचे स्पष्ट होतात.

- ☞ स्त्री एक गृहिणी असून तिचे स्वाभाविक काम हे स्वयंपाक करणे आणि घराची देखभाल करण्याचे आहे.
- ☞ ती पत्नी किंवा प्रेयसी असते.
- ☞ ती मायाळू आई असते. तिच्या जीवनाची सार्थकता ही सुखी समाधानी कुटुंबासाठी झटण्यात असते.
- ☞ पति हाच परमेश्वर असतो.
- ☞ ती पुरुषांचे मनोरंजन करणारी सुंदर, नाजूक आणि आकर्षक बाहुली असते.
- ☞ तिने पुरुषांवरच अवलंबून असले पाहिजे. तिला स्वतंत्र अस्तित्व नसते, स्वतंत्र व्यक्तिमत्त्व नसते.
- ☞ ती अज्ञाधारक, विनम्र, शीलवंत आणि मूर्तीमंत त्यागाची प्रतिमा असते.
- ☞ जर तिच्याजवळ बुध्दी असेल तर ती योग्य व स्वस्त साबण विकत घेण्यासाठी व मुलांना काय खाऊ घालायचे यासाठी खर्च करावयाची असते.
- ☞ ती चोवीस तासांसाठी सेवक असते. स्वयंपाक तीच करेल, वाढेल तीच आणि घरातील व्यक्तींची शुश्रूषा तीच करेल.



- ☛ धार्मिक उत्सव, सण, पुजा-पाठ, व्रत-वैकल्य करणे हे तिचे जणू कर्तव्यच आहे.
- ☛ ती एक आदर्श आणि सहनशील गृहिणी असते, तसेच ती एक भावनाप्रधान, आज्ञानधारक, पवित्र व दुबळी स्त्री आहे.
- ☛ ती एक वाईट स्त्री असून शर्ट पॅन्ट घालते. आणि आपल्या स्वार्थासाठी सतत कारवाया करते.
- ☛ स्त्री हीच स्त्रीची शत्रू असते. नोकरी, व्यवसाय करणारी महिला आदर्श महिला नसते.
- ☛ यशस्वी पुरुषामागे एक स्त्री दडलेली असते.

प्रसार माध्यमांनी 'स्त्री' ची निर्माण केलेली ही भ्रामक प्रतिमा निश्चितच स्त्री-विकासाला बाधक ठरणारी आहे. चित्रपट, दूरदर्शन मालिका, जाहिराती अथवा विविध नियतकालिकांमधून स्त्रियांच्या समस्या, त्यांच्या वेदना, होणारे अन्याय व्यक्तच होऊ दिले जात नाही. उलट जनमानसात वरील साचेबद्ध प्रतिमा निर्माण केली जाते. चित्रपटांमधील व दूरदर्शनवरील विविध वाहिन्यांवरील मालिकांमधून सुंदर, नाजूक बाहुली दाखविली जाते, 'सेक्स डॉल' म्हणून रंगविली जाते. लाडला, खलनायक, राजाबाबू चित्रपटातील गाणी या भ्रामकतेचे उत्तम उदाहरण आहे. 'हमलोग', 'खानदान', 'बुनियाद' या मालिकांमध्ये पारंपरिक स्वरूपाचीच स्त्री आढळते. जाहिरातींमधील स्त्री-प्रतिमा एकतर गृहिणीची असते किंवा ग्लॅमरस, सेक्सी दाखविली जाते. स्त्री विषयक नियतकालिकांची स्थिती पाहून अधिक विदारक आहे. गृहशोभा, जेना, कॉस्मोपॉलिटन, वुमन्सईरा ही मासिके स्वतःला संपूर्णपणे स्त्रियांना वाहिलेली म्हणून प्रतिमा निर्माण करित असतात. यांची मुखपृष्ठे अश्लील, उत्तेजक स्वरूपाची असतात तर आतील

विषय विवाहबाह्य लैंगिक संबंध, कामक्रिडा, अर्धस्त्रियांच्या आंबट कहाण्या व अर्धनग्न छायाचित्रांवर भरलेली आढळतात. हे सर्व पुरुष वाचक व ग्राहक लक्षात घेऊनच केलेले असते. काही मासिके भरतकाम गृह-सजावट, पुष्परचना, सौंदर्य प्रसाधन, फॅशन जीम, पाककृती, आदर्श पत्नी, आदर्श माता व परिघात स्त्रीचे स्थान बंदिस्त करतांना दिसतात.

मात्र या सर्व वातावरणात स्त्रियांच्या समस्यांचे दुःख, उपेक्षितपणा, स्वतंत्र व्यक्तिमत्त्वासाठी सुरु असलेली धडपड 'जाग सखी', 'स्त्री', 'उडान' 'बंद फाईल', 'और भी है राहे' अशा मालिकांमधून दाखविण्यात आली आहे. त्यांनी स्त्री समानतेचा पुरस्कारही केलेला दिसतो. असाच प्रयत्न बायजा, मिळून सान्याजणी इत्यादी मासिकांमधून स्पष्टपणे दिसून येतो.

१९८६ साली 'नामीडिया अहवालात' प्रसार माध्यमांनी स्त्री-प्रतिमा उज्वल निर्माण करायला पुरुष वर्चस्व नष्ट करून स्त्री-पुरुष समानतेचा रुजविण्याचे कार्य करावे असे स्पष्ट नमूद केले आहे. तर २००१ साल हे 'स्त्री सबलीकरण' वर्ष म्हणून जाहीर करण्यात आले. पण असे असूनही हे सर्व प्रयत्न अपयश पाडत आहेत. आज मेट्रो चॅनेलच्या भाऊगर्दी स्त्री-सबलीकरणाचा आवाज ऐकू येत नसून उलटपक्षी स्त्री-प्रतिमाही अधिकाधिक एक उपभोगाची वस्तू म्हणून परिणामकारकपणे रुजविण्यात माध्यमे गुंतले आहेत.

निश्चितच ही एक गंभीर व चिंतेची बाब असून या विषयी जागृतपणे कठोर उपाय योजनांची नियोजनाची गरज आहे. या माध्यम क्रांतीच्या युगात खऱ्या अर्थाने महिलांना सबल करण्याचे प्रयत्न प्रसार माध्यमांचे व त्यावरील नियंत्रकांचे असले पाहिजे. स्त्रियांची व पुरुषांचीही भूमिका असायला हवी.



## महिलांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात राष्ट्रीय सेवा योजनेचे महत्त्व

कु. अर्चना पाटील  
प्रथम वर्ष - एम.ए.

देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर पंडित नेहरुंनी सन १९५६ मध्ये मुख्यमंत्र्यांना युवकांना राष्ट्र सेवेत सहभागी करून घेण्यासाठी सूचित केले आणि राष्ट्रीय सेवा योजना सुरु करण्याविषयी शिक्षण मंत्रालयास सूचना करण्यात आल्या. सन १९६४ मध्ये कोठारी शिक्षण आयोगाने महाविद्यालयामध्ये राष्ट्रीय सेवा योजना लागू करण्याची शिफारस केली. यानंतर जगातील इतर देशात युवकांच्या सामाजिक सेवा करणाऱ्या योजनांचे अध्ययन सचिव पातळीवर सुरु झाले. या सर्वांचा परिणाम म्हणजे भारत सरकारच्या शैक्षणिक धोरणात कार्यानुभव आणि राष्ट्रीय सेवा योजना यास शिक्षणाचा एक भाग समजण्यास येण्याचे मान्य केले. महाविद्यालयीन विद्यार्थी पुरतकी ज्ञानाबरोबर कार्यप्रवण व्हावा व सामाजिक प्रश्नांची जाणीव त्याला व्हावी असा आग्रह धरण्यात आला. या सर्व बाबींवर सविस्तर विचार विनीमय होऊन राष्ट्रीय सेवा योजनेची सुरुवात दि. २४ सप्टेंबर १९६९ ला महात्मा गांधीजींच्या जन्म शताब्दीच्या शुभ मुहुर्तावर झाली.

सन २००१ हे वर्ष भारत सरकारने 'महिला सशक्तीकरण वर्ष' म्हणून घोषित केले आहे. महिला सशक्त असली तरच राष्ट्र ही सशक्त असेल. महिला सशक्त बनण्यासाठी तिचे व्यक्तिमत्त्व हे पूर्णपणे विकसित झालेले पाहिजे. या व्यक्तिमत्त्व विकासाची खऱ्या अर्थाने सुरुवात ही बालपणापासूनच झालेली असते. पण व्यक्तिमत्त्वाचा पूर्ण विकास करण्याची

सुरुवात महाविद्यालयात शिक्षण घेत असतांना उपलब्ध होत असते. या दृष्टीने राष्ट्रीय सेवा योजनेला फार महत्त्व आहे. राष्ट्रीय सेवा योजना हे समाजपरिवर्तनाचे एक साधन आहे. या योजनेचे तत्त्व ही विकसित आयुष्यांची तत्त्वे आहेत. आपल्या आयुष्यातील गतिमानता ही आपल्या बरोबरच्या लोकांच्या विकासासाठी उपयोगात आणली पाहिजे. मानवाचा विकास हा अवतीभवतीच्या समाजाच्या विकासावर अवलंबून असतो. 'म्हणूनच मी नाही तर तू' 'Not me but you' हे राष्ट्रीय सेवा योजनेचे बोधवाक्य आहे. व्यक्तीचा विकास हे ध्येय समाजसेवेच्या माध्यमातून साध्य केले जाते. म्हणून राष्ट्रीय सेवा योजना हे एक संस्कार केंद्र मानले जाते.

राष्ट्रीय सेवा योजना केंद्र शासनाच्या मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाद्वारे राबविण्यात येते. राज्य शासनाच्या शिक्षण विभाग व विद्यापीठ यांच्या अधिपत्याखालील संलग्न महाविद्यालयात राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग कार्यरत असतो. राष्ट्रीय सेवा योजनेत महाविद्यालयातील कोणत्याही शाखेच्या विद्यार्थ्यांस समाविष्ट होता येते. राष्ट्रीय सेवा योजना ही दोन वर्षांसाठी असते. यातील विद्यार्थ्यांना दरवर्षी १२० तास काम करणे आवश्यक असते. तसेच १० दिवसांचे निवासी शिबीर पूर्ण करणे आवश्यक असते. यामुळे वार्षिक परीक्षेत पास होण्यासाठी किंवा क्लास मिळविण्यासाठी जास्तीत जास्त १० गुण मिळतात. व एक प्रमाणपत्रही मिळते.



राष्ट्रीय सेवा योजनेमुळे कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेतील विद्यार्थी एकत्र येतात. यामुळे एकमेकांशी ओळख व मैत्री वाढते. त्याचप्रमाणे राष्ट्रीय सेवा योजनेतर्फे विशेष हिवाळी शिबिर आयोजित केले जाते. हे शिबिर १० दिवसांसाठी असते. हे शिबिर निवासी शिबिर असते. हे शिबिर ग्रामीण भागात किंवा दत्तक घेतलेल्या गावी घेतले जाते. विद्यार्थ्यांमधील सुप्त गुणांना प्रकट होण्याची संधी येथे उपलब्ध होते. मुलींबरोबर १० दिवस राहण्यासाठी मॅडम येत असतात. त्यामुळे पालकही मुलींना या शिबिरास जाण्यासाठी परवानगी देतात. या शिबिरात विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. या शिबिरामुळे सहजीवन, स्वावलंबन, चिकाटी, स्वयंशिस्त, नेतृत्व गुण विकास, श्रमसंस्कार, विविध अडचणींवर मार्ग कसा काढावा, मर्यादित सुविधाद्वारे उद्दिष्टपूर्ती कशी करावी इ. अनेक गोष्टी विद्यार्थ्यांना शिकायला मिळत असतात. या शिबिरातील 'श्रमदानामुळे' विद्यार्थ्यांच्या मनात श्रमाप्रती प्रतिष्ठा निर्माण होते. त्याच प्रमाणे श्रमदानाने युवाशक्ती विधायक आणि रचनात्मक कार्यासाठी वळते. महात्मा गांधीजींना अपेक्षित श्रमसंस्कार व समाजसेवा करण्याची उत्तमसंधी आणि प्रत्यक्ष कृतीत सहभाग व आपल्या ध्येय धोरणांचे परीक्षण करणे हा शिक्षण प्रक्रियेतील एक महत्त्वपूर्ण भाग समजला जातो. जो या शिबिराने शक्य होतो. विशिष्ट सामाजिक ध्येय विद्यार्थ्यांसमोर ठेऊन सामुहिकरित्या नियोजनबद्ध कार्यक्रम राबविण्याची संधी या शिबिराच्या निमित्ताने उपलब्ध होते. या शिबिरात विविध गटातील विद्यार्थी एकत्र येऊन सामुहिकरित्या कार्य करतात. या गटात मुले व मुली एकत्र काम करतात. यामुळे मुलींच्या मनातील न्युनगंड कमी होतो.

शिबिराच्या निमित्ताने शहरी भागातील विद्यार्थी हा ग्रामीण भागात जाऊन तेथील लोकांच्या समस्यांशी अडी-अडचणी समजून घेण्याचा प्रयत्न करतो. ग्रामीण भागातील लोकांचे जीवन जवळून निरीक्षण करण्याची संधी मिळते. विद्यार्थ्यांस आपल्या जीवनात श्रमाप्रती प्रतिष्ठा बाळगणे, स्वयंशिस्त, स्वयं मदत स्वयंपूर्तता यासारख्या गुणांचा उपयोग करण्याचा शिकवण मिळते. या शिबिरामुळे विद्यार्थ्यांमधील गुणात्मकता, धैर्य, उत्तमचरित्र, आत्मविश्वास, युक्तीवाद, तडजोड करणे, निर्णय घेणे, ध्येयवाद या गुणांचा विकास होतो. या शिबिरात विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकसीत करण्यासाठी विशेष कार्यक्रम आयोजित केले जातात. त्यात तत्कालीन सामाजिक राजकीय, आर्थिक, आंतरराष्ट्रीय प्रश्नांवर तज्ज्ञ व्यक्तींची व्याख्याने, चर्चा व मार्गदर्शन आयोजित करण्यात येते. राष्ट्रीय एकात्मता, एड्स, जनजागृती करणे, युवकांपुढील आव्हाने, आजची शिक्षण पध्दती परीक्षा पध्दती, नैतिक शिक्षण, अंधश्रद्धा निर्मूलनास व्यासनाधिनता, बेरोजगारी, प्रसार माध्यमांचे परिणाम, स्त्री शिक्षण इ. विषयांवर स्पर्धा, वाद-विवादात्मक स्पर्धा, निबंध लेखन, गटवार चर्चा, उत्कृष्ट भाषण ठेवले जाते. यामुळे विद्यार्थ्यांना एखाद्या विषयावर विचार करण्याची सवय लागते. या १० दिवसांच्या प्रत्येकाला बोलण्याची संधी उपलब्ध होत असते. यामुळे आपणही स्टेजवर बोलू शकतो, उत्तमरित्या विचार मांडू शकतो असा आत्मविश्वास व स्टेज डेअरींग निर्माण होते. या स्पर्धांसाठी विविध बक्षीय देऊन विद्यार्थ्यांचे कौतुक करण्यात येते.

या शिबिरात रात्री सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. 'सांस्कृतिक कार्यक्रम' व विद्यार्थ्यांचा आवडीचा कार्यक्रम व शिबिराचा



अविभाज्य भाग समजला जातो. विद्यार्थ्यांमधील सुप्त गुणांना योग्य संधी या शिबिराने मिळते. या सांस्कृतिक कार्यक्रमात मुले व मुली एकत्र भाग घेऊन कार्यक्रम सादर करीत असतात. यामुळे मुलींच्या मनातील भीती कमी होत असते. हे कार्यक्रम गावातील लोकांसमोर सादर केले जातात. यात लोकगीत, लोकनृत्य, लोकनाट्य, पथनाट्य, समूहगीते, नाट्यछटा, अंधश्रद्धा निर्मूलन कार्यक्रम यासारखे लोक जागृतीचे कार्यक्रम तयार केले जात व सादर केले जातात. या कार्यक्रमांसाठी गावकऱ्यांतर्फे प्रतिसाद मिळत असतो. त्याचप्रमाणे ग्रामीण भागात व्यसनाधीनता जास्त प्रमाणात असल्याने तेथील लोकांसमोर 'मद्यपानाचे दुष्परिणाम' यासारख्या विषयावर पथनाट्य सादर केले जाते. या नाट्यातून त्यांच्यामध्ये जागृती निर्माण करण्याचे काम राष्ट्रीय सेवा योजनेचे विद्यार्थी करीत असतात. त्याचप्रमाणे या गावातील सामाजिक गरजा लक्षात घेऊन रस्ते, सांडपाण्याची सुविधा, मंदीर बांधणे यासारखे श्रमदानावर आधारित कार्यक्रम गावकऱ्यांच्या सहमतीने हाती घेतले जातात. अशा प्रकारे या शिबिरामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक जाणीव निर्माण होऊन अनेक फायदे होतात. या शिबिराने विद्यार्थी गावातील लोकांच्या व एकमेकांजवळ अशा रितीने एकत्र येतात की १० दिवसांच्या या शिबिराच्या निरोप समारंभाच्या दिवशी अश्रु थांबविता येणे अशक्य होते.

वर्षभरात विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासाच्या दृष्टीने व भविष्यकाळात विद्यार्थी स्वतः आपल्या पायावर उभा राहावा या दृष्टीने स्पर्धा परीक्षांचे मार्गदर्शन करण्यात येते. यासाठी तज्ज्ञ व अनुभवी व्यक्तींचे मार्गदर्शन घेण्यात येते. यासाठी त्यांचे व्याख्यान आयोजित केले जाते. त्याचप्रमाणे

विद्यार्थ्यांना प्रश्न विचारण्याची संधी उपलब्ध करून दिली जाते. त्याचप्रमाणे काव्यवाचनही ठेवले जाते. यामुळे विद्यार्थ्यांच्या कल्पनाशक्तीला वाव मिळत असतो.

अशा प्रकारे राष्ट्रीय सेवा योजनेमुळे महिलांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासास सुरुवात होते. यामुळे भविष्यकाळातील येणाऱ्या संकटांना सामोरे जाण्याची मानसिक तयारी होते. महिलांमध्ये आपणही या समाजाचा महत्त्वपूर्ण घटक आहोत याची जाणीव निर्माण होते.

अशा प्रकारे महिलांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात राष्ट्रीय सेवा योजनेला एक महत्त्वपूर्ण स्थान आहे.

**- सुविचार -**

स्त्री ही त्याग, क्लेश, नम्रता, श्रद्धा व सुजाणपणा यांची मूर्ती आहे.  
तिला दुर्बल म्हणणे ही तिची मिंदा आहे.  
मानसिक बलात ती पुरुषांपेक्षा कमी नाही. स्त्रीही अहिंसा, प्रेमाची मूर्ती आहे.  
ती अहिंसा त्यांनी मानवी समाजापर्यंत पोचविली पाहिजे.

- म. गांधी

## स्त्री विषयक कायदे

भावना गोकुळ पाटील  
द्वितीय वर्ष - बी.बी.ए.

२००१ हे वर्ष स्त्रीशक्तीकरण वर्ष म्हणून साजरे करण्यात येत आहे. त्या अनुषंगाने स्त्रीच्या अधिकारांचा, तिच्या बदलत्या प्रतिमांचा, तिच्या सामाजिक, राजकीय, सार्वजनिक क्षेत्रातील कामगिरीचा आढावा घेण्यासाठी वेगवेगळ्या टप्प्यांवर चर्चासत्र भरवले जात आहेत. या सर्व गोष्टींचा स्त्रीच्या सद्यपरिस्थितीत किती व काय सुधारणा होणार आहेत हे कालांतराने स्पष्ट होईलच. परंतु वस्तुस्थिती अशी की पूर्वाचार चालत आलेल्या रुढी परंपरांमध्ये स्त्रीचं स्वतःचं स्वतंत्र अस्तित्व मान्य करण्यात आलेलं नाही, परिणामी तिच्या वाटेला अधिकारही आले नाहीत. अशा परिस्थितीत जेव्हा स्त्रीला एक माणूस म्हणूनही किंमत नव्हती, अशा स्त्रियांना अधिकार प्रदान करून त्यांच्या रक्षणासाठी आपल्या देशात बरेच कायदे करण्यात आले त्या कायदांचा हा थोडक्यात घेतलेला मागोवा.

स्त्रीला माणूस म्हणून मानाने जगण्याचा हक्क बहाल करण्यासाठी, तिचे जीवनमान उंचावण्यासाठी १८२९ सालापासून आजतागायत बरेच कायदे आपल्या देशात पास करण्यात आले. प्रत्येक कायदा हा किमान कागदोपत्री आहे. १८२९-१९२९ च्या शंभर वर्षांच्या काळात स्त्रियांसाठी पास झालेले कायदे खालील प्रमाणे आहेत.

**सती बंदीचा कायदा १८२९ -**

१८२९ च्या कालखंडात वैधव्य आलेल्या स्त्रीने

पतीच्या चितेवर सती जाण्याची क्रूर प्रथा रूढ होती. या पद्धतीला पायबंद घालावा या हेतुने राजा राममोहन राय यांनी अथक प्रयत्नांनी सती बंदीचा कायदा पास करून घेतला.

**पुनर्विवाह कायदा १८५६ -**

१८५६ साली ईश्वरचंद्र विद्यासागर यांनी पुनर्विवाहाचा कायदा पास करून घेतला. हा कायदा कागदोपत्री पास होवूनही त्याची अंमलबजावणी करणे कठीण ठरले. १८९३ मध्ये महर्षी धोंडो केशव कर्वे यांनी विधवा विवाह केला तसेच त्यांच्या 'अनाथ बालिकाश्रमाने' पुनर्विवाहाचा प्रश्न सोडवण्यास अनेक कष्ट घेतले.

**नोंदणी विवाह कायदा १९७२ -**

१९७२ साली सर्व भारतवासियांसाठी नोंदणी विवाहाचा कायदा संमत करण्यात आला. हिंदू धर्मशास्त्रात विधवा विवाह, सगोत्र विवाह, आंतरजातीय विवाह यांना मान्यता नव्हती. अशा विवाहांसाठी हा कायदा फायदेशीर ठरला. परंतु या काळात पुरुषांना पहिली पत्नी जिवंत असतांना दुसरे लग्न करण्याची कायदान्वये परवानगी होती. १९५५ साली झालेल्या कायदातील सुधारणात या पद्धतीला ही आळा घालण्यात आला.

**संमती वयाचा दाखला १८९१ -**

१८९१ साली हा कायदा पास करण्यात आला.

१९५५ साली संमत झालेल्या 'स्पेशल मॅरेज ॲक्ट' च्या तरतुदींमुळे या कायद्याला आता तसा फारसा अर्थ नाही. परंतु त्याकाळी बालविवाह प्रथा मोडून काढण्यासाठी हा कायदा पास करून घेतांना टिळक, आगरकर, रानडे यांसारख्या बुद्धिवाद्यांना फार मोठे वादंग घालावे लागले.

**बालविवाह प्रतिबंधक कायदा १९२९ -**

१९२९ साली 'शारदा कायदा' या नावाने हा कायदा पास झाला. याकाळापर्यंत स्त्री समस्यांबद्दल बरीच जागृती झाली होती. मुली शाळेत जाऊ लागल्या होत्या. परिणामी हा कायदा तयार करण्याआधी लोकमत कायद्याच्या बाजूने झाले होते. त्यामुळे या कायद्याला विशेष विरोध झाला नाही. या कायदान्वये मुलीच्या विवाहाची वयोमर्यादा १४ करण्यात आली.

अशा प्रकारे १८२९-१९२९ दरम्यान स्त्रियांच्या मूलभूत हक्कांचे रक्षण करण्याच्या हेतुने कायदे करण्यात आले. या सर्व कायदांमध्ये वेळोवेळी आवश्यकतेनुसार सुधारणा करण्यात आल्या. १९२९ नंतरचे कायदे हे अधिक पुरोगामी आणि क्रांतीकारी आहेत. त्यात स्त्रियांना पुरुषांइतकाच हक्क देण्याचा प्रयत्न करून स्त्री-पुरुष हक्कातील भेद नष्ट करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

**१९३० पासून आतापर्यंत पास झालेले कायदे -**

१. मॅरीड वूमन्स राइट टू प्रॉपर्टी ॲक्ट - १९३७
२. व्हीभार्या प्रतिबंधक कायदा - १९४६
३. हिंदू मॅरेज डिसेंबिलिटीज ॲक्ट - १९४६
४. घटस्फोटाचा कायदा - १९४७
५. हिंदू मॅरेज व्हेलिडीटी ॲक्ट - १९४९
६. स्पेशल मॅरेज ॲक्ट - १९५५

७. वेश्या व्यवसाय प्रतिबंधक कायदा - १९५६
८. हिंदू दत्तक व पोटगी कायदा - १९५६
९. हिंदू वारसाचा कायदा - १९५६
१०. हुंडा बंदीचा कायदा - १९५६

आय कायदाने स्त्रियांना बरेच अधिकार प्राप्त करून दिले आहेत. परंतु त्यांचा स्त्रियांच्या उत्कर्षासाठी फार थोड्या प्रमाणात उपयोग करण्यात आला. सतीबंदीचा कायदा संमत होवून १०० वर्ष होवूनही राजस्थानमधील 'रूपकुंवर' सारखी स्त्री सती जाण्याची घटना घडते. खेडीपाड्यात बालविवाह सर्रास होतांना दिसतात. अजूनही स्त्रीच्या पुनर्विवाहाला सामाजिक विरोध होतो. आजही ९०% विवाह हुंडा देऊनच संपन्न होतात व शेकडो मुली हुंडाबळी ठरतात. आजही स्त्रीला आर्थिक स्वातंत्र्य मिळालेले नाही. ही सर्व परिस्थिती खेदजनक आहे.

अनेक समाजसुधारकांनी समाजाचा रोष पत्करून अथक परिश्रमांनी स्त्रियांच्या अधिकारांसाठी कायदे पास करून घेतले आहेत. आता ही जबाबदारी स्वतः स्त्रीची आहे. स्त्रियांनी स्वतःहून आपल्यावर होणाऱ्या अन्यायाविरुद्ध आवाज उठवला पाहिजे. आपल्या समस्या सोडवण्यासाठी आपल्यासाठीच बनवलेल्या कायदांचा पुरेपुर फायदा उठवायला पाहिजे. म्हणतात कायदा आंधळा असतो, म्हणूनच स्वतः डोळस होवून कायद्याला आपले म्हणणे पटवून दिले पाहिजे व कायद्याच्या मदतीने स्वउत्कर्ष साधला पाहिजे.

स्त्रियांचा सन्मान करा, म्हणजे त्या आपले जीवन स्वर्गीय, फुलांसारखे सुगंधित आणि सुंदर बनवतात.

- शिलर

## 'भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामातील कर्तृत्ववान स्त्री अरुणा असफअली'

विनोद वाघ  
द्वितीय वर्ष - एम.ए.(मराठी)

भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामात अत्यंत महत्वपूर्ण भूमिका बजावलेली रणमर्दानी म्हणजे 'अरुणा असफअली.'

१६ जुलै १९०९ मध्ये नैनिताल येथील गांगुली कुटुंबात अरुणाजीचा जन्म झाला. नैनिताल आणि लाहोर येथील ख्रिश्चन मिशनऱ्यांच्या शाळेत त्यांनी शिक्षण घेतले. स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय असलेल्या, साहित्य क्षेत्रात आपले वेगळे अस्तित्व निर्माण केलेल्या असफअली यांच्याशी अरुणाजीचा विवाह झाला.

विवाहनंतर पती सोबत भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामात रणमर्दानीची भूमिका केली. म्हणजे भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामात त्यांनी स्वतःला झोकून दिले. १९३० मध्ये ब्रिटीशांनी अरुणाजीवर खटला भरून त्यांना एक वर्षाची शिक्षा ठोठावली.

छोडो भारत (चले जाव) आंदोलनात अरुणाजींनी केलेली कामगिरी भारतीय नारीच्या कर्तृत्वाची साक्ष पटवून देणारी आहे. झाशीच्या राणीप्रमाणे त्यांनी या आंदोलनात आक्रमक पवित्रा दाखविला.

८ ऑगस्ट १९४२ च्या मध्यरात्री महात्मा गांधीजीसह अनेक बड्या नेत्यांना गवालीया टँक (मुंबई) येथे ब्रिटीशांनी अटक केली. ही सर्व थोर मंडळी तुरुंगात गेल्याने निर्णय काय घ्यावा ? तेव्हा आकाशात एखादी वीज कडाडावी त्याप्रमाणे अरुणाजींनी गवालिया टँकवर तिरंगा फडकवला.

'इन्कलाब जिंदाबाद', 'भारत माता की जय' म्हणत त्या अदृश्यही (भूमिगत) झाल्या. ब्रिटीशांनी गोळीबार सुरु केला. अश्रुधुराचा वापर केला. सर्वत्र पळापळ सुरु झाली. पण अरुणाजी ब्रिटीशांना सापडल्या नाहीत. पोलिसांनी त्यांच्यावर २५ हजारांचे बक्षिस लावले. परंतु पोलिसांच्या हातावर तुरी देत अरुणाजी कलकत्ता येथे आपल्या काकांकडे पोहोचल्या. भूमिगत राहून त्यांनी आंदोलनकर्त्यांचे नेतृत्व केले. त्यांना प्रेरणा दिली.

महात्मा गांधींनी या काळात भूमिगत असलेल्या अरुणाजींना पत्र पाठवून स्वतःला अटक करवून घेण्याचा व त्याबद्दल मिळणारे २५ हजार रुपये हरिजन सेवक फंडात जमा करण्याचा सल्ला दिला. पण त्यांनी तो मानला नाही. आणि ब्रिटिश जोपर्यंत आपणास सोडत नाहीत, अटकेचे आदेश रद्द करीत नाहीत, तो पर्यंत भूमिगत राहूनच कार्य करण्याचा विचार त्यांनी महात्माजींना कळविला. या विचारांशी त्या अखेरपर्यंत बांधिल राहिल्याने शेवटी ब्रिटीशांनी अरुणाजीसमोर हार पत्करली. त्यांच्या अटकेचे आदेश रद्द केले. त्यामुळे अरुणाजी कलकत्ता येथून दिल्लीत येवून दाखल झाल्या. काँग्रेसच्या बैठकीत सामिल होऊन त्यांनी 'हम आजादी की भीक नहीं माँगेगे, अंत तक लढेंगे !' असा निर्धारत्मक विचार मांडून स्वातंत्र्यासाठी प्राणांची आहुती देण्याचे स्पष्ट केले. म. गांधींनी स्वतः त्यांच्या धाडसाचे व साहसाचे कौतुक केले.

अरुणाजींच्या ध्येयवादी प्रखर कार्यामुळे स्वातंत्र्य चळवळ गतीमन व आक्रमक बनली. ब्रिटीशांविरोधी लोकमत प्रक्षुब्ध बनले आणि या सर्व प्रयत्नांच्या यशाचा दिवस उजाडला. ब्रिटीशांनी १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारताला स्वातंत्र्य दिले. स्वातंत्र्याच्या शिल्पकारांच्या मालिकेत अरुणाजींचे नावही अमर झाले.

अरुणाजींचे पती असफअली १९५३ मध्ये मृत्यु पावले. त्यानंतर अरुणाजींनी राजकीय संन्यास घेतला. त्यांनी काँग्रेस पासून वेगळ्या काढलेल्या समाजवादी गटात सहभागी होऊन आपले कार्य सुरुच ठेवले. या काळात त्यांनी 'लिंग' आणि 'पॅट्रीट' या नियतकालिकांमधून सातत्याने लेखन करून डाव्या विचारसरणीचा प्रसार केला. अरुणाजी १९५८ मध्ये दिल्लीच्या महापौर बनल्या. १९५९ मध्ये त्यांना दुसऱ्यांदा, महापौरपद मिळाले. यावेळी त्यांची ध्येय धोरणे विकासात्मक राहिली. १९६५ मध्ये 'लेनिन पुरस्कार' व १९८७ मध्ये 'इंदिरा गांधी पुरस्कार' त्यांना मिळाला. १९९१ मध्ये जागतिक कीर्तीच्या 'जवाहरलाल नेहरु' पुरस्काराच्या त्या मानकरी ठरल्या.

अशा या रणमर्दानी, धाडसी, स्वातंत्र्य सेनानी, व भारत मातेच्या सुपुत्रीची २९ जुलै १९९६ रोजी प्राणज्योत मालवली.

मात्र आपल्या आदर्शांचा प्रकाश मागे ठेवून !

प्रेम कसे करावे हे फक्त स्त्रियाच जाणतात.

- मोपांसा

सौंदर्य हेच स्त्रियांचे समार्थक व सामर्थ्य हेच पुरुषांचे सौंदर्य.

## प्रश्न

रुपाली वाघ  
११ वी वाणिज्य

माझी मी होते तरी कधी ?

हा प्रश्न मला सतत जाणवतो.

मागे वळून पाहतांना पुसटपणे दिसते.

खेळतांना मैत्रीणींची होते, शाळेत बाईची होते,

भावंडांची मोठी बाई होते, अन् आईच्या

हाताशी होते !

भूतकाळाच्या या चित्रावर आता बरीच धूळ

साठली आहे,

पण वर्तमानाच्या आरशात पाहतांना

लक्षात आले...

फरक फक्त तपशीलाचाच

प्रश्न मात्र तोच तो !

पत्नी होवूनी आले आणि सून म्हणून,

आई म्हणून

आणखीच गुरफटत गेले !

कर्तव्य, जबाबदारी या शब्दांचा गुंता

सोडवता-सोडवता

जास्तच अडकत गेले,

प्रश्न मात्र तसाच राहिला,

माझी मी होते तरी कधी ?.....!

## फूलनची शोकांतिका

सोनल नं. कुलकर्णी

द्वितीय वर्ष - विज्ञान (सूक्ष्मजीवशास्त्र)

एक नाजूक टिचकी मारकी की खळकनं फुटणारं काचेचं भांड ! तसाच हा स्त्रीचा जन्म.

विधात्याने निर्माण केली ही सृष्टी ! हा निसर्ग ! त्याचा उपभोग घ्यायला नंदनालाही पाठवलं अन् निसर्गाला सृजनशील बनवणारी. या जगाला क्षमा अन् शांतीचा मूलमंत्र सांगणारी, भविष्याला आपल्या ओटीत फुलवणारी अन् गतकाळाला पदरात झुलवणारी स्त्री त्याने निर्मिली !

या स्त्रीनिर्मितीचा विधात्याचा हेतू काहीही असो. पण आज मात्र "स्त्री" ची प्रतिमा, व्याख्या बदललेली आहे. परिस्थितीमुळे आजची स्त्री ही काचेचं भांड नसून बुंदुक-धारिणी झालेली आहे. भविष्याचा विचार न करता वर्तमानात जगणारी आहे. अशीच एक बुंदुकधारी, चंबळ घाटीची राणी - फूलनदेवी !

फूलनचा जन्म उत्तर प्रदेशातील गुराकपूरा येथे, ज्या समाजात भटक्या म्हशीला सुध्दा बाई पेक्षा जास्त किंमत देतात. अशा मल्लाह जमातीत १५ जुलै १९५७ ला झाला. देवीदीन आणि बालूदेवी या दांपत्याची द्वितीय कन्या. जन्मापासूनच फूलनने केवळ द्वारिद्धय आणि अपमानच भोगला. अकरा वर्षांची असतांना तिचा विवाह तिच्या विधूर जेठाशी झाला आणि तेव्हापासूनच सुरु झाले अत्याचाराचे चक्र ! अन्यायाविरुद्ध वाचा फोडल्याने गावासमक्ष नग्न होण्यासारख्या पाशवी शिक्षा तिने भोगल्या. शारीरिक, मानसिक सर्वच बाजूंनी होणाऱ्या छळवाढाला कंटाळून फूलनदेवी झाली चंबळ खोऱ्याची डाकूराणी. फूलनदेवी या केवळ नावाला डाकू

होत्या. पण तिच्यात असलेला प्रेमाचा झरा कधी आटला नाही. अत्याचारांना शासन करणे आणि धनदांडग्यांची संपत्ती लुटून ती गोरगरिबांना वाटणे, तिचे तत्त्व होते. आता ती मानवी रक्ताची तहान लागलेल्या या क्रूर समाजाविरुद्ध लढणाऱ्या चंबळखोऱ्याची डाकूराणी बनली होती.

तिने उत्तर आणि मध्य प्रदेशातील पोलिसांवर त्या काळी चांगलेच आव्हान निर्माण केले होते. कानचूरजवळील बेहमाई या गावातील १५ ठाकुरांच्या सामुहिक हत्याकांडाने, कौर्यांची परिसीमा गाठणे आणि या गुन्ह्यांची नोंद फूलनदेवीच्या नावावर दाखली.

अखेर सरकारच्या प्रयत्नाने फूलनदेवी शरणागती पत्करली ती १२ फेब्रु. १९८३ तेव्हा मुख्यमंत्री (मध्य प्रदेशचे) अर्जुनसिंग यांच्यासमोर आणि तेव्हाच तिने महात्मा गांधी यांच्या प्रतिमेसमोर यापुढे बुंदुक हाती न घेण्याची शपथ घेतली. त्यानंत तिने जवळ जवळ ११ वर्षे वेगवेगळ्या तुरुंगांमध्ये काढली.

१९९४ ला मुख्यमंत्री मुलायमसिंग यादव यांनी तिचे सगळे आरोप माफ करून तिची पॅरोलवर सुटका केली. तेव्हा तिच्या नावावर २२ खून आणि ५५ गुन्हे दाखल होते. ती आजारपणाच्या कारणामुळे तुरुंगात सुटली पण सतत चर्चेत राहिली. फूलनदेवी नंतर लोकप्रतिनिधी म्हणून निवडून आली. तिहारमध्ये असतांना तिची ओळख सामाजिक कार्यकर्त्या

उमेदसिंग यांच्याशी झाली. मग या ओळखीचे रुपांतर नंतर प्रेमात आणि मग लग्नात झाले. तुरुंगातून सुटल्यावर तिने समाजातील खालच्या स्तरातील लोकांचे प्रश्न सोडवण्यासाठी 'एकलव्य' सेनेची स्थापना केली. फूलनदेवी लोकसभा सदस्य म्हणून कामगार व कल्याण समितीच्या सदस्या होत्या.

शेखर कपूर यांनी 'बॅंडीट क्वीन' नावाने फूलनदेवी यांच्या आयुष्यावर प्रकाशझोत टाकणारा चित्रपट काढला.

मिर्झापूर येथील खासदार असलेल्या फूलनदेवींच्या रक्तरंजित आयुष्याची अखेर स्वतःपातानेच झाली. २६ जुलै रोजी भरदुपारी दीड वाजता त्यांच्या शासकीय निवासस्थानी बुरखेधारी मारेकऱ्यांनी गोळ्या झाडल्या. परंतु त्यांना अपेक्षित असलेल्या काळापेक्षा त्या जास्त जगल्या.

स्वातंत्र्यासाठी झगडणाऱ्या भारतीय स्त्रियांच्या इतिहासात स्वतःची रक्तरंजित का असेना, पण ठसठशीत खून उमटवणारी फूलनदेवी अखेर बुंदूकीतून सुसाट सुटलेल्या गोळ्यांचीच शिकार ठरली.

"मी फूलनदेवी" या आत्मचरित्राच्या शेवटी तिने म्हटले आहे, "मी स्वतः फार चांगली, असा माझा दावा नाही, पण मी फार वाईटही नाही. पुरुषांची कातडी पांघरलेल्या लांडग्यांनी मला जे भोगायला लावला, त्याची मी परतफेड केली ! जात, वंश, लिंग हे काहीही असो, माणसांना माणसासारखीच वागणूक मिळायला हवी, जनावरांसारखी नव्हे, एवढंच मला म्हणायचं आहे. मी फार घातकी राक्षसांशी लढले होते, हे विसरू नका. माझ्या चुकांना क्षमा करा आणि मला शांततेने या जगातून जाऊ द्या !!!"

## कारण मी बाईची जात

कश्मीरा हुंडीवाले  
१२ वी - विज्ञान

रोजच माझी विक्री चालते  
कमी अधिक भावात  
मी खरिदली जाते  
दोन, चार लाखाचा सौदा....  
सहजच अशी पटविली जाते  
कारण... मी बाईची जात

जन्माला आली नाकं मुरडली  
अरंsss रंss मुलगी झाली  
परक्याचं धन शेवटी  
काय कामाची ?  
कारण.. मी बाईची जात

धुणे-भांडी वेळेच्या वेळी  
नीट नेटका पदर, वेणी फणी  
दांडगाई नको मुलासारखी  
कारण.... मी बाईची जात

भाव नाही भावना नाही  
स्वस्त नवरा बाजारात नाही  
तिला काय कळतंय ?  
उजवून टाका एकदांची  
ओझं होईल खाली  
कारण.... मी बाईची जात

रांधा वाढा, उघी काढा  
बिन पगारी, मोलकरणीची जागा  
कवडी मोल नसे ज्याला  
कारण... मी बाईची जात

माहेरून पैसे आण  
नाहीतर पाठीवर निशाण  
कर्जबाजारी बापाचा  
आणखी नको अंत  
रोजच मी जाळली जाते जिवंत  
कारण.... मी बाईची जात

## करुणामूर्ती मदर तेरेसा

स्वाती श्रीराम कुलकर्णी  
११ वी - क

स्त्री ही जन्माला आल्यापासून अनेक भूमिका बजावत असते. कधी मुलीची, कधी बहिणीची तर कधी आईची. परंतु ही नाती रक्ताचीच असतात असे नाही. ती मनाने, प्रमाने आणि मायेने सुद्धा निर्माण झालेली असतात. अशाच नात्याने मदरतेरेसाचं भारताशी आणि संपूर्ण जगाशी 'आई'चं नातं निर्माण झालं होतं.

दयेची मूर्ती असलेल्या, जगाविख्यात 'मिशनरी', 'भारतरत्न' ही पदवी प्राप्त झालेल्या ह्या स्त्रीने स्वतःच्या जीवनकाळात ६० वर्षे भारतात व भारताबाहेर लोकसेवेचे व्रत अंगीकारले होते. रोग्यांचे व गोरगरिबांचे दुःख हलके करणे हेच तिच्या आयुष्याचे ध्येय होते. 'शांतिदूती' म्हणून तिचा केलेला गौरव योग्यच आहे.

इ.स. १९१० मध्ये 'युगोस्लाव्हिया' देशातील स्कोपजे नगरामध्ये तेरेसाचा जन्म झाला. आईने तिचे नाव 'अॅग्नेस' असे ठेवले होते. परंतु नियतीच्या कुष्टीने तिला पितृवियोगाचे दुःख बालपणीच सोसावे लागले होते. तेरेसाच्या आईने तिच्या भावंडांचे कसेबसे पालन-पोषण केले होते. दुःखाने ग्रस्त अशी तिच्या घराची परिस्थिती असल्यामुळे ती लहानपाणापासूनच चिंतन करणाऱ्या स्वभावाची झाली. याचा परिणाम तिच्या पुढच्या आयुष्यावर झाला. आणि तिच्या जीवनाची दिशा बदलली. तेरेसा वयाच्या अठराव्या वर्षीच सर्व सुखाचा त्याग करून भारत देशात आली. तेरेसाने भारतात आल्यावर प्रथम कलकत्ता शहरात सेंट-मेरी विद्यालयात शिकवण्याचे व्रत स्वीकारले.

परंतु तेरेसाला यात समाधान वाटत नव्हते. तिला पेक्षा वेगळे काही करायचे होते. अध्यापिका व्हायचे तिच्या जीवनाचे ध्येय नव्हते. अनाथ रोगी आणि उपेक्षित यांची दैन्यावस्था पाहून ती नेहमी दुःख व्हायची. तेरेसाला त्यांच्यासाठी काहीतरी करायचे होते. त्यांचे दुःख तिला कमी करावेसे वाटत होते म्हणून तिने शिक्षिकेचे पद सोडून दिले. त्यानंतर 'पाटणा' शहरात परिचारिकेचे (नर्सिंगचे) प्रशिक्षण घेऊन तिने गोरगरिबांची सेवा करण्यास आरंभ केला. त्यानंतर १९४८ मध्ये तिने भारताचे नागरिकत्व स्वीकारले.

'रोग्यांची सेवा म्हणजे ईश्वरसेवा' असे तिचे व्रत होते. तेरेसाने आपल्या ह्या व्रताची सुरुवात कलकत्ता शहरापासूनच केली. कलकत्ता शहरापासून सुरु झालेले हे कार्य हळूहळू सर्व देशांमध्ये पसरत गेले. तेरेसाने आपल्या जीवनात अनेक संस्थांची स्थापना केली. मृत्युपंथाला लागलेल्या वृद्धांसाठी 'निर्मलहृदय', समाजाने दुर्लक्षिलेल्या कुष्ठरोग्यांसाठी 'शांतीनगर,' त्याचप्रमाणे अनाथ बालकांसाठी 'निर्मलशिशुभवन' इत्यादी अनेक संस्थांची स्थापना केली आणि त्यांचा विकासही तिने केला. हल्ली या संस्थांच्या शाखा सर्व राष्ट्रांमध्ये स्थापन झालेल्या दिसतात. सर्व देशांमध्ये राहणाऱ्या गरीब लोकांना ह्या संस्था आधार वाटतात.

मदर तेरेसाचे अपूर्व कार्य संपूर्ण विश्वात वंदनीय झाले. मदर तेरेसाच्या या अपूर्व कार्यामुळे

संपूर्ण विश्वामध्ये तेरेसा वंदनीय झाली. तिच्या अद्वितीय सेवा कार्यामुळे सर्वच लोक प्रभावित झाले. तिच्या ह्या अपूर्व कार्याची प्रशंसा करण्यासाठी तिला 'मॅगसेस पुरस्कार', 'पं. नेहरु पुरस्कार', 'टेंपलटन पुरस्कार' इत्यादी अनेक पुरस्कार देऊन जगातील सर्वश्रेष्ठ 'नोबेल शांतता पुरस्कार' देऊन तिचा गौरव करण्यात आला. भारत शासनाने सुद्धा 'भारतरत्न' ही सन्मान्य पदवी देऊन तिचा यथायोग्य सन्मान केला. ह्या दयेच्या मूर्तीने सर्व पुरस्कारांच्या रूपात मिळालेल्या सर्व द्रव्यांचा उपयोग गरीब जनतेसाठीच केला. अशारितीने मदर तेरेसा म्हणजे शरीर धारण केलेली दयेची मूर्तीच होती. ऐंशी वर्षांच्या वयातही तन-मन-धनाने अतुलनीय उत्साहाने कार्यमग्न होती. गोरगरिबांची आई 'मदर तेरेसा' ह्या जगाला सोडून ईश्वर चरणी लीन झाली. ५ सप्टेंबर १९९८ ला मदर तेरेसाने आपला देह त्याग केला. ती जरी आज आपल्यात नसली तरी तिच्या ह्या अतुलनीय कार्यामुळे आज विश्वात वंदनीय आहे.

"या करुणमूर्तीला माझा शतशः प्रणाम !"

### - सुविचार -

एका पुरुषाचे शिक्षण हे बहुधा त्याचे एकट्याचे शिक्षण ठरते पण

एका स्त्रीचे शिक्षण म्हणजे भावी पिढीचे शिक्षण असते.

- म. ज्यो. फुले

## कसं सांगू तुला प्रिये

विनोद शिवदे

द्वितीय वर्ष - एम.ए. (मराठी)

कसं सांगू मी तुला

माझ्यासाठी तू कोण आहेस

नदीतलं वाहणारे पाणी की

समुद्रातलं थबकलेलं पाणी

कसं सांगू मी तुला

माझ्यासाठी तू कोण आहेस

शरीराला चालना देणारे अन्न आहेस

की तृष्णा भागवणारे पाणी आहेस

कसं सांगू मी तुला

माझ्यासाठी तू कोण आहेस

शरीराला तृप्त करणारी हवा आहेस

की शरीराला तापवून सोडणारा उष्ण आहेस

कसं सांगू मी तुला

तू माझ्यासाठी कोण आहेस

झोपडी आहेस की

इमारत आहेस

कसं सांगू मी तुला

तू माझ्यासाठी कोण आहेस

माझ्यासाठी तू... तू आणि तूच आहेस.



## किरण बेदी... एक प्रेरणा

कु. प्रणिता केशव कोठावटे  
तृतीय वर्ष - विज्ञान (इलेक्टॉनिक्स)

२६ जाने. १९९३ ला दिल्ली पोलिस तुकडीचे नेतृत्व करणारी 'प्रथम महिला', १६ जुलै १९७२ ला भारतीय पोलिस सेवेत दाखल होणारी 'प्रथम महिला' असे अनेक मानसन्मान प्राप्त करणाऱ्या किरण परकाशलाल पेशावारिया अर्थातच किरण बेदी यांचा जन्म ९ जून १९४९ ला झाला.

स्वतःच्याच कुटुंबात आपल्या आजोबांकडून आई प्रेमलता हिला स्त्री म्हणून दिली जाणारी वागणूक बघून, किरण अतिशय व्यथित होत असे. लहानपणापासूनच तिने स्वतःला एन.सी.सी., भाषणे, वादविवाद स्पर्धा, क्रिडा इ. अनेक क्षेत्रांत गुंतवून घेतले आणि आपण एक मुलगी असूनही कुठेही कमी नाही हे अनेकदा दाखवून दिले.

किरणचे शालेय शिक्षण सॅक्रेड हार्ट कॉन्व्हेंटमध्ये झाले या नंतर मॅट्रिक पास होवून तिने अमृतसर येथील 'गव्हर्नमेंट कॉलेज फॉर वुमेन' येथून राज्यशास्त्र या विषयाची पदवी घेतली आणि नंतर याच विषयांत पीएच्.डी. घेतली. किरणला राज्यशास्त्र व एन.सी.सी. या विषयांची भारी आवड ! कारण यांचा अभ्यास करतांना तिची कल्पनाशक्ति प्रज्वलित होत असे आणि हेच विषय तिला कर्तृत्ववान नागरिक बनायला शिकवणारे आणि तिच्यात राष्ट्रीयत्वाची भावना जागृत करणारे होते हे ती जाणून होती.

लहानपणापासूनच 'टेनिस' या खेळाची आवड असणाऱ्या किरणने महिलांच्या आंतरविद्यापीठ टेनिस सामन्यात पंजाबला विजय मिळवून दिला. 'टेनिस'

या खेळाच्या अनुभवातून किरण एक गोष्ट शिकली की एखादी गोष्ट आपल्या हक्काची असली, तरी त्यासाठी स्वतःची योग्यता सिद्ध करावी लागते अन्यथा आपल्याकडे दुर्लक्ष होत रहाते आणि दुर्लक्षाचीच सवय पडून रहाते. राज्यशास्त्राचे पदव्युत्तर शिक्षण किरणने 'पंजाब विद्यापीठ' चंदीगढ येथून घेतले व याच विद्यापीठाला किरणने आपली बहीण सीटा बरोबर आंतरविद्यापीठ टेनिस अजिंक्यपद तीन वेळेस प्राप्त करून दिले. टेनिस खेळूनही अभ्यासाकडे जराही दुर्लक्ष न होता ती एम.ए.ला. राज्यशास्त्रात विद्यापीठातून प्रथम आली होती.

९ मार्च १९७२ ला श्री. ब्रिज बेदी यांच्याबरोबर किरणचा लग्न सोहळा अतिशय साध्या पद्धतीत पार पडला. स्वतंत्र विचारशक्ती व पतीने दिलेले उत्तेजन यामुळे त्या आय.पी.एस. होणाऱ्या प्रथम भारतीय महिला आहेत.

१ मे ९३ ला तुरुंग महानिरीक्षक (तिहार) येथे बदली झाल्यावर त्यांनी तुरुंगाचा संबंध कायापालट करून दाखविला. यापूर्वी या तुरुंगाला कुठलेही धोरण, दिशा नव्हती आणि आखणी तर नव्हतीच याचमुळे किरणने तेथे फिरती सूचनापेटी 'पिटशन बॉक्स' ही पद्धत सुरु केली तसेच कैद्यांशी सुसंवाद साधण्यासाठी ती दिवसा आणि रात्री तुरुंगामध्ये वरचेवर फेऱ्या मारु लागली. कैद्यांच्या तक्रारी, बोलणी ती ऐकून घेवू लागली तसेच धूम्रपान पूर्ण बंदीची मोहिम तिने तुरुंगात राबविली. तुरुंगातल्या चोरवाटा बंद

केल्या तसेच तुरुंगात गुढी-पाडवा, नाताळ, दिवाळी, रक्षाबंधन हे सण साजरे होवू लागले. कारण 'माणसाला त्याच्या चुकीच्या कृत्यांबद्दल शिक्षा व्हायलाच पाहिजे पण त्याचबरोबर त्याला सुधारण्यासाठी आणि चांगला माणूस बनवण्यासाठी मदत करण्यात काहीही कसूर बाकी रहायला नको' असे तिचे मत होते. दवाखाना, संतुलित आहार, खेळ-क्रिडा, सांस्कृतिक कार्यक्रम इ. अनेक उपक्रम किरणने तिहार तुरुंगात राबविले. तसेच 'विपश्यना' शिबिरा द्वारे मनाने संपूर्ण शरीरावर ताबा मिळविण्यास कैद्यांना शिकविण्यात आले. यामुळे

बंदिखाना असलेल्या ८५०० कैद्यांचा तुरुंग कैद्यांना आपल्या घरासारखा वाटू लागला. यामुळेच त्यांना रेमन 'मॅगसेस अवॉर्ड,' राष्ट्रपतींकडून पोलिस शौर्यपदक इ. अनेक सन्मानांनी सन्मानित करण्यात आले.

खरोखरीच प्रचंड इच्छाशक्ति, शारीरिक व मानसिकरित्या तंदुरुस्त व प्रचंड आत्मविश्वास असलेली व्यक्तिच असे महान कार्य करू शकते.

'महिला सशक्तीकरण' हे वर्ष किरण बेदी यांच्यामुळे खरोखरीच सार्थ ठरते.

### - सुविचार -

■ विश्वशांतीच्या स्थापनेला व अहिंसेच्या प्रतिष्ठेला स्त्री-शक्तीची आत्यांतिक आवश्यकता आहे. कारण स्त्री ही जन्मदात्री आहे. त्यामुळे मनुष्य जीवनाचे मूल्य ती समजू शकते. पुढल्या पिढीला ती घडवणार आहे. तेव्हा अहिंसक समाजाच्या स्थापनेत तिचा मोठा वाटा आहे.

- विनोबा भावे

■ स्त्री ही त्याग, क्लेश, नम्रता, श्रद्धा व सुजाणपणा यांची मूर्ती आहे. तिला दुर्बल म्हणणे ही तिची निंदा आहे. मानसिक बलात ती पुरुषांपेक्षा कमी नाही. स्त्री ही अहिंसा प्रेमाची मूर्ती आहे. ती अहिंसा त्यांनी मानवी समाजापर्यंत पोचविली पाहिजे.

- म. गांधी

■ पुरुषाची प्रतिकारशक्ती व स्त्रीची निर्माणशक्ती, पुरुषाची श्रमशक्ती व स्त्रीची कलात्मकता यांचा संयोग घडवून आणणारी नवी स्त्री उदयास यावी.

■ स्त्री-मुक्ती म्हणजे दःसहतेतून मुक्ती, विध्वंसनातून मुक्ती, विनाशातून मुक्ती, दौर्बल्यातून मुक्ती ! स्त्रीमुक्ती, स्त्री उध्दार म्हणजेच समाजाचा उध्दार

- लोकहितवादी

## “एका तेजस्वीतेची कहाणी”

कु. प्रियंका श्रीकृष्ण सोमवंशी  
इ. ११ वी - विज्ञान

“खबरदार जर टाच मारुनि  
जाल पुढे चिंधड्या,  
उडविन राई-राई एवढ्या”

अशा प्रकारे इंग्रज सैनिकांवर दरारा निर्माण करणारी तेजस्वीता झाशीची राणी, लक्ष्मीबाई यांनी १८५७ सालच्या ‘स्वातंत्र्य संग्रामात’ आपला पराक्रम दाखविला.

मोरोपंत तांब्यांची ही मुलगी मनु उर्फ छबेली लग्न झाल्यानंतर लक्ष्मीबाई नेवाळकर झाली. लग्नाच्या वेळी तिचे वय अवघे बारातेरा वर्षांचे असेल. तिचे पती गंगाधरराव हे बिजवर होते. त्यामुळे त्यांच्या वयात विषमता होती. लग्नानंतर लक्ष्मीबाईंना एक मुलगा झाला, पण तो अल्पायुषीच ठरला. त्याचा धक्का गंगाधररावांना बसून पुढे दोन वर्षांनी त्यांचेही निधन झाले. अवघ्या १९ व्या वर्षी लक्ष्मीबाईंना वैधव्य आले. पतीनिधनापूर्वीच त्यांनी दामोदर या मुलास दत्तक घेतले होते. पण इंग्रजांनी हे दत्तक विधान नामंजूर करून झाशीचे संस्थान खालसा केले. आणि झाशीची ‘भाग्य लक्ष्मी’ ‘भाग्यहीन’ ठरली. तरी तिचे नाव विद्युल्लतेसारखे जगभर पसरले आहे.

स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी आपल्या १८५७ च्या स्वातंत्र्य समर ग्रंथात लक्ष्मीबाईंचे वर्णन केलेले आहे. ते म्हणतात, सत्तावन्न च्या स्वातंत्र्य समरातील अग्नी

कल्लोळाची ही शेवटची ज्वाला स्वर्गाकडे चढत आहे. अशी रणलक्ष्मी लक्ष्मीराणी कृतकीर्ती, कृत प्रतिष्ठा कृतकृत्य झाली. अत्युत्तम, सद्गुणांची ही मंजुषा होती. जातीने ‘स्त्री’, वयाने पंचविशीच्या आत, रूपाने सुंदर, वर्तनाने मनमोहक, आचरणाने सच्छील... अश्या तुझ्या सारख्यांच्या संभवाने या जड पृथ्वीला कवी वसुंधरा म्हणतात. लक्ष्मीच्या अंगात जे रक्त खेळत होते ते रक्त, ते बिज, ते तेज आमचे आहे, ही यथार्थ गर्वोक्ती करण्याचे भाग्य, हे भारतभू तुझे आहे.

लक्ष्मीबाई दिसायला सुंदर होत्या तसेच त्या धीटही होत्या. लग्नप्रसंगी देखील उपाध्येबोवांना नवऱ्याच्या शेल्याशी आपल्या शेल्याची गाठ घट बांधा असे सांगण्यास त्या चुकल्या नाहीत. अशा त्या धीट होत्या. दासी अन नोकर मंडळी त्यांच्यापुढे जातांना चळचळा कापत होत्या. सकाळी त्यांना मुजरे करण्यास दिडशे मंडळी घेत होती. त्यापैकी एखादा माणूस आला नाही तर दुसऱ्या दिवशी “काल आपण का आला नाहीत ?” अशी मोठ्या आरथेने त्या चौकशी करीत. न्यायाच्या कामात त्या मोठ्य दक्ष होत्या. दरबारात जात त्यावेळी बहुधा पुरुष वेशही करीत होत्या. गुणी लोकांची पारख करण्यातही त्या दक्ष आणि हुशार होत्या. त्या देवदर्शनाला जात तेव्हा त्यांच्या स्वारीचा थाट मोठा विलक्षण होता. पण एकदा स्वातंत्र्य युद्धात पडल्यावर त्यांचे सर्व स्वरूप बदलून गेले. त्या

अक्षरशः ‘रणदेवता’ बनल्या. युद्धात शत्रूची फळी मोडून त्या निसटल्या मागे इंग्रज सैनिक त्यांचा पाठलाग करीत होते. पण लक्ष्मीबाई डगमगल्या नाहीत, त्यावेळी त्यांना तहान लागली तेव्हाचा हृदयस्पर्शी वृत्तान्त गोडसे भटजी यांनी ‘माझा प्रवास’ या ग्रंथात पुढीलप्रमाणे सांगितला आहे - “झाशीची राणी हष्टीस पडली तिने सर्व पठाणी पोशाख केला होता. सर्व अंग धुळीने भरले होते. तिला तृष्णा फार लागली असल्याने घोड्यावरून तिने “तुम्ही कोण आहात ?” असा प्रश्न केला. तेव्हा आम्ही ब्राम्हण आहोत. आपणास तृष्णा लागली असल्यास पाणी काढून देतो... तेव्हा बाईसाहेब म्हणाल्या - “तुम्ही विद्वान ब्राम्हण, तुम्ही मज करिता पाणी काढू नका. मीचं काढून घेते...” नंतर मोठ्या निराशेने त्या बोलल्या, “मी आहे अर्धाशेर तांदळाची धनीण. मजला विधवेला विधवा धर्म सोडून हा उद्योग करण्याची काही जरूरी नव्हती, परंतु हिंदू धर्माचा अभिमान धरून या कार्यास प्रवृत्त झाले व याच करिता जीविताची, सर्वांची आशा सोडली.”

लक्ष्मीबाई वेगात चालल्या असतांना नाला आडवा आल्याने त्यांचा घोडा अडला. तेवढ्यात पाठीमागून येणाऱ्या इंग्रज शिपायांनी त्यांच्यावर वार केल्यावरही त्यांनी दोन सोजिरांना कंठरनान घातले. मग लक्ष्मीबाई कोसळल्या. “विरांगाने प्रमाणे मला मृत्यू घेत आहे.” असे बोलून त्यांनी १७ जून १८५७ साली आपला प्राण सोडला.

लक्ष्मीबाईंचे कर्तृत्व आगळेवेगळे आहे व स्फूर्ती देणारे ठरले आहे, अवघ्या पंचविस वर्षांच्या आत त्यांनी जगाचा निरोप घेतला, पण आपली अल्प

कारकीर्द त्यांनी अशी गाजविली की, सर्व जगाने त्यांच्यापुढे आपले शिर झुकवावे, नमवावे. त्यांचा इंग्रज प्रतिस्पर्धी सर ह्यूरोज यानेही त्यांच्या शौर्यापुढे, पराक्रमापुढे आपला माथा नमवणे नमविला. म्हणून कविवर्य तांबे म्हणतात,

“कडकडा कडाडे बिजली  
शत्रूची लष्करे थिजली,  
मग कीर्तीरूप उरली  
ती पराक्रमाची ज्योत  
मालवे इथे झांशीवाली”

अशा या झाशीच्या राणीला माझे विनम्र अभिवादन !

### - सुविचार -

- खरी संस्कृती स्त्रियांच्या हाती असते.  
- सानेगुरुजी
- सद्गुणी स्त्री म्हणजे  
माणसाचा सर्वोत्तम  
खजिना होय.  
- महंमद पैगंबर



# संस्कृत विभाग

---

## प्रकृतिरूपा नारी

हेमंत धर्माधिकारी  
द्वितीय वर्ष - कला, संस्कृत विभाग

संसाररथस्य सञ्चालकं चक्रद्वयं नरनारीरूपमेव ।  
समाजे पुरुषः स्त्री चोभौअपि समानमेव महत्त्वं  
भजतः ।

उभौ अन्योन्यस्य पूरकौ । नारी विना पुरुषस्य जीवनं  
व्यर्थम् ।

पुरुषेण विना नार्याः अपि जीवनम् अपूर्णम् ।

वैदिकसाहित्यस्य अनुशीलनेन विज्ञायते, यद्  
वैदिककाले स्त्रीणां स्थानमतीव गौरवास्पदम् आसीत् । न  
केवलं प्राचीनकाले ऽ धुनापि स्त्रीणां सम्मानं सर्वेषामेव  
कर्तव्यं मन्यते ।

नारी समाजस्याधारशिला भवति । सा समाजं  
पोषयति । गृहिणी, गृहस्वामिनी, सहधर्मचारिणी इत्यादिभिः  
विशेषणैः सा संबोध्यते । 'कुलवर्धिनी', 'यशोवर्धिनी',  
'सौभाग्यवर्धिनी', 'कुललक्ष्मीः', 'यशोलक्ष्मीः', 'पुरन्धि'  
इत्यादिभिः विशेषणैः संस्तूयते

उक्तमेव महाभारते -

नास्ति भार्यासमो बन्धुर्नास्ति भार्यासमा गतिः ।

नास्ति भार्यासमो लोके सहायो धर्मसंग्रहे ॥

एतादृशी महिमामयी नारी अनेकरूपतां भजते ।  
तस्याः बहुलस्वरूपताम् आकल्य कश्चिद् नीतिज्ञः  
प्राह - कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी भोज्येषु माता  
शयनेषु रम्भा । धर्मे ऽ नुकूला क्षमया धरित्री भार्या च  
षाङ्गुण्यवतीह दुर्लभा ॥

भारते नारीणां स्वरूपं सर्वाधिकेन मातृत्वपदेन गौरवान्वितं  
वर्तते ।

श्रुतिरपि पितुः पूर्वं मातुः गौरवं स्थापयति । 'मातृदेवो भव',  
तद्वनन्तरं 'पितृदेवो भव' प्राचीनकालतः स्त्रीशिक्षणास्यः  
अतीव माहात्म्यम् । अधुना तु स्त्रीशिक्षणम् अनिवार्यम् ।

## शक्तिरूपा नारी

तुषार माळी  
११ वी - विज्ञान

अतिप्राचीना खलु इयं कथा । अज्ञानतिमिरेण जगत्  
व्याप्तम् आसीत् । रजस्तमसोः संघर्षः प्रारब्धः । मनुष्यदेहे  
प्राणाः सर्वश्रेष्ठाः तथैव भूतेषु मनुष्यः  
श्रेष्ठः । स्वसामर्थ्येन मानवैः अखिलाः विघ्नाः दूरीकृताः ।  
गच्छता कालेन सः सुसंस्कृतः सुखी च अभवत् । यदा तेन  
तस्य क्रमितः मार्गः अवलोकितः तदा तेन ज्ञातं यद्  
आस्मिन् स्थित्यंतरे कापि अमोघा शक्तिः तस्य सहचरी  
आसीत् यस्याः साहचर्येण एव मनुष्यः श्रेष्ठपदं प्राप्तवान् ।  
का खलु इयं शक्तिः? इति सः उत्तरं प्राप्तवान् यत् - "सा  
दिव्या शक्तिः नारी खलु" । स्त्री शक्तिः ।

आस्मिन् नाम्नि महती शक्तिः । प्रथमतः सर्वे  
चिन्तयन्ति स्म, यद् अस्माभिः एव एषा नारी रक्षिता । किन्तु  
कीदृशी मूढता आस्मिन् विधाने ?

इयं खलु जगज्जननी । या अस्मान् रक्षति तां रक्षितुं  
को समर्थः? प्रकृतिपुरुषयोः मध्ये प्रकृतिः खलु शक्तिरूपा ।  
आपद्ग्रस्तेषु देवेषु स्त्रीशक्त्याः सहकार्येण तैः विजयः प्राप्तः ।  
वरदपितं भस्मासुरं हन्तुं भगवान् विष्णुः मोहिनीरूपं  
स्वीकृतवान् आसीत् । महिषासुरः नाम उन्मत्तः दैत्यः अपि  
शक्तिरूपिण्या नार्या एव हतः । अम्बा नाम तेजस्विनी  
महाभारते विख्याता । तस्याः दृढनिश्चयेन सा  
भीष्माचार्यसदृशं कौरवाणां ज्येष्ठं वीरम् अपि निहतवती ।  
ईशानि नैकानि उदाहरणानि ! अधुना सर्वाः स्त्रियः पुरुषैः  
सह स्वशक्तेः तुलनां कुर्वन्ति । इदं अनुचितं इति मे मतिः ।  
नार्यः सर्वश्रेष्ठाः । किमर्थं ताः पुरुषैः सह स्वशक्तेः तुलनां  
कुर्वन्ति? ताः तु सर्वोच्च-स्थाने । एतया तुलनया ताः  
निम्नस्तरे आगच्छन्ति । अतः तुलना न योग्या । हलादिनी,  
सृजनी, एषा स्त्री खलु । शूद्रकः नाम विख्यातः नाट्यलेखकः  
वर्णयति -

'स्त्रियो हि नाम खत्वेता निसर्गादेव पण्डिताः'।

मनोः उक्तिः प्रसिद्धा - यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र  
देवताः । अस्माकं देशे नारी पूजनीया एव । अत एव किञ्चित्  
परिवर्तनं कृत्वा वक्ष्याम -

'अत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते'



## इन्दिरा संत - काव्यस्य प्रसवः ।

कु. राजश्री भावसार  
द्वितीय वर्ष - कला, संस्कृत विभाग

यः रोचते सर्वेभ्यः स एव देवेभ्यो ऽपि प्रियः ।  
विंशतितमे शतके उत्तरार्धे मराठी  
भावकवितायाः मूलाधार आसीत् कैलासवासिनी  
इन्दिरा संत महोदया । माननीयां इन्दिरासंत महोदयां  
सादरं प्रणम्य अहं तस्यै भावपूर्णं श्रद्धांजलिं  
समर्पयामि । अस्याः जनिः वेळुग्रामे जानेवारी मासस्य  
चतुर्दशे दिनांके १९१४ तमे वर्षे अभूत् । तस्याः शैशवं  
बेळुग्रामे एव अगच्छत् । उच्चशिक्षणं “फर्ग्युसन  
महाविद्यालये” पुण्यपत्तने नगरे अभवत् । तस्याः  
विवाहः नारायणराव माधवराव संत महोदयेन सह  
जातः । आमरणं तथा तद् नगरं न त्यक्तम् । काव्यरचनं  
आसीत् तस्याः प्रियः मनोरंजनप्रकारः ।

स्ववयसः सप्तदश वर्षाद् आरभ्य ताभिः  
काव्यरचनाः कृताः विद्यन्ते । तास्मिन् समये मराठी  
भाषासु द्वे कविरत्ने विशेषतया प्रसिद्धे आस्ताम् ।  
एकम् आसीत् माधवरावः ज्युलियन् द्वितीयं च  
यशवन्तः । इन्दिरा महोदयाभिः माधव ज्युलियनानां  
तथा कविश्रेष्ठः गिरीश महोदयानां काव्यात् एव स्फूर्तिः  
गृहीता । तस्याः कवितासु वीरवृत्तिः प्रेमभावना  
अंकुरिता विद्यते ।

तस्याः मतानुसारं कविता नाम धनधान्य-  
समृद्धिभिः परिपूर्णं गृहे वर्तते अनभिषिक्ता स्वामिनी ।  
इदं वक्तव्यं ताभिः १९५२ वर्षे आयोजिते “मुंबई मराठी  
साहित्यसंमेलने” प्रकटीकृतम् । तासां प्रथमा कविता  
आसीत् ‘जननी’ । स्वानुभवजन्या एषा कविता ताभिः  
लिखिता ।

तासां व्यक्तिगतं जीवनं अत्यन्तं दुःखपरं  
आसीत् । स्ववयसः चौवनारम्भे एव तथा वैधव्यदुःखं

सोढम् । भीषणः एकान्तवासः एव आसीत् तस्याः कृते  
जीवनाधारः । एतस्माद् एव कारणात् तस्याः अनुपमे  
काव्ये विरहतरङ्गाः सर्वत्र समुद्भवन्ति । तासां काव्यं  
‘विरहार्तकाव्यं’ इति नाम्ना प्रसिद्धम् । किन्तु  
वैयक्तिकदुःखयोगात् तासां काव्यं न जीवनशून्यं  
वर्तते ।

एतासां काव्येषु मानवस्य अस्तित्वस्य विषये  
अनन्ताः वेदनाः, अपरिमिताः, अंधकारः आसीत् ।  
उत्साहभावः लभामहे वयम् । तस्याः कविता तु विद्यते  
मानवीयायुष्यस्य एकाकिन्या भारोद्धहनसमये  
दुःखविस्मरणार्थं गीतम् । अनेन मानवीयसम्बन्धेन  
तासां काव्येन निरतिशयं लावण्यं प्राप्तम् । तासां  
अमृतमहोत्सववर्षे ताभिः स्वकाव्यस्य विषये एकः  
विशेषांकः प्रसिद्धः कृतः ।

सर्वेऽपि तासां काव्यसंग्रहाः महाराष्ट्रसरस्वती  
भूषयन्ति । नवरत्नानाम् रत्नहारः वर्तते अस्मी ।  
सहवासः, शैला, मेंदी, मृगजलम्, पुतलीकाः, गभरिशीमं,  
चित्काळः, वंशकुसुमं, निराकारः एते नवकाव्यसंग्रहाः  
सुप्रसिद्धाः सन्ति महाराष्ट्रभाषायाम् । ताभिः अनेके  
पुरस्काराः प्राप्ताः । तासु सर्वश्रेष्ठः वर्तते जनस्थान  
पुरस्कारः सः ताभिः १९९५ तमे वर्षे प्राप्तः । तस्याः  
“काव्यकोशातील चंद्रपान” (काव्याकाशे  
चन्द्रपल्लवम्) इति सर्वोत्कृष्टः लेखः विद्यते ।

महाराष्ट्रसाहित्यस्य आमरणं सेवाकार्यं तथा  
अङ्गीकृतम् । इन्दिरासंत महोदयाः ख्रिस्ताब्दस्य  
द्विसहस्रेतमे वर्षे १३ जुलै इति तिथौ स्वर्गवासिनी  
बभूव । अनन्तः प्रणामः तासां स्मृतये ।

## स्वरसम्राज्ञी लता ।

कु. वैदेही जोशी  
द्वितीय वर्ष - कला, संस्कृत विभाग

महाराष्ट्रभूषणं स्वरसम्राज्ञी लता ‘मंगेशकर’  
कुलोत्पन्ना विद्यते विश्वस्य श्रेष्ठतमा स्त्रीगायिका । तया  
गानारम्भः कृतः १९४५ मध्ये । तस्माद् तया आरब्धं  
अद्यापि न पूर्णतां गतम् गानव्रतम् । तया  
सहस्राधिकानि गानानि विविधासु भाषासु गीतानि  
वर्तन्ते । तस्याः जीवनस्य बाल्यं अवर्तत थालनेर ग्रामे  
धुल्या मण्डले । तत्र तस्याः मातामही थालनेर  
ग्रामवासिनी आसीत् । तस्याः सुस्वरमाधुर्ये कानिचित्  
खान्देशीय वैशिष्ट्यानि अपि दृश्यन्ते एव ।

सा ‘दिदी’ नाम ज्येष्ठा भगिनी इति सार्थतया  
उच्यते । न केवलं मंगेशकर कुलस्य किन्तु सा  
सकलानाम् अपि भारतीयानां ‘दिदी’ अस्ति । तस्याः  
स्वरमाधुर्येण जनाः विमोहिताः सन्ति । गायनेषु लब्धं  
अत्युत्तमं द्रव्यं तया स्वपितुः नाम्नः एकस्मिन्  
चिकित्सालये व्ययीकृतम् । अस्याः जन्म इन्दौर नगरे  
सितम्बर मासस्य २८ दिने अभूत् । तत्समये तस्याः  
पिता दीनानाथ मंगेशकरः स्वकार्यस्य शिखरे  
विराजमानः आसीत् । सर्वबन्धूनां भगिनीनां च पालनं  
कर्तुम् या अग्रजा समर्था अभूत् । ‘आयेगा आनेवाला’  
इदं गीतं तया प्रथमं गीतम् । तस्मात् षष्टिवर्षपर्यन्तं  
तया अविश्रान्ततया गीतानि विविधासु भाषासु  
गीतानि । संस्कृते अपि तया श्रीमद्-भगवद्गीतायाः  
प्रथमः, नवमः, पञ्चदशः अपि अध्यायाः गीताः ।  
विविधासु भाषासु अध्यात्म विषयकानि अनेकानि  
गीतानि तथा सुन्दरं तथा प्रस्तुतीकृतानि । इयं  
दीपस्तंभवत् मार्गदर्शनं कुर्वती विराजते ।

यदा वयं लतायाः स्वरं श्रुतिंसात् कुर्मः तदा  
अस्माकं मनः आनन्दान्वितम् संतुप्तं च जायते ।  
मातृविषये ‘प्रेमस्वरूप आई’ इति गीतं यदा-यदा अहं  
शृणोमि तदा-तदा मम नयनाभ्यां अश्रूणि आपतन्ति ।  
‘कल्पवृक्ष कन्येसाठी’ इति गीतं यदा श्रवणगोचरं  
भवति तदा अन्तरात्मा अस्वस्थः भवति अश्रुपूर्णं लोचने  
भवतः । ‘ऐ मालिक तेरे बंदे हम’ इति प्रार्थनां संश्रुत्य  
सर्वे भारतीयाः नतमस्तकाः भवन्ति । संगीतस्य प्रभावः  
न केवलं मानवानां कृते एव किन्तु सचैतन्ये  
सृष्टीजीवने अपि दृक्गोचरः । एषा स्वपितृवत्  
स्वदेशभक्तिपरा आसीत् । ‘ऐ मेरे वतन के लोगो’ इति  
गीतेन पं. जवाहरलालन नेहरु महोदयानाम् नेत्रे  
अश्रुभिर्पूर्णं जाते । स्वातंत्र्यवीर सावरकराणां ‘जयोडस्तु  
ते श्रीमहन्मंगले शिवास्वपदे शुभदे, स्वतंत्रते भगवती  
त्वामहं यशोयुतां वन्दे’ एतादृशाणि देशभक्तिमय  
गीतानि तया सुगीतानि ।

भगवद्गीता तथा ज्ञानेश्वरी एतौ द्वौ ग्रंथश्रेष्ठौ  
तस्याः अतीव प्रियतमौ वर्तते । मुन्शी प्रेमचन्द, शरदचन्द्र  
चॅटर्जी तथा वि.स. खांडेकर एते त्रयः विश्वोत्तमः लेखकाः  
सन्ति । सा भारतशासनेन ‘पद्मभूषणं’, ‘फिल्मफेअर’  
पुरस्कारप्रदानेन सम्मानिता । तथा च ‘दादासाहेब  
फालके’ पुरस्कारः अपि तया प्राप्तः । भारतरत्नम् अपि  
सर्वश्रेष्ठः पुरस्कारः तया अधिगतः । एषा गानतपस्विनी,  
गानसम्राज्ञी अस्ति विश्वस्य कृते ऐश्वर्यस्य प्रदानम् ।  
सा चिरंजीवतु तथा च अविस्मृतं सततं प्रेरयतु अस्मान्  
इति सविनयं संप्रार्थयते ।

## चाटुचणकः

इदं वर्षं स्त्रीसबलीकरणवर्षं नाम्ना उद्घोषितम् ।

अत एव तं विषयं पुरस्कृत्य एषः चाटुचणकः

स्वयं पञ्चमुखः पुत्रौ गजाननषडाननौ ।

दिगम्बरः कथं जीवेत् अन्नपूर्णा न चेत् गृहे ॥

शिवः तु पश्चभिः मुखैः युक्तः । पञ्च अपि मुखानि खादनम् इच्छन्ति । शिवस्य पुत्रः गजाननः । अतः गजवत् प्रभूतं खादति सः । अपरः पुत्रः षडाननः । तस्य आपि क्षुधा विशाला । शिवः स्वयं दिगम्बरः, अत एव अकिञ्चनः । 'तथापि तस्य जीवनं कथं प्रचलति' इति वा भवतां सन्देहः ? मास्तु सन्देहः । पत्न्याः अन्नपूर्णायाः कृपा ।

अन्नपूर्णा पार्वती । सा सर्वेभ्यः प्रभूतम् अन्नं दातुं समर्था । एवं पत्नीकृपया शिवः सुखेन जीवति ।

### - सुविचार -

- मा मन्मस्वाबलां स्त्रियम् ।  
(स्त्रिला अबला मानू नये.)
- नाराणाम् जन्मदात्री स्त्री ।  
(पुरुषांना जन्म देणारी स्त्रीच आहे.)
- अग्न्यस्त्रं हि भवेत नारी  
(स्त्री अग्न्य अग्नीरूपी अस्त्र आहे.)
- स्त्रियं विना नरोऽ पूर्ण ।  
(स्त्री शिवाय पुरुष अपूर्ण आहे.)
- सहेत नान्यायमतः परम् स्त्री ।  
(स्त्री यापुढे अन्याय सहन करणार नाही.)

- संघे शक्तिर्हि नारीणां ।  
(एक जुटी मध्ये स्त्रियांची शक्ति असते.)
- यत्र नार्यः तु पूज्यते रमन्ते तत्र देवताः ।  
यत्र एताः तु न पूज्यन्ते सर्वाः तत्र अफलाः क्रियाः ॥  
(जेथे स्त्रियांना सन्मानाने पूजिले जाते तेथे देवतासुद्धा रमतात. आणि जेथे स्त्रियांचा अनादर होतो तेथे सर्व कार्ये विफल होतात.)  
- (मनुस्मृति)
- अर्धं भार्या मनुष्यस्य, भार्या श्रेष्ठतमः सखा ।  
भार्या मूलं त्रिवर्गस्य, भार्या मूलं तरिष्यतः ॥  
- (महाभारत १.७.४.४१)

उदय गौरीशंकर चौधरी  
११ वी (विज्ञान शाखा)



युवती सभेच्या उद्घाटन प्रसंगी प्रमुख अतिथी सौ. संगिता अट्टावलकर यांचे स्वागत करतांना उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे



मु. जे. कनिष्ठ महाविद्यालय, वाणिज्य मंडळाच्या उद्घाटन प्रसंगी डॉ. ई. बी. माळी (चेअरमन) उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे यांचे स्वागत करतांना.

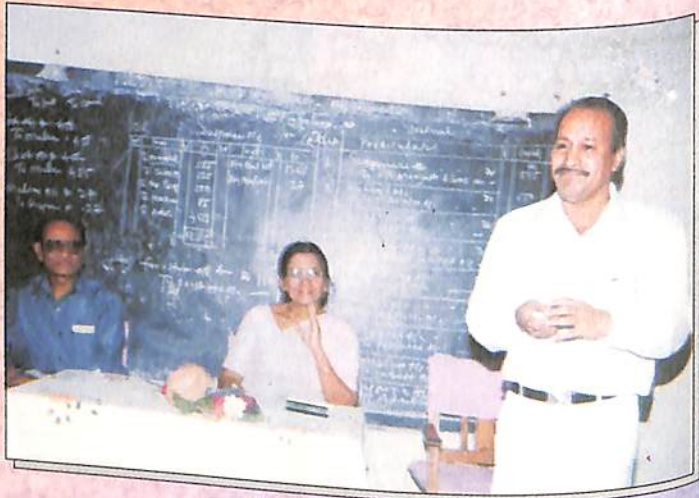


मु. जे. कनिष्ठ महाविद्यालय, कळामंडळाच्या उद्घाटन प्रसंगी जळगांव आकाशवाणी केंद्राच्या निवेदिका 'श्रीमती प्रतिमा जगताप' यांचे स्वागत करतांना उपप्राचार्य एम. डी. बोडे सोबत कळा मंडळाचे अध्यक्ष - प्रा. पी. बी. चौधरी



संस्कृत सप्ताह निमित्त आयोजित करण्यात आलेल्या वक्तृत्व स्पर्धेत सहभागी स्पर्धक सोबत प्रा. चारुता गोखले व प्रा. रेखा मुजुमदार

मु. जे. कनिष्ठ महाविद्यालय, वाणिज्य मंडळांतर्गत अधुनिक जीवनात वाणिज्याचे महत्त्व या विषयावर बोलतांना प्रा. डॉ. पी. एम. कोठारी



सन 2009 मध्ये राष्ट्रीय शौर्य पुरस्कार प्राप्त कु. शर्वरी माळी हिचे अभिनंदन करतांना प्राचार्य अणिल राव

मान्यवरांच्या भेटी....



एस.एन.डी.टी. विद्यापीठाच्या मा. कुलगुरु डॉ. रुपा शहा यांचे स्वागत करतांना प्राचार्य अणिल राव

'जलसंवर्धन' या अत्यंत जिद्दाल्याच्या प्रश्नावर मार्गदर्शन करण्यासाठी राजस्थानहून आलेले श्री. राजेंद्रसिंहजी कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक करतांना प्रा. तंदकुमार भारंबे



प्रा. डॉ. आर. एम. कोठारी डायरेक्टर बी.सी.यु.डी. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ यांचा सत्कार करतांना प्राचार्य अणिल राव

स्नेह संमेलन....



वार्षिक स्नेहसंमेलनाचे उद्घाटन करतांना अतिरिक्त जिल्हा व्यायाधिपती सौ. विभा वीरकर सोबत जी. एस. श्री. दिपक पाटील व प्रा. सौ. प्रज्ञा जंगले.



स्नेहसंमेलनात सादर करण्यात आलेला एक नृत्य प्रकार



वार्षिक स्नेहसंमेलनाच्या पारितोषिक वितरण प्रसंगी 'सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी' हे पारितोषिक पटकावलेले कु. प्रणिता कोठावडे व श्री. ललीत पाध्ये सोबत गॅदरिंग सेक्रेटरी श्री. दिपक पाटील प्रमुख अतिथी प्राचार्य प्रविणचंद्र जंगले, प्राचार्य राव उपप्राचार्य प्रा. लोंडे व डॉ. राणे



प्राध्यापक प्रबोधिनीच्या उद्घाटन प्रसंगी प्रमुख अतिथी डॉ. प्रदीप जोशी यांचे स्वागत करतांना प्राचार्य अणिल राव.

जळगांव शहरातील नामवंत व अनुभवी नाट्यमंडळी 'नाटकांते मला काय दिले?' या विषयावर मुळांशी संवाद साधतांना



एम. लिब्., बी. लिब्. आय. सायन्स शुभारंभ प्रसंगी बोलतांना श्री. टी. आर. बोरसे





कला व सांस्कृतिक मडळांतर्गत  
कार्यक्रम प्रसंगी  
सौ. उषाताई कुलकर्णी  
यांचे स्वागत करतांना  
उपप्राचार्य डॉ. एस.एस.राणे



संज्ञापन आणि वृत्तविद्याविभाग  
प्रमुख अतिथी श्री. सुभाष सोनवणे  
यांचा सत्कार करतांना  
उपप्राचार्य डॉ. एस.एस.राणे



कॉलेजचा माजी विद्यार्थी  
श्री. नचितकेत शरावीकर याचा  
सत्कार करतांना  
प्राचार्य अनिल राव शोबत  
उपप्राचार्य एम्. डी. बोडे



राष्ट्रीय स्तरावरील शैक्षणिक  
आदान प्रदान योजनेचा शुभारंभ....  
श्री मुकुट मिथी, मा. मुख्यमंत्री  
अरुणाचल प्रदेश याचे समवेत अॅड.  
प्रतिपंचंद्र जंगळे, श्री. नंदकुमार बेंडाळे  
व प्राचार्य अनिल राव.



युवती सभा  
कचऱ्यातून सम्पत्ती या विषयावर  
मार्गदर्शन करतांना  
सौ. सविता भटकळ, पुणे  
प्रा. कल्पना नंदनवार  
प्रा. सौ. गौरी राणे



वृत्तपत्र विद्या विभागाच्या  
नवीन कार्यालयाच्या उद्घाटन प्रसंगी  
जिल्हा माहिती अधिकारी  
श्री. प्रभाकर मुराळकर  
सोबत श्री. राजेश वाघुळदे,  
श्री. राजेंद्र गाडगीळ



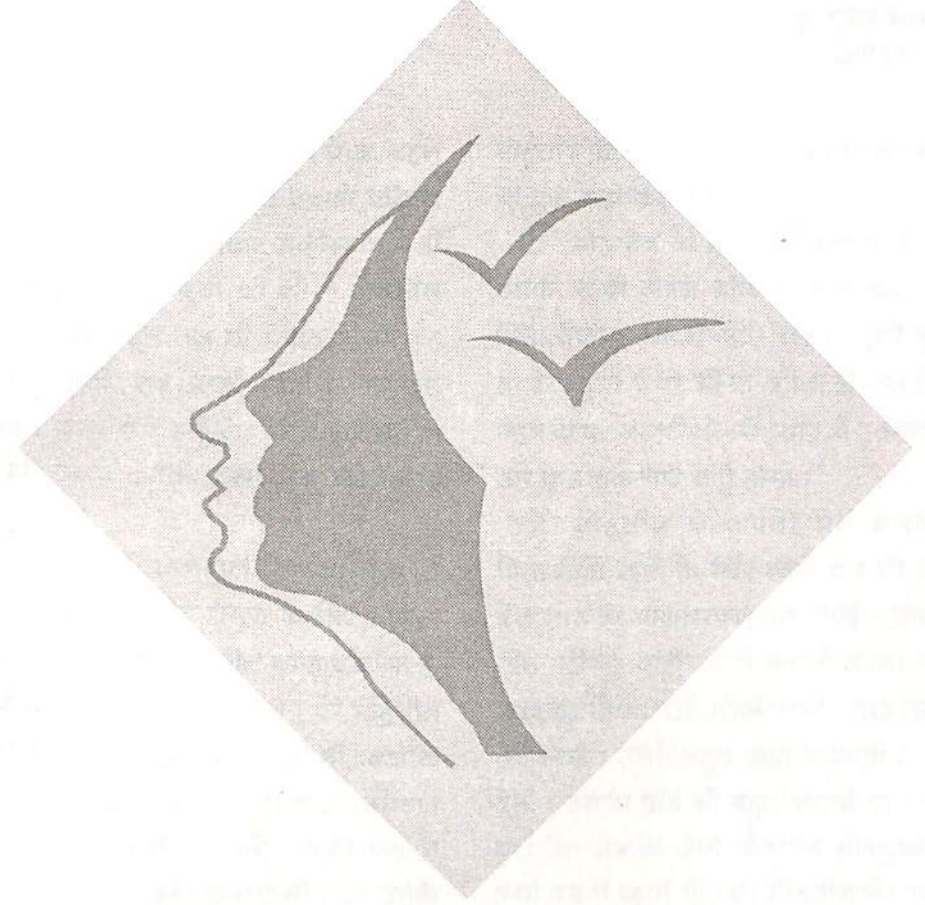
छात्रसैनिकांच्या सत्कार समारंभ प्रसंगी 'कर्णल पुणतांबेकर' यांचे स्वागत आणि सत्कार करतांना प्राचार्य अनिल शव सोबत कर्णल सतवीरसिंग आणि श्री. मिलिंद गाडगीळ.



अखिल भारतीय खो-खो स्पर्धा समारोप प्रसंगी प्रमुख पाहुणे महाराष्ट्र विधानसभेचे अध्यक्ष मा. अरुणभाई गुजराथी यांना मानवंदना देतांना एन.सी.सी. चे छात्र सैनिक



राष्ट्रीय सेवा योजने अंतर्गत ग्राहकांची मानसिकता व होणारी फसवणूक या विषयावर मार्गदर्शन करतांना श्री. विजय मोहरीर, संघटक जिल्हा ग्राहक मंच सोबत प्रा. एन. व्ही. भारंबे



# हिंदी-विभाग



## एक और हत्या !...

कु. पूनम भागवत केदार  
द्वितीय वर्ष (वाणिज्य)

मोहसीन एक गरीब लडकी थी। वे दो बहनें थी। भारत-पाक विभाजन के बाद उनका परिवार भारत आ गया और उनके रिश्तेदार पाकीस्तान में ही रह गए। उनमें उसकी बुवा भी थी। मोहसीन बचपनसेही पढाईमें बहुत तेज थी। पाठशालामें वह सबको बहुत प्रिय थी। सब उसको पढाई के लिए कुछ ना कुछ मदद करते थें। इसीलिए घरसे इजाजत न होते हुए भी, उसने दसवी कक्षा तक की पढाई पुरी की।

पाकीस्तान में रहनेवाली उसकी बुवा ने मोहसीन का हाथ उसके बेटे युसुफ के लिए माँगा। खुद अपनी बहन ने होकर मोहसीन का हाथ माँगा है, इसीलिए मोहसीन के पिताजी खुष थे। पर मोहसीन की माँ इस रिश्ते के लिए इन्कार कर रही थी। क्योंकि उसकी माँ को बुवा का स्वभाव अच्छी तरह पता था। पर मोहसीन के पिताजी के आगे उसकी एक न चली। मोहसीन बहुत पढना चाहती थी। पर उसके पिताजीका कहना था कि, "अपने बिरादरी में लडकी ज्यादा नहीं पढती। और पढाया तो शादी करना मुश्कील होता है।"

मोहसीन को जतीन बहुत पसंद था। वह स्वभावसे बहुत अच्छा था। जतीन को भी मोहसीन बहुत पसंद थी। पर वह गरीब होने के कारण तथा रोजगार न होने की वजहसे अपनी शादी की बत मोहसीन के पिताजीसे नहीं कर सका और मोहसीन भी नहीं बता सकी। उसे आगे पढना भी तो था ?

मोहसीन की माँ को भी जतीन बहुत पसंद था। पर वह भी कुछ नहीं कर सकी।

मोहसीन के मर्जी के बिना उसके पिताजीने उसकी शादी अपने भाँजे के साथ कर दी। उसके पिताजीका कहना था कि, "लडका दूसरे देश मे हुआ तो क्या हुआ ? वह भी तो अपना ही खून है। और मेरे बहन के घर जाएगी तो उसे प्यार भी उतनाही मिलेगा। उसे कुछ तकलीफ नहीं होगी।"

मोहसीन ने अपना मन मारकर अपने पिताजीकी खुषी के लिए शादी कर ली और अपना देश छोडकर पाकीस्तान चली गई। शादी के दो-तीन महीनोंबाद ही उसकी सास ने अपना रंग दिखाणा शुरु कर दिया। उसे मारने लगी। तरह तरह के ताने देने लगी। उससे बहुत काम करवाती और गालियाँ देती। उसका पति भी बहुत शराबी था। उसे पिटता था। उन सब के आगे मोहसीन नोकरानी की तरह काम करती रहती थी। पर मोहसीन ने अपने हाल के बारे मे पिताजी और माँ को कुछ नहीं बताया। सब चुपचाप सहती गई।

शादी को चार साल हो गए। मोहसीन अब पहले जैसी नहीं रही। वह बहुत दुबली पतली हो गई थी। चेहरा भावना-शून्य हो गया था। उसके दो बच्चे थें। एक दिन उसका पति बहुत शराब पिकर आया और उसको बहुत पिटा। उसके बच्चों को भी बहुत पिटा। मोहसीन ने कहाँ, "खुद तो आई थी हाथ माँगने, अब क्यों ताने कसती हो।" इसपर उसकी सास बहुत



भडक गई और "जबान कैची की तरह चलने लगी है" कहकर उसे और उसके बच्चों को घर से धक्के देकर निकाल दिया। मोहसीन की आँखों के सामने अँधेरा छा गया। क्योंकि उसके पिता का घर हिंदुस्तान में था। भारत जाना उसके अकेलीके लिए मुमकीन नहीं था। उसके पास पैसे भी नहीं थे। उसके साथ उसके दो बच्चों भी तो थे। पडोस की ही उसकी एक सहेली ने उसे रातभर सहारा दिया। सुबह उसे रेल में बिठा दिया। साथ में कुछ पैसे भी दिए। उस वक्त मोहसीन को उसकी सहेली वहीदा भगवान के समान लग रही थी। उस के आँसु रुकनेका नाम ही नहीं ले रहे थे। उसको बार-बार अपनी तकदीरपर रोना आ रहा था।

तीन दिन बाद वह हिंदुस्तान पहुँची। उसको ऐसे हालत में देखकर उसके माता और पिताजी चिंतीत हो उठे। उन के समझ में कुछ नहीं आ रहा था। उसके पिताजी ने कहाँ, "मैंने सोचा भी नहीं था कि मेरी बेटी का नसीब मैं ही बरबाद करूँगा।" उसकी माँ ने कहा, "मैंने तो पहलेही कहा था, पर तुमने मेरी एक न सुनी। वह जतीन कितना अच्छा लडका था। गरीब था पर मेहनत करके मोहसीन को खुश रखता। अब भुगतो अपनी करनी का फल।"

मोहसीन अब वापस पाकीस्तान नहीं जाना चाहती थी। वह पढना चाहती थी और बच्चों को भी पढाना चाहती थी। माँ और पिताजीने उसे बहुत समझाया पर उसने एक न सुनी। वह अब कड़ी मेहनत करने लगी। परंतु माँ-बाप को सदा उसकी चिंता लगी रहती। उसके पिताजीने कहाँ, बेटी, घर में तुम्हारी छोटी बहन शादी की पड़ी है। अगर लोंग तुम्हे देखेंगे तो तेरी कहानी जानकर उसकी शादी नहीं हो पाएगी और हम ठहरे बुढ़े, कबतक जीवित रहेंगे? इसीलिए मानो, सिर्फ एक बार चलो। उसके बाद मैं तुम्हे जाने

के लिए नहीं कहूँगा। पिताजी की बात मानकर वापस पाकीस्तान आ गई। उन्होंने देखा युसुफ दूसरी शादी कर ली है। मोहसीन के पिताजीने अब बहन को समझाया और एक दो बातें भी सुनाई। मोहसीन की दूसरी बार हार हुई और समझौता गया।

दो साल बित गए। मोहसीन की कोई खबर नहीं थी। इसीलिए उसके पिताजीको लगा की, अब उसके साथ अच्छा बर्ताव करते होंगे। इसीलिए कभी-कभी बात अब तक कानोंपर नहीं आई।

एक दिन अचानक मोहसीन उसके पिताजी के घर आ गई। आते ही धाड से दरवाजेपर गिर पड़ी। उसको देखकर माँ-पिताजी घबरा गए। उसे होश लाया गया। मोहसीन में बोलने की शक्ति भी बची थी। उसने कहा कि, "मेरे दोनों बच्चों का संभालना। मैं अब मेरे हिंदुस्तान में आ गई हूँ। मेरी मातृभूमि में आ गई हूँ। जहाँ प्यार है, विश्वास है। अब आराम से मर सकती हूँ।" और मोहसीन बसी।

उसके पिताजी बहुत रोए। वे कह रहे थे, "मैं ही मेरी बेटी को मार डाला। मेरी वजह से ही उसने इतने सारे दुःख झेले हैं। काश! मैं अपनी बेटी को पढाता और जतीनसे उसकी शादी कराता तो आज मेरी बेटी सुख से जीवन बीता रही होती। मैं ही हत्या कर चुकी हूँ। मैंने ही अपनी बेटी की हत्या की है। अल्लाह मुझे कभी माफ नहीं करेगा। मेरी बेटी तू भी मुझे माफ करना। काश मैंने तेरी पढाई की जीद पुरी कर ली होती।" .... ऐसा कहते कहते वो अपना सर दिवार पर टकने लगे और होश खो बैठे।

पर अब क्या फायदा, चिड़िया चूक गई थी अब काहें को पछताएँ.....!



## करुणा

राहुल वडनेरे  
तृतीय वर्ष - कला(हिंदी)

एक जगह काफी भिड थी। वहाँ कुछ सरकारी गाडियाँ और कुछ फासलें पर पुलिस की गाडियाँ खड़ी थी। वहाँ एक बास्ति थी, जहाँ कुछ गरीब लोंग रहते थे। मैं सहजतासें वहाँ गया और देखा कि एक औरत जोर-जोर से चिल्ला कर पुलिस अधिकारियोंको कुछ आदेश दे रही थी। मुझे लगा किसी नेता का भाषण है। पर मामला कुछ और ही था। पुलिस दस-पंधरह आदमियोंको मार रही थी और वह महिला उन्हें आदेश दे रही थी कि उन लोगों को गिरफ्तार करो इतनी बुरी तरह मत मारो। एक पुलिस अधिकारी बोला मंडम "लातों के भुत बातों सें नहीं मानते।" वह महिला कुछ लडकियोंको अपने साथ लिए जा रही थी। जैसेही वह महिला पिछे मुड़ी मुझे उस महान हस्ती के दर्शन हो गये। मैं तो चौंक गया क्योंकि वह महिला और कोई नहीं करुणा थी करुणा। उसे देखा तो मेरे मूह से अनायास एक बात निकल पडी।

"जरे-जरे में छिपा है हौसले वालों का जोश। पैदा होते हैं इसी मिट्टी से सरफरोश।"

करुणा अब 'उपजिलाअधिकारी' थी। पहले हम जिस गाँव में रहते थे, वहाँ के स्कुल में करुणा के पिताजी हेडमास्टर थे। उसका परिवार हमारे मकान में किराएदार था। मैंने आज तक करुणा के हर रूप को देखा है। पहले की भोली-भाली करुणा, बादमें जुल्म सहने वाली करुणा, प्रतिकार करके आवाज उठाने वाली करुणा और अबकी चण्डी का रूप धारण करने वाली करुणा। मास्टर जी के खुशहाल परिवार में कौन जाने किसने बुरी नजर लगाई कि, उनके नसिब

में दुःख ही दुःख भर गये। जब सें करुणा की शादी हुई तो इन दुःखों में और एक दुःख शामिल हो गया। करुणा का पति महेश, जो जिला पंचायत में बाबुकी हैसियत से काम करता था, पहले तो बडा अच्छा बर्ताव करता पर बादमें अपना रंग दिखाने लगा। करुणा के ससुराल वाले करुणा को रोज सिर्फ इसलिए मारते कि वह अपने मायकेसे रुपयें लाये। करुणा के जेवरात तो वह पहले ही बेच चुके थे। कभी मारते-पीटते, कभी दाग देते, कभी भुखा रखते। ऐसे छः, सात महिने गुजर गये। एक दिन करुणा के साथ बहुत बडा हादसा हुआ। उसे रसोई घर में काम करते वक्त अचानक बिजली का जोरका झटका लगा। जिसमें उसकी जान भी जा सकती थी परंतु ईश्वर की कृपा सें वह बच गई। लेकिन उसके ससुराल वालों को उसकी परवाह कहा थी? "मर क्यों नहीं गई कलमूही। तेरे घर में रहने सें घरकी शांति भंग होगई है। तेरे इस झंझट सें छुटकारा तो मिले।" उसकी सास बोली वह भी एक औरत थी। पर.... पर कितनी नीर्दयी।

करुणा अकेली, बेबस, सहमी सी सिर्फ रोती रहती। और कर भी क्या सकती थी? वह ऐसे जुल्मीयों सें छुटकारा पाना चाहती थी पर कैसे मिलता? "लडकी की एकबार शादी हो गई तो पति के घर सें सिर्फ उसकी अर्थि निकलती है।" ऐसे पुराने खयालोंवाले उसके माँ-बाप। जब वह करुणा सें मिलने उसके ससुराल जाते, तो करुणा के ससुरालवाले गिरगिट की तरह रंग बदल देते। समाज में पतिने त्यागी महिला को क्या स्थान है। यह करुणा को पता था। एक दिन



करुणा के पति, सास और ससुरनें उसे जलाकर मारने का प्रयत्न किया पर वह लोंग कामयाब न हो सकें। क्योंकि, करुणा उन का प्रतिकार कर भागने में सफल हो गयी। करुणा वहाँ से भागी और सिधे जा पहुंची पुलिस थाने। करुणा को पुलिस थाने जाते देख उसका पति जो उसका पिछा करता हुआ आरहा था, घबराकर वापस लौट गया। करुणा पुलिस वालों को अपनी फर्याद करने लगी। महिला पुलिस ने उसे एक जगह बिठा दिया। करुणा की अवस्था अत्यंत विचित्र थी। कपड़े फटे, मिट्टीके तेल की बद्बू, भुख, प्यास लगी हुई। उसपर सब आते जाते लोंग उसकी तरफ भुखी नजरों से देख रहे थे। तब करुणा को मालुम हुआ कि समाज में नारी को क्या स्थान है। किसी तरह अपनी लाज बचाकर करुणा अपने घर आ पहुँची और अपने पिता के चौखट पर बेहोश हो गिर पड़ी। करुणा की यह अवस्था देख सभी हैरान हो गये। करुणा के माता-पिता रोने लगे। उसने सारी हकिकत बताई, हम सब यह घटना सुन स्तब्ध हो गये। उपर से एक पडोसी बोला, “अरे भाई! करुणा बेटी, जिन्दा तो वापस आई! वरना अखबार तो रोज पढते ही है।” यह बात सुनकर करुणा के माता-पिता की आँखे ही खुल गई। करुणा को उन जुल्मीयोंके अत्याचार की याद आती तो वह बेचैन हो जाती। उसे यह बात ख्याये जाती थी कि, “मैं तो बच गई, परक्या दूसरी सारी लडकियाँ बचती ही होंगी?”

करुणा का पति उस गाँव से अपना घर बार बेच दुसरे शहरमें रहने चला गया। वहाँ के कलेक्टर कचहरी में बाबु की हैसियत से काम करने लगा। इधर करुणा के सामने मानों अंधेरा सा छा गया था। उसे कोई रास्ता दिखाई न दे रहा था। करुणा की यह घुटन मुझसे देखी न जाती। हम दोनों अच्छे दोस्त थे, इस लिए मैंने करुणा को सलाह दी। “करुणा, तुम

अपने जीवन का कोई लक्ष्य बनालो।” “इतने बड़े विश्व में, मैं अकेली क्या करूंगी।” करुणा ने कहा उस पर मैं बोला, “माना के जगत् बड़ा है। पर उस डरों मत डटके उसका सामना करो, राह अपने आप मिल जाएंगी।” यह बात करुणा के मन को स्पर्श कर गई। उसने उसी वक्त अपना लक्ष्य तय कर लिया। वह महाराष्ट्र लोक सेवा आयोग की परीक्षा देने में उतरी गई। करुणा की घुटन दूर होगयी। पर उसके ससुराने से कोई न कोई परेशान करने आ ही जाता। ऐसे करते-करते करुणा पूर्व और मुख्य परीक्षा पास कर गयी। अब मुख्य परीक्षा पास होने के बाद करुणा की इंटरव्यू ली गयी और उसे ‘उपजिलाअधिकारी’ के पद पर नियुक्त किया गया। वह ट्रेनिंग पूरा करने के पद पर नियुक्ति के जिलेमें ज्वाँइन होने गई। इत्तेफाकन उस स्थान पर करुणा का पति काम करता था। अपनी पत्नी, जिस पर वह जानवरों की तरह जुल्म करता था, अपनी ही अधिकारी बन कर आयी देख चौंक गया। करुणा जब अपना पदभार स्वीकारने आयी तो अपने पति को अपना असिस्टेंट देख थोड़ी घबरायी परंतु वह एक सक्षम अधिकारी थी, वह तुरंत संभल गयी। करुणा को इस जगह पहुँचा देख उसके पति को अपनी गलती का एहसास हुआ। उसने करुणा को माफी भी मांगी पर करुणा का लक्ष्य तय था। अपना जैसी कई दुःखी, अबला, जुल्म सहनेवाली लडकियोंको बचाना। नया सवेरा दिखाकर उन अंधेरेसे निकालना। करुणा ने चार्ज लिया और उस दिन से उसे शहर में नहीं बल्कि पुरे जिले में चलने वाले सारे काले धंधे, गुंडा-गर्दी, अत्याचार, गैरकानूनी काम आदि बड़े साहस से बंद करने शुरु किये। उसे कई धमकियाँ आई जानलेवा हमले भी हुए। पर वह डगमगाई नहीं। उसे तो अर्जुन कि तरह सिर्फ पंछी की आँख ही दिखाई दे रही थी। करुणा के रक्षा हेतू उसे



सुरक्षा प्रदान की गयी। उसे सुरक्षा रक्षक मिले।

एक दिन करुणा किसी कामसे जा रही थी कि रास्ते में एक बस्ती में कुछ भिड़ दिखाई दी और उस भीड़ से एक छोटी लडकी भागी। भागते-भागते वह करुणा के गाडीसे टकरा गई। करुणा गाडीसे निचे उतरी तो वह लडकी करुणा से चिपक गई और रोने लगी। बोली “मुझे बचाओ.... बचाओ” उस के पिछे कुछ लोंग भागते हुए आये पर करुणा को देख भागने लगे। करुणा के रक्षकों ने उन लोगों को पकडा और करुणा के पास लाये। तब तक सारा मामला समझ में आ गया था। जल्दी ही करुणा ने पुलिस को बुलवा लिया। पुलिस वालोंने १०-१५ और बंदी रखी लडकियोंको छुड़ा लिया। उन लडकीयोंसे वह लोग वेश्या व्यवसाय कराना चाहते थे। इस लडकीने विरोध किया तो वह राक्षस इस मासूम को मारने लगे। उसने प्रतिकार किया और भागते-भागते करुणा के गाडी से टकराई थी। एक बहुत बडी साजिश खुल गयी। करुणा ने उन राक्षसों को जेल भिजवाया और उन लडकियोंको अपने-अपने घर। बस एक ही व लडकी बची थी। जो करुणा से चिपकी थी। जिस का कोई न था, उसे करुणा अपने घर ले आयी। करुणा उसे पुछताछ करने लगी।

“तुम्हारा नाम क्या है?”

“पता नहीं” लडकी बोली

करुणा चौक गई।

“कहाँ रहती हो?”

“पता नहीं”

“तुम्हारे माता-पिता कहाँ है?”

लडकी ने सिर्फ सिर हिलाकर नहीं कहा।

करुणा समझ गई। थोड़ी देर विचार कर करुणा बोली,

“आज से तुम्हारा नाम करुणा है?”

“करुणा! मेरा नाम करुणा है?” लडकी बोली

“हाँ” करुणाने कहा और उसकी परवरिश का जिम्मा ले लिया। करुणा का और एक रुप सामने आया और वह था प्यार, ममता, करुणा का!

करुणा के उस साहस और इमानदारी से सरकारी सेवा करने हेतू ‘राष्ट्रीय पुरस्कारो’ से सम्मानीत किया गया। कम उम्र मे ही करुणा ने यह सफलता हासिल की थी। सारे अखबारों के पहले पन्ने पर करुणा की इस लड़ाई तथा सहस पूर्ण कामोंका लेख छपा, यह देख और पढ समाज में उपेक्षित समझी जानेवाली स्त्रियों में जागृती आई। करुणा का लक्ष्य सही अर्थ से अब सफल हो रहा था। पुरस्कार मिलनेकी खुशी में करुणाने एक शानदार पार्टी रखी। जिस में करुणा की सास, ससुर, और पति भी शामिल थे। मुझे लगा करुणा उन्हे अपमानित कर निकाल देंगी। पर नहीं, करुणाने उन्हे आदर और सम्मान दिया। उन्होने इतने जुल्म किये थे फिर भी....? करुणा भारतीय नारी है। जो ममता, प्यार, संस्कार, साहस, सुशिलता की मुरत है। ऐसी महान त्यागी नारी को सताने वालों को क्या कहना चाहिए? ऐसा मैं सोच ही रहा था कि करुणा के कुछ शब्द सुनाई दिए।

“नहीं ससुरजी अब यह नहीं हो सकता हमारे रास्ते अलग हो चुके है।” “पर बेटी तुम्हारे सामने पूरी जिंदगी पडी है। किसके सहारे जीओंगी” उसके ससुर बोलें।

“मुझे किसीके सहारेकी जरूरत नहीं, रहा जिंदगी का सवाल तो मेरा अगला लक्ष्य मेरी प्रतिक्षा कर रहा है, मुझे माफ करें।”

और न करुणा उनके पास गई, न उसके पति को तलाक दिया। उसे एक उदाहरण बनाये रखा अपनी ही पत्नी पर अत्याचार करने वाले पतियों के लिए।

## लावारिस

कु. दीपाली  
तृतीय वर्ष - कला(हिंदी)

सुषमा जी हमारे पड़ोस में ही रहती थीं। हमारे उनसे पारिवारिक संबंध थे। उनके पति रवी बाबू रेल विभाग में अफसर थे और अब अवकाश प्राप्त करने के बाद सुषमाजी के साथ रहने लगे थे। इनके दो बेटे, विजय और राजेश कमाने लग गये थे और बेटी सुधा कॉलेज में पढ़ती थीं।

सुषमाजी सिधी औरत थीं, पढी लिखी, सुसंस्कृत, जिम्मेदार नारी थी। उन्हें बचपन से ही अलग-अलग प्रतियोगिताओं में हिस्सा लेने की रुचि थी। सीधे-सादे स्वभाव, होशियारी के कारण सहजता से वह लोगों का मन जीत लेती थीं। सुषमाजी बेटे के शादी के लिए वधु संशोधन में लग गईं। वह एक सुशील लडकी पसंद करती हैं। सुषमाजी जल्द ही मुहरत निकाल कर विजय की शादी कर देती है। रीमा दिखने में कुछ खास नहीं थी। नौकरी के कारण उसे घर का काम करने की आदत भी नहीं थी। सुषमा जी उसे एखाद बार टोकती भी, लेकिन वह चूपचाप सून लेती थी। धीरे-धीरे वह घर का काम सिख गयी। उसने सारे घर पर अपना हक जमा लिया। कुछ साल बाद रीमा को बेटी हुई। अब सुषमा जी थक चुकी थी और अब वह आराम से अपनी पोती नेहा को संभालना चाहती थी। घर की सारी जिम्मेदारी उन्होंने बहु को सौंपी थी। सास-बहु में समझौता था। कुछ दिनों बाद राजेश की भी शादी हो गयी। राजेश की पत्नी शीला जिस दिन से घर में आयी उस दिन से उसका अपनी सास के साथ झगडा शुरु हो गया। दोनों में अनबन

हो गई। राजेश कम पढा लिखा था और शीला अच्छे कंपनी में नौकरी करती थी। उसे कंपनी प्लॉट भी प्राप्त था। इस वजह से राजेश उसे कुछ नहीं कह पाता था। शीला ने अलग रहने का फैसला किया। माँ भी कुछ बोल न सकी।

राजेश के घर से चले जाने के बाद अब रीमा भी बदलाव महसूस होने लगा। वह भी सास को बुरा कहने लगी। इसी समय सुधानेभी पराई बिरादरी के लडके से शादी रचा ली। शीला और सुधा को लेकर रीमा अपने सास को ताने देती। घरमें उल्टी-सी बातें सुनाती। इधर शीला को लडका हुआ। घर पोता हुआ इस बात से सुषमा जी बहुत खुष थी। बच्चे को संभालने के लिए शीला को किसी की जरूरत थी। तो वह राजेश को अपनी माँ को बुलाने को कहती है। लेकिन सुषमाजी अब बुढापे में अपनी पति के साथ रहना चाहती हैं। सुषमा जी कहती हैं कि "शीला की माँ को ही बच्चे को संभालने के लिए बुलाने लो।" तो राजेश कहता है, "उसकी माँ नौकरी करती है उन्हें कैसे बुलाए?" अब नेहा भी बडी हो गयी है उसे पालनाघर में रखने की सलाह राजेश माँ को देता है।

सुषमा जी समझ गयी कि बच्चे को संभालने के लिए उसे एक माँ की नहीं बल्की आया की जरूरत है। कभी-कभी सुषमा जी पोते को देखने चली जाती है। दामाद अच्छे थे, इसलिए कभी-कभी वह बेटी के घर भी जाती थीं। लेकिन उन्हें बेटी के घर ज्यादा दि

तक रहना अच्छा नहीं लगता था। बेटी को भी लडका हुआ, लेकिन वह मंदबुद्धी था। इस बात से सुषमा जी को बड़ा दुःख हुआ। वह बेटी को जितनी हो सके मदद करती रही।

कुछ ही दिनों में उसके पति को दिल का दौरा पडने से उनका देहांत हो गया। घर में शोकाकूल वातावरण था। सुषमा जी का तो जैसे सहारा ही टूट चुका था। जैसे एक पेड़ से लता अलग हो गयी थी। वह अंदर से बहुत दुःखी थी। वह कहती कि, "हे भगवान मुझे क्यों नहीं उठा लिया?" रवी बाबू की तेरहवीं होते ही, अब माँ को कौन सँभालेगा? इस विषय पर बेटों में विवाद छिड़ गया।

बडा बेटा उन्हें राजेश के घर रहने को कहता है। घर के नाम से उनमें झगडा होता है कि यह घर अब किसके नाम होगा? यह घर रवी बाबू के बाद सुषमा जी का ही था, वह वही रहना चाहती थी। रीमा को अब सास अनचाही लगने लगी थी। सुषमा जी अब राजेश के घर रहने का निश्चय कर लेती है।

सुषमाजी अचानक बिमार पड़ जाती है। राजेश उन्हें विजय के घर छोड आता है। असहाय अवस्था में वह विजय के घर आती है। दिन ब दिन उनकी तबियत खराब होती जाती है। बुढापे की वजह से वह खाँसती भी रहती है। रीमा ने तो सास से बात करना ही छोड दिया था। शुरु-शुरु में सुषमा जी का खयाल रखने के लिए विजय ने एक आया रख ली लेकिन उसका खर्चा जादा होने की वजह से वह खुद माँकी सेवा करने लगा। सुषमाजी की हालत जैसे दिन बितते है वैसे वैसे खराब होती गयी। वह खुद कुछ भी नहीं कर पाती। रीमा विजय से कहती है, "मुझे तुम्हारी माँ की सेवा करना अब मुश्कील है, तुम्हारी माँ है तुम ही उनकी सेवा करो।"

विजय कहता है, "क्या वह तुम्हारी कुछ नहीं लगती?" तो रीमा कहती है, "नहीं अब मैं उब चुकी।" विजय कहता है, "कल जब तुम्हें ऐसे दिन देखने पड़े तो?" रीमा कहती है, "मेरी तो बेटी शादी करके ससूराल चली जायेगी। उसके जाने के बाद वह थोडी ना आयेगी। मैंने मन की तैयारी कर ली है।" रीमा सास की सेवा करने से इन्कार कर देती हैं।

सास जब पानी माँगती तो वह उनपर चिल्लाती, ताने देती, "आपको कुछ भी हजम नहीं होता" ऐसा कहकर कुछ नहीं देती। डॉक्टर ने दिये अँटीबायोटिक्स लेने पर दूध लेना चाहिए तो दूध मँगा है यह कहकर उन्हे दूध भी नहीं देती। रीमा को तो सास के मरने का ही अब इंतजार है। सुषमा जी बिमार पडी तबसे वह अपने बेटोंको अनचाही लगने लगी। सुषमाजी ने पानी माँगा तो उन्हे वह दिवार पर ढकेल देती हैं जिसी की वजह से उनके सिर पर चोट आ जाती है, लेकिन सुषमाजी किसी को दिखाना नहीं चाहती इसलिए वह सिर पर एक रुमाल बाँधकर रखती है। लेकिन एक दिन जब उनकी बेटी सुधा उन्हे मिलने आती है और माँ से इसके बारे पुछती है तब माँ उसे सारी राम कहानी सुनाती है। यह सुनकर सुधा तिलमिला उठती है। रीमा सुधा को अपनी माँ को उसके घर ले जाने को कहती है, उसे अब इस बुढीया का बोझ घरमें नहीं चाहिए। तब सुधा कहती, "वैसा ही समय आया तो मैं जरूर ले जाऊँगी लेकिन पहले तुम माँ का यह घर मेरे नाम कर दो।" रीमा कुछ भी नहीं बोलती। माँ को भी अब पता चल चुका था की बहु ही नहीं बेटी को भी उनकी जरूरत नहीं, उन्हे सिर्फ घर, दौलत चाहिए।

सुषमा जी अंदर ही अंदर तड़प उठी। उनकी यह हालत अब देखी नहीं जाती। भगवान उन्हे यह



किस गुनाहों की सजा दे रहा है, कौन जाने ? डॉक्टर दवाईयाँ देते रहते हैं। जब वह पानी माँगती तो पोती उनपर जोर से चिल्लाती। उनके पेट में जब दर्द होता और वह चिखती तो बेटा उन्हें डण्डे से पीटता था। वही बेटा जिसको माँ ने हमेशा मदद की, उसके पिछे खड़ी रही, उँगली पकड़कर उसे चलना सिखाया और वही हाथ आज उन्हें मारने के लिए उठ रहे हैं ?

बीमारी की अवस्था में रीमा और विजय माँ को सुधा के घर उठा लाते हैं। सुधा माँ को एक महिने तक संभालती है। आखिर सुधा भी उन्हे वृद्धाश्रम में रखती है। यहाँ उनका अंत होगा यह तो निश्चित था ही। माँ सुधा को घर ले चलने की बिनती करती है। बड़े ही लाचार, बेबस स्वर में कहती है, 'बेटी मेरा यहाँ दम घुटता है, मैं घरपर मरना चाहती हूँ, यहाँ नहीं।' सुधा उन्हे महिने बाद ले जाने का आश्वासन दे जाती है।

अंत तक सुधा उन्हे घर ले नहीं जाती और सुषमाजी का वही देहांत हो जाता है। तीन बच्चों की माँ एक वृद्धाश्रम में लावारिस की मौत मर जाती है। जिसने रात-रात भर जगकर दिन में काम कर अपने बच्चों को पाला-पोसा, उनके लिए कितने दुःख सहें। लोंग लज्जा के खातीर सुषमाजी की तेरहवी की जाती है। सुषमा जी गयी तो अपने बेटी को हमेशा का दुःख देकर। मैंने अपनी माँ को संभाला नहीं, उसे मारा है, इस बात का दुःख हमेशा सुधा को रहा। राजेश का मुँह माँ ने आखिर तक देखा नहीं। राजेश तो माँ के अंतिम दर्शन करने तक नहीं आ पाता। क्योंकि उसी दिन उसे दुर्घटना हो जाती है। तीन-तीन वारिस होते हुए भी माँ 'लावारिस' ही इस दुनिया से चली जाती है। वाहरें समाज। वाहरे नसीब।

अबला जीवन हाय। यही तुम्हारी कहानी आँचल में दूध और नैनो में पानी।

## 'महिला सशक्तिकरण वर्ष'

कु. निकालजे रंजना  
द्वितीय वर्ष - कला (हिंदी)

इस धरती पर जन्म लेकर  
'नारी' तुने किया जग का उद्धार  
पापियों के इस समाजमें  
तुने की जब ललकार।

दुर्बल ही कहा 'नारी' तुझकी  
किसने तुझे अपनाया  
लडकी, समझके तुझको  
जंजीरों में बँधवाया।

'नारी' तु अबला नहीं  
तुझमें हिम्मत है शेर की  
चाहत, ममता है तुझमें  
मुरत तु है बलीदान की।

तडप उठी थी जब तलवार  
लक्ष्मी के हाथों में  
वीरांगणा कहलाई 'नारी' तु  
झाँशी के मैदान में।

इकिसवीं शताब्दी मे 'नारी'  
अब तु ही हैं आगे  
तेरा यह गुणगान गायेँ हम  
'महिला सशक्तिकरण' वर्ष में।



## सम्मानित नारी

कु. रजनी यशवंत माहुरकर  
एम.ए. प्रथम वर्ष (हिंदी)

पुरुष और नारी दोनों ही मानवता के समान अधिकारी है। समाज की समुन्नति दोनों के समान सम्मानपर निर्भर करती हैं। कारण नारी भी एक स्वतंत्र व्यक्तित्व है। स्त्री का व्यक्तित्व भिन्न-भिन्न रूपों में अभिव्यंजित होता है। वह माता है, पत्नी है, भगिनी है और इन भूमिकाओं में उसकी अलग-अलग विशेषताएँ व्यक्त होती हैं। ये अलग-अलग विशेषताएँ अलग-अलग शब्दों के द्वारा प्रस्तुत हुई है इसीलिए स्त्री के लिए अनेक शब्द व्यवहार में प्रयुक्त होते हैं।

स्त्री 'वामा' है, क्योंकि वह सौंदर्य बिखेरती है। 'व्यति सौंदर्यम्'। 'वामा' दुर्गा का भी नाम है। स्त्री पूज्य है। यास्क के मतसे- "मातृत्वका भाव निर्माण करनेवाली जननी है।" स्त्री के पत्नीरूप के लिए जया शब्द व्यवहृत होता है। 'जया' इसलिए है कि पुरुष स्वयं उसमें पुत्ररूप से जन्म लेता है।

भारतीय संस्कृति में नारी को पुरुष की अर्धांगिनी माना गया है। प्राचीन काल में भारतीय समाज में नारी को उचित महत्व और सम्मान का स्थान प्राप्त था। यद्यपि उसका कार्यक्षेत्र प्रमुख रूपसे घर ही था, किंतु आवश्यकता होने पर वह घर से बाहर भी कार्य करके पुरुष को अपना पूरा सहयोग देती थी। यहाँ तक कि युद्ध में भी वह पति के साथ रहती थी और स्वयं शस्त्र संचालन भी करती थी।

आगे चलकर नारी के जीवन में परिवर्तन आ गया। संत कवियोंने स्त्रियों के संबंध में जो भाव

अभिव्यक्त किए है, वे बौद्धदि मतों की ऐकान्तिक साधना के प्रभाव का ही एक अंग है। विरक्त होने में साधकों के सम्मुख जो समस्या थी, वह गृहस्थ का जंजाल थी और गृहस्थ का मूलाधार स्त्री थी।

संत कवियों के पश्चात हिंदी साहित्य में रीतिकाल का उदय हुआ। इस काल में नारी नायिका के विविध रूपों में प्रकट हुई। प्रौढा, मध्या, स्वकीया, परकीया, मुग्धा आदि नाना प्रकार के भेद वर्णित हुए। इन सब में नारी उपभोग की सामग्री के अतिरिक्त अन्य कोई रूप नहीं थी।

आज हमने २१ वी सदी में पदार्पण किया है। आज हम नारी जीवन देख रहे हैं। नारी अब खुद की रक्षा कर सकती है। वह अपने पैरों पर खड़ी हो चुकी है। फिर भी हम देखते हैं कि नारी को समानता नहीं दी गई है। उसके साथ अत्याचार हो रहे हैं।

मेरे मत से स्त्री बड़ी शक्ति है। यदि भगवान ने कुछ अच्छी कृती बनाई है तो वह है नारी। उसके मुसकान में सृजन है और आह में प्रलय छिपा है। वह मान्या है, पूज्या है, आराध्या है, देवी है। वह अपूर्ण में पूर्ण है, वह भक्ति है, श्रद्धा है।

आज नारी हर क्षेत्र में अपना कौशल्य दिखाती है। पुरुष प्रधान संस्कृति में पुरुषों के दृष्टि में नारी केवल अबला है, निराधार है और पुरुष के आधारपर जीवन जीने वाली है, ऐसा ही समझा जाता है। उसे भी मान सम्मान चाहिए, उसे भी भावना होती है, उसे भी जजबा होता है। हर बार वह अपना आत्मसम्मान



दिखाने का प्रयत्न करती है। जीवन में हारने पर भी वह दृढ़ता से खड़ी होती है।

जिस तरह झाँसी की रानी 'रानी लक्ष्मीबाई' अपने हिंमत के बलबुते पर अंग्रेजों से लड़ी। किंतु लड़ते समय बड़ी चतुराई से अपने छोटेसे बच्चे को पीठ पर बांधकर अपना राज्य बचाने का पुरा प्रयास किया। परंतु खुद के प्राणों की बलि चढाकर उसने अपनी मातृभूमि की रक्षा के लिए प्रयास किया। ऐसी कई स्त्रियाँ हैं जो अपने प्राणों की परवाह न करते हुये कुछ भी करने के लिए तैयार होती हैं। आज का उदाहरण है किरण बेदी।

आदिकाल में लड़की ने जनम लेते ही उसे मार दिया जाता था। आज भी यह स्थिति राजस्थान जैसे कई भागों में दिखाई देती है। नारी से ही वंश के दीपक की आशा की जाती है। जब वह आशा पुरी होती है तो नारी को आनंदमयी जीवन जीने को मिलता है अन्यथा नहीं! फिर दूसरों की इच्छाओं पर जीवन जीने की नौबत क्यों आये? आखिर नारी से ही विश्व परिपूर्ण है। वरना...!

आज की नारी, हर क्षेत्र में पुरुष के कंधे से कंधा मिलाकर काम कर रही है। फिर भी उसे जीवन के प्रत्येक मार्गपर कठिनाईयाँ आती हैं। इसके बावजूद वह अपनी कोशिश जारी रखती है। आज स्त्री मर्दों से कम नहीं है। जहाँ-जहाँ पुरुषों ने वर्चस्व दिखाया है। वहाँ-वहाँ महिलाओं ने भी अपना वर्चस्व दिखाया है। अब ऐसा कौनसा क्षेत्र है जहाँ महिलाएँ नहीं हैं? महसुल विभाग में जिलाधिकारी का काम करनेवाली महिलाएँ हैं। पुलिस विभाग में सर्वोच्च पद पर महिलाएँ हैं। शिक्षा चालक, टैक्सी ड्रायव्हर, विमान चालक इ. क्षेत्रों में जहाँ पुरुषों का वर्चस्व है वहाँ हर व्यवसाय में महिलाएँ अग्रेसर हैं। इतना पराक्रम वह दिखा सकती

है। फिर मुक्ति चाहिए तो पुरानी रुढीयाँ, परंपराओं लोगों की वक्र दृष्टि, अन्याय, अत्याचार, छल-कपट से।

स्वतंत्रता आंदोलन में भी कई महिलाओं ने अपना सहयोग दिया। 'नमक-सत्याग्रह' में बड़ी मात्रा में महिलाओं ने हिस्सा लिया था। यह सत्याग्रह आंदोलन यशस्वी होने के पीछे महिलाओं का ही हाथ है। उसमें सरोजिनी नायडू, कमला देवी चट्टोपाध्याय, कमला नेहरु, हेमा प्रभादास, सूचिता कृपलानी प्रमुख थीं। तथापि कॅप्टन लक्ष्मीने 'आझाद हिंद' सेना में सहभाग लिया और आगे सुभाषचंद्र बोस के कार्य में मदद की।

स्वातंत्र्य संग्राम की रणरंगिणी अरुणा असफ अली, १९४२ के 'भारत छोड़ो' आंदोलन में मुंबई के 'गवालिया टॉक' मैदान पर पुलिसों की हथकड़ियों तोड़कर तिरंगा झंडा फहराने की हिम्मत करनेवाली अरुणा असफ अली ही थी। इस आंदोलन में गवालिया टॉक मैदान पर झंडा फहराकर उन्होंने ब्रिटिशों के अहंकार को चूर-चूर किया। उस वक्त हुयी भागदौड़ में वह वहाँ से भाग गयी और हम हार नहीं मानेंगे 'हम अंत तक लड़ेंगे, आझादी की भिख नहीं माँगे' ऐसा नारा लगाया। इस प्रकार अनेक महिलाओं ने स्वतंत्रता आंदोलन में हिस्सा लिया है। इससे यह चलता है कि महिलाएँ पुरुषों से कम नहीं हैं। किन्तु भी क्षेत्र में पिछे नहीं है।

आज स्थिति तो बदली है, किंतु पूर्णतः नहीं। आज भी दहेज जैसे भस्मासुर का सामना करना पड़ता है। आज भी हजारों महिलाओं को दहेज लेकर गुलाम में रखा जाता है। किंतु हमे पृथ्वीपर लानेवाली, जीव को बनाने वाली एक स्त्री ही तो है। शायद यह समाज भूल चुका है।



पूर्व काल में जिस स्त्री का कार्य चुल्हे-चौके तक ही सीमित था वही स्त्री आज शिक्षा से प्रेरित होकर देश की अर्थव्यवस्था चला सकती है। इसका प्रत्यक्ष उदाहरण है भारती की पहली महिला प्रधान मंत्री इंदिरा गांधी! सावित्रीबाई फुलेने दी हुई शिक्षा के कारण आज की स्त्री स्वयंपूर्ण है और अपना एक अलग अस्तित्व रखती है। हमारे देश में सबसे पहला सम्मान प्राप्त करने वाली महिलाओं में से कुछ नाम इस प्रकार हैं - पहली महिला मंत्री श्रीमती विजया लक्ष्मी पंडीत, पहली राज्यपाल सरोजिनी नायडू, पहली महिला डॉक्टर डॉ. आनंदीबाई जोशी, पहली न्यायाधिश श्रीमती अम्ना चेडी, पहली कुलपती हंसा मेहता, काँग्रेस की अध्यक्ष डॉ. अंणी बेडंठ, भारत की प्रथम महिला प्रधान मंत्री श्रीमती इंदिरा गांधी, पहली मुख्य मंत्री सुचेता कृपलानी, खेलजगत में पी.टी.उषा का नाम सर्वप्रथम आता है। नोबेल पुरस्कार विजेती मदर तेरेसा, और आकाश वीरांगणा प्रथम भारतीय महिला कल्पना चावला, माउंट एव्हरेस्ट पर चढ़नेवाली पहली महिला बचेद्री पाल है। इस प्रकार सभी क्षेत्र में महिलाओं ने अपना नाम रोशन किया है।

नारी में सहनशीलता है। इतना कुछ करने के बावजूद भी उसे परिवार संभालना पड़ता है। घर की सारी जिम्मेदारीयाँ वह बखुबी निभाती है। बच्चोंपर अच्छे संस्कार करती है। इतना करने के बावजूद भी कई महिलाओं को बाहर आने-जाने की इजाजत लेनी पड़ती है। इतनाही नहीं तो पति ऐसे होते हैं कि वे अपने पत्नी की तारीफ सह नहीं सकते और घरके व्यक्ति उसके साथ छल करते हैं। उसे पिटते हैं, सताते हैं, जलाते हैं, इस प्रकार स्त्री का शारीरिक एवं मानसिक छल किया जाता है। इतना होकर भी उसे उन लोगों के साथ रहकर अपना कर्तव्य निभाना पड़ता है। दोनों

कुलों का नाम उज्वल करना पड़ता है।

इस प्रकार वह अपने बच्चों को पालपोसकर बड़ा करती है। उन्हें अपने पैरोंपर खड़ा होना सिखाती है। सब जिम्मेदारियाँ अच्छी तरह से निभाती है किंतु जब तक वह पतिदेव की अर्धांगिनी है तब तक वह पति की सेवा करती है। उसमें कोई कमी नहीं आने देती। इतना करने के बावजूद परिवार में स्त्री की किमत क्या है? शून्य। और एक बात तो सच है कि मनुष्यों ने कितना भी नारीका तिरस्कार किया, अपमान किया फिर भी उसे ईश्वर ने महत्वपूर्ण स्थान दिया है। यह बड़ी महत्व पूर्ण बात है। स्त्री को देवी का, आदिशक्ति का रूप समझा जाता है।

अब नारी अबला नहीं सबला बन चुकी है। इसलिए कहती हूँ कि नारी को भी सम्मान दो और सम्मान से जीने दो। नारी तो केवल श्रद्धा है।

## भगवान का उपहार

कु. रजनी माहुरकर  
एम.ए.प्रथम(हिन्दी)

नारी मुरत त्याग की  
नारी मुरत करुणा की।  
जो हर दम देती मिठास  
आदमी को जीवन की।  
जिसके जबान पर अमृत हैं  
और आँखों में लज्जा।  
जिसके प्यार में स्वर्ग समाया हैं।  
जो कभी पत्नी, बहन हैं  
तो कभी अनंत जन्म की माता हैं।  
नारी नहीं उपहार इन्सान का  
वह तो उपहार हैं भगवान का।





## दहेज की मांग नारीत्व का अपमान

समीर विष्णू घोड़ेस्व  
तृतीय वर्ष - कला (हिंदी)

“लोभ और स्वार्थ वृत्ति छोड़कर इन्सानियतसे नाता जोडा तो अनेक मानवनिर्मित समस्याएँ हल होंगी।”

विवाह एक संस्कार है लेकिन आज इस रीवाजने एक बहुत बड़े स्वरूप में चलनेवाले व्यापार का रूपधारण किया है। यह व्यापार आज इतने बड़े पैमाने पर चल रहा है कि दुल्हा जितना पढा-लिखा उतनी उसकी किमत ज्यादा ! हिंदू और मुसलमान दोनों समाजमें दहेज की प्रथा भिन्न है। हिंदू समाजमें लडकी की ओरसे लडके को दहेज दिया जाता है और मुसलमान समाजमें लडके की ओरसे लडकी को महेर स्वरूप में दहेज दिया जाता है। पर दोनों समाजोंमें मरनेवाली, अत्याचार सहनेवाली सिर्फ नारी है। पति यह पत्नी का साथी, सखा है, उसका आधार नहीं। बहुत पहले स्त्री को बेली की उपमा दी गयी थी। बचपन में पिता नामक वृक्ष, जवानी में पति नाम वृक्ष और बुढापे में पुत्र नामक वृक्ष का सहारा ले वह अपना जीवन व्यतित करती रही पर आज की कुछ नारियोंने यह संकल्पना कब की ठूकरा दी है। पुरुष जीतना अपने परिवार के लिए काम करता है, मेहनत करता है उसी तरह या उससे कई गुना ज्यादा मेहनत स्त्री अपने परिवार के लिए करती है। दहेज प्रथा स्त्री-पुरुष समानतासे बिल्कूल अलग है। आज भी नारी को समाज नारी नहीं मानता वह केवल एक उपभोग्य चीज है। उसे केवल शरीर है मन नहीं, ऐसी विचारधारा समाज में देखने को मिलती है और इसका जिवंत

उदाहरण एकतर्फा प्रेम है। यह एक भयानक मानसिकता है। दहेज यह रीवाज, यह सामाजिक समस्या आज्ञादी के बाद और भी भडक उठी है। उसके लिए सरकारने कानून भी बनवाये हैं। दहेज प्रतिबंधक कानून सन १९५५-५६ हिंदू विवाह विषयक प्रमुख चार कानूनी नियम लागू किये गये, उनमें नारी विषयक धारा ३०४ और धारा ४९८ में स्त्री को दहेज के लिए सताया गया या जान से मारा गया तो उसे अत्याचारीको कठोर सजा दी जाती है। पर स्त्री के अज्ञान के कारण वह अत्याचारी छुट जाते हैं। और अपना अगला शीकार ढुंढता हैं।

महाराष्ट्र में तकरीबन रोज एक स्त्री दहेज के लिए अपने प्राण गवाती है। याने साल में ३६५ स्त्रियाँ शर्म आनी चाहिए हम नौजवानोंको। इसका अर्थ क्या है ? इसका अर्थ याने परिवर्तन की लडाई यह आज्ञादी के लडाई से भी ज्यादा भयंकर और कठिन है और इस परिस्थिति को बदलने की सबसे बड़ी चुनौती हमारे सामने है। इसके लिए आज युवकों को आगे बढ़कर दोस कदम उठाने की आवश्यकता है। दहेज इस प्रथा के लिए जो चमत्कारिक मानसिकता समाज में है उसे बदलने का सामर्थ्य नौजवानोंमेंही है। अन्याय के विरोधमें आवाज उठाना यह युवकोंका स्थायीभाव है इसीलिए आज हर युवक-युवतीने, “हम ना दहेज देना ना दहेज लेंगे” यह प्रतिज्ञा करनी चाहिए। उनके इच्छा निर्णय को विरोध करनेका सामर्थ्य किसी में भी नहीं हो सकता !

इस रूढि से नारी को मुक्त करने के लिए सबसे पहले युवकोंने स्वयं जागृत होकर समाज में जागृति लानी चाहिए। समाज में दहेज विरोधी सभा-सम्मेलन, चर्चासत्र, प्रश्नमंजुषा, जनजागरण के लिए विविध उपक्रम करने चाहिए। दहेज प्रथा से संबंधित रूढि प्रियता, नारी के तरफ देखनेका नजरिया, फालतु समारंभ प्रियता आदिको बंद करना चाहिए। साथ में प्रत्येक स्त्री को शिक्षित कर उसके आर्थिक स्वातंत्र्य और स्वावलंबन आदि नारी को जकडनेवाले सवालोंने पर जनजागरण करना आवश्यक है। नारी को शिक्षित करते समय उसके लिए बनाये गये कानून का ज्ञान देना भी आवश्यक है। विविध सामाजिक एवं धार्मिक कार्यक्रमोंमें दहेज विषयक पथनाट्य करना, गणेशोत्सव में रोज-रोज ढांडिया, गरबा खेलने के बजाय सिर्फ एक दिन और सिर्फ एक घण्टा अगर दहेज के विरोध में पथनाट्य, लघुपट, व्याख्यान, चर्चासत्र आत्मकथन, वक्तृत्व प्रतियोगिता, फोटो प्रदर्शन आदि कार्यक्रम अगर किये गये तो जनता में अवश्यही नवचेतना, जागृति आ सकती है। पुरुषोंने भी अपनी यह मानसिकता बदल देनी चाहिए। नारी को एक अच्छे दोस्त की नजर से देखना चाहिए उसकी तरफ अपनी गंढी, वासनाभरी नजर नहीं डालनी चाहिए। हर स्कूल, महाविद्यालय, विश्वविद्यालय में दहेज विषयक विविध उपक्रम करने चाहिए जिनसे युवकों में बड़े पैमानेपर जागृति हो यह आज अनिवार्य हो चुका है। आज के युवक कल के भविष्य है, यह सोच विचार हमारे है। युवकों में स्वाभिमान, अंधतासे चलनेवाली रीति-रीवाजों को साथ ना देना अथवा धर्म के नामपर चलनेवाले अघोरी कृत्यों में सामिल न होना, यह अच्छे संस्कार डाले गये और पुरोगामी, वैज्ञानिक विचार धारा स्वीकार करना स्वाभिमान के

साथ जीना, सिखाया गया तो निश्चितही कल का भविष्य उज्वल होगा। किसीकी तरफ से मिलनेवाले थोडेसे पैसोंमें आदमी अपना पूरा जीवन नहीं जी सकता, इसलिए अपने बाहुबल पर विश्वास रख खुद की कमाईपर अपना जीवन यापन करे और पूरी मानवजातिका मूहँ काला करने के बजाए भारतीय संस्कृति और मानवजातिका गर्व से सर ऊँचा करे ऐसा कृत्य करना चाहिए।

“नारी का जीवन सुखमय होने के लिये हे पुरुष अपनी सद्सद् विवेक बुद्धि को जागृत कर तेरे हाथ से जरुर अच्छा कार्य होगा।”

## नारी

अनवर पठाण  
एम.ए.प्रथम (हिंदी)

खुशबु फुल बहार है नारी  
जीवन की निखार है नारी।  
देखनेवालों उसकी कदर करो  
हुस्न एक शहाकार हैं नारी  
उससे हर समय है कारोबार हयात  
आबरु ए-बहार है नारी।  
माँ की ममता, बिबी का खुलुस  
मौनीस गम गुसार है नारी।  
पहचानों उसकी पाकीजगी को  
है पासदार दिन कि नारी।  
जुल्म सहकर भी उफ़ नहीं करती  
किस कदर बावीकार है नारी।  
उसकी अजमत को मत पुछो  
रौनक रोजगार है नारी।

## “स्त्री मुक्ति”

शेख मोहम्मद शाकि  
एम.ए. द्वितीय (हिंदी)

इस्लाम धर्म के संस्थापक, पैगंबर मुहम्मद (सल्ले.) ने स्त्री-मुक्ति के लिए जो कार्य किए, स्त्रियों को जो पवित्र अधिकार दिए, समाज में स्त्री का जो उद्धार किया, स्त्री को जो ऊँचा दर्जा दिया, यह कार्य निःसंदेह प्रशंसनीय, अनुकरणीय है।

[(सल्ले.) = सल्लेलाह अलैह व सल्लम]

अरबस्तान में एक समय ऐसा भी था, जब घर में कन्या का जन्म होना पाप माना जाता था, क्योंकि वहाँ स्त्रियों पर जो अत्याचार होते थे उन्हें देखकर कोई भी माता-पिता यह नहीं चाहते थे कि उनके घर कन्या जन्म ले। कन्या का जन्म 'शाप' के समान था। जब किसी गर्भवती के बच्चा जन्म लेता तो उसके जन्म से पहले वहाँ एक गढा खोदकर रखा जाता। यदि लड़के का जन्म हुआ तो सब खुशियाँ मनाते और यदि लड़की हुई तो उसे उस गढे में जिंदा दफन कर देते। २१ वीं शताब्दी की माता निःसंदेह उन अरबों से चार कदम आगे है, जो लड़की के पैदा होने का इंतजार भी नहीं करती और पहले ही सोनोग्राफी करवा के उस जीव की हत्या (लड़की की हत्या अर्थात् क्रिटींग) कर देते हैं। (कुछ माता-पिता समझदार भी होते हैं जो लड़की के जन्म के वरदान की तरह मानते हैं।)

ह.स. ५७१ में मुहम्मद (सल्ले.) का जन्म मक्के में हुआ। उन्होंने स्त्रियों की दयनीय अवस्था देखी और उनके लिए मुक्ति के द्वार खोल दिए। उन्होंने फरमाया - “जो माता-पिता अपनी कन्या की अच्छी तरह परवरिश करे, उसे इल्म सिखाए और उसका

विवाह करे वे स्वर्ग में स्थान प्राप्त करेंगे।” इस फरमान के बाद वहाँ कन्या का जन्म लेना 'शाप' नहीं, 'वरदान' समझा जाने लगा।

मुहम्मद (सल्ले.) ने माँ को सर्वोच्च अधिकार दिया है। उन्होंने कहा - “माँ के कदमों के नीचे जन्नत है।”

वहाँ स्त्री को ज्ञान प्राप्त करने का अधिकार नहीं था या यूँ कहिए कि लड़कियों को पढने के लिए मना किया जाता था। तब मुहम्मद (सल्ले.) ने यह हुक्म फरमाया - “स्त्री हो या पुरुष हर इंसान कर्तव्य है कि वह ज्ञान प्राप्त करे।” इस प्रकार उन्होंने 'स्त्री शिक्षा' के द्वार खोल दिए।

माता-पिता की संपत्ति में लड़की को भी लड़के के समान अधिकार दिलाए।

विवाह के समय यदि लड़की को लड़का (वर) पसंद न हो तो वह अपने माता-पिता से कह देती है कि वह उस लड़के से निकाह नहीं करेगी। यदि उसे जबरदस्ती मनवा लिया गया हो, तो वह निकाह के समय इन्कार कर सकती है। वधु (लड़की) से सब सामने पूछा जाता है कि 'क्या उसे इस लड़के (वर) से निकाह कुबूल है?' यदि उसे पसंद है तो वह कहेंगी 'कुबूल' है। यदि उसे पसंद नहीं तो वह 'नहीं' कहेंगी।

वर पक्ष, वधु पक्ष को दहेज देता है, वह वधु को। वधु जितना दहेज (मेहेर) मांगे वह वर को उसी समय सबके सामने वधु को देना पड़ता है।

## सवाल !

नरेंद्र मोहन साठे  
एम.ए.-प्रथम वर्ष (हिंदी)

सवाल ! सवाल !! सवाल !!!  
न जाने कितने सवाल ?  
हर पल मेरे मन में  
आता है हरदम एक नया सवाल -  
क्या नारी होना पाप है ?  
नहीं तो ये अत्याचार कैसा ?  
सदियों से नारी रोती आई है  
आँसुओं की नदियाँ बही है  
इसीकी जल से नर जीता है  
वही नर नारी को जलाता है।  
क्या यह अन्याय नहीं है ?  
नारी से विश्व का निर्माण है  
नारी ममता का सागर है।  
इस सागर का पानी जीवन है  
यह जीवन अनमोल है  
कुपुत्र होगा, पर कुमाता नहीं  
माता तो त्रैलोक्य में पुज्य है  
स्वर्ग में वह श्रेष्ठ है।  
फिर भूमि पर यह अन्याय कैसा ?  
अब न कोई जुल्म होगा  
न कोई अन्याय होगा,  
न कोई सवाल होगा  
अब न कोई नारी जलेगी  
अब उसका गौरव होगा।  
नारी जीवन धन्य है  
जैसे बहता हुआ पानी है  
प्यासे मुसाफिरों को जीवन  
देनेवाला अमृत है  
हर नारी के चेहरे पर हो  
मुस्कान ही मुस्कान  
निस्वार्थ सेवा से बनी रहे  
वह धरती की शान।

## नारी - सृष्टि की सर्वोत्तम कृति

कु. रजनी शर्मा  
प्रथम वर्ष - विज्ञान

नारी सृष्टि की सर्वोत्तम कृति है। नारी पुरुष की पूर्णता है जिसके अभाव में मानव जीवन की परिकल्पना कोरी बकवास है। नारी और पुरुष, जीवन रूपी रथ के दो पहिए हैं, एक ही पक्षी के दोनों डैने हैं, जिनका एक समान होना अति आवश्यक है। शायद इसीलिए जगत नियंता शिव की कल्पना भी अर्धनारीश्वर के रूप में की गई है। नारी के हृदय में पृथ्वी की सी क्षमा, समुद्र की सी गंभीरता, सूर्य जैसा तेज, चंद्रमा की शीतलता का अद्भुत निदर्शन है, नारी एक ऐसा दर्पण है जिसमें चार रूपों का (माँ, बहन, पत्नी, पुत्री) अद्भुत संगम हैं। भारतीय नारियों ने समय-समय पर आत्मबलिदान की ऐसी ज्योति प्रज्वलित की जिसके पावन प्रकाश में पुरुष जाति ने सदैव अपना मार्ग ढूँढा है। नारी के संबंध में सुश्री महादेवी वर्मा ने लिखा है, 'नारी में माँ रूप ही सत्य है, वात्सल्य ही शिव, ममता ही सुंदर हैं।' अतः नारी किसी भी देश की सभ्यता और संस्कृति की मेरुदंड हैं। इसका सम्मान राष्ट्र का सम्मान है और इनका अपमान राष्ट्र का अपमान है।

निरंतर जी तोड़ परिश्रम करके नारी ने आज जीवन का कोई ऐसा कोना नहीं छोड़ा जिसमें पुरुष कंधे से कंधा मिलाकर न चल रही हो। संसद, विधानसभा, विश्वविद्यालय, रंगमंच, साहित्य, कला, विज्ञान, कृषि, अनुसंधान में अग्रणी भूमिका निभाने के साथ-साथ आज उसमें एवरेस्ट चोटी पर चढ़ने की क्षमता है तो दूसरी तरफ अंतरिक्ष में भी उड़ान भरने

की दक्षता हैं। सरोजिनी नायडू, सुचेता कृपलानी, विजयालक्ष्मी पंडित, उषा मेहता, इंदिरा गांधी सराहनीय योगदान देकर नारी की क्षमता से आगे बढ़ा किया है। कल्पना चावला जैसी भारत की बेटी ने अपनी मेधावी शक्ति से विश्व को आश्चर्य चकित कर दिया है, तो किरण बेदी अपनी ममता और त्याग से कठोर से कठोर पुरुष की अंतर्चेतना को जागृत करने में सक्षम हैं। अब तो नारी पुरुष वर्ग के वर्चस्व को भी तोड़कर आगे निकल गई है। आई.ए.एस. परीक्षा में सर्वोच्च स्थान प्राप्त करके नारी गरिमा के इतिहास में चार चाँद लगा दिए हैं।

नारी में अदम्य क्षमता और मानसिक परिपक्वता होने के बाद भी वह सुरक्षित नहीं है। उसका जीवन दुश्वार हो गया है। तथा वह जितना ही अपने को स्वच्छंद और स्वतंत्र महसूस कर रही हैं उतनी ही पुनः असुरक्षित होती जा रही है। आज वह पक्षी लिखी स्वतंत्र हैं किंतु कहीं दहेज की बलिवेदी चढाई जाती हैं तो कहीं स्कूल-कॉलेज के चौराहों घसीटकर बलात्कार की शिकार बनायी जाती हैं, कहीं जिंदा जलाई जाती हैं। इन अत्याचारों से भुलाकर नहीं उन्हें याद रखकर ही उनसे मुकाबला किया जा सकता है। यह याद रखना ही समाज को उस लगातार चलने वाली लड़ाई की जरूरत से अहसास दिलाएगा जो किसी युवती को जला देने योग्य मानने की बीमार मानसिकता के खिलाफ लड़ी जानी है।

आज की आधुनिक छवि बरकरार रखते हुए भी कल्याणकारी प्राचीन आदर्शों, मान्यताओं और जीवन मूल्यों से समझौता नहीं करना चाहिए। सामाजिक मर्यादाओं और संस्कारों को सम्मान देना चाहिए। तभी जाकर क्रांति की अग्रदूत और स्वतंत्रता की ध्वजा धारणी नारी का कार्य स्वस्थ जीवन के निर्माण में निःशेष होगा। केवल हवस में नहीं किंतु पुरुष वर्ग को भी हमेशा ध्यान में रखना होगा कि "नारी श्रद्धा है, सेवा है, नारी अमृत की प्याली है, नारी ज्वाला भी है, वह परम कराली काली है।"

## गडाल

सुनीता वाल्मीक विन्हाडे  
एम.ए.द्वितीय (हिंदी)

आज ऐसा हैं फिर भी ऐसा होगा नहीं।  
दिन आएंगे हमारे फिर हम बंद कमरों में नहीं ॥  
यह सच हैं कि उन्होंने ही उठा लिए ठेके सारे।  
पर कल उनकी चिताओं पर एक भी रोएगा नहीं ॥  
जो कहते हैं भेद सारे खड़ी करते रोज दीवारें।  
पर सच तो यह हैं कि कल का सूरज रुकेगा नहीं ॥  
अच्छा हुआ दंभियों के तीर्थ हुए ध्वस्त।  
पर आगे बड़बड़ाती टोली एक भी आएगी नहीं ॥  
आज की हमारी हार हम सहेगी कल तक।  
नहीं हैं जीत का बोझ सिनेपर जो जख्म करेगा नहीं  
यह ऐसा हैं फिर भी ऐसा होगा नहीं।  
दिन आएंगे हमारे फिर हम बंद कमरों में नहीं ॥

## भारत वंदना !

संदीप खंभायत  
प्रथम वर्ष - कला

आओं करे भारत वंदना,  
मातृभूमि की करे साधना।  
माता ये हमारी, हम हैं सुपूत्र  
चाहते हम बस ! देशहित  
सत्य है यह, नहीं हैं अतिरंजना।  
हम हैं नागरिक सच्चे  
देश भक्त है पक्के  
करे एकता की कामना।  
प्यार, मित्रता आन  
यही अपनी सच्ची पहचान,  
हिंसा की करे भर्त्सना।  
वैमनस्य, भेदभाव  
नहीं है हमारा स्वभाव  
करे शांति की आराधना।  
देशप्रेमी, देशवासी  
नहीं हैं केवल प्रांतवासी  
तिरंगे की करे वंदना  
मातृभूमि की साधना  
आओं करे भारत वंदना !!

## दहेज प्रथा-एक कलंक

पठान अनन्य  
एम.ए.प्रथम (हिंदी)

युग-युग तक दुःख सहा,  
नहीं कुछ कहा।  
मगर अब सहुंगी नहीं,  
मैं चुप रहुंगी नहीं।

आज के इस दौर में हर लड़की यही कहना चाहती है, लेकिन क्या वह यह कह पाती है ? जी नहीं ! वह ऐसा कह नहीं सकती। क्योंकि सदियों से जो हमारी परंपराएँ चल रही हैं, वे आज भी स्थित हैं। आज भी औरत किसी ना किसी कारण सतायी जा रही है। आज के दौर में काफी हलचल मच रही है। हर अखबार में नारी संबंधी प्रश्न, समस्याएँ अवश्य होते हैं। हर अखबार में औरत की बेइज्जती, बलात्कार, सास-बहू में झगड़ा, औरत को जला डालना इ. क्योंकि उसने मायके से कुछ ना कुछ अपने पति के लिए लाना चाहिए और वह नहीं ला पाती इसलिए इन समस्याओं ने आतंक फैलाया है। किसी की जान लेना अभी चुटकी बजाने के बराबर हो गया है। इन सारी समस्याओं को सुलझाने के लिए औरत को ही अपनी शक्ति के द्वारा संगठित होना चाहिए। तभी इन सारी मुसिबतों पर हमला किया जा सकेगा। उसकी प्रताड़ना शारीरिक भी होती है और मानसिक भी।

आज की औरत पुरुषों के कंधे से कंधा मिलाकर आगे बढ़ रही है। उसने हर क्षेत्र में अपनी योग्यता प्रस्थापित की है, लेकिन हमारी यह पुरुष प्रधान संस्कृति औरतों को कभी बराबरी का हकदार

नहीं समझती। हम लोग सदियों से चलती आ रही परंपराओं को महत्व देते हैं। किन्तु क्या उन परंपराओं में दहेज लेना और लड़कियों को सताना उनपर जबरदस्ती करना, अगर नहीं माना तो जला डालना आदि कहा है ? लेकिन आज के युग में दहेज प्रथा जो की इस समाज को दिमक कि तरह खायी जा रही है और वह बहुत ही भयानक मोड़ ले चुकी है इसके कारण हमारे देशकी कितनी बहु-बोटीयों की बली चढ चुकी है ? क्या यह अभिमान की बात है ?

हर माँ-बाप अपनी बेटी को जो उनके जिंदगी का टुकड़ा है, उसकी खुशी के लिए वे जी-जान कर देते हैं। उसके उज्वल भविष्य के लिए भगवान की प्रार्थना करते हैं, उनकी एक ही इच्छा होती है कि बेटी का-जीवन सुखी हो, उसे अच्छा परिवार मिले। परन्तु उनकी यह छोटी सी तमन्ना, उनके सपने, दहेज वेदीपर चढकर खाक हो जाते हैं। दहेज के अभाव में उनके जिगर के टुकड़ों को जिंदा जला दिया जाता है। जहर पिलाया जाता है। क्या बितती होंगी उन माँ-बाप पर ? जिसकी कोख उजाड़ दी जाती है। माँ-बाप आँखों देखी हमारे ही गांव की घटना है। विवाह के सिर्फ दो महिने हुये होंगे। उसने जहर पी लिया अपने जीवन की अंतिम साँसे गिनने लगी। मृत्यु पहले कुछ क्षण बितने के बाद ऐसा महसूस कर रही है अगर मैं जिववित रहती तो.... ? लेकिन जहर शरीर में धीरे-धीरे उतर गया था। यमराज घर के चौकट पर उसका इंतजार कर रहे थे। कुछ ही समय बाद वह

नवेली दुल्हन जो कि उसके हाथों की मेहंदी का रंग भी उतरा नहीं था... ! लेकिन किसी ने सच कहा है, "समय से पहले और भाग्य से अधिक किसी को कुछ नहीं मिलता।"

अंततः नवविवाहीता ने अपने प्राण त्याग दिये। उसके बाद माता-पिता को यह खबर दी गई तो उन माता-पिता पर क्या गुजरी होगी कि उन्होंने कुछ दिन पहले ही अपनी बेटी को बिदा किया था ? उन बेचारों माँ-बाप को क्या पता था कि वे बेटी को जिसको उन्होंने बचपन से लेकर सयानी होने तक बड़े लाडल्यार से पाला था। उसको हमेशा के लिए बिदा कर रहे हैं ?

वह उनका आखरी दिन था ! ऐसी परंपरा है, कि रोते समय अपना दुःख व्यक्त करती औरते पुरी घटना से उस मृत का क्या संबंध था इसका वर्णन करती है। तभी उसकी इच्छा आकांक्षा क्या थी ? इसका पता चलता है। यह सब घटना का मूल कारण था 'दहेज' ! इस राक्षसरूपी दहेज को भस्म कर देना चाहिए। क्यों यह घटिया प्रथा नष्ट नहीं होती ? क्यों ? नहीं कहता लड़का कि मैं शादी में दहेज नहीं लुंगा ? अगर यह प्रथा बंद नहीं हुई तो हर अखबार के पन्ने हर दिन इन खबरों से रंगते ही रहेंगे।

अगर लड़के के माँ-बाप उसको पालन-पोषण के लिए खर्च करते हैं, तो क्या वे उसे यही सोचकर बड़ा करते हैं कि उसके विवाह में दहेज लेकर उसे लगा हुआ पुरा खर्च वसुल करेंगे ? जो लोग ऐसा सोचते हैं, लानत है ऐसे घटिया लोगों पर। ऐसे कुप्रवृत्तिके लोगों को कबतक इस पवित्र माँ के गोद में बिठाया जायेगा ? क्यों इन पापियों को माँ आश्रय दे रही है ? ऐसे लोग और उनके ये विचार कबतक चलते रहेंगे ? कबतक जलती रहेंगी बहु-बेटीयों की

चिताएँ ? कितनी ही लड़कियों के सपने बिखर जाते हैं, बस रो-रो कर वे अपना गम भुलाना चाहती हैं और चुप ही रहना पसंद करती हैं।

यह चुप रहना ही, शांत रहना ही उसे मौत की गहरी निंद सुला देता है। याद करो उस निरालाजी को, देखो न उनके जीवन को, स्मरण करो उस 'राणी लक्ष्मीबाई' को जिसने अपने नन्हें से बेटे को अपने पीठ पर बांधकर दुश्मनों को मुँहतोड़ जवाब दिया था। अब बहुत हो चुका यह अत्याचार, जुलुम अब शांत नहीं बैठ सकती नारी और वह इस तरह अन्याय सहन नहीं करेगी। क्योंकि इस तरह लड़कियोंका रोकर चुप रहना ही उन्हें कमजोर बनाता है।

लड़कियों को अपने आपको इस तरह मजबूत बना लेना चाहिए कि किसी कि हिम्मत न हो कि वह उन्हें जलाये या जहर पिलाये। ऐसी सोच भी मन मे न आने पाये। लड़कियों को स्वयं संघर्ष करना चाहिए कि वह किसी दहेज लेनेवाले लड़के के साथ विवाह नहीं करेगी उन्हें सोचना चाहिए कि जो व्यक्ति मुपत का माल मिलने कि आशा करता है, वह क्या खाक उसे जीवन मे सुख देगा ? इस क्षेत्र में लड़कियों को ही कदम उठाना चाहिए।

हम इस अन्याय का मुकाबला जरूर करेंगे और इस जानलेवा प्रथा को, उसके नामो-निशान को हमेशा-हमेशा के लिए मिटा कर रखेंगे ऐसा संकल्प हर लड़कीने इसी वक्त करना चाहिए तभी वह अपना जीवन स्वर्ग सा बना सकती है।

## ‘महिला सशक्तिकरण’ और पुरुष

कुंदन साखु  
तृतीय वर्ष - कला (अंकेज)

भारतीय महिलाओं का हर क्षेत्र में सशक्त बनने के लिए आज पुरुषों के उचित प्रोत्साहन की जरूरत है। महिलाओं के जीवन की पृष्ठभूमि पर नजर डाली जाए तो पता चलता है कि हर सशक्त महिला के पीछे पुरुष का हाथ किसी न किसी रूप में रहा है। सीधे शब्दों में कहा जाए तो पुरुषों के सहयोग के बिना ‘महिला सशक्तिकरण’ की बात बेमानी है। ‘महिला सशक्तिकरण’ वर्ष महिला और पुरुषों को यही संदेश देता प्रतीत होता है कि दोनों एक-दूसरों के पूरक हैं। दोनों एक-दूसरे को सहयोग दें, प्रोत्साहित करें और सशक्त बनाएँ। पुरुष और नारी मिलकर इस धरती पर सुखद एवं समृद्ध संसार की रचना करते हैं। एक के बिना दूसरा अधुरा है। जो नारी प्रथम दृष्टि में पुरुष को पहचान लेती है वह बखूबी जिंदगी को जीवन्त व सुखद बना लेती है। किंतु जो असफल होती है वह उसके जाल में फँसकर बंदी जैसा जीवन जोने को विवश हो जाती है।

न तो पुरुष और न ही महिला अकेली रहकर दुनिया का कारोबार चला सकते हैं, भले ही वे कितने ही सक्षम क्यों ना हों। ईश्वर ने पुरुष को स्त्री से अधिक ताकतवर, हौसलामंद एवं कठोरदिल बनाया है। पर पत्थर दिल पुरुष पिघलकर मोम होते भी देखा जाता है। आज का प्रगतिशील मनुष्य यह मानने लगा है कि जीवन के हर क्षेत्र में नारी पुरुष से आगे निकलकर अधिक तरक्की कर रही है। फिर भी यह सच है कि जीवन के कतिपय क्षेत्र ऐसे हैं जिनमें पुरुष का

प्रवेश नहीं हो सकता। क्योंकि शारीरिक बनावट एवं मानसिक सोच में किसी न किसी रूप में स्त्री का सहयोग लेना ही पडता है।

आजकल चुरस्त-दुरस्त-कृत्रिम प्रसाधनों युक्त नारी की नग्न सुंदरता को देखकर पुरुष का विचलित होना किसी हद तक स्वाभाविक है। इसके लिए पुरुष की अपेक्षा नारी ही दोषी है। किंतु पुरुष की संयम धैर्य धारणा करना चाहिए। उसे यह सोचकर चलना चाहिए कि नारी केवल पति के लिए ही पत्नी होती है। अन्धों के लिए माँ, बहन, बेटी, आदि। जैसे नारी के लिए एक पुरुष की दासता ही हमारे समाज ने स्वीकारा है। दूसरी ओर उसके महज यौन संतुष्टि और मनोरंजन का माध्यम बनते जाने पर उंगली तक नहीं उठाता है।

नारी वर्ग का मानना है कि प्रकृति ने पुरुष को बलवान बनाया है। अपने बल पर साथी को अनावश्यक दबाकर आधीन रखना उचित नहीं है। आज नारी जागृति अभियान ने पुरुष वर्ग के इस नकार को नकार दिया है कि, वह नारी का भ्रन-पोषण एवं संरक्षण प्रदान करने का अधिकारी है। पुरुषों को समाज द्वारा निर्धारित उभय पक्षीय संतुलित नियमों का पालन करना चाहिए। इस प्रकार के आचरण से उनका मान-सम्मान बढेगा व दिनोदिन आपस में संबंध मधुर एवं स्वाभाविक होंगे। दोनों समान गरिमामयी प्राणी हैं। तथा भूलना चाहिए कि पुरुष पुरुष हैं और नारी-नारी हैं तथा समाज में दोनों का

अपना-अपना अस्तित्व हैं। जिसे नकारना उचित नहीं है। नारी को बराबरी का दर्जा नहीं देना पुरुष की हठधर्मीता ही कही जाएगी। मानव सभ्यता के अस्तित्व एवं प्रगति को अनवरत बनाए रखने में पुरुष व नारी का सम संतुलनमय व्यवहार ही आवश्यक भूमिका निभाता है। अंततः इस ओर विशेष रूप से ध्यान दिया जाना चाहिए। यही महिला सशक्तिकरण वर्ष की माँग है।

आज का विश्व २१ वीं सदी में प्रवेश कर चुका है। भारत को आज्ञाद हुए ५५ वर्ष हो गए हैं। स्वतंत्रता के बाद भारत ने प्रगति की न जाने कितनी सीढियाँ चढ़ ली हैं। अगर हम देखें तो विकास का पैमाना माना जाने वाला ऐसा कोई भी क्षेत्र नहीं बच पाया है, जहाँ भारत की पहुँच नहीं हो पाई है। इसमें सिर्फ भारत के पुरुष ही नहीं बल्कि महिलाओं ने भी अग्रणी भूमिका निभाई है। आज कोई भी ऐसा क्षेत्र नहीं होगा, जिस में महिलाओं की भागीदारी नहीं हो। ओलंपिक में कर्णम मल्लेश्वरी ने एकमात्र कांस्य पदक जीतकर भारतीय ध्वज को शर्मसार होने से बचाया। इतना ही नहीं ऐश्वर्या राय, प्रियंका चोपडा से लेकर युक्ता मुखी तक ने भारतीय सौंदर्य को अप्रतिम उँचाई तक पहुँचाया है। नौकरशाही, कम्प्यूटर, प्रबंधन, प्रौद्योगिकी, राजनीति, शिक्षा, फैशन, आदि किसी भी क्षेत्र में वह कम नहीं हैं। बल्कि कहींकहीं पर पुरुषों को भी उसने काफी पीछे छोड़ दिया है।

भारत में जीवन के विभिन्न क्षेत्रों में हम महान महिलाओं के नामों से परिचित हैं। रानी लक्ष्मीबाई, रजिया सुल्तान, सरोजिनी नायडू, इंदिरा गांधी, मदर टेरेसा, कल्पना चावला, अरुंधती राय, आदि उन सुविख्यात महिलाओं की पंक्तियों ने इतिहास के पन्नों को सजाया है। ये वे महिलाएँ हैं जो अपने समय के

पुरुषों से भी अधिक महान थीं। जिन्होंने उस प्रतिकूल परिस्थितियों को ही चीरकर रख दिया था जो उनके रास्ते में उपस्थित हुई। फिर भी आज हमारा समाज नारी को वह स्थान नहीं दे पाया है, जो उसे मिलना चाहिए। नारी को इसके लिए अपनी चेतना को जगाना होगा। नारी उत्थान के लिए महिलाओं के प्रति पुरुषों के रुख में परिवर्तन होना चाहिए। यही ‘महिला सशक्तिकरण’ वर्ष की माँग है।

## माँ की तुलना

कु. पूजा पांडेय  
प्रथम वर्ष - विज्ञान

जो भरा नहीं है भावों से,  
बहती जिसमें रसधार नहीं।  
वह हृदय नहीं है पत्थर है  
जिसको माता से प्यार नहीं ॥  
माँ ममता है, माँ मुरत हैं,  
माँ मंदिर की शान हैं।  
माँ ही ब्रह्मा, माँ ही विष्णु,  
माँ ही चारों धाम हैं ॥  
माँ की सेवा करनेवाले  
होते किरमत वाले हैं।  
माँ के हाथों जहर भी पीलो,  
बन जाते अमृत के प्याले है।  
माँ माता, माँ पिता है,  
माँ भ्राता, माँ बहन है।  
माँ की सेवा डटकर कर लो,  
श्रीराम का तो यही कहना है ॥

## क्या यही इक्कीसवीं सदी है ?

प्रविण रामसेवक दुबे  
तृतीय वर्ष - कला (हिंदी)

क्या यही इक्कीसवीं सदी है ?  
जहाँ सड़कों पर भुखा भविष्य है  
जहाँ बेरोजगारों की कतारें हैं ?  
क्या यही इक्कीसवीं सदी है ?  
जहाँ हर कचहरी में भ्रष्टाचार है  
जहाँ जनता डरी हुई है दहशत से !  
क्या यही इक्कीसवीं सदी है ?  
जहाँ स्त्री को ममता की मूरत भी कहते हैं  
और चंद सिक्को के लिए जला भी देते हैं  
क्या यही इक्कीसवीं सदी है ?  
जहाँ नारी को अब भी कमजोर समझा जाता है  
जब की उसने अवकाश में  
अपने देश का झंडा लहराया है  
कब होगा इन सब का अंत  
अंत... अंत... अंत... !!!  
अंत तो तब होगा,  
जब युवक इस समाज को  
उसकी इस अवस्था से  
कलम और शिक्षा की  
ताकद से जागृत करें,  
नव चेतना भर दें ।  
तब होगा नया सवेरा  
सब जाएगा उलट-पुलट  
न होगा भ्रष्टाचार न दहशतवाद !  
इसलिए....  
जागो मेरे यारों जागो आज !!

## हॅपी न्यू ईअर

राजेंद्र गणपत पाटील  
एम.ए. - द्वितीय (हिंदी)

हॅपी न्यू ईअर ! हॅपी न्यू ईअर !! हॅपी न्यू ईअर !!!  
किसी को परवाह थी,  
कल के दो निवालों की  
नहीं था घर में -  
मुट्टी भर अनाज  
आज फिर से रोएगा  
किसी का बच्चा रातभर  
रोएगा भुख की पीडा से,  
चिखेगा, चिल्लाएगा -  
फिर भी लोग कहेंगे,  
हॅपी न्यू ईअर ! हॅपी न्यू ईअर !!  
मँहगे रेशमी कपड़े पहनकर  
कोई सो गया -  
अपने एअर कंडिशनड पलेंट में परंतु....  
आज कोई जाडों की रात में  
अपने नसीब को कोसता हुआ  
धरती का बिछाना, आकाश की चादर  
ओढकर सोया है बाहर,  
फिर भी लोग कहेंगे,  
हॅपी न्यू ईअर ! हॅपी न्यू ईअर !!  
एक दिन ऐसा आएगा -  
हर साल ऐसा ही जाएगा  
कल फिर किसी अबला को  
जलाया जाएगा,  
कही खुन होगा तो कही बम फटेगा  
किसीपर होगा बलात्कार  
पहले पन्ने पर होगा सारा समाचार !  
फिर भी लोग कहेंगे....  
हॅपी न्यू ईअर ! हॅपी न्यू ईअर !! हॅपी न्यू ईअर !!!

## नारी तू न्यारी है ?

संजय रामगोपाल कूलथिया  
बारहवीं (वाणिज्य)

नारी तू नारायणी, जीवन का आधार,  
इतिहास तेरा गौरवपूर्ण, तुझपर सारा भार,  
क्यों नासमझी से मनुष्य करते अत्याचार,  
कहे सभ्य स्वयंको करे ना ये विचार ।  
कही देखते चिता दूल्हन की,  
कही आह सुनते जननी की,  
कही देखते घडी ग्रहण की,  
कही किसी रोज किसी दामन पर ।  
पचास साल के इस दौर में,  
शून्य गतिहीन सी लगती है  
अबला थी जो कल की नारी  
परिवार पर भी लगती है भारी ।  
जो जीवन की बुनियाद है, बुलंदी है  
उन दिलों की धडकनें सिसकर्ती है ।  
मरझासम अवनत होकर, आज वो  
समाज-आडम्बरो को देख रोती है ।  
इसकी खामोशी को कमजोरी ना समझना  
पलों में ये सत्ता-सलतनत मिटा सकती है  
सम्मान की भूखी है ये अर्जित शक्ति  
इसी जहान् में ये जन्नत भी दिखाती है ।

## तुम्हारे लिए ।

प्रशांत छगन सोनवणे  
प्रथम वर्ष (कला)

खुशियाँ सारी तुम्हारे लिए,  
गम रख लूंगा मैं ।  
रोशनी सारी तुम्हारे लिए  
अंधेरो में रहूंगी मैं ।  
हँसी सारी तुम्हारे लिए  
आँसू पी जाऊंगी मैं ।  
खुबसूरती सारी तुम्हारे लिए  
बदसुरत हो जाऊंगी मैं ।  
सागर सारा तुम्हारे लिए  
किनारा बनूंगी मैं ।  
प्यार सारा तुम्हारे लिए  
सिर्फ देती रहूंगी मैं ।







## *An Odyssey From Darkness to Light*

**Devendra Bhagwat Dev**

M.A.(English)

Woman has devoted herself for the existence of the human race and she has dreamt to effloresce this world and has carried the germ of creativity in her womb for ever. This creativity is a wonderful reality and the efficacy of the blooming culture has rested on her body making her a weaker sex. It is an odyssey upto the 21<sup>st</sup> century carrying the yoke of being weaker and carrying the burden of difficulties on her tiny shoulders. This flight of revival is an epic telling the story of her gradual evolution from darkness to light. Today she is shining with an inordinate hope of being self-existent and self-evident doing the work in judicial matters by becoming a lawyer, establishing international records in sports, being an administrative officer and even flying in space unrestrained. There lies her straggle for existence.

In the vedic age she was never looked down. She got a chance of being educated and attained high intellectual eminence. She participated in religious rituals and ebullient to take part in the philosophical discussions. There was a lustre of intelligence around her and erudite scholars like Vishvavara, Ghosa, Apala, Maitreyi and Gargi were some

of women who proved their eminence. Maitreyi denied material comforts and preferred acquisition of knowledge and Gargi participated in spiritual discussion in the royal court of King Janaka. Women were allowed to do remarriage. But in the later period she had to bear certain restrictions as the custom of polygamy was practised for giving birth to many offsprings and she became an object of enjoyment. Manu looked down on her as a class of the utmost depraved character and declared that she must be always dependent, on her father in early life; on her husband, when married; and later, on her son and must be well-guarded otherwise she would go astray. He expected obedience to husband during life and faithfulness to him to him after death as the only duty of wife. A profound change came later.

The 11<sup>th</sup> century witnessed Muslim attacks and for keeping chasty the practice of early marriages was followed and continued and women were confined to fold concealment, which stunted their progress and this continued until the arrival of the British. But certain inhuman practices like 'sati' and child marriages even continued

during the regime of the British.

The contemporary woman in Europe had awakened from a slumber to revolt all types of oppression. It was a dawn of awakening at the beginning of the 14<sup>th</sup> century, heralding some fundamental changes in religion, politics and in all spheres of life. There was a wave of 'Humanism' that enchanted everybody. In the structure of this universe a human being was considered the nucleus and many revolutionists objected traditional concepts of oppressing women-folk. She was given the status of the 'queen' at home and was considered the most important family member. It was a religious crusade and women were given freedom to take their personal decisions.

Then came the 'Age of Reason' in the 17<sup>th</sup> century and women were given freedom of thought and participated in debates with men. She stepped out of her house to earn money. The 18<sup>th</sup> century witnessed two great revolutions the French Revolution (1789) and the American Revolution during 1783 upto 1783. Mary Wollstonecraft courageously declared her conviction on the rights of women and wanted a woman to be placed on the position in which she would advance and not retard progress. These revolutions brought considerable changes in the life-style of women and it was the beginning of freedom and of equality with man. In Western countries there was progress in the

educational field for women on a large scale giving them opportunities of higher education. Then started the movement of liberation of women and under the support of Pankharst, women became aware about their rights and were given a right of voting.

When European women were fighting for their existence, Indian women were crushed under various social, religious and oppressive traditions and customs. They were tortured in their widowhood. Certain seers like Raja Ram Mohan Roy, Ishwarchandra Vidyasagar, Dayanand Saraswati, Lokahitwadi, Aagarkar, Jotiba Phule, Karve came forward to oppose the inhuman practices like 'sati' and 'child marriage'. These social reformers opened schools to educate women. The outcome was shining jewels viz. Savitribai Phule, Anandibai Joshi, Tarabai Shinde, Ramabai Ranade who revolted against the established customs. The law of widow marriage was sanctioned. The role of the social workers was exemplary and there was a ray of hope for the betterment of women. They crossed the portals of their houses and participated in the struggle for freedom of the country. They established their marks and excellences in many fields. After independence, women were given equal status and rights by the constitution of country. She has emerged out of a long nightmare of many centuries.

## Kamala Sohoni : A Proficient Woman Scientist...!

Miss Archana Tamboli

T.Y.B.A. (English)

Kamala Sohoni nee Kamala Bhagwat is the first Indian woman scientist. She gets a chance to become the first girl student of Indian Institute of science at Bangalore, founded by a seer, a renowned industrialist Shri. Yash in 1911. This is a unique institution devoted to scientific research. It gives admission to selected students to do research in Physics, Chemistry, Organic Chemistry, Bio-Chemistry and Engineering and to submit a thesis to any university to get a degree. It is an honour to get an admission in this Institute. Kamala Bhagwat has to fight to get an admission in this reputed institution. Her application has been discarded on the ground of being a girl and there is not a vogue to give admission to girl students.

Kamala's father was not intimidated by this refusal but decided to meet the then Director of the institute, Sir Chandrashekhar Vyankat Raman, a Nobel Prize winner scientist, to put his daughter's merit in front of him. She stood first in Bombay University and was determined to do research in such an institute. She went with her father to meet Shri C.V.Raman with incertitude of future and was insistent to work under the self-illuminated scientist. She entered with her

father into the office of the renowned scientist with increasing pulse rate and found a talented, erudite but grave man wearing a grey suit, a turban and tie, it was a spectacle of conceit and egoism. Her father explained how it would be irrational to deny admission to such a brilliant girl who stood first in Bombay University in Chemistry and Physics. There was an unexpected response from a scientist of high rank that it was not a field for women who play with riddles only. Kamala gulped that insult and ignominy of womanhood but boldly asserted her position and sincere desire to do research in an institute of high level scientific research.

She intrepidly uttered, "What is a drawback in me? I have got first class, a prerequisite to get an admission and has also got the Satyavati Lallubhai Scholarship for girls. It is an injustice to all the girls to prevent them from getting an admission. Sir, We are believers in the principles of Mahatma Gandhi and I shall resist this injustice with soul force."

Surprised by this bold assertion, Mr. Raman, involuntarily agreed to give admission to Kamala provided that she had to work on probation for one year and then she would get an access. Realising that



beggars are not choosers, she accepted this condition with a resolution to do the best while working under Raman. Mr. Raman directed her to meet prof. Dr. Subramhanyam of Bio-Chemistry and softened his tone a little. It was a challenge to Kamala to do two year's work in one year. It was a rigorous task from morning to evening but she supplicated to get recess for two hours to devote for her hobby of playing table-tenis which would keep her physically and mentally healthy and strong. She assured that she would not cast a slur on his name.

Thus it is an honour of Kamala Sohoni to get an admission and her success in her research work is corollary to hard work she has done. She has found out proteins in milk and pulses and also a substitute of mother's milk. She has been awarded a ph.D. by Cambridge for her reserch on 'Cytochrome-C in plant cells'. She prepared 'Torula Yeast Vitamin P' in the research lab in Kannur which can be a remedy for certain skin diseases. It is the ascending status from a professor upto the director of the Royal Institute of Science Mumbai that she has achieved. During the tenure of her service she has successfully completed many ambitious projects in Aare Milk colony. She has got an award as a token of an appreciation for her research in 'Nira'. She has set an example of

"Follow knowledge like a sinking star, Beyond the utmost bound of human thought."

## Women of India

Miss. Ekta Shamnani  
Xlth commerce

- With lots of beauty,*
- With lots of shyness,*
- With lots of smile,*
- The women of India live their life.*
- With lots of courage,*
- With lots of cooperation*
- Fighting the battle of life*
- The women India live their life.*
- Sometimes a goddess at home,*
- Sometimes a soldier of war,*
- Sometimes an astronaut,*
- The women of India live their life.*
- Being a sister and a daughter,*
- Sometimes a bride to be a mistress,*
- Singing in her melodious rhyme,*
- The women of India live their life.*



## The Prolific Writer of Aasam .....!.....

Yogesh Subhashchandra Borse  
S.Y.B.A.(Economics)

Some women in India are really torchbearers to all of us. Indira Goswami is one of them. When a child is born, his palms are closed but they have tremendous power to perform stupendous achievements. This is true about an Aasami writer, Indira Goswami, a Dnyanpeeth Laureate of 2000. She is born in an educated brahmin family. She has a privilege of getting noble influence of the beautiful land in Aasam. She did her M.A. in Shilong and did her research in comparing the Ramayana of Aasam and the Ramayana of Tulsidas. One astrologer has predicted an ominous fortune after studying the planets in her horoscope and these predictions have done a close pursuit of her.

She has been an apple of her father's eye, but her father died early. She could not tolerate this blow from the blue and tried to commit suicide but it was an unsuccessful attempt. She was a brilliant and an independent thinker. In pursuing happiness, she fumbled over many misfortunes and bled which had lasted permanent impressions upon her mind. To control this obstinate girl, her mother decided to tie her in a wedlock and she got married with Madhavan Raisom Ayyangar in 1963, an engineer by profession. This happy phase lasted for two years and another blow was waiting for her. It is true

that man proposes, god disposes. Her husband died in an accident and she became a widow. Broken hearted, she came to vrandavan in search of mental peace. Here she got a first hand experience of the sorrowful condition of widowhood, how they were forced to become prostitutes just to get their basic needs. Her observant eye noted every experience which was transferred in her novels. Her novel 'Neelkanti Brij' depicts the plight of the widows of vrandavan. It is based partly on her own experience and partly on other's experience. She is sensitive and perturbed by the traditional injustice in Asam. Her novels are realistic pictures of suffering masses, whether they are workers on a dam or workers on a construction sight. These poor people are caught in the never-ending circle of misfortunes, slavery and poverty and become prey to the wiles and tricks of cunning people.

Her novels are full of descriptions of customs and traditions in Aasam, the influence of magic and sell and her suggested remedies for them. To her credit there are more than two thousand short stories. She is a prolific writer of twenty five novels. Her stories are translated in many languages. One of her novels is filmed as 'Adejya' which has bagged many



awards, another one 'Mamre Dhara Tarowal' is translated in marathi and it has got a Sahitya Akademy Award. Through her novels, she has acquainted the readers with the culture and life-stage in Aasam. They are pen-pictures of the natural beauty of Aasam. These novels give a voice to the traditions, the natural beauty and the feudal customs and the struggle of common masses.

What gives her inspiration? she says, "I get inspiration from heterogenous human nature. I have an inclination for writing and I have cherished the dream since my childhood. Later, it has supported me in the most difficult circumstances. These are my heartfelt agonies and I have tried to describe them."

We can enjoy her novels through translations. The Dnyanpeeth Award is truly an honour of her brilliant writing style. Her novels have caught a blade of violence in Aasam. She is pained by the blood sprinkled on the peace-loving land of Aasam. Her novels describe the reflections of the rebellious youth and their wrath on Indian army.

*Woman is the marvel of creation. She is the blooming flower in the garden of life that breathes perfume all round. Woman is the teacher of gentility to man. She helps man to grow in moral height. She is the sustaining power of the life of man.*

- Zarathustra

*Oh woman ! Lovely woman !  
Nature made thee to temper man :  
we had been brutes without you :  
angels are painted fair to like you*  
- Thomas Otway

*Oh woman you are not only the  
hardwork of god, but also of men,  
these are ever endowing you with  
beauty from their own hearts. You  
are one half woman and one half  
dream.*

- Rabindranath Tagore

*If after all, O bhikshu, you must  
speak with a woman, let it be with  
your pure heart....  
if the woman be old, regard her as  
your mother, if young, as your sister,  
if very young as your child*

- Gautam Buddha

*A woman's thought runs before her  
actions.*

- Shakespeare



## Indira Gandhi : Fragrant Memories

Bharat Devarm Chaudhari

M.A.I (English)

"As long as there is breath in me, so long will I continue to serve and when my life goes, I can say that every drop of blood that is in me, will give life to India and strengthen it."

These immortal words were uttered by a self evident person, Smt. Indira Gandhi, the then Prime Minister of India. She was a shining star in the galaxy of great political figures. She was honoured as 'the most efficient woman of the 20<sup>th</sup> century'. She was amusingly called as 'the only male-woman in Indian Government'. She had a capacity to take decisions independently which exalted India's image on International level. She was endowed with the four grand virtues viz. bravery, far-sightedness, wisdom and capacity that gave her fearlessness and success to achieve her objectives. The solid foundation of this was laid in her childhood. Some incidents in her childhood impressed her and inculcated upon her mind a virtue of sacrifice not for selfish motives but for the nation.

It was the Anand Bhavan where she bloomed into a flower. Jawaharlal Nehru said about Anand Bhavan : "It is far more than a structure of brick and concrete, more than a private possession." It is connected intimately with our national struggle for freedom and within its walls great events have taken place

and great decision have been taken. So Anand Bhavan was not just a building but a symbol of fight of the Nehru family for freedom of the country. The reminiscences of this house were attached with her mental make-up.

The first recollection was her own memory in response to Gandhiji's appeal for burning foreign clothes. Little Indira felt excitement. Then happened the incident when she was caught in a dilemma between her conscience and duty. A relative had brought an exquisitely beautiful embroidered dress for her. Her mother returned it by saying that they wore only handspun and handwoven material. The visitor looked at Kamala Nehru's clothes, the only Khadi available then was thick and rough as sacking. She could not help noticing that wherever her skin had rubbed against the sari, it had become sour and red. The visitor cried out, "I think you have all gone mad. You certainly have no right to make the child suffer and it is for her that I have brought you a foreign frock." "It is very pretty and you can wear it if you like but first think of the big fire where we burn our foreign things. Would you like to wear this dainty thing when the rest of us are wearing Khadi?" said her mother. The temptation was strong and her eyes glittered and she stretched her small

hands to have a feel of the material. When she was about to touch, her conscience pricked her and she shouted, "Take it away - I shan't ever wear it." The visitor teased her, "But why not, don't you like nice things?" The child Indira repeated all the arguments she had overheard from elders.

Then the visitor asked, "All right, how is it that for you this foreign doll?" It was an idle remark, thoughtlessly made for adults often look upon children as play-things. She was passionately fond of the doll. She could not consider it lifeless and had named her and the doll became her friend, her child.

For days the struggle went on between love of the doll and the duty towards the country. There was a duel in her mind about keeping the doll. Her mother thought she was sickening for something. At last the decision was taken and quivering with tension, she took the doll upon the terrace and set fire to her. Then came tears as if they could never stop and for some days she was ill and had a temperature. From this day she hated to strike a match. This incident had impressed her which she could not forget throughout her life. At last she said in the capacity of the Prime Minister: "If I die a violent death as some fear and few are plotting, I know the violence will be in the thought and in the action of the assassin, not in my dying for no hate is dark enough to overshadow the extent of my love for my people and my country, no force is strong enough to divert me from my purpose and my endeavour to take this country forward."

*In India mother is the centre of the family and our highest ideal - she is to us the representative of God, as God is the mother of the universe. It was a female sage who first found the unity of God, and laid down this doctrine in one of the first hymns of vedas.*

*- Swami Vivekananda*

*God made the woman for the man, and for the good and increase of the world.*

*- Tennyson*

*A mother is a mother still  
The holiest thing alive*

*- Coleridge*

*Any woman who understands the problems of running a home will be nearer to understanding the problems of running a country.*

*- Margaret Thatcher*

## Women Journalists

Miss. Vinay Dubey  
B.C.J.

Journalism is a field which is known for male-journalists only. But women have stepped courageously into this field and have shown their calibre in this odd field. The job of a journalist is risky and there are no fixed hours of work. This is certainly difficult for women, but some bold and intelligent women have dared to enter in journalism and have established their mark. Barkha Datt has proved this true and she has established her special identity by her work presenting the pictures of 'Operation Vijay', started by Indian army. She showed rare courage to go to Kashmir and to give information about Kashmir when she was working for 'Star Television' corporation giving coverage of Kargil war on star news. She met every terrorist group and tried to find out some inevitable circumstances behind their terrorist activities. She also made her rounds to discuss with army officers working against terrorism. Her work fetched name and fame for her and people call Kashmir 'Barkha's Kashmir'.

Another striking woman of the last generation, Venu Chitale, born in 1912 in the middleclass Maharashtrian family, got the experience of war when she was taking her education in London. She stayed for few years abroad in spite of her longing to return

to India and got an opportunity to study international conditions and situation while taking her education and working on BBC. She got a job on BBC because of her sweet voice, correct pronunciation and command over English. While living in England, she was asked about social life, cultural life and family life in India and she gave a perfect picture of India. Out of this was born her novel 'Transit', later translated in Marathi, which was acclaimed by the readers. Then came a turning point in her life, she got married and became Mrs. Lila Ganesh Khare. She worked as a personal assistant of Mrs. Vijayalaxmi Pandit where the richness of her experience, personality and her intelligence helped her a lot. Her work being a journalist and novelist is commendable. She has given shape to her life.

There are many examples which show how the two turning points in the lives of women, marriage and motherhood, are utilized to get the start of their future careers. In spite of the high position in office, women have to do household chores. They give first preference to the emotional needs of their family. Whether man or woman, everybody needs love, affection, friendship, rest and entertainment. The two stages of pregnancy and motherhood confine women within four

walls and they have to take a pause from their career. The examples of Shanta Gokhale and Shailaja Ganguli show how they have done retrospection of their lives and have planned for the future.

Shanta Gokhale is famous in Marathi newspapers and writer of columns in various magazines. She is also known as a good translator of Marathi books in English. She has to give up her job of a lecturer and has accepted editorship of 'Femina', a magazine devoted to the world of women, unwillingly. Unfortunately, the publication of the magazine was suspended for some time due to strikes and lock out. Then she accepted a job of a Public Relations Executive which she did for nine years. Then she started writing for 'Arts supplement' of the Times of India. She again gave up her job to become a writer of a book in English about the stage of Marathi Drama. Today, she is recognised as a successful journalist and column writer. We notice rare qualities of her such as her mental make up, self-awareness and her courage taking perfect decision. She has firm faith in establishing her own mark on the capital of higher education and has avoided emotional suffocation and continued working in intellectual fields.

Shailaja Ganguli is another famous name in English newspapers and magazines. She edited a periodical 'Namaskar' published by the Air India and also worked as a sub-editor for 'Femina'. After that, she collected audio cassettes of Indian Classical Vocal

singing and did the work of a comperer for programmes of famous actors and actresses. She did efforts to continue the publication of 'Fun Day Times' for small children and guided them to teach creative writing. Her success tells a long story of hard work. She had to give up her job of a sub-editor in Orient Longman to look after her daughter. She trusted her ability and used that period of home confinement reading books and magazines voraciously. She studied Kannada, Tamil, Malayalam and Marathi Languages thoroughly. Then again joined Orient Longman for some time but had to give up again. She controlled herself and did not get depressed but continued her quest of her capabilities. She has shown that women are not becoming dependent or idle while doing a work of motherhood but can make a fruitful use of their knowledge and management skills. Every woman can study and can acquire skills in the period of transition.

*A woman is pretty to walk with,  
And witty to talk with,  
And pleasant, too, to think own*

*- Sir John Suckling*

*Man has his will - but woman has  
fier way*

*- Oliver Wendel Holmes.*

## Marie Curie : A Scientist Par Excellence

Miss. Payal Nagar  
F.Y.B.Sc.

Marie Curie her maiden name Marie Sklodowska was Polish by birth and had come to Paris in 1891 for her studies in Sorbonne University. She obtained a degree in Physics (1893) and in Mathematics (1894) securing the first and the second ranks respectively. She married Pierre Curie in 1895. Her first research work was related to the study of magnetic properties of French Steel, especially tempered steel. She then studied for an examination that would qualify her to teach in high school and she stood first. She, however, preferred research to teaching and did a survey of recent scientific literature with a view to decide a topic for her doctoral studies. She had to select a subject of research which would furnish new and original material. Bacquerel's discovery of the mysterious 'Bacquerel Rays' aroused her curiosity, she was his assistant. The subject attracted her as Bacquerel's work was very recent and she knew that nobody in the European laboratories had yet attempted to make fundamental study of uranium rays. Little work was done on uranium rays during 1896-98. It was an engrossing subject of research for her doctoral thesis and she decided to investigate the invisible uranium radiations.

She began her work on December 16, 1897. Pierre Curie was a teacher at the Paris Municipal School of Industrial Physics and Chemistry. Paul Schutzenberger, the head

of that school, graciously provided her a laboratory to carry out her work. That school is now called, "Ecole Superieure de Physique et de Chimie de Paris", the courtyard of which is adorned with a plaque on the wall which reads: "In 1898, in a laboratory of this school, Pierre and Marie Curie, assisted by Gustave Bemont, discovered radium."

In the beginning of her work, she anticipated that in order to go beyond the results reached by Bacquerel, it was necessary to employ a precise quantitative method for radiation measurement. She chose ionization methods for measuring the intensity of radiation. The method then used for detecting penetrating radiations utilized their properties to discharge an electroscope or to affect a photographic plate. She replaced these two methods with an electrical method, and this was the key to her success. The method was applied by Pierre and his brother Jacques Curie. The process consisted in counter balancing on sensitive electrometer, the quantity of electricity carried by the current that produced by piezo-electric quartz. Obtaining consistent results with this instrument over a period of five years, under very crude laboratory conditions, is a tribute to the technique of measurements.

She decided to test a large number of metallic and non-metallic elements, their salts, compounds and even minerals. Her measurements showed that all uranium



compounds examined were active and thorium oxide exceeded in activity even in metallic uranium. She found two minerals – pitchblende and chalcocite. She checked and rechecked her measurements to ensure herself that the abnormality was not due to an error in the experiment. It became necessary to find an explanation. She made a hypothesis that these minerals may contain an element which is much more active than uranium. Her hypothesis of a new element in the pitch blende was to prove the stroke of genius. She said, "I have a passionate desire to verify this hypothesis as rapidly as possible." Pierre Curie found it interesting and abandoned his work to join Marie in the hunt for the unknown element. The product obtained from their experiments was 400 times more active than uranium. They proposed to call it 'polonium' after Marie Curie's native land. Further work showed that a second source of intense radioactivity was associated with barium, and the new element radium was claimed. Marie Curie spent four years of near starvation working with her husband to isolate polonium and radium. Their laboratory was an unheated wooden shed, its glass roof did not afford complete shelter against rain, heat in summer and bitter cold of winter. She submitted her doctoral thesis entitled, "Radioactive Substances," which was examined and approved by the Dean of Facultedes Science de Paris, Paul Appell on May 11, 1903 and the examiners were Prof. Lippman, Prof. Moissan and Prof. Bouty and she was awarded the doctorate on June 25, 1903. the first two of the examiners won the Nobel Prize in less than six months time She became the first woman in France to get the doctorate degree.

The Curies work, especially on radium received wide attention and publicity. They developed a 'Radium Craze'. She was called 'Our Lady of Radium Newspapers' reports that radium can be used for curing blindness turning the skin of Negroes white and determining the sex of an unborn child and curing some cancers. Indeed radium proved to be a powerful weapon against cancer. Her work established that radioactivity is not the monopoly of uranium, but it is an atomic property. They laid the very foundation of the science of radioactivity.

The Nobel Prize for Physics was awarded to Becquerel and to the Curies in 1903. Madam Curie was awarded a Nobel Prize for Chemistry in 1911. In the history of Nobel Prize Awards, she is the only scientist who has won two Noble Prizes in two scientific subjects and with her daughter, Marie Curie and Irene became the only mother and daughter, each winning the Nobel Prize in the same subject, Chemistry. Madam Curie and Irene became the only mother and daughter, each winning the Nobel Prize in the same subject, Chemistry. Albert Einstein has paid his tribute to Marie Curie with the words "...Let us not merely rest content with recalling what she has given to mankind in the fruits of her work. Her strength, her objectivity, her incorruptible judgement all these were of a kind seldom found joined in a single individual... The greatest scientific deed of her life, proving the existence of radioactive elements and isolating them, owes its accomplishment not merely to bold intuition but to a devotion and tenacity in executing under the most extreme hardships imaginable, such as the history of experimental science has not often witnessed."



## The Golden Girl of India

Miss. Meenu R. Dhall  
F.Y.J.C. Commerce

It was a coincidence that we were lucky to see P.T. Usha, India's Golden Girl, in the year declared as 'women empowerment year.' She was the chief guest at the rize distribution function held in our college on the event of 'All India Inter-university Women's Kho Kho Tournaments. We had assembled on the ground and at the scheduled time she came and we all felt elated to find her amongst us. We realised that her slender body known for its agility might have held the spectators spell bound.

Pilavullakani Thekeparambil Usha or simply P.T.Usha has brought laurels to India by winning five gold medals. She is born in Payolli village in Cannanore district in kerala. She has been the most successful player in Athletics bringing for India total 22 modals in international competitions which include 8 medals in Asian games. She was honoured by 'Padmashree' and 'The Arjuna Award' in 1984, in recognition of her talent. She joined the sports school at kannanore at the age of 13. she got a guidance of Madhavan Nambiar at that school who helped her to use her talent in sports.

She has won her spurs through hard work, dedication and scarifices and loneliness. She set to work with zeal and perseverance. The first chance came to her in the 1982 Asian Games, held in New Delhi, when she bagged two silver medals. Then started the ascending curve of her success and she got Field Championships, collecting

gold and silver medals at international meets. In 1986, she won the most number of gold medals at the Asian Games in Seoul. After three years, she was declared the best female athlete at the Asian Trac and Field Meet. Unfortunately, she missed the bronze medal in the 1984 LDS Angeles Olympics by just one-hundredth of a second. She was the first Indian woman who had made it to the final of an Olympic Athletics event.

After her marriage with V.Shrinivasan, she retired for some time. She fulfilled her responsibilities of motherhood during 1992 to 1998. But in 1998, despite age and motherhood responsibilities, she showed her talent at the Asian Atheletic Championship in Fukuoka, Japan, where she got a gold, a silver and two bronze medals.

She is truly a wonder woman and worthy daughter of mother India. Usha's story is an inspiring story of enthusiasm, perserverance and self-confidence. Her example must be followed by aspiring athletes to bring sporting glory to the country. Though she has declared her retirement from international competitions, she is busy in developing 'Athletic coaching centre' established by her near her native village. She will always be remembered as the 'Payolli Express' who continued running for gold. She desires to create Olympic winning players through her academy. May God fulfill her dream !



## Progress of Women

Miss. Esha Ravindra Dhu  
F.Y.B.S

'The hands that rock the cradle, rule the world' and it is true because woman shall be for ever the womb and the cradle but never the tomb. Woman is limitless in her largesse. In the vedic age, women were regarded inferior to men. They were denied higher education. They were confined within four walls of the house and had to do a lot of work. They had to do household work cooking, serving, washing and giving birth to children. The degradation of women's status was not the deliberate doing of any individual or class of persons. The idea of inferiority of women seems to have been prevalent among different societies of the world.

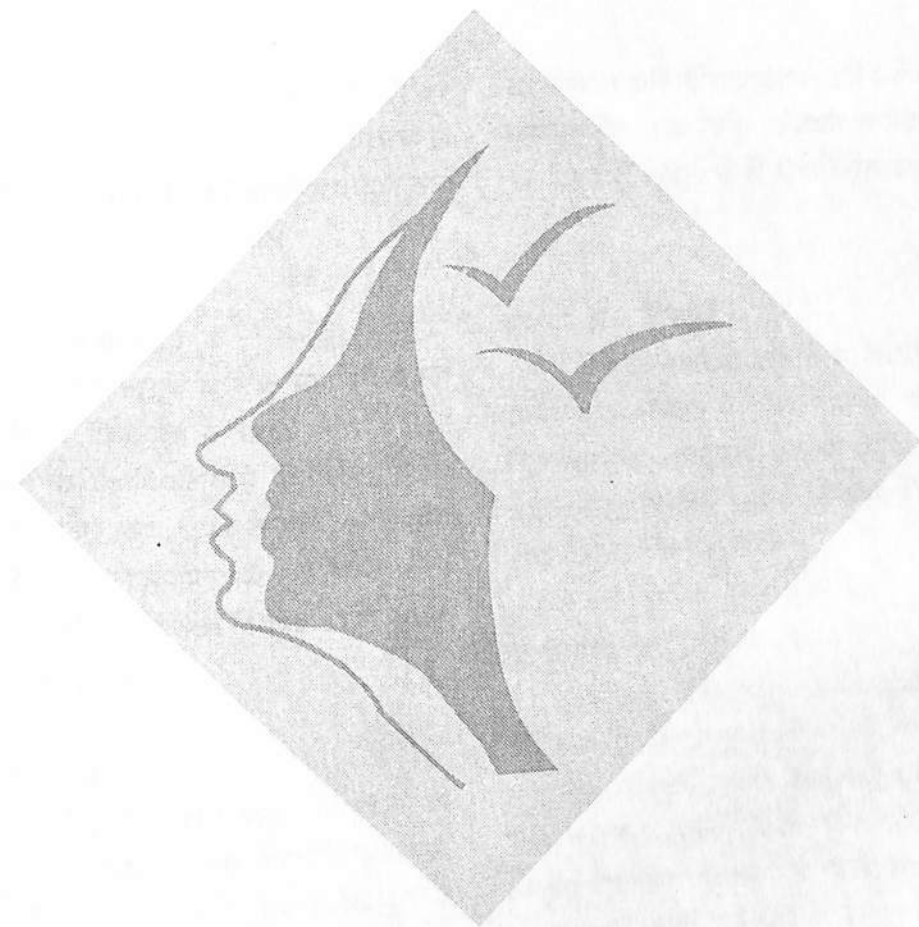
A considerable change occurred in the 20<sup>th</sup> century. Women broke the chains and shackles of feudal and medieval part and emerged anew. Education of women brought awakening in them and they became self-conscious, self radiant and challenged male-dominance. They found an ever-widening horizons to make their mark in many fields viz. politics, police, army, sports, literature and space travel which were somewhat male-dominated ones. Armed with ample self-confidence and equipped with foresight, women maintained a balance between their domestic life where they had to perform many roles and in their career, it was never dreamt before.

Indian government took further step in making an announcement of free education to women. They are not just getting

education but are giving services in various fields and accepting challenges. Many examples can be cited of successful women becoming teachers, doctors, business persons, pilots and writers of international repute. They have played a model role in the freedom struggle of our country to name a few- Sarojini Naidu, Rani Laxmibai, Madame Bhikai Kama and many other.

Indira Gandhi is the first woman Prime Minister of India and she has shown real courage to handle difficult and critical political situations. We find women serving as ambassadors also. Not a single field is left out where women have not served? A woman taxi-driver can be seen in the streets of Mumbai and Calcutta. Kalpana Chawla is the first Indian woman to go into space after Rakesh Sharma. There are women like Kiran Bedi doing valuable service to humanity and showing indomitable hope in improvement of Indian beauty is internationally acclaimed and the miss world and miss universe Aishwarya Roi, Sushama Sen and Yukta Mukhi are examples.

But still everything is not fair. Women are tortured for dowry and are exploited and also sexually harrassed. Everyone must come forward to abolish this infliction upon women. It has been rightly said by Hargrave, "Women are the poetry of the world in the same sense as the stars are the poetry of heaven. Clear light giving, harmonious, they are the terrestrial planets that rule the destinies of mankind."



# महाविद्यालयीन वार्ता



## भावपूर्ण निरोप

मु. जे. महाविद्यालयाने आपल्या वयाची ५५ वर्षे पूर्ण करत असतांनाच महाविद्यालयातील काही ज्येष्ठ प्राध्यापकांनी यंदाच्या वर्षी आपल्या वयाची साठ वर्षे पूर्ण केली व ते सेवानिवृत्त झाले.

**प्रा. सुधाकर डी. भोळे -**

१९७६ सालापासून कनिष्ठ महाविद्यालयात अर्थशास्त्र विषय शिकवला व १९७८ ते १९८१ या काळात कनिष्ठ महाविद्यालयाचे पर्यवेक्षक म्हणून त्यांनी काम पाहिले. जुन १९९८ ते जुन २००१ पर्यंत उपप्राचार्य कनिष्ठ महाविद्यालय म्हणून सेवारत होते. आपल्या २६ वर्षांच्या सेवेनंतर दिनांक ३१ मे २००१ रोजी सेवानिवृत्त झाले.

**प्रा. सौ. उषा सावंत -**

कनिष्ठ महाविद्यालयात १९८० पासून मराठी विषय शिकवला. विद्यार्थी प्रिय प्राध्यापिका म्हणून त्यांचा लौकिक होता मराठी साहित्यावर अनेक पुस्तके लिहिली व आपल्या २२ वर्षांच्या सेवेनंतर दिनांक ३० सप्टेंबर २००१ रोजी सेवानिवृत्त झाल्या.

**प्रा. बी. एम. चौधरी -**

कनिष्ठ महाविद्यालयामध्ये १९७७ पासून कॉमर्स विभागात अध्यापक म्हणून कार्यरत होते. शिकवत असतांना अभ्यासक्रमाचे यथायोग्य व काटेकोर नियोजन करून ते विद्यार्थ्यांना शिकवत असत. काहीकाळ संस्थेच्या मॅनेजमेंट इन्स्टिट्यूट मध्येही प्राध्यापक म्हणून काम पाहिले. १९९८ ते २०००

या काळात कनिष्ठ महाविद्यालयाचे पर्यवेक्षक म्हणून कार्यरत होते. व आपल्या २५ वर्षांच्या सेवेनंतर दिनांक २८ फेब्रुवारी २००२ रोजी सेवानिवृत्त झाले.

**प्रा. टी. आर. चिरमाडे -**

१९६६ वरिष्ठ महाविद्यालयात इंग्रजीचे प्राध्यापक म्हणून कार्यरत. काही काळ इंग्रजी विभागप्रमुख म्हणूनही त्यांनी काम पाहिले. व आपल्या ३६ वर्षांच्या प्रदीर्घ सेवेनंतर दिनांक ३१ मे २००१ रोजी सेवानिवृत्त झाले.

**प्रा. अशोक एच. पाटील -**

वरिष्ठ महाविद्यालयात पदार्थ विज्ञान विभागात डेमॉन्स्ट्रेटर म्हणून १९६६ पासून कार्यरत होते. एक मितभाषी प्राध्यापक म्हणून ते ओळखले जात. ठराविक पदार्थ विज्ञानातील ठराविक प्रयोग समजवून सांगण्यात त्यांचा हातखंडा होता. आपल्या ३६ वर्षांच्या प्रदीर्घ सेवेनंतर ते ३० सप्टेंबर २००१ रोजी सेवानिवृत्त झाले.

**प्रा. बी. आर. पाटील -**

वरिष्ठ महाविद्यालयाच्या इंग्रजी विभागात प्राध्यापक म्हणून काम पाहिले. एक विद्यार्थीप्रिय शिक्षक म्हणून ते ओळखले जात. काही काळ त्यांनी विभागप्रमुख पद देखील भूषविले व आपल्या २९ वर्षांच्या सेवेनंतर ते दिनांक ३१ मार्च २००२ रोजी सेवानिवृत्त झाले.

प्रा. व्ही. जे. चौधरी -

वरिष्ठ महाविद्यालयाच्या गणित विभागात १९६७ पासून प्राध्यापक म्हणून कार्यरत. गणितासारखा क्लिष्ट विषय अतिशय सोपा करून ते विद्यार्थ्यांना सांगत असत. गणिता बरोबरच त्यांचा अध्यात्माचा देखील गाढा व्यासंग आहे. गीता मुखोद्गत असलेल्या सरांनी विभागप्रमुख, कनिष्ठ महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य व १९९३-१९९६ या काळात वरिष्ठ महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य पद देखील भूषविले. आपल्या ३५ वर्षांच्या प्रदीर्घ सेवेनंतर दिनांक ३१ मार्च २००२ रोजी सेवानिवृत्त झाले.

प्रा. बी. एस. ब-हाटे -

वरिष्ठ महाविद्यालयाच्या रसायनशास्त्र

विभागात प्राध्यापक म्हणून कार्यरत. रसायनशास्त्र बरोबरच योग व ध्यान धारणेचा गाढा व्यासंग आपल्या ३३ वर्षांच्या सेवेनंतर दिनांक ३१ मार्च २००२ रोजी सेवानिवृत्त झाले.

श्री. आर. एच. शुक्ला -

प्रथम संख्याशास्त्र व नंतर भूगोल विभागात लॅबोरेटरी असीस्टंट म्हणून कार्यरत होते व दुर्दैवाने प्रकृती अस्वास्थ्यामुळे १.१०.२००० रोजी सेवानिवृत्त स्वीकारली.

सर्व सेवानिवृत्तांना महाविद्यालयातर्फे पुढील आयुष्य आरोग्य संपन्न व सुख्वासमाधानाचे जावो सदिच्छा !



## विनम्र श्रध्दांजली

मु. जे. महाविद्यालयाच्या संस्कृत विभागाचे माजी विभागप्रमुख प्रा. ग. ह. तारळेकर यांचे नुकतेच पुणे येथे निधन झाले महाविद्यालयाला शिक्षण क्षेत्रात ज्या काही व्यक्तींनी नावलौकिक मिळवून दिला त्यापैकी तारळेकर सर एक होते. परमेश्वर त्यांच्या आत्म्यास चिरशांती देवो हीच प्रार्थना.



## भावपूर्ण निरोप



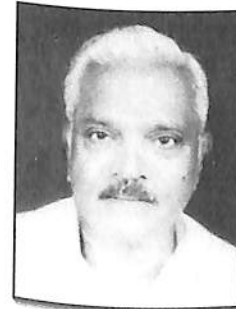
प्रा. सुधाकर डी. भोळे  
अर्थशास्त्र विभाग



प्रा. सौ. उषा सावंत  
मराठी विभाग



प्रा. बी. एम्. चौधरी  
कॉमर्स विभाग कनिष्ठ महाविद्यालय पर्यवेक्षक



प्रा. टी. आर. चिरमाडे  
इंग्रजी विभाग



प्रा. अ. एच. पाटील  
पदार्थ विज्ञान विभाग



प्रा. बी. आर. पाटील  
इंग्रजी विभाग



प्रा. व्ही. जे. चौधरी  
गणित विभाग



प्रा. बी. एस. ब-हाटे  
रसायनशास्त्र विभाग

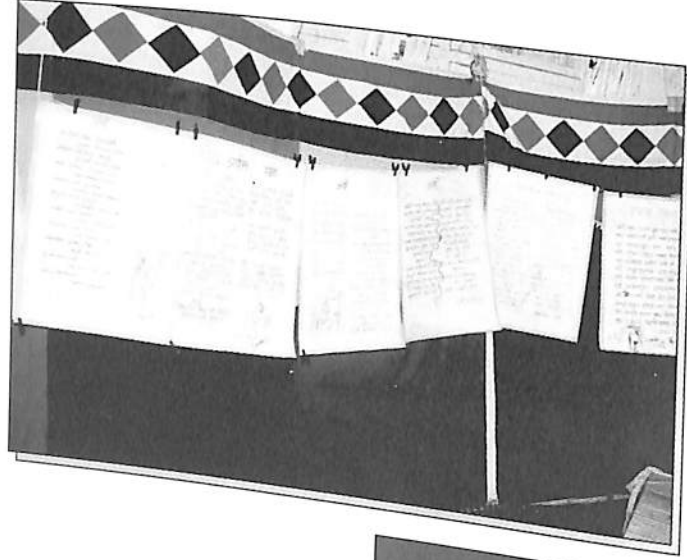


श्री. आर. एच. शुक्ला  
प्रयोगशाळा सहाय्यक

..... कनिष्ठ महाविद्यालय .....

..... वरिष्ठ महाविद्यालय .....

महिला सशक्तीकरण वर्षाच्या निमित्ताने  
आयोजित प्रदर्शन...



खान्देश कन्या  
बहिणाबाई चौधरी दाल



एन.सी.सी. २००१-२००२  
राष्ट्रीय सेवा योजना



व्यसन मुक्ती रॅलीत सहभागी  
प्रा. एम. व्ही. भारंबे, श्री. दिपक पाटील  
व विद्यार्थी.

रक्तदान शिबीरात  
रक्तदान करतांना विद्यार्थी  
सोबत प्राचार्य अनिल राव व  
डॉ. राजकुमार रावलांनी



उ.म.वि. परिसर शिबीर  
प्रा. विलास चव्हाण  
समन्वयक विद्यार्थी कल्याण विभाग  
उ.म.वि.

श्रमसंस्कार शिबीरात  
विद्यार्थ्यांचे उत्स्फूर्त योगदान



एन.सी.सी. दिना निमित्त  
मा. मुख्यमंत्री विलासराव देशमुख  
यांची मुंबई येथे पायलटिंग करतांना  
मु. जे. महाविद्यालयाचा विद्यार्थी  
S.U.O. रविंद्र चुणे (डाव्याबाजूने)

एन.सी.सी.  
गुणवंत छात्रसैनिकांची  
उज्ज्वल परंपरा



सतिष महाले  
वेस्ट सिनीअर अंडर ऑफिसर



अमोल विसपुते  
वेस्ट ज्युनिअर अंडर ऑफिसर



राहुल चौधरी  
वेस्ट रॅक होल्डर



सुहास पाटील  
वेस्ट सव्हिस इन एन्.सी.सी.



श्रीपाद कासार  
वेस्ट मॅप रिडर



किरण चौधरी  
फर्स्ट इन क्रॉस कंट्री



नजम देशमुख  
वेस्ट कॅडेट, डी.जी. स्कॉलरशिप व  
प्रि रिपब्लिक डे कॅम्प पुणे येथे सहभाग

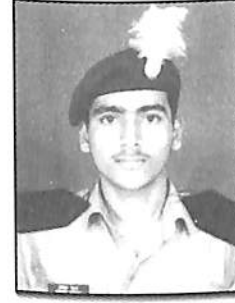


शानू दुबे  
वेस्ट कॅडेट (फर्स्ट) डी.जी. स्कॉलरशिप अमरावती ग्रुप  
व प्रि रिपब्लिक डे कॅम्प पुणे येथे सहभाग



रश्मी कुलकर्णी  
वेस्ट कॅडेट (सेकंड) डी.जी. स्कॉलरशिप अमरावती ग्रुप  
व प्रि रिपब्लिक डे कॅम्प पुणे येथे सहभाग

एन.सी.सी. २००१-२००२  
गुणवंत छात्रसैनिकांची  
उज्ज्वल परंपरा



आशिष गुरवे  
मुख्यमंत्री शिष्यवृत्ती २००१-२००२ चे मानकरी



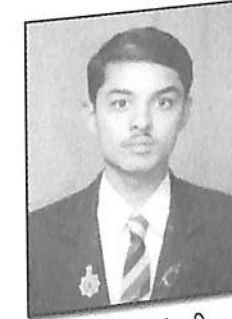
अजित भालेराव  
मुख्यमंत्री शिष्यवृत्ती २००१-२००२ चे मानकरी



पुनम केदार  
हिमाचल प्रदेश येथे ट्रेकिंग कॅम्प मध्ये महाराष्ट्राचे नेतृत्व



दिलशाद पाजनीगरा  
थल सैनिक कॅम्प दिल्ली येथे सहभाग



प्रमोद लाडवंजारी  
रिपब्लिक डे कॅम्प  
दिल्ली येथे सहभाग



कांचन शिसोदे  
रिपब्लिक डे कॅम्प  
दिल्ली येथे सहभाग



रविंद्र घुगे  
रिपब्लिक डे कॅम्प  
दिल्ली येथे सहभाग



धनंजय किनोदकर  
फर्स्ट इन आय. ए. क्लिब व जालंधर येथील  
एन्.आय.सी. कॅम्प मध्ये सहभाग



जगदिश इंसे  
एन्.आय.सी. कॅम्प जालंधर येथे सहभाग

# महाविद्यालयातील विविध समित्या

कनिष्ठ महाविद्यालय



विज्ञान मंडळ



वादविवाद मंडळ



प्राध्यापक प्रबोधिनी

# महाविद्यालयातील विविध समित्या

कनिष्ठ महाविद्यालय



युवती सभा



कला मंडळ



वाणिज्य मंडळ

महाविद्यालयातील विविध समित्या  
वरिष्ठ महाविद्यालय



मॅनेज्मन्ट समिती



यु.जी.सी. प्रकल्प समिती



जिम्शाना समिती



महाविद्यालयातील विविध समित्या  
वरिष्ठ महाविद्यालय



कला व सांस्कृतिक मंडळ



वादविवाद मंडळ



नियोजन मंडळ



# महाविद्यालयातील विविध समित्या

वरिष्ठ महाविद्यालय



प्राध्यापक प्रबोधिनी

साहित्य मंडळ



प्रसिद्धी समिती



# महाविद्यालयातील विविध समित्या

वरिष्ठ महाविद्यालय



व्यवसाय मार्गदर्शन समिती

ग्रंथालय समिती



मागासवर्गीय सहाय्यक समिती



# महाविद्यालयातील विविध समित्या

वरिष्ठ महाविद्यालय



मुळांचे वसतीगृह मेस प्रतिनिधी

मुळांचे वसतीगृह मेस प्रतिनिधी



विद्यार्थी तक्रार निवारण समिती

# महाविद्यालयातील विविध समित्या

वरिष्ठ महाविद्यालय



एन.सी.सी. गुणवंत विद्यार्थिनी



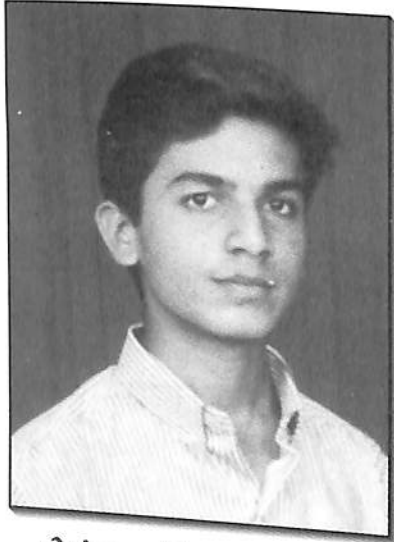
एन.सी.सी. गुणवंत विद्यार्थिनी



एन.सी.सी. गुणवंत विद्यार्थी ट्रॉफीसह



उच्च माध्यमिक प्रमाणपत्र परिक्षा  
गुणवत्ता यादीतील मानकरी  
मार्च २००१



गोएंका अजित हरिषकुमार  
बोर्डत १ ला



गोएंका अविनाश पवनकुमार  
बोर्डत २ रा

उच्च माध्यमिक प्रमाणपत्र परिक्षा  
गुणवत्ता यादीतील मानकरी  
मार्च २००१



महाजन निशिगंधा सुरेश  
बोर्डत ५ वी  
विज्ञान शाखा



पंडीत इंद्रजीत गुणवंत  
बोर्डत ८ वा  
विज्ञान शाखा



भंगाले राहूल शंकर  
बोर्डत १० वा  
विज्ञान शाखा



आगीवाल भाग्यश्री शरद  
बोर्डत १८ वी  
विज्ञान शाखा



राणे पियुष विलास  
बोर्डत १८ वा  
विज्ञान शाखा



व-हाटे पराग खुशाल  
बोर्डत १९ वा  
विज्ञान शाखा



अकोले भूषण सुरेश  
बोर्डत २० वा  
विज्ञान शाखा



मुंधारा राजाराम देवीकिसन  
अर्थशास्त्र विषयात बोर्डत सर्वप्रथम  
वाणिज्य शाखा

## आंतर विद्यापीठ स्पर्धेत सहभागी खेळाडू



श्रीपाद जोशी  
टेबल टेनिस



मोहन पाठक  
टेबल टेनिस



आनंद रंभोटकर  
सॉफ्टबॉल



शिवाजी धुमाल  
फुटबॉल (जोधपुर)



आसावरी पारगावकर  
सुवर्ण पदक विजेती  
(हेद्राबाद)



शिरिन कुलकर्णी  
सॉफ्टबॉल सुवर्ण पदक विजेती  
(हेद्राबाद)



पुनम केदार  
सॉफ्टबॉल सुवर्ण पदक विजेती  
(हेद्राबाद)



पल्लवी वाल्कोळे  
सॉफ्टबॉल सुवर्ण पदक विजेती  
(हेद्राबाद)



मनिषा महाजन  
मेदानी स्पर्धा  
(अमृतसर)



प्रतिभा देशमुख  
खो-खो  
(जळगांव)



वैशाली सोनवणे  
व्हॉलीबॉल  
(तिरुचेतवेली)



आशिष चतुर्वेदी  
आ. विद्यापीठ क्रिकेट  
(वडोदा) संघात सहभाग

## राज्यशास्त्र विभाग नागपूर हिवाळी अधिवेशनासाठी निवड



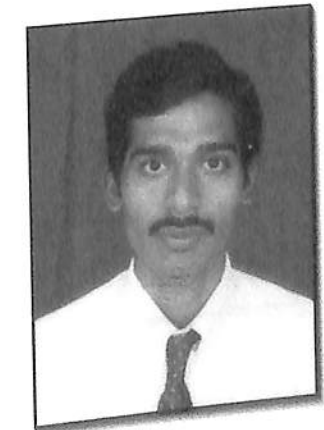
खोंडे नितिन  
राज्यशास्त्र (एम.ए. १)



पाटील रणजीत  
राज्यशास्त्र (एम.ए. १)



मोरे अनिल  
राज्यशास्त्र (एम.ए. १)



भालेराव गौतम  
राज्यशास्त्र (एम.ए. २)

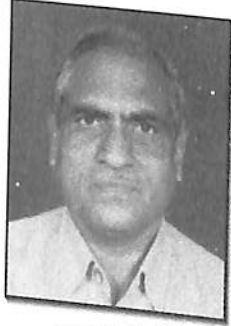
## अभिनंदन



प्रा. डॉ. डी. सी. चव्हाण  
अर्थशास्त्र विभाग पी.एच.डी. प्राप्त



प्रा. एस्.एस्. रडे  
कनिष्ठ महाविद्यालय उपप्राचार्य म्हणून निवड



प्रा. एम. डी. बोंडे  
अरुणोदय ज्ञानप्रसारक मंडळाचे चेअरमन म्हणून निवड



प्रा. आर.आर. भालसिंग  
मेजर म्हणून पदोन्नती



श्री. राजेंद्र भालेराव  
जळगाव नगरपालिका नगरसेवक म्हणून निवड



कु. प्रणिता कोठावदे  
वेस्ट स्टुडेंट



श्री. ललीत पारधे  
वेस्ट स्टुडेंट



श्री. दिपक पाटील  
गॅदरिंग सेक्रेटरी



श्री. मुकुंदा वाणी  
राष्ट्रीय सेवा योजना विद्यार्थी प्रतिनिधी

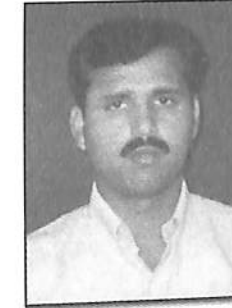
## विद्यापीठस्तरीय विशेष गुणवत्ता प्राप्त विद्यार्थी



अजीतकुमार बाजीराव भालेराव  
बी.ए. राज्यशास्त्र (विद्यापीठात द्वितीय)



मंगला श्रीनाथ मौर्य  
बी.ए. समाजशास्त्र (विद्यापीठात द्वितीय)



कुमार संजय  
बी. लि. (विद्यापीठात द्वितीय)



सचीन चंद्रकांत जोशी  
बी.सी. जे. (विद्यापीठात प्रथम)



शिल्पा गोपीचंद पाटील  
बी.सी. जे. (विद्यापीठात द्वितीय)



सुनीता पुरुषोत्तम मेथवानी  
बी. एस्सी. बॉटनी (विद्यापीठात प्रथम)



प्रिती रामकृष्ण भोळे  
बी. एस्सी. मायक्रोबायोलॉजी (विद्यापीठात तृतीय)



सुधीर दादाजी टेम्भोरे  
बी. एस्सी. भूगोल (विद्यापीठात द्वितीय)



अवंती पवन गोयंका  
बी. एस्सी. कॉम्प्युटर (विद्यापीठात प्रथम)

## विद्यापीठस्तरीय विशेष गुणवत्ता प्राप्त विद्यार्थी



किरण आत्माराम चव्हाण  
एम.ए. हिंदी (विद्यापीठात प्रथम)



पंकज शांताराम पाटील  
एम.ए. हिंदी (विद्यापीठात तृतीय)



लीना सुभाष पाठक  
एम.ए. संस्कृत (विद्यापीठात द्वितीय)



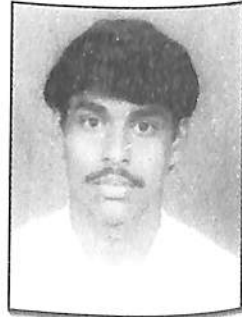
सुनील दोधू पाटील  
एम.ए. भूगोल (विद्यापीठात तृतीय)



प्रदीप श्रावण पाटील  
एम.ए. इतिहास (विद्यापीठात तृतीय)



अनुराधा मनोहर मालवीय  
एम.ए. राज्यशास्त्र (विद्यापीठात प्रथम)



मिर्लंद राजाराम हिवरे  
एम.ए. राज्यशास्त्र (विद्यापीठात द्वितीय)



मुर्तजा असगरअली बंदूकवाला  
एम.कॉम. (विद्यापीठात प्रथम)



योगेश शांताराम खरे  
एम.सी.जे. (विद्यापीठात तृतीय)



गणेश मुरलीधर शिंपी  
एम.ए. मराठी (विद्यापीठात तृतीय)

## हार्दिक अभिनंदन

- १) प्रा. शरदचंद्र छापेकर यांची उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या मॅनेजमेंट सायन्सच्या बोर्ड ऑफ स्टडीज च्या अध्यक्षपदी पुढील पाच वर्षासाठी निवड झाली.
- २) प्रा.डॉ. एस. डी. जोशी यांची उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या बिझिनेस इंकॉनॉमिक्स या बोर्ड ऑफ स्टडीज चे सदस्य म्हणून पुढील पाच वर्षासाठी नियुक्ती झाली.
- ३) उपप्राचार्य एम. डी. बोडे यांची अरुणोदय ज्ञान प्रसारक मंडळाच्या चेअरमनपदी नियुक्ती झाली.
- ४) प्रा. आर. आर. भालसिंग यांना मेजर म्हणून पदोन्नती मिळाली.
- ५) प्रा. एम. एस. रडे यांची कनिष्ठ महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.
- ६) महाविद्यालयातील शिक्षकेतर कर्मचारी श्री. राजेंद्र भालेराव हे जळगाव नगरपालिकेचे नगरसेवक म्हणून निवडून आले.
- ७) गतवर्षीच्या अजिंठा नियतकालिकास अनेक पारितोषिके मिळाली त्यात उत्कृष्ट मांडणीचे प्रथम पारितोषिक,  
मराठी कथा द्वितीय पारितोषिक - कु. प्रणिता पाटील  
हिंदी कथा द्वितीय पारितोषिक - कु. सुनीता बिन्हाडे  
इंग्रजी कविता तृतीय पारितोषिक - कु. खुशबू ठाकूर  
सर्व पारितोषिक विजेत्यांचे हार्दिक अभिनंदन

## प्राध्यापकांचे विशेष कार्य

### \* प्रा. अरुण पाटील (हिन्दी विभाग)

- (१) दृष्टि - (काव्यसंग्रह) प्रकाशित, अतुल प्रकाशन, कानपुर
- (२) 'अंधेर नगरी' की प्रासंगिकता, शोध आलेख प्रकाशित पुस्तक - 'संचयन' - मध्य प्रदेश हिंदी ग्रंथ अकादमी, भोपाल
- (३) 'रुद्र से शिव' विषयावर व्याख्यान आयोजन - मध्य प्रदेश संस्कृत अकादमी द्वारा आयोजित शांकरि समारोह.

### \* DR. P. T. CHAUDHARI (Commerce)

- 1) Presented Research paper at All India commerce conference, Aligarh 22.24 Dec. 2001. Title of the paper "E-Commerce-Indian Scenario"
- 2) Elected as a Sectional Chairman of Technical Session on "Tax Reforms" for All India commerce conference to be held at Udaipur in Dec. 2001
- 3) Presented Research Paper in Maharashtra State Commerce conference, Akola on 23-24 Feb. 2002.  
Title of the Paper - "Linkage of Commerce Education with Industries - through the works Experience scheme launched by North Maharashtra University, Jalgaon".

### \* प्रा. डॉ. किसन पाटील (मराठी विभाग)

- १) ११ जून २००१  
'पू. साने गुरुजी' (रूपक) जळगाव आकाशवाणी केंद्रावरून प्रसारित.
- २) मराठी अन्याय निर्मूलन समिती (उ.म. वि. क्षेत्रीय) अध्यक्षपदी नियुक्ती जळगाव, भुसावळ धुळे, अमळनेर, दोंडाईचा, नंदुरबार जिल्ह्यात दौरा व जागृति अभियान.
- ३) २७/८/२००१  
श्री. संत ज्ञानेश्वर मंदीर जळगाव. (कीर्तन हरिनाम सप्ताह निमित्त) 'महाराष्ट्र आणि मराठी' या विषयावर भाषण.
- ४) २/९/२००१ (सकाळी ११.००)  
का.स.वाणी मराठी प्रगत अध्ययन संस्था धुळे येथे 'संगणक माहिती तंत्रज्ञान अभ्यासक्रम मराठी भाषेला पर्याय होऊ शकत नाही' या विषयावर परिषदेत भाषण.
- ५) २/९/२००१ (दुपारी ४.००)  
श्रीमती पी.बी. बागल महाविद्यालय, दोंडाईचा येथे 'माहिती तंत्रज्ञान व मराठी भाषा' या विषयावर भाषण.
- ६) १९/९/२००१  
'शेवटी मी...' या स्फुटलेखन संग्रहाचे मा.कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी यांचे हस्त प्रकाशन.

- ७) ५/१०/२००१ (दुपारी २.०० व दु. ४.००)  
कोळगाव (ता. भडगाव) आणि पिचर्डे (ता. भडगाव) या दोन्ही शाळांमध्ये 'कथाकथन' (साने गुरुजी कथा माला)

- ८) १९/१०/२००१  
मा. कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी यांची मुलाखत प्रकाशित

- ९) २०/१०/२००१  
डॉ. अण्णासाहेब बेडाळे महिला महाविद्यालय, जळगाव येथे आयोजित चर्चासत्रात 'संगणकशास्त्र आणि भाषा काही अनुबंध काही विरोध' या विषयावर निबंध वाचन.

- १०) ६/११/२००१ (सायं. ६.००)  
साने गुरुजी वाचनालय, अमळनेर - व्याख्यान मालेत व्याख्यान - 'अमृतानुभवातील शिव-शक्ती समावेशन'

- ११) १०/११/२००१ (सायं. ६.००)  
जनसाहित्य परिषद, अमरावती (विदर्भ) द्वारा आयोजित पुस्तक प्रकाशन समारंभात प्रमुख अतिथी म्हणून भाषण - 'जनसाहित्याचे आधारस्तंभ' (सुद्धाम सावरकर) या पुस्तकाची समीक्षा.

- १२) १/१२/२००१ (सायं. ६.००)  
श्री. सावतामाळी मित्र मंडळ, इच्छापूर (देवी) म.प्र. येथे आयोजित म.फुले पुण्यतिथी निमित्त भाषण.

- १३) १६/१२/२००१  
माळी पंच मंडळ समिती, अमळनेर द्वारा आयोजित गौरव व पुरस्कार वितरण समारंभात

प्रमुख अतिथी म्हणून उपस्थिती - संस्थेतर्फे 'मानपत्र' व सत्कार.

- १४) ६/१/२००२  
'अंधाराचे डोळे' अंधकवी संजय बडगुजर (माजी विद्यार्थी) या पुस्तकाचे प्रकाशन प्रसंगी - समीक्षा लेख.

- १५) २७/१/२००२  
परिक्षक, युवामहोत्सव उ.म.वि. ऋतुरंग महोत्सव - एम.एम.कॉलेज, पाचोरा.

- १६) १४/२/२००२  
पी.एच.डी. मौखिकी - विद्यार्थी, प्रा. म. सु.पगारे (जळगाव) "आहिराणी लोकगीतातील लोकतत्व - इहवाद् आणि लोकभाषा"

- १७) २७/२/२००२  
पी.एच.डी. मौखिकी - विद्यार्थी - प्रा. विजय हि. उभाळे (अमळनेर) मराठी देशभक्तीपर कवितेतील साने गुरुजींच्या कवितेचे स्थान (कालखंड - १९२० ते १९५०)

- १८) ८/३/२००२  
श्री. अरुणोदय ज्ञान प्रसारक मंडळ संचलित एस. एन.डी.टी. विद्यापीठ महिला महाविद्यालय, जळगाव येथे आयोजित 'साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त कलाकृतींवर परिसंवाद' (१९९१ ते २००२)

- १९) १०/३/२००२  
म. ज्योतीराव फुले समिती, नवीपेठ जळगाव द्वारा आयोजित सावित्रीबाई फुले स्मृतिदिनानिमित्त कार्यक्रमात प्रमुख वक्ता म्हणून भाषण -

प्रा. ए. पी. चौधरी -

संरक्षणशास्त्र व सामाजिकशास्त्र विषयाचे पुस्तक भारतीय लष्करी संघटना - प्रगती प्रकाशन पुणे. उ.म.वि. संरक्षणशास्त्र विषयाच्या बी.ए. अभ्यासक्रमावर आधारित पाने १२३.

उपप्राचार्य एम. डी. बोडे -

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या एस. वाय. बी. एस्सी. मॅनेज्मेंटिक्स प्रात्यक्षिकांचा अभ्यासक्रम तयार करण्यासाठी झालेल्या कार्यशाळेचे समन्वयक म्हणून नियुक्ती.

प्रा. डॉ. पी. एम. कोठारी -

यांना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठाने पी.एच.डी. पदवी प्रदान केली. "A case study of assests liability management of urban co-operative banks" या विषयावर त्यांनी प्रबंध सादर केला होता.

प्रा. दिलीप छगन चव्हाण -

२२ फेब्रुवारी २००२ रोजी प्रा. दिलीप चव्हाण यांना उमवितर्फे विद्यावनस्पति पदवी (पी.एच.डी.) प्रदान करण्यात आली. "महाराष्ट्रातील घिसाडी जमातीच्या आर्थिक व सामाजिक स्थितीचे अध्ययन" हा त्यांचा संशोधनाचा विषय होता. या विषयावर त्यांनी मु. जे. महाविद्यालयातील व्यावसायिक अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. एस. डी. जोशी यांच्या मार्गदर्शनाखाली संशोधन केले.

प्रा. दिलीप छगन चव्हाण -

सन २००२ मध्ये पूर्ण केलेला लघुसंशोधन

प्रकल्प विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडे सादर करण्यात आला. "खान्देशातील भटक्या पंचाल जमातीच्या आर्थिक व समाजाक स्थितीचा अभ्यास" हा प्रस्तुत प्रकल्पाचा विषय होता.

प्रा.डॉ. एस. डी. जोशी व प्रा. दिलीप छगन चव्हाण -  
दि. १,६,७,८ नोव्हेंबर २००१ रोजी पनवेल येथे मराठी अर्थशास्त्र परिषदेचे २१ वे रौप्य महोत्सवी अधिवेशन भरले होते. त्यामध्ये "मागील दशकातील महाराष्ट्र राज्याच्या सामाजिक सेवांवरील खर्चाचा तुलनात्मक अभ्यास" या नावाचा शोधनिबंध सादर करण्यात आला.

**PROF. SAYYED R. Z.**  
**(MICROBIOLOGY DEPT.)**

Papers presented in national conferences

1. Paper entitled " Influence of iron on growth and siderophore production in a rhizobacterium *Alcaligenes Faecalis*" presented in National Symposium, held at J.n.k.v., Jabalpur, during 9-10 Oct. 2001
2. Paper entitled "Fluorescent *Pseudomonas*: A Potential Bioinoculant for Increased growth and Vigor in Wheat" presented in 42nd Conference of Association of Microbiologist of India, held at Gulbarga University, Gulbarga, during Nov. 9-11 2001.

Papers accepted for publication

3. Paper entitled " Phosphate Solubilizing Microbes : A Potential Bioinoculant for Efficient Use of Phosphate Fertilizers, S. M. Reddy commemoration volume Kakatia University. Warangal.
4. Paper entitled "Solid state cultivation of *Curvularia Lunata* for transformation of Rifamycin B to S" accepted for Indian Journal of Experimental Biology
5. Review entitled " Microbial Transformation of Rifamycin : A Novel Approach to Raifamycin Derivatives: Concise Encyclopedia for Bioresource Technology Howarth Press USA
6. Review entitled : Ecologically competent rhizobacteria for plant growth promotion and disease management: B.B. Kadu Commemoration volume, Amravati University, Amravati.

Research Projects sanctioned /

Submitted

1. UGC sanctioned project "Microbial Production of Microbial Production of Biodegradable Biopolymers for Sustainable and Ecofriendly Environment, for Rs. 36,500/-
2. Project Submitted to UGC "Screening and isolation of faecal coliforms for drinking water sources of Jalgaon, for research grant of Rs. 49,500/-

**PROF. K. B. MAHAJAN**  
**DEPT. OF PHYSICS**

Refresher Course in Physics

Sponsored by U.G.C., Organized by Department of Physics, North Maharashtra University, Jalgaon. from 22nd November 2001 to 19th December 2001.

Paper Presentations in Regional and National Conferences

A paper on "Information Technology in Tourism", presented in "Advances In Web Based Computing", National Level Workshop, Organized by Department of Computer Science held at North Maharashtra University Jalgaon, from 9th February 2002 to 10th February 2002.

## फाउंडेशन फॉर एक्सलंस, अमेरिकातर्फे गरजू विद्यार्थ्यांना मदत

पुज्य सानेगुरुजी 'श्यामची आई' या ग्रंथात म्हणतात, "सुंदर कळ्या उमलण्यापूर्वीच किटकांमार्फत कुरतडल्या जातात." त्याप्रमाणे द्वारिघामुळे मुळात हुशार असलेल्या आणि गरजू विद्यार्थ्यांना आपल्या आवडीचे उच्च शिक्षण घेता येत नाही. आजचे उच्च शिक्षण अत्यंत महाग आणि गरीब विद्यार्थ्यांना न पेलवणारे आहे. म्हणून गरीब परंतु अत्यंत हुशार असलेले विद्यार्थी द्वारिघामुळे माने पडतात. त्यामुळे आपल्या देशाची फार मोठी हानी होते.

आपल्या देशातील काही बांधव अमेरिकेसारख्या समृद्ध देशात राहतात. तेथून ते आपल्या देशातील अत्यंत हुशार परंतु गरीब असलेल्या बांधवांची काळजी घेतात, त्यांच्या मार्फत सन १९९४ पासून कॅलिफोर्निया येथील 'सिलीकॉन व्हॅली' येथे ही संस्था चालविली जाते. या संस्थेमार्फत भारतातील अत्यंत गरीब परंतु बौद्धिकदृष्ट्या अत्यंत श्रीमंत विद्यार्थ्यांनाच ही स्कॉलरशीप 'फॅशिलीएटर' मार्फत दिली जाते. या स्कॉलरशीपचे वैशिष्ट्य म्हणजे उच्च शिक्षणासाठी कुणाकडेही हात पसरविले जात नाही फेऱ्या माराव्या लागत नाही, कागदी घोडे नाचवावे लागत नाही. फॅशिलीएटर स्वतः अशा विद्यार्थ्यांना शोधतात व त्यांना घरपोच रक्कम चेकने पोहचवितात.

आपल्या महाविद्यालयातील 'जीवशास्त्र' विषयाचे प्रा. एस. व्ही. सोमवंशी यांना 'फॅशिलीएटर' म्हणून काम पाहण्याचा बहुमान मिळाला आहे. उपरोक्त विद्यार्थ्यांचा शोध घेऊन त्यांच्या बदलची माहिती फॅशिलीएटर प्रा. एस. व्ही. सोमवंशी व संबंधीत विद्यार्थी यांचे संयुक्त नावाने बँकेत खाते उघडावे लागते व नंतर विद्यार्थ्यांना पैसे मिळू शकतात.

शैक्षणिक वर्ष २००१-२००२ या वर्षात या संस्थेने पुढील पाच विद्यार्थ्यांना ही स्कॉलरशीप उपलब्ध करून दिली आहे. या पाच विद्यार्थ्यांपैकी तीन विद्यार्थी आपल्याच महाविद्यालयातील आहेत.



अजित हरिष गोएंका



पंकज दत्त महाजन



संदीप शंकरराव मराठे

- शैक्षणिक वर्ष २००१-२००२ मध्ये स्कॉलरशिप मिळालेले विद्यार्थी -

नं.	विद्यार्थ्यांचे नाव	प्रवेश घेतलेले महाविद्यालय	वर्ग	स्कॉलरशिप रु.
१.	अजीत हरिष गोएंका	जी.एस.मेडिकल कॉलेज, मुंबई	M.B.B.S. (प्रथम वर्ष)	३०,०००.००
२.	गायत्री अरविंद कासट	जी.एस.मेडिकल कॉलेज, मुंबई	M.B.B.S. (द्वितीय वर्ष)	२७,९००.००
३.	पंकज दत्त महाजन	A.I.S.S.M.S.कॉलेज ऑफ इंजि., पुणे	बी.ई. (प्रथम वर्ष)	२९,०००.००
४.	संदीप शंकरराव मराठे	गव्ह. कॉलेज ऑफ इंजि. पुणे.	बी.ई. (प्रथम वर्ष)	२०,९७०.००
५.	बिपीन यादवराव चौधरी	व्ही.जे.टी.आय.कॉ.माटूंगा, मुंबई	बी.ई. (चतुर्थ वर्ष)	२३,३८०.००
			एकूण रक्कम	१,३६,४९०.००

## महिला सबलीकरण वर्षानिमित्त आयोजित प्रदर्शन

चंद्राचे वर्ष देशभरात "नारी सशक्तीकरण वर्ष" म्हणून साजरे करण्यात आले. महाविद्यालयाच्या युवती सभेनेही या वर्षाचे महत्त्व लक्षात घेऊन वर्षभरात विविध अशा नाविष्यपूर्ण उपक्रमांचे आयोजन केले. महाविद्यालयीन युवतींना महिलांच्या हक्काची, जबाबदाऱ्यांची आणि घटनात्मक अधिकारांची जाणीव करून देण्याचे उद्दीष्ट ठेवून एका छोट्याखानी प्रदर्शनाचे आयोजन करण्यात यावे अशी कल्पना प्रा. शरदचंद्र छापेकर यांनी मांडली व युवती सभेच्या सर्व सदस्यांनी ती स्वीकारून उत्फूर्तपणे अगदी थोड्या वेळात विद्यार्थिनींच्या मदतीने एक अत्यंत देखणे असे प्रदर्शन उभे केले.

हे प्रदर्शन ज्या ढालनात आयोजित करण्यात आले होते त्याला खान्देशकन्या बहिणाबाई चौधरी ढालन असे नाव देण्यात आले होते. आधुनिक युगात महिलांनी आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा विविध क्षेत्रांवर उमटविला आहे. जळगाव शहर आणि परिसरातील "कर्तृत्ववान महिलांची यशोगाथा" स्पष्ट करणारे एक ढालन या प्रदर्शनात समाविष्ट करण्यात आले होते.

मराठी साहित्यातील कवीतांमधून साकारलेल्या मातृप्रतीमांचे प्रतिनिधिक स्वरूपात दर्शनही या प्रदर्शनातून घडविण्यात आले. विसाव्या तकातील विविध विचारवंतांचे "स्त्री मुक्ती" बदलचे विचार आणि स्त्री पुरुष समानतेचा पाठपुरावा करणारे विचारही या प्रदर्शनात प्रदर्शित करण्यात आले. या प्रदर्शनाला विद्यार्थी व प्रेक्षकांचा अभूतपूर्व प्रतिसाद मिळाला.

प्राचार्य अनिल राव व उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे यांची प्रेरणा तसेच प्रा. कल्पना नंदनवार, प्रा.सौ.गौरी राणे, प्रा.डॉ. विद्या व्यवहारे, प्रा.डॉ.सौ. देवयानी बेंडाळे, प्रा.सौ. प्रज्ञा जंगले, प्रा.सौ. संगीता चंद्रात्रे, प्रा.सौ. सुनंदा चौधरी, प्रा.डॉ. शीतल देशपांडे, प्रा.सौ. सुजाता देशपांडे, प्रा. सुरेखा पालवे, प्रा.सौ. प्रज्ञा राणे व अनेक विद्यार्थिनींचे प्रयत्नातून हे प्रदर्शन अल्पावधीत साकारणे शक्य झाले.

## मान्यवरांच्या भेटी

या शैक्षणिक वर्षात अनेक मान्यवरांनी महाविद्यालयाला भेट देऊन महाविद्यालयाच्या प्रगतीचे कौतुक करून पुढील वाटचालीसाठी शुभेच्छा दिल्या. यामध्ये माजी कुलगुरू डॉ. एस. एफ. पाटील, कुलगुरू डॉ. आर. एस. माळी, ऑडिशनल डिस्ट्रीक्ट जज्ज श्रीमती विभा वीरकर, एस.एन.डी.टी. विद्यापीठाच्या कुलगुरू डॉ. रूपा शहा, एन.सी.एल. पुणे चे संचालक डॉ. व्ही. आर. चौधरी, रिटायर्ड ले. कर्नल के. एस. पुणतांबेकर, मा. श्री. गोविंदभाई श्रॉफ, प्राचार्य एस. बी. एस. कॉलेज औरंगाबादचे डॉ. अदवंत, आमदार श्री. सुरेशदादा जैन, जिल्हा माहिती अधिकारी श्री. प्रभाकर मुराळकर, दैनिक तरुण भारत चे संपादक श्री. मिलींद गाडगीळ, उपबंधपाल उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ जळगावचे डॉ. डी.टी. बोरसे, उपबंधपाल. जयकर बंधालय पुणे विद्यापीठ डॉ. एस. के. पाटील अल्पबचत अधिकारी श्री. धर्मेंद मुल्हेकर, सामाजिक कार्यकर्त्या श्रीमती शैलजा सावंत आदि मान्यवरांचा समावेश होता.

अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ महिला

## संगणक कार्यशाळा

संगणकाचे दैनंदिन जीवनात काय महत्व आहे याची जाणीव आता प्रत्येकालाच होऊ लागली आहे. प्रत्येक व्यक्तीला आपापल्या क्षेत्रात काम करताना संगणकाचा वापर करणे अपरिहार्य बनले आहे. महाविद्यालयाच्या विविध विभागात माहितीचे मोठे भांडार आहे त्याचे एकत्रीकरण संगणकाच्या माध्यमातून करण्यासाठी सर्व शिक्षकेतर

खोखो स्पर्धांच्या निमित्ताने अनेक मान्यवरांनी महाविद्यालयाला भेट देऊन इतक्या मोठ्या स्पर्धांच्या शस्वीरित्या आयोजन करून त्या उत्कृष्ट रितीने पार पाडल्याबद्दल महाविद्यालयाचे सर्व सदस्य तसेच मॅनेजमेंट सदस्यांचे कौतुक केले. या मध्ये खा. एम. के. अण्णा पाटील, खासदार श्री. वाय. जी. महाजन, विधानसभा अध्यक्ष श्री. अरुणभाई गुजराथी, आमदार श्री. एकनाथरावजी खडसे, आमदार श्री. निरीश महाजन, जळगाव नगरपालिका अध्यक्ष डॉ. के. डी. पाटील, क्षेत्रीय संचालक भारतीय खेल प्राधिकरण श्री. एस. हरमिलापी, डायरेक्टर ऑफ स्पोर्ट्स श्री. कमलजीत सिंग, नेहरू युवा केंद्र नवी दिल्लीचे व्हाईस चेअरमन श्री. व्ही. मुरलीधरन्, डायरेक्टर फिजीकल एज्युकेशन व स्पोर्ट्स मुंबई विद्यापीठाचे श्री यु. एन. केंद्रे, ए. आय. यु. निरीक्षक श्री. दत्ता महादम, सुवर्णकन्या पद्मश्री पी. टी. उषा व त्यांचे पती श्री. श्रीनिवास यांचा समावेश होता.

कर्मचाऱ्यांसाठी "Computer Literacy Mission" या अंतर्गत दहा दिवसांची एक कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती. या कार्य शाळेसाठी सर्वांचा उत्स्फूर्त प्रतीसाद लाभला व आता प्रत्येक विभागातील संगणकामध्ये ही माहिती संकलित करण्याचे काम जोमाने सुरु आहे.

## A Special drive with a spirit of national integrity

The M. J. College authorities felt it necessary, as a social obligation, to establish links with the north east States of India. Repeatedly it is said that these States are cut from the main stream of the country. Uncertainties of nature, insurgency, naxalite and like problems create difficulties for the young population of that region. Social environment is not conducive for good education.

Hence, M. J. College as a part of special drive for national integrity, decided to establish good relations with the State of Arunachal Pradesh. With this objective in mind, a specially formed team lead by Mr. N. G. Bendale, Member of Managing Council of K.C.E. Society alongwith Prin. A. G. Rao visited the State. Series of official meetings with Hon. Chief Minister, Secretary, Higher Education, Director of Higher Education, Social workers were held. Mr. Mukut Meethi, Hon. Chief Minister of Arunachal Pradesh showed keen interest in the activities and proposals of College. In Principle, it has been decided that,

1) M. J. College shall offer some seats in the professional subjects like Computer, I.T., Instrumentation, Micro-biology, Bio-

chemistry to the students of Arunachal.

- 2) M. J. College shall make available special Hostel facilities for such students.
- 3) M. J. College shall organise some seminars and workshops at Itanagar for the benefit of students of the State.
- 4) M. J. College shall act as a nodal agency to make available reputed faculty members of academic aids for the students of Arunachal.
- 5) M. J. College shall take the initiative for the joint research projects in the areas of mutual interest.
- 6) A specific M.O.U. shall be entered into for developing healthy and long-lasting relations.
- 7) A joint working group be formed or deciding the modalities of systems and procedures to be followed.



## क्रीडा विभाग - खोखो

नॅक ★★☆☆ प्रमाणित

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगांव यांच्या विद्यमाने  
के.सी.ई. सोसायटीचे मुळजी जेठा महाविद्यालय द्वारा आयोजित  
अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ महिला खोखो स्पर्धा, जानेवारी २००२

### दक्षिण-पश्चिम विभागीय खोखो स्पर्धाचा उद्घाटन समारोह -

दि. ४ जानेवारी २००२ रोजी येथील उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या विद्यमाने जळगाव येथील मुळजी जेठा महाविद्यालयाच्या भव्य क्रीडांगणावर आयोजित करण्यात आलेल्या अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ दक्षिण-पश्चिम विभागीय खो-खो स्पर्धेचे शानदार उद्घाटन केंद्रीय ग्रामविकास राज्यमंत्री श्री. अण्णासाहेब एम. के. पाटील यांच्या हस्ते झाले. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या क्रीडासंकुला संदर्भातील सर्व अडचणी सोडवू व आवश्यक असलेला निधी उपलब्ध करून देवू असे आश्वासन त्यांनी याप्रसंगी दिले.

व्यासपीठावर उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. आर. एस. माळी, खासदार वाय. जी. महाजन, आमदार श्री. एकनाथराव खडसे, नगराध्यक्ष श्री. के. डी. पाटील, विद्यापीठाचे प्रभारी कुलसचिव डॉ. यू. आर. कापडी, स्पर्धेचे समन्वयक श्री राजेश पांडे, श्री. नंदकुमार बेंडाळे, अॅ. व्ही. व्ही. सरोदे, श्री. जयंतीभाई दोशी, श्री. माधवराव पाटील, श्रीमती शुभदा सुतवणी, श्री. गणपतराव पोळ, श्री. एल. टी. देशमुख, विद्यापीठाचे क्रीडासंचालक श्री. दिनेश पाटील यांच्यासह अनेक मान्यवर उपस्थित होते.

आपल्या भाषणात पुढे बोलताना मंत्री महोदय श्री. एम. के. पाटील म्हणाले की, या स्पर्धेच्या उद्घाटनासाठी केंद्रीय क्रीडा व सांस्कृतिक मंत्री श्रीमती उमा भारती येणार होत्या. परंतु त्यांना छोट्यासा अपघात झाल्यामुळे त्या येऊ शकल्या नाहीत. मात्र 'उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या क्रीडासंकुलाच्या सर्व अडचणी सोडविण्याचे तसेच आवश्यक निधी उपलब्ध करून देण्याचे आश्वासन माझ्या वतीने घ्या' असे त्यांनी मला सांगितले, त्यानुसार त्यांच्या वतीने मी हे आश्वासन देत आहे. मागील ११ वर्षात उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाचे चांगला नावलौकिक मिळविला असून नॅक द्वारा चार तारांकित दर्जा प्राप्त केला आहे. लवकरच या विद्यापीठास पंचतारांकित दर्जा प्राप्त होईल असा विश्वास मला वाटतो. खोखो हा महाराष्ट्राने विकसित केलेला सर्वांगसुंदर खेळ असून, कै. यशवंतराव चव्हाणांनी या खेळास राष्ट्रीय स्तरावर मान्यता मिळण्यासाठी मोलाचे योगदान दिले. हा खेळ आता राष्ट्रीय स्तरावर लोकप्रिय झाला आहे. मात्र अद्यापही आशिया खंडात आणि जागतिक स्तरावर या खेळाचा मान्यता मिळण्यासाठी प्रयत्न करावे लागणार आहेत. हे वर्ष महिला सबलीकरण वर्ष आहे. भारतीय महिला केवळ राष्ट्रीय स्तरावरच नव्हे तर आंतरराष्ट्रीय स्तरावरही चांगली कामगिरी करित आहेत. अमेरिकेतील नासामध्ये देखील महत्वाच्या पदावर भारतीय महिला

कार्य करते आहे, ही भारतीयांच्या दृष्टीने व विशेषतः महिलांच्या दृष्टीने महत्वाची बाब आहे. मी अमेरिकेत शिकत असतांना तेथील शाळेत काही अनुभव सांगण्यासाठी जात होतो, तेव्हा त्या शाळेतील लहान लहान मुली ज्या निर्भिडपणे प्रश्न विचारायच्या, तसा निर्भिडपणा भारतीय मुलींमध्ये यायला हवा, अशी अपेक्षाही त्यांनी व्यक्त केली.

अखिल भारतीय महिला खोखो स्पर्धेच्या निमित्ताने जळगाव जिल्ह्यात खेळासाठी चैतन्यदायी वातावरण निर्माण व्हावे तसेच जळगाव केळी आणि कापूसाठी जगप्रसिद्ध आहे त्याप्रमाणे क्रीडाक्षेत्रातही जळगावचे नाव गौरविले जावे अशी अपेक्षाही श्री. एम. के. पाटील यांनी व्यक्त केली.

आमदार श्री. एकनाथरावजी खडसे म्हणाले की, आपल्या देशात परदेशी खेळांसाठी आवश्यक त्या सुविधा उपलब्ध आहेत, परंतु भारतीय खेळांसाठी पुरेशा सुविधा उपलब्ध नाहीत, ही परिस्थिती बदलणे आवश्यक आहे. भारतीय खेळांना अधिक प्रोत्साहन दिले गेले पाहिजे. खेळाडूंनी उत्तम प्रतीचा खेळ करून आपल्या देशाचे नाव उज्वल करावे अशी अपेक्षा त्यांनी याप्रसंगी व्यक्त केली. खोखो हा खेळ आशिया आणि जागतिक स्तरावर पोहोचावा, अशी सदिच्छाही त्यांनी व्यक्त केली. कुलगुरू प्रा. आर. एस. माळी आपल्या भाषणात म्हणाले की, उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाने स्थापनेनंतरच्या अवघ्या ११ वर्षात चार तारांकित दर्जा प्राप्त केला आहे. या विद्यापीठाने शिक्षण, संशोधन, परिसर विकास यासह सर्वच दृष्टीने नेत्रदिपक प्रगती केली आहे मात्र विद्यापीठ नवे असल्याने काही अडचणीही आहेत. विद्यापीठास क्रीडासंकूल आणि मुख्य प्रवेशद्वारासाठी जागा अद्याप उपलब्ध झालेली नाही. या जागेसाठी विद्यापीठाने ८५ लाख रुपये

मोबदला दिला आहे. ही जागा लवकरात लवकर विद्यापीठाच्या ताब्यात मिळण्यासाठी प्रयत्न सुरू आहेत. क्रीडासंकूल, समाजशास्त्रासारखे काही अभ्यासक्रम उपलब्ध नसल्याने उ.म.वि.स पंचतारांकित दर्जा मिळू शकलेला नाही. दहाव्या योजनेत प्राध्यान्याने या बाबींची पूर्तता करण्याचा संकल्प विद्यापीठाने केला आहे.

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातर्फे आयोजित करण्यात आलेल्या या आंतरविद्यापीठ खोखो स्पर्धेसाठी आलेल्या खेळाडूंना कुलगुरू प्रा. माळी यांनी शुभेच्छा दिल्या. या स्पर्धेच्या आयोजनात मुळजी जेठा महाविद्यालयाने केलेल्या सहकार्याचा त्यांनी आवर्जून उल्लेख केला.

कार्यक्रमाच्या प्रारंभी मुळजी जेठा महाविद्यालयाचे प्राचार्य अनिल राव यांनी प्रारंभिक केले. ते म्हणाले की, उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ चार तारांकित विद्यापीठ झाले, याचा आम्हाला सार्थ अभिमान आहे. मु.जे. महाविद्यालयाने राष्ट्रीय स्तरावरील अनेक उपक्रम यापूर्वी यशस्वीपणे पार पाडले, त्यामुळेच विद्यापीठाने या स्पर्धांचे आयोजन करण्याची जबाबदारी सोपविली. 'खानदेश एज्युकेशन सोसायटी' ही खानदेशातील अग्रगण्य शिक्षण संस्था असून, १९४४ पासून ही संस्था ज्ञानदानाच्या क्षेत्रात कायरात आहे. मु.जे. महाविद्यालयाच्या जिमखान्याची कोनशिला १९५९ साली 'राष्ट्रपती राधाकृष्णन' यांच्या हस्ते बसविण्यात आली. याचीही आठवण त्यांनी करून दिली.

याप्रसंगी व्यासपीठावर उपस्थित असलेल्या आणि खोखो या खेळासाठी मोलाचे योगदान देणाऱ्या काही ज्येष्ठ खेळाडूंचा केंद्रीय ग्रामविकास राज्यमंत्री श्री. एम. के. पाटील यांच्या हस्ते प्रातिनिधिक स्वरूपात



सत्कार करण्यात आला. यात 'शिवछत्रपती पुरस्कार' विजेते श्री. माधवराव पाटील, श्री. गणपतराव पोळ, प्रा. एल. टी. देशमुख, श्रीमती शुभदा सुतवणी (मंदा कुळकर्णी) यांचा सत्कार करण्यात आला. कार्यक्रमाची सुरुवात मानवंदनेने झाली. याप्रसंगी प्रमुख अतिथी केंद्रीय ग्रामविकास राज्यमंत्री श्री. एम. के. पाटील, कुलगुरु प्रा. आर. एस. माळी व अॅड. व्ही. व्ही. सरोदे यांनी मानवंदना स्वीकारली. याप्रसंगी झालेल्या संचालनात अग्रभागी जळगाव येथील सद्गुरु एज्युकेशन सोसायटीच्या शारीरिक शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाचे विद्यार्थी होते. त्यापाठोपाठ अमरावती विद्यापीठ, भोपाळ विद्यापीठ, नागपूर विद्यापीठ, शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर, कुवेम्पू विद्यापीठ, एस.एन.डी.टी. विद्यापीठ मुंबई, सागर विद्यापीठ, आंध्र विद्यापीठ, उरुमानिया विद्यापीठ, म्हैसूर विद्यापीठ, अण्णामलाई विद्यापीठ, साऊथ गुजरात विद्यापीठ सुरत, गुलबर्गा विद्यापीठ, मदुराई विद्यापीठ, नागार्जूनसागर विद्यापीठ, उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ जळगाव आणि मु.जे. महाविद्यालयातील एन.सी.सी. महिला छात्रसेना यांचा समावेश होतो. उ.म.वि. संघाची कर्णधार मंजुषा आहिरराव हिने क्रीडांगणावर क्रीडाज्योत आणली. केंद्रीय ग्रामविकास राज्यमंत्री श्री. एम. के. पाटील यांनी क्रीडाज्योत प्रज्वलित केली. त्यांनी व कुलगुरु प्रा. माळी यांनी शांततेचे प्रतीक असलेली कबुतरे हवेत सोडली. रंगीबेरंगी फुगे आणि फटाक्यांच्या धुमधड्याक्यात या स्पर्धेचे उद्घाटन झाल्याची घोषणा श्री. पाटील यांनी केली.

उ.म.वि. संघाची कर्णधार मंजुषा आहिरराव हिने सर्व खेळाडूंना शपथ दिली. त्यानंतर शालेय विद्यार्थ्यांनी सादर केलेला बहारदार सांस्कृतिक कार्यक्रम झाला. यात सर्वप्रथम आर. आर.

विद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी 'कोळीनृत्य' सादर केले. खुबचंद सांगरमल विद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी 'डंबेल्स ट्रिल' सादर केले. के.सी.ई. सोसायटीच्या माध्यमिक विद्यालयाने 'लेझीम' तर इंग्लीश मेडियम स्कूलने 'रिबन ट्रिल' सादर केले.

अण्णासाहेब बेंडळे महिला महाविद्यालय व मु. जे. महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी 'अर्थ स्वागतम्' हे स्वागतगीत सादर केले. कै. प्रा. राजा महाजन लिखित 'विद्यापीठ गीत' झाल्यानंतर विद्यापीठाचे क्रीडासंचालक श्री. दिनेश पाटील यांनी स्वागतपर मनोगत व्यक्त केले. विद्यापीठाच्या स्थापनेनंतर प्रथमच अखिल भारतीय स्तरावरील स्पर्धा आयोजित करण्याची संधी ए.आय.यू. ने उपलब्ध करून दिली असा त्यांनी उल्लेख केला. ४ ते १२ जानेवारी २००२ या काळात या अखिल भारतीय आन्तर विद्यापीठ महिला खोखो स्पर्धा संपन्न होत आहेत. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या स्थापनेनंतर प्रथमतः अखिल भारतीय स्तरावरील राष्ट्रीय खोखो स्पर्धांचे आयोजन करण्याचा बहुमान उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ आणि मु.जे. महाविद्यालय यांना लाभला आहे असे त्यांनी सांगितले.

या कार्यक्रमात कुलगुरु प्रा. आर. एस. माळी यांचे स्वागत के.सी.ई. सोसायटीचे 'कोषाध्यक्ष' श्री. जयंतीभाई दोशी यांनी केले, तर इतर मान्यवरांचे स्वागत कुलगुरु प्रा. माळी यांनी शाल व श्रीफळ देऊन केले. या कार्यक्रमात व्यासपीठावर जैन उद्योग समूहाचे उपाध्यक्ष श्री. अशोक जैन, विद्यापीठ व्यवस्थापक परिषदेचे सदस्य प्रा. शिवाजीराव पाटील, प्रा. आर. एम. कोठारी, श्री. शिरीष चौधरी, श्रीमती छया नेलकर, श्रीमती सुशीलाबेन शाह, श्री. श्यामकांत देशपांडे, शिक्षण सहसंचालक डॉ. एस. बी. नाफडे, प्रा. श्री.



घनश्याम मोहरीर, श्री. सिताराम बाहेती, प्रा. नारायण खडके, प्रा. पी.जी. अभ्यंकर, विद्यापीठ विद्यार्थी परिषदेचे अध्यक्ष श्री. अतुल कदमबांडे, सचिव श्री उमाकांत नारखेडे, तसेच या स्पर्धेच्या संयोजन समितीचे सदस्य, विद्यापीठ अधिकार मंडळाचे सदस्य, के.सी.ई. संस्थेचे पदाधिकारी, तसेच इतर मान्यवर उपस्थित होते.

विद्यापीठ क्रीडा मंडळाचे उपाध्यक्ष व स्पर्धांचे

समन्वयक श्री. राजेश पांडे यांनी आभार प्रदर्शन केले, या स्पर्धेच्या समारोपासाठी दि. १२ जानेवारी रोजी प्रमुख अतिथी म्हणून भारताची सुवर्णकन्या पी.टी.उषा उपस्थित राहणार असल्याची माहिती त्यांनी याप्रसंगी दिली. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. महेश जोशी, व प्रा. गौरी राणे यांनी केले. राष्ट्रगीताने उद्घाटन कार्यक्रमाची सांगता झाली. या स्पर्धेतील स्पर्धांना दुपारी ३ वाजता प्रारंभ झाला.

## अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ महिला खोखो स्पर्धांचा उद्घाटन समारोह

दि. १० जानेवारी २००२ रोजी येथील मु. जे. महाविद्यालयाच्या भव्य क्रीडांगणावर उ.म.विद्यापीठाच्या वतीने आयोजित अखिल भारतीय आन्तरविद्यापीठ महिला खो खो स्पर्धांचा शानदार उद्घाटन सोहळा महाराष्ट्र विधानसभेचे अध्यक्ष ना. अरुणभाई गुजराथी यांच्या हस्ते संपन्न झाला. या प्रसंगी मा. श्री. व्ही. मुरलीधरन्, राष्ट्रीय उपाध्यक्ष, नेहरू युवा केंद्र संघटन, नवी दिल्ली आणि मा. श्री. एस. हरमिलापी, क्षेत्रीय संचालक, भारतीय खेल प्राधिकरण, गांधी नगर, हे प्रमुख अतिथी म्हणून उपस्थित होते. या स्पर्धांच्या निमित्ताने पोलीस वाघवृंदाच्या सुरेल वातावरणात हा शानदार उद्घाटन सोहळा संपन्न झाला. राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या विद्यार्थ्यांनी पाहुण्यांना मानवंदना दिली. त्यानंतर ए.आय.यू. चा ध्वज घेऊन कु. योगिता पाटील हिने रंगमंचासमोर मानवंदना दिली, त्यानंतर सद्गुरु एज्युकेशन सोसायटीच्या शारीरिक शिक्षण शास्त्र महाविद्यालयाच्या विद्यार्थी, पंजाब विद्यापीठ संघ-

चंदीगड, गुरु नानकदेव विद्यापीठ संघ-अमृतसर, दिल्ली विद्यापीठ संघ-दिल्ली, मुंबई विद्यापीठ संघ-मुंबई, शिवाजी विद्यापीठ संघ-कोल्हापूर, पंजाबी विद्यापीठ संघ-पतियाळा, पुणे विद्यापीठ संघ-पुणे व उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ संघ-जळगाव. एन.सी.सी. छात्र सेना मु. जे. महाविद्यालय जळगाव. या सर्वांनी आपआपले ध्वज घेऊन संचलन करीत पाहुण्यांना मानवंदना दिली.

त्यानंतर मा. ना. अरुणभाई गुजराथी यांनी उद्घाटन झाल्याची घोषणा केली. मा. पाहुण्यांनी शांततेचे प्रतिक असलेली कबुतरे सोडून हा उद्घाटन सोहळा संपन्न झाला. या वेळी रंगीबेरंगी फुगे आकाशात सोडण्यात आले. व फट्याक्यांची अतिषबाजी करण्यात आली, उपस्थित प्रेक्षकांनी टाळ्या वाजवून आनंद व्यक्त केला. या उद्घाटन सोहळ्याच्या प्रसंगी जल्लोषपूर्ण व आनंददायी वातावरणाची अनुभूती सर्वच प्रेक्षकांना आली. उ.म.विद्यापीठाची संघनायिका कु. मंजुषा आहिरराव



हिने सर्व खेळाडूंच्या वतीने शपथ घेतली. संस्कार भारतीच्या वतीने 'अथः स्वागतम्' हे स्वागत गीत सादर करण्यात आले. कै. कवी प्रा. राजा महाजन लिखित विद्यापीठ गीत सादर होऊन प्रा. शामकांत कुलकर्णी यांनी त्या गीताचा केलेला संस्कृत अनुवाद मु. जे. महाविद्यालय व अण्णासाहेब बेंडाळे महिला महाविद्यालय यांच्या विद्यार्थ्यांनी तालासुरात सादर केला.

या कार्यक्रमाचे प्रारंभिक परिचय उपप्रचार्य डॉ. एस. एस. राणे यांनी करून दिला. त्यांनी संस्थेच्या परंपरांचा व या स्पर्धेच्या आयोजनाचा हेतु स्पष्ट केला. मा. ना. अरुणभाई गुजराथी यांचा सत्कार के.सी.ई. संस्थेचे सचिव, अॅड. व्ही. व्ही. सरोदे यांच्या हस्ते शाल, श्रीफळ, पुष्पगुच्छ व स्मृतीचिन्हे देऊन करण्यात आला. श्री. व्ही. मुरलीधरन् यांचा सत्कार श्री. राजेश पांडे यांनी केला तर एस. हरमिलापी यांचे स्वागत श्री. नंदकुमार बेंडाळे यांच्या हस्ते करण्यात आले. श्री. कंवलजीत सिंग, अमृतसर, श्री. दत्ता महादम, पुणे आणि श्री. यु. एन. केंद्रे, मुंबई यांचे स्वागत प्रायर्च अनिल राव यांनी केले. या प्रसंगी या स्पर्धेचे समन्वयक श्री. राजेश पांडे यांनी आपले विचार मांडले. त्यांनी या सामन्यांच्या आयोजनाचे उद्दिष्ट सांगून उ.म.विद्यापीठाच्या संभाव्य क्रीडा संकुलाबद्दल माहिती दिली.

आपल्या उद्घाटनपर भाषणात ना. अरुणभाई गुजराथी म्हणाले की, "क्रीडा हाच धर्म, क्रीडा हीच भक्ती, क्रीडा हीच शक्ती आहे म्हणून व्यक्तिमत्व विकसीत करायचे असेल तर खेळाचे महत्व अनन्यसाधारण आहे." खोखो हा खेळ आंतरराष्ट्रीय पातळीवर विकसित व्हावा, यासाठी त्यांनी शुभेच्छा दिल्या. तसेच उ.म. विद्यापीठाचे क्रीडा संकुल लवकरच

सिध्दीस जावे व यासाठी मी योग्य तो सर्वतोपरी प्रयत्न करीन असे आश्वासन दिले. खेळाडूंच्या खिलाडूवृत्तीबद्दल ते म्हणाले, "आगे बढे जा, आफत से लढे जा हा मंत्र विद्यार्थ्यांनी लक्षात ठेवला पाहिजे. ऑलिम्पिक मध्ये यशस्वी होण्याकरिता त्यात सहभाग घेणे आवश्यक आहे. म्हणून विद्यार्थ्यांनी आपल्या व्यक्तिमत्व विकासासाठी खेळलेच पाहिजे." असे आग्रही प्रतिपादन त्यांनी यावेळेस केले.

या प्रसंगी श्री. व्ही. मुरलीधरन् आपल्या भाषणात म्हणाले, "केरळ मधील कालिकत विद्यापीठाकडून मी 'अॅथलेटिक्स' मधून खेळलो आहे. या स्पर्धेचे वातावरण पाहून मला खूप आनंद झाला. या विद्यापीठाची ११ वर्षात झालेली प्रगती आश्चर्यकारक आहे. या विद्यापीठाच्या क्रीडा संकुलासाठी जी काही मदत लागेल ती केंद्रीय क्रिडामंत्री उमा भारती यांच्याद्वारे आपणास मिळवून देण्याचे आश्वासन देतो. याप्रसंगी विद्यार्थ्यांना असे सांगेन की, आपले स्पोर्ट्समन स्पिरिट कमी होत कामा नये, तसेच तरुण पिढीने अंमली पदार्थांच्या आहारी जाऊ नये." असे विचार त्यांनी आपल्या भाषणात व्यक्त केले.

श्री. एस. हरमिलापी आपल्या भाषणात म्हणाले, "केवळ इमारती उभारणे सोपे आहे परंतु खेळात दैनंदिन कामगिरी सातत्याने टिकविणे कठीण आहे. कबड्डी हा खेळ जसा 'आशिया' पर्यंत पोहोचला आहे तसाच खो खो हा खेळ 'आशिया' पर्यंत पोहोचवावा असे मला वाटते. पाश्चिमात्य खेळांपेक्षा आपण भारतीय खेळांना अधिक महत्व दिले पाहिजे व आपले भारतीयत्व जपले पाहिजे. तसेच खेळाच्या क्षेत्रात लोकांचा सहभाग वाढायला हवा. बालपणापासूनच खेळाचे महत्व बिबविले गेले पाहिजे.



एस.आय.ई. चे केंद्र जळगांवला नजीकच्या काळात सुरु करण्याचे निश्चित झाले आहे व ते लवकरच सुरु होईल अशी मला आशा वाटते."

या शानदार कार्यक्रमाच्या उद्घाटनप्रसंगी व्यासपीठावर श्री. सुशिलाबेन शाह, श्री. एस. बी. नाफडे, श्री. राजेश पांडे, श्री. नंदकुमार बेंडाळे, श्री. सिताराम बाहेती, अॅड. राजे, प्रा. शिवाजीराव पाटील, डॉ. शामकांत देशपांडे, विष्णु भंगाळे, अतुल

कदमबांडे, प्रा. नारायण खडके, प्रा. दिनेश पाटील आणि विद्यापीठ क्रीडामंडळाचे सदस्य इ. मान्यवर व परिसरातील हजारो प्रेक्षक उपस्थित होते.

या कार्यक्रमाचे सुत्रसंचालन प्रा. उस्मानी आणि प्रा. सौ. प्रह्ला राणे यांनी केले. क्रीडासंचालक प्रा. दिनेश यांच्या आभार प्रदर्शनाने कार्यक्रमाची सांगता झाली. दु. ३ वाजेनंतर आंतरविद्यापीठ महिला खो-खो स्पर्धांची सुरुवात झाली.

## समारोप समारंभ

अखिल भारतीय आन्तरविद्यापीठ महिला खो खो स्पर्धांचा दि. १२ जानेवारी रोजी समारोप समारंभ पार पडला. या प्रसंगी प्रमुख अतिथी म्हणून 'सुवर्णकन्या' श्रीमती पी. टी. उषा व श्रीयुत श्रीनिवास यांची विशेष उपस्थिती लाभली. या समारोप प्रसंगी बोलतांना श्रीमती पी. टी. उषा म्हणाल्या, या स्पर्धेचे आयोजन पाहून मला खूप आनंद झाला. मी आपणा सर्वांचे हार्दिक अभिनंदन करते. या स्पर्धामुळे मला माझ्या कालिकत विद्यापीठातल्या कारकीर्दीची आठवण झाली. यावेळी मी मिळविलेली सुवर्णपदके माझ्या त्या विद्यार्थीदशेतील परमोच्च आनंदाचे क्षण होते. आंतरराष्ट्रीय पातळीवर मला माझी जी पदके मिळविता आली नाहीत ती पुढच्या पिढीने मिळवून माझी खंत दूर करावी. त्यासाठी आपल्याला पराकाष्ठेचे प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. या निमित्ताने या सुवर्णनगरीत मला येण्याची संधी मिळाली.

या कार्यक्रमाची सुरुवात स्वागतगीताने झाली. सौ. शुभांगी भावसार व संगीतचमू यांनी हे गीत सादर केले. त्यानंतर विद्यपीठ गीत सादर करण्यात आले. या कार्यक्रमामुळे प्रारंभिक प्रा. अनिल राव यांनी केले. आपल्या प्रारंभिकतात त्यांनी आयोजनाची यथासांग माहिती दिली व श्रीमती पी. टी. उषा यांच्या केरळमधील प्रकल्पाला जळगांव परिसरातून ५ लाख रुपयाचे अनुदान मिळवून देण्याचे आश्वासन दिले. मा. श्री. जयंतीभाई दोशी कुलगुरू डॉ. आर. एस. माळी, ए. आय. यु. निरिक्षक, श्री. दत्ता महादम, पुणे यांचे स्वागत केले. यानंतर या कार्यक्रमाची मुख्य आकर्षण श्रीमती पी. टी. उषा व श्री. श्रीनिवास यांचा मा. कुलगुरू यांच्या हस्ते यथोचित सत्कार करण्यात आला. या प्रसंगी पुणे विद्यापीठ संघप्रमुख कु. सोनल पाटोळे आणि मुंबई विद्यापीठाची संघप्रमुख कु. सुषमा जाधव, यांनी आपले मनोगत व्यक्त केले. या स्पर्धांतील व्यवस्था व



आयोजन या विषयी त्यांनी अत्यंत समाधानकारक मत मांडले. पंजाबी विद्यापीठाचे संघव्यवस्थापक श्री. कंवलजीतसिंग यांनी येथील आयोजनाची प्रशंसा केली.

यावेळी 'प्रा. पी. जी. अभ्यंकर' यांचा 'मा. पी. टी. उषा' यांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आला. त्यांना 'जीवन गौरव पुरस्कार' प्रदान करण्यात आला. यानंतर पारितोषिक वितरणाचा कार्यक्रम झाला. तृतीय स्थानी असलेल्या शिवाजी विद्यापीठाच्या संघातील सर्व खेळाडूंना 'स्मृतीचिन्हे व प्रमाणपत्रे' प्रदान करण्यात आली. त्यानंतर द्वितीय स्थानी असलेल्या पुणे विद्यापीठाच्या सर्व खेळाडूंना 'स्मृतीचिन्हे व प्रमाणपत्रे' प्रदान करण्यात आली. तसेच संघव्यवस्थापक 'श्री. शैलेश आपटे' व संघप्रशिक्षक 'श्री. विजय शिंदे' यांचाही गौरव करण्यात आला. या स्पर्धांमध्ये विजेता ठरलेल्या मुंबई विद्यापीठाच्या सर्व खेळाडूंना 'स्मृतीचिन्हे व प्रमाणपत्रे' प्रदान करण्यात आले. कर्णधार 'सुषमा जाधव' व संघव्यवस्थापक 'श्री. सिमा आचवल' व संघप्रशिक्षक 'श्री. पांडुरंग परव' यांचा सत्कार करण्यात आला. शेवटी या सामन्यांसाठी प्रज्वलीत करण्यात आलेली ज्योत पुढील वर्षीच्या सामन्यांसाठी मालवण्यात आली. ए. आय. यु., उ.म.वि. आणि मु.जे. महाविद्यालय या तीनही संस्थांचे ध्वज सन्मानपूर्वक उतरविण्यात आले.

या कार्यक्रमाच्या प्रसंगी व्यासपीठावर सर्वश्री मा. नंदकुमार बेंडाले, अॅड. व्ही. व्ही. सरोदे, अशोक जैन, विष्णु भंगाले, दिनेश पाटील, आ. गिरीष महाजन, प्रा. एस. एल. पाटील, प्रा. दिनेश पाटील, प्रा. नारायण खडके इ. मान्यवर व स्पर्धाआयोजन समिती सदस्य

व विद्यापीठातील विविध पदाधिकारी, गांवातील हजारो क्रीडारसिक उपस्थित होते. या कार्यक्रमाचे आभार प्रदर्शन स्पर्धा समन्वयक श्री. राजेश पांडे यांनी केले तर प्रा. सौ. गौरी राणे व प्रा. महेश जोशी यांनी सूत्रसंचालन केले. विशेष म्हणजे ८ अंतिम व निर्णायक सामन्यांचे सिधे प्रसारण आकाशवाणी जळगाव येथून करण्यात आले. केंद्रसंचालक 'श्री. अनिल देशमुख', कार्यक्रम अधिकारी श्री. व्ही. जी. सपकाळे व श्री. सुनिल सिनखेडे, श्री. श्रीकांत वाणी, सतिश पप्पू व इंजिनिअर यांनी विशेष मेहनत घेतली. यासाठी प्रा. राजेश वाघुळदे यांचे विशेष सहकार्य लाभले. या सामन्याचे धावते वर्णन श्री. शैलेश आपटे, पुणे यांनी केले. अशा रीतीने समारोप समारंभाची सांगता झाली.

डॉ. किसन पाटील  
चेअरमन - प्रसिध्दी समिती

## अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ महिला खो-खो स्पर्धा २००१ - क्षणचित्रे



अ.भा. आंतरविद्यापीठ महिला  
खो-खो स्पर्धा २००१  
स्पर्धेसाठी क्रिडांगणाचे  
भुमीपूजन करतांना  
मा. कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी  
व इतर मान्यवर.



स्पर्धेसाठी  
तयार करण्यात आलेल्या  
चार क्रिडांगणांची एक झलक



अ.भा. आंतरविद्यापीठ महिला  
खो-खो स्पर्धा २००१  
शुभारंभ प्रसंगी  
मा. खा. एम.के. पाटील,  
मा. कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी  
व मान्यवर



मा.स्वा. अण्णासाहेब एम.के. पाटील,  
केंद्रीय मंत्री - ग्रामीण विकास  
स्पर्धेच्या उदघाटनानिमित्त  
उपस्थितांना संबोधित करीत असतांना



माननीय मंत्री महोदय  
मा. स्वा. अण्णासाहेब एम.के. पाटील,  
खेळाडूंकडून शपथ-ग्रहण  
करवून घेत असतांना



मा.ना. एकनाथराव खडसे  
यांचे स्वागत करीत असतांना  
मा. कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी



मा.स्वा. श्री. वाय.जी. महाजन सर  
यांचे स्वागत करीत असतांना  
श्री. नंदकुमार बेंडाळे



स्वो-स्वो साठी दिलेल्या योगदानाबद्दल  
श्री. गणपतराव पोळ यांचा  
मा. मंत्री महोदयांकडून सन्मान



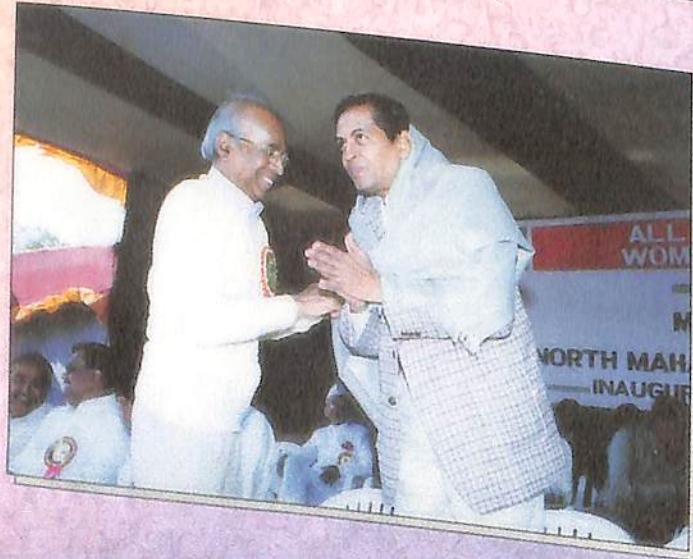
खाण्देश कॉलेज  
एज्यु. सोसायटीचे प्रभारी अध्यक्ष  
श्रीमान काशिनाथभाऊ पलोड  
स्पर्धेचे अवलोकन करतांना



क्रीडा पट्टेचे ध्वनसंचलन



अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ महिला खो-खो स्पर्धेच्या उदघाटन प्रसंगी मा.ना. अरुणभाई गुजराथी, प्राचार्य अनिल राव व मान्यवर



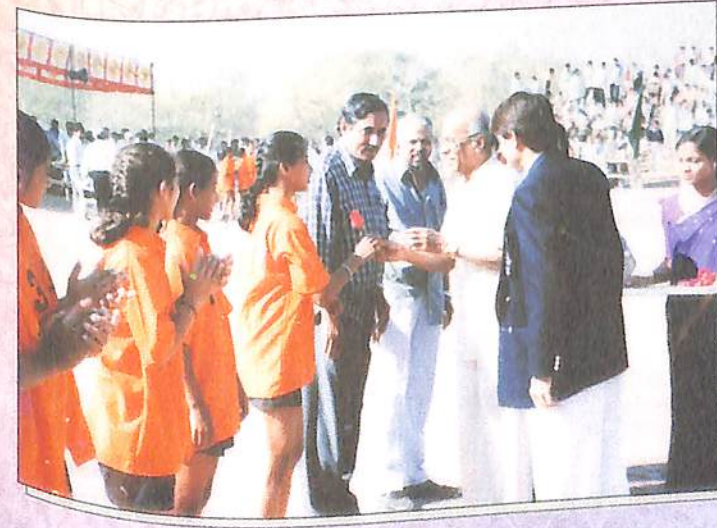
मा.ना. अरुणभाई गुजराथी यांचे हार्दिक स्वागत करीत असतांना संस्थेचे चिटणीस अॅड. व्ही. व्ही. सरोदे



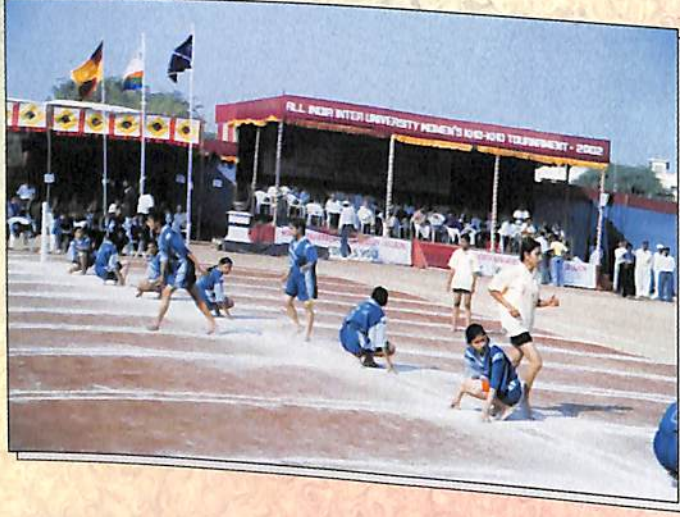
संस्था आयोजन समितीचे सदस्य मा. श्री. राजेश पांडे यांचे कडून स्मृतिचिन्ह स्वीकारतांना प्रमुख अतिथी श्री. व्ही. मुरलीधरन, उपाध्यक्ष नेहरु युवा संघटन, नवी दिल्ली



मा.श्री. हरमिलापी डायरेक्टर रीजनल सेंटर ऑफ स्पोर्ट्स अॅथॉरिटी ऑफ इंडिया, गांधीनगर यांचे स्वागत व सत्कार करीत असतांना मा.श्री. तंदकुमार बेंडाळे



स्पर्धेतील खेळाडूंची ओळख करून घेतांना संस्थेचे मानद सचिव मा. श्री. व्ही. व्ही. सरोदे.



प्रत्यक्ष सामना सुरु असतांनावे  
बोळके क्षणचित्र.



उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ  
महिला खो-खो संघ



भारतीय सुवर्ण-कळ्या  
श्रीमती पी.टी. उषा यांचे  
स्वागत करीत असतांना  
मा. कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी



श्रीमती पी.टी. उषा  
यांचेकडून आपल्या क्रीडा  
सेनातील महत्त्वपूर्ण योगदानाबद्दल  
जीवन-गौरव पुरस्कार  
स्वीकारतांना  
गुरुवर्य श्री. पु. ग. अभ्यंकर



श्रीमती पी.टी. उषा  
यांचेकडून सत्कार स्वीकारतांना  
उ.म.वि. चे क्रीडा सचिव  
श्री. दिनेश पाटील



श्रीमती पी.टी. उषा यांचेकडून  
सत्कार स्वीकारतांना  
क्रीडा संचालक  
प्रा. नारायण खडके



मा. कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी  
यांचा सत्कार करीत असतांना  
मा. श्री. जयंतीभाई दोषी



मा. कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी  
यांचे कडून सत्कार स्वीकारतांना  
प्राचार्य अतिल शव



मुंबई विद्यापीठाचा  
विजयी संघ



## कनिष्ठ महाविद्यालय अहवाल प्राध्यापक प्रबोधिनी

दरवर्षा प्रमाणे प्रा. प्रबोधिनीचे उद्घाटन दि. ८/९/२००१ रोजी कनिष्ठ महाविद्यालयाचे पर्यवेक्षक प्रा. बी. एम. चौधरी यांच्या अध्यक्षते खाली आणि उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे यांच्या शुभ हस्ते झाले. प्राध्यापकांना आपला व्यक्तिमत्व विकास कसा करता येईल ? या विषयावर त्यांनी परिणाम कारक आणि मौलिक मार्गदर्शन केले. प्राध्यापकांनी आपले व्यक्तिमत्व कसे सांभाळले पाहिजे आणि कसे विकसीत केले पाहिजे ? याबद्दल अनेक उदाहरणे देवून मार्गदर्शन केले. या कार्यक्रमांचे सूत्रसंचालन प्रा. एम. एल. पाटील यांनी केले तर आभार प्रदर्शन प्रा. जे. टी. अत्तरदे यांनी केले.

त्यानंतर 'शिक्षणाचे भगवीकरण-वारतव-अवारतव किती ?' या विषयावर प्राध्यापक एम. एल. पाटील यांनी निबंध वाचन केले. प्रस्तुत कार्यक्रम प्रा. बी. ए. असोदेकर यांच्या अध्यक्षतेखाली झाला. निबंध वाचना नंतर झालेल्या चर्चेत प्रा. आर. बी. चौधरी, प्रा. सौ. ललिता वाणी, प्रा. सुनिल चौधरी, प्रा. जे. डी. नारखेडे यांनी सहभाग घेतला.

प्राध्यापक प्रबोधिनीचा तिसरा कार्यक्रम 'पोटी व लोकशाही वरील हल्ले' या विषयावर प्रा. एम. एल. पाटील यांचे भाषण झाले. त्यानंतर प्रा. आर. बी. चौधरी, प्रा. एस. ओ. उभाळे, प्रा. एस. एल. नेमाडे, प्रा. एम. एस. झोपे, प्रा. डी. एस. भारंबे यांनी चर्चेत भाग घेतला.

त्यानंतर 'आर्ट ऑफ लिव्हिंग' या विषयावर प्रा. ए. जे. चौधरी यांनी स्वतः घेतलेल्या अनुभवातून

'आर्ट ऑफ लिव्हिंग' या विषयाचे स्वरूप, व्याप्ती आणि परिणाम या विषयी सविस्तर भाष्य केले. सुदर्शन क्रिया म्हणजे काय ? त्याचे प्रत्यक्ष झालेले फायदे, याविषयी स्वतःचे अनुभव सांगितले. सुदर्शन क्रियेच्या संदर्भात त्यांनी काही प्रात्यक्षिके सादर करून कार्यक्रमात रंगत आणली.

'हसा व शंभर वर्षे जगा' या विषयावर प्रा. एम. एस. झोपे यांचे भाषण झाले. त्यानंतर प्राध्यापकांनी विचारलेल्या प्रश्नांची त्यांनी सविस्तर उत्तरे दिलीत.

दि. ९/२/२००२ रोजी मान. उपप्राचार्य एस. एम. रडे यांचे अध्यक्षतेखाली प्रा. पी. एच. चौधरी यांनी १९७१ ते १९८९ सालात लिहिलेला पहिला काव्य संग्रह 'जखमा मखमली' यातील निवडक कवितांचे वाचन करून कार्यक्रमास रंगत व बहार आणली. 'प्रा. मिठभाकरे' यांनी पण काही गझल व कविता सादर केल्यात. सर्व कार्यक्रमांना प्राध्यापकांनी उपस्थिती देवून सहकार्य केले. त्या सर्वांचे मी आभार मानतो.

प्रा. एम. एल. पाटील  
अध्यक्ष - प्राध्यापक प्रबोधिनी  
(कनिष्ठ महाविद्यालय)



## वाणिज्य मंडळ

२००१ ते २००२ या शैक्षणिक वर्षासाठी मु. जे. कनिष्ठ महाविद्यालयात वाणिज्य मंडळाची स्थापना करण्यात आली. अभ्यासक्रमा व्यतिरिक्त विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास व्हावा या हेतूने वाणिज्य मंडळाची निर्मिती झाली. अनुभवी आणि तज्ज्ञ व्यक्तींचे मार्गदर्शन, व्यक्तिमत्व विकास आणि प्रेक्षणीय स्थळांना भेटी देणे हा या मंडळाच्या स्थापनेमागील प्रमुख हेतू आहे.

दि. २१-९-२००१ रोजी वाणिज्य मंडळाचे उद्घाटन 'श्री. हरी कुळकर्णी' मॅनेजिंग डायरेक्टर, दि जळगाव पिपल्स कॉ ऑपरेटीव्ह बँक, यांच्या हस्ते झाले. त्यांनी 'रिझर्व्ह बँकेचे धोरण, आणि सोशल बँकिंग' या विषयावर बहुमोल असे मार्गदर्शन केले.

दि. ७-१०-२००१ या दिवशी अकरावी आणि बारावी कॉर्सेच्या विद्यार्थ्यांसाठी एक दिवसाची सहल 'मनूदेवी' येथे आयोजित करण्यात आलेली होती. धार्मिक स्थळ दर्शनाचा आणि निसर्ग रम्य वातावरणाचा मुलांनी आनंद लुटला. त्याच बरोबर उनपदेव येथे गरम पाण्याचा झरा देखील विद्यार्थ्यांना दाखविला. काही विद्यार्थ्यांनी गंधकमिश्रित गरम पाण्याचा कुंडात आंघोळ करण्याचा आनंदही लुटला.

दि. ११-१०-२००१ या दिवशी वाणिज्य मंडळातर्फे प्रा. शरदचंद्र छापेकर यांचे 'चरितार्थ नियोजन' या विषयावर भाषण आयोजित करण्यात आले. त्यासाठी नियोजन ही एक साधना आहे. त्यासाठी सातत्य हव, पुरेसे प्रयत्न हवेत. वेगवेगळ्या नामवंत उद्योजकांची उदाहरणे देऊन त्यांनी चरितार्थ नियोजनाचे महत्व विद्यार्थ्यांना विशद केले.

प्रा. डॉ. पी. एम. कोठारी यांचे 'आधुनिक जीवनात वाणिज्याचे महत्व' या विषयावर भाषण आयोजित करण्यात आले होते. कोठारी सरांनी आपल्या भाषणात वाणिज्याचे बदलते स्वरूप, वाढती स्पर्धा, जागतिकीकरण आणि जीवनाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन इनफरमेशन टेक्नॉलॉजीमुळे कसा बदलतो यासारख्या अनेक मुद्यांचा परामर्श घेऊन विद्यार्थ्यांना बहुमोल असे मार्गदर्शन केले.

दि. ११-२-२००२ रोजी प्रा. शेखर सोनाळकर यांचे 'व्यक्तिमत्व विकास' या विषयावर भाषण आयोजित करण्यात आले होते. विद्यार्थ्यांनी आपल्यामधील कला गुणांचा कसा विकास करावा? स्वतःविषयी आत्मविश्वास कसा वाढवावा, मनातील न्यूनगंड कसा दूर करावा याबाबतील मुलांना सहज समजतील अशी त्यांच्या आवडीची उदाहरणे देऊन व्यक्तिमत्व विकासाचे वेगवेगळे पैलू विद्यार्थ्यांसमोर मांडलेत.

वाणिज्य मंडळाच्या सर्व सदस्यांनी कार्यक्रमांच्या यशस्वीतेसाठी सहकार्य केले. प्रा. आर. जी. गुजराथी यांचे विशेष सहकार्य लाभले.

प्रा. डॉ. ई. बी. माळी  
चेअरमन  
(कनिष्ठ महाविद्यालय)

## जिमखाना विभाग

सन २००१-२००२ या शैक्षणिक वर्षात ११ वी व १२ वी वर्गात शिकत असलेले विद्यार्थी व विद्यार्थिनी विविध क्रीडा प्रकारात बहुसंख्येने सहभागी झालेत. त्यात काहीना यश मिळाले तर काहीना पराभव पत्करावा लागला. तर काही खेळाडूंना राज्यस्तरापर्यंत जाण्याचा मान मिळाला.

क्रीडा स्पर्धा प्रथम तालुका स्तरावर होतात. त्यात जे विजयी होतात त्यांना जिल्हा स्तरावर खेळण्याचा मान मिळतो. जिल्हास्तरावर विजय मिळाल्यावर त्यांना विभाग स्तरावर खेळण्याची संधी मिळत असते. विभाग स्तरावर विजय संपादन केला असता, राज्य स्तरावर खेळण्याची संधी मिळते. अशा प्रकारे त्यांना एका मागुन एक यशाची शिखरे गाठता येतात.

या शैक्षणिक वर्षात तालुका पातळीवर विजयी झालेले संघ असे - बॅडमिंटन-मुले, बुध्दीबळ-मुले व मुली, टेबल-टेनी-मुले, पराभूत झालेले संघ असे - खो-खो, फुटबॉल, कबड्डी, 'मैदानी स्पर्धा' मध्ये फक्त दोनच खेळाडूंना यश मिळाले.

प्रथमतः स्पर्धा ह्या तालुकास्तरावर होत असल्या तरी, काही स्पर्धा मात्र प्रथमतः जिल्हास्तरावर होतात. अशा स्पर्धांमध्ये मुलींचा 'हॅन्डबॉल' संघ विजयी झाला. तसेच मुलांचा 'बॉल बॅडमिंटन संघ' विजयी झाला. कांही मुले 'जलतरण' मध्ये विजयी झालेत. या सर्व जिल्हास्तरावर विजयी झालेले संघ व तालुक्यातुन जिल्हास्तरावर आलेले व विजयी झालेले संघ असे -

बॅडमिंटन-मुले, टेबलटेनीस-मुले, ह्या सर्वांना विभागस्तरावर खेळण्याची संधी मिळाली. विशेष म्हणजे बुध्दीबळ या खेळामध्ये दोन खेळाडूंना विभागस्तरावर खेळण्याची संधी मिळाली मात्र राज्य स्तरावर खेळण्याचा मान कोणत्याही संघाला मिळाला नाही.

विशेष उल्लेखनीय बाब म्हणजे -

- १) कु. मनिषा सुधाकर पाटील ह्या विद्यार्थिनीची 'हॅन्डबॉल' खेळामध्ये राष्ट्रीय स्तरावरील कॅंपसाठी निवड झाली.
- २) कु. नेहा रंजन देशपांडे या खेळाडूची टेबल-टेनीस ह्या खेळामध्ये 'नॅशनल कॅंप' साठी निवड झाली.
- ३) नवीनच आलेल्या 'रोलर स्केटींग' या खेळामध्ये श्री. विशाल मोरे ह्या ११वीत शिकत असलेल्या खेळाडूला राज्यस्तरावर खेळण्याची संधी मिळाली.

या शैक्षणिक वर्षाच्या कालावधीत जिमखाना समितीचे चेअरमन, प्राचार्य ए.जी.राव, सर्व समिती सदस्य, उपप्राचार्य एम.डी.बोडे, उपप्राचार्य डॉ. एस्.एस्. राणे उपप्राचार्य पी. एल्. कोल्हे तसेच सर्व क्रीडा प्रेमी मित्र या सर्वांचे बहुमोल सहकार्य तसेच मार्गदर्शन लाभले. यामुळेच मी कनिष्ठ जिमखान्याचे कार्यक्रम यशस्वीरित्या पार पाडू शकलो. या सर्वांचा मी ऋणी आहे.

प्रा. पी. डी. तळेले  
क्रीडा प्रमुख  
(कनिष्ठ महाविद्यालय)

## कलामंडळ

मु. जे. कनिष्ठ महाविद्यालयातील कलामंडळाचे उद्घाटन जळगाव आकाशवाणी केंद्राच्या निवेदिका 'सौ. प्रतिमा जगताप' यांच्या शुभहस्ते आणि महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य 'एम्. डी. बोडे' यांच्या अध्यक्षतेखाली पार पडले.

उद्घाटन समारंभाच्या प्रारंभी कलामंडळाचे अध्यक्ष प्रा. प्रभाकर भ. चौधरी यांनी कलामंडळाच्या निर्मिती मागील उद्देश आणि हेतू स्पष्ट केला. त्यांत त्यांनी विविध कलामधून विद्यार्थ्यांची 'अभिरूची' समृद्ध करण्यासाठी आणि विद्यार्थ्यांमधील 'सुस कलागुणांचा' विकास साधण्यासाठी कला मंडळाची निर्मिती केली जाते. कलामंडळा सारख्या लहान व्यासपिठावरूनच मोठे कलावंत तयार होतात असे सांगितले.

तसेच कलामंडळाच्या उद्घाटनपर भाषणात सौ. प्रतिमा जगताप यांनी आकाशवाणीवरून आपल्या निवेदनातील अनेक गमतीशीर अनुभव आणि आठवणी विद्यार्थ्यांना सांगितल्या ते अनुभव ऐकून विद्यार्थ्यांच्या हसून हसून मुरकूड्या वळल्या. तसेच विद्यार्थ्यांनी विद्यार्थी दशेतच लेखनाकडे वळले पाहिजे. विद्यार्थी दशेत विद्यार्थी पत्र, लेख, कविता, जे-जे लेखन करतो त्याचे ते वाङ्मयच असते. तसेच माणसाने ग्रंथ खरेदी करून ग्रंथ संग्रह वाढविला पाहिजे. ग्रंथांचे वाचन करून आपल्या ज्ञानात त्याने भर टाकली पाहिजे. असाही त्यांनी विद्यार्थ्यांना मौलिक उपदेश केला. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. सौ. ललिता वाणी यांनी केले तर आभार प्रदर्शन प्रा. पी. एच. चौधरी यांनी केले.

कला मंडळाच्या विविध कार्यक्रमासाठी कला मंडळाचे सदस्य आणि प्रा. एन. डी. चौधरी, प्रा. पी.एल. चौधरी, प्रा. एस.ए. चौधरी, प्रा. एस.व्ही. सोमवंशी, प्रा. व्ही.व्ही. बिन्हाडे, प्रा. रेखा मुजुमदार, प्रा. आर.ए. पाटील, प्रा. पी. डी. भोळे, प्रा. ए.जे. चौधरी, प्रा. आर. जी. गुजराथी, प्रा. एम.एल. पाटील, प्रा. डी. एस. भाटके यांचे विशेष सहकार्य लाभले.

प्रा. प्रभाकर भ. चौधरी  
अध्यक्ष - कलामंडळ  
(कनिष्ठ महाविद्यालय)

## युवती सभा

युवती-सभा म्हणजे महाविद्यालयीन विद्यार्थिनीच्या व्यक्तिमत्व विकासासाठी उपलब्ध करून दिलेले एक व्यासपीठ ! या शैक्षणिक वर्षाच्या युवती-सभेचे उद्घाटन दि. २४-९-२००१ रोजी जळगाव येथील प्रसिद्ध 'रत्नविशारद' सौ. संगिता अट्टावलकर यांच्या हस्ते झाले. याप्रसंगी त्यांनी विविध मौल्यवान रत्नांची माहिती, उपयुक्तता व सौंदर्यात्मक दृष्टीकोन स्पष्ट केला.

युवती सभेतर्फे डॉ. प्रगती पाटील यांचा भाव-गीतांचा कार्यक्रम दि. २१-१२-२००२ रोजी संपन्न झाला. भाव-गीतांच्या विविध छटा त्यांनी आपल्या गायनातून स्पष्ट केल्यात आपल्या मधुर गायनाने त्यांनी श्रोत्यांची मने जिंकली. दि. १२-२-२००२

'दहशतवाद आणि भारत' या विषयावर विद्यार्थिनींची चर्चा संपन्न झाली. या चर्चेत अकरावी आर्ट्सच्या विद्यार्थिनींनी सहभाग घेतला होता.

युवती-सभेचे सर्व कार्यक्रम यशस्वी करण्यात प्रचार्य, उपप्राचार्य, पर्यवेक्षक यांचे मौलिक मार्गदर्शन लाभले तसेच सहकारी प्राध्यापकांचे सहकार्य लाभले. तसेच युवती-सभेचे सभासद प्रा. सौ. लता पाटील, प्रा. करुणा सपकाळे, प्रा. रेखा मुजुमदार, प्रा. सौ. सुजाता देशपांडे यांचे अनमोल सहकार्य लाभले.

प्रा. सौ. ललिता वाणी  
अध्यक्षा - युवतीसभा  
(कनिष्ठ महाविद्यालय)

## मु. जे. रोटरी पुस्तक पेढी

परिस्थितीने गांजलेल्या गरीब विद्यार्थ्यांना हेरून, त्यांचेशी संपर्क साधून त्यांना वर्षभरासाठी लागणारी क्रमिक पुस्तके वापरण्यासाठी देणे व त्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीस हातभार लावणे हा मुख्य उद्देश या पुस्तक पेढीचा आहे.

रोटरी क्लब (मेन) जळगांव यांच्या आर्थिक सौजन्याने गेल्या तीन वर्षांपासून मु. जे. कनिष्ठ महाविद्यालयातील गरजू व होतकरू विद्यार्थ्यांसाठी वरील पुस्तके पेढी योजना यशस्वीरित्या राबविली जात आहे. सदर योजने अंतर्गत गरजू विद्यार्थ्यांना दर शैक्षणिक वर्षाच्या सुरुवातीस विनामूल्य क्रमिक पुस्तके वर्षभरासाठी दिली जातात. त्यासाठी रोटरी क्लब (मेन) जळगांव तर्फे भरघोस आर्थिक मदत केली जाते.

शैक्षणिक वर्ष १९९९-२००० मध्ये इ. ११ वी व इ. १२ वीच्या ६१ विद्यार्थ्यांना, शैक्षणिक वर्ष २०००-२००१ मध्ये १४५ विद्यार्थ्यांना तर शैक्षणिक वर्ष २००१-२००२ मध्ये २२४ विद्यार्थ्यांना महाशय प्रेसिडेंट रोटरी क्लब जळगांव यांचे हस्ते पुस्तके वाटप केलीत. या कामासाठी रोटरी क्लबच्या मा. प्रेसिडेंट सचीव, आणि सर्व संचालकांचे दरवर्षी सहकार्य लाभते.

सदर योजना गेल्या तीन वर्षां पासून प्राचार्य 'श्री. अनिल राव' यांचे मार्गदर्शानुसार सुरू आहे.

प्रा. एस. व्ही. सोमवंशी  
प्रा. के. एम. महाजन  
प्रा. व्ही. व्ही. बिन्हाडे  
संचालक रोटरी मु. जे. पुस्तक पेढी योजना

## विज्ञानमंच

'विज्ञानमंच' ही एक विद्यार्थ्यांचे विज्ञाना बदलचे ज्ञान संवर्धन करणारी, विज्ञाना बदलची जिज्ञासा वाढविणारी आणि विज्ञाना बदलचे कुतुहल जोपासणारी एक विज्ञान-ज्ञानाची एक शैक्षणिक संस्था आहे. असे म्हटले तरी गैर होणार नाही. 'विज्ञानमंच' मध्ये प्रवेश होण्या करीता, प्रवेश परीक्षा घेण्यात येते. संपूर्ण जिल्ह्यातून प्रत्येक शाळेतले 'अ' 'ब' तुकडीतील पहिले तीन विद्यार्थ्यांचे परीक्षेस बसू शकतात.

या वर्षाच्या विज्ञानमंचचे उद्घाटन १९ नोव्हें. रोजी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाचे रसायनशास्त्र विभाग प्रमुख 'डॉ. दिलीप हुंडीवाले' यांच्या शुभ हस्ते आणि प्राचार्य अनिल राव यांच्या अध्यक्षतेखाली झाले. या प्रसंगी उपप्राचार्य एम. डी. बोडे हे उपस्थित होते.

कार्यक्रमाचे प्रारंभिक भाषण प्रा. एस्. सी. कुरकुरे यांनी केले. त्यांनी विज्ञानमंचची उद्दिष्टे, हेतू समन्वयक विद्यार्थ्यांना सांगितले. विद्यार्थ्यांचे

विज्ञानमंचमुळे अभ्यासा व्यतिरिक्त इतर जनरल नॉलेज वाढते. विद्यार्थ्यांना विज्ञानाच्या अभ्यासाची दिशा मिळते. विद्यार्थ्यांना प्रॅक्टिकल करायला मिळते त्यामुळे त्यांचा आत्मविश्वास वाढतो.

३०० विद्यार्थ्यांमधून ७० विद्यार्थ्यांची विज्ञानमंचच्या शिबीरासाठी शासनाकडून निवड होते. १९ नोव्हें. ते २५ नोव्हें. पर्यंत दरवर्षी विज्ञान मंचचे शिबीर शासनातर्फे घेण्यात येते. उद्घाटन समारंभ प्रसंगी सूत्रसंचालन प्रा. पी. डी. भोळे यांनी केले तर आभार प्रदर्शन प्रा. आर. ए. पाटील यांनी केले. सदर कार्यक्रमास प्रा. आर. ए. पाटील, प्रा. पी. डी. भोळे, प्रा. जे. डी. नारखेडे, प्रा. एम्. एस्. झोपे, प्रा. पी. एल्. चौधरी, प्रा. ए. पी. पाटील यांचे सहकार्य मिळाले.

प्रा. एस. सी. कुरकुरे  
समन्वयक - विज्ञानमंच  
(कनिष्ठ महाविद्यालय)

## वादविवाद व वक्तृत्व मंडळ

मु.जे.(कनिष्ठ) महाविद्यालयाच्या वादविवाद व वक्तृत्व मंडळाचे उद्घाटन है. गावकरीचे संपादक 'श्री. विद्याधर पानट' यांच्या हस्ते झाले. अध्यक्षस्थानी मा. उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे होते. प्रारंभिक व सूत्रसंचालन प्रा. रेखा मुजुमदार यांनी केले. दि. ७-२-२००२ रोजी दुपारी संस्कृत तासिकेच्या वेळीत 'मुर्लीना लष्करी शिक्षण आवश्यक आहे का?' या विषयावर वादविवाद स्पर्धा घेतली. सात विद्यार्थ्यांनी त्यात सहभाग घेतला.

प्रा. रेखा रमेश मुजुमदार  
अध्यक्षा  
(कनिष्ठ महाविद्यालय)

## वरिष्ठ महाविद्यालय अहवाल संज्ञापन आणि वृत्तपत्र विद्या विभाग

संज्ञापन आणि वृत्तपत्र विद्या विभागाचे हे पाचवे वर्षे शैक्षणिक वर्षाच्या सुरवातीला जळगाव येथून प्रसिद्ध होणाऱ्या 'दैनिक देशदूत'चे कार्यकारी संपादक श्री. सुभाष सोनवणे यांच्या हस्ते हस्तलिखित नियतकालिकाचे प्रकाशन करण्यात आले.

### मराठी पत्रकार दिन -

६ जाने. २००१ रोजी मराठी वृत्तपत्र सृष्टीचे जनक 'श्री बाळशास्त्री जांभेकर' यांचा 'स्मृतिदिन' 'मराठी पत्रकार दिन' म्हणून साजरा करण्यात येतो. त्या निमित्ताने आंतरराष्ट्रीय किर्तीचे युद्धशास्त्राचे अभ्यासक व जळगाव, 'दैनिक तरुण भारत' या वृत्तपत्राचे संपादक माननीय 'श्री. मिलींदजी गाडगीळ' यांचे खास मार्गदर्शन लाभले. या प्रसंगी बी.सी.जे. च्या माजी विद्यार्थीनी व जळगावच्या साहित्यिक कवी कु. 'निता केतकर' यांच्या 'नात' या काव्यसंग्रहाचे प्रकाशनही श्री मिलींदजी गाडगीळ यांच्या हस्ते करण्यात आले.

### वृत्तपत्र विद्या विभागाच्या नवीन कार्यालयाचे उद्घाटन -

गेल्या पाच वर्षांच्या सातत्यपूर्ण विकासामुळे संज्ञापन आणि वृत्तपत्र विद्या विभागाला स्वतंत्र जागा गरजेची वाटल्याने संस्थेने त्यासाठी 'विभाग कार्यालय' आणि बी.सी.जे. व एम.सी.जे. च्या विद्यार्थ्यांसाठी स्वतंत्र वर्गाची व्यवस्था करून दिली. वृत्तपत्र विद्या विभागाच्या नवीन कार्यालयाचे उद्घाटन जिल्हा माहिती अधिकारी 'श्री. प्रभाकर मुराळकर'

यांच्या हस्ते करण्यात आले.

### संपादक विद्याधर पानट यांचे व्याख्यान -

साहित्य मंडळ आणि वृत्तपत्र विद्या विभागाच्या संयुक्त विद्यमाने है. गावकरीचे संपादक 'विद्याधर पानट' यांचे 'चंगळवाद आणि युवापिढी' या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

### संशोधनपध्दती कार्यशाळेत सहभाग -

महाराष्ट्र असोसिएशन ऑफ सोशल वर्क एज्युकेटर्स (मारचे) आणि 'रामभाऊ म्हाळगी प्रबोधिनी' मुंबई यांच्या वतीने सामाजिक संशोधन पध्दती कार्यशाळा दि. ८,९,१० फेब्रुवारी २००२ रोजी 'जैन हिल्स' जळगाव येथे आयोजित करण्यात आली होती. या कार्यशाळेत वृत्तपत्र विद्या विभागाचे 'प्रा. राजेंद्र गाडगीळ' व 'प्रा. मंजुषा आयाति' यांनी सहभाग घेतला.

### सेमिनार -

संज्ञापन आणि वृत्तपत्र विद्येशी निगडीत अनेक विषयांवर विद्यार्थ्यांच्या सहभागाने २३,२४ सप्टेंबर तसेच १९,२० डिसेंबर २००१ मध्ये 'सेमिनार' आयोजित करण्यात आले.

### जिल्हा माहिती कार्यालयास भेट -

शासनाचे विविध उपक्रम, योजना सर्व सामान्य जनतेला माहित होण्यासाठी शासनाला जनसंपर्काच्या दृष्टीने माहिती कार्यालयाची गरज असते. या कार्यालयाचे महत्व व कार्यपध्दतीचा अभ्यास

करण्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास दौरा जळगाव येथील जिल्हा माहिती कार्यालयात आयोजित करण्यात आला. त्याप्रसंगी जिल्हा माहिती अधिकारी 'श्री. प्रभाकर मुराळकर' यांनी मार्गदर्शन केले.

#### जळगाव आकाशवाणी केंद्रास भेट -

दूरचित्रवाणीच्या जमान्यातही 'आकाशवाणी' आपले स्थान टिकवून आहे. म्हणूनच आकाशवाणी सारख्या महत्वपूर्ण माध्यमाचा अभ्यास महत्वाचा असल्याने जळगाव आकाशवाणी केंद्रास विद्यार्थ्यांच्या भेटीचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला. या भेटीत विद्यार्थ्यांना आकाशवाणीचा 'उद्देश, महत्व व कार्यपध्दती' या विषयी सविस्तर मार्गदर्शन आकाशवाणी केंद्राधिकारी श्री. अनिल देशमुख यांनी केले.

#### नाशिक अभ्यास दौरा -

या वर्षातील शैक्षणिक सहल नाशिक येथील यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठात व नाशिक परिसरात आयोजित करण्यात आली. दि. २० फेब्रुवारी २००२ रोजी मुक्त विद्यापीठाच्या कृषी केंद्रात 'पत्रकारितेचे विविध प्रवाह' या विषयावर एक दिवसीय चर्चासत्र आयोजित करण्यात आले. या चर्चासत्राचे उद्घाटन मुक्त विद्यापीठाचे कुलसचिव डॉ. राजेंद्र कांकरिया यांच्या हस्ते करण्यात आले. त्या प्रसंगी मानव्यविद्या व सामाजिक शास्त्र विद्याशाखेचे संचालक डॉ. रमेश वरखेडे प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते. चर्चासत्राचे पहिले पुष्प डॉ. रमेश वरखेडे यांनी गुंफले. त्यांनी 'पंचायतराज आणि ग्रामीण पत्रकारिता' या विषयावर मार्गदर्शन केले. त्यानंतर कृषी केंद्राचे संशोधक डॉ. रावसाहेब पाटील यांनी 'कृषीतंत्रज्ञान व विकास' या विषयी मार्गदर्शन केले. दूपारच्या सत्रात

दौ. देशदूतचे कार्यकारी संपादक श्री. निशिकांत भालेराव यांचा परिचय प्रा. राजेंद्र गाडगीळ यांनी करून दिला. श्री. निशिकांत भालेराव यांनी 'वृत्तपत्राचे बदलते स्वरूप व पत्रकारांपुढील आव्हाने' हा विषय विविध अनुभवांसह स्पष्ट केला. 'द्रव्यश्राव्य माध्यमाची कार्यपध्दती' या विषयावर द्रव्यश्राव्य केंद्राचे प्रफुल्ल चिकेरूर यांनी प्रात्यक्षिकासह माहिती दिली. यानंतर कृषी केंद्राच्या विविध प्रकल्पांना भेट देऊन प्रकल्पाची माहिती विद्यार्थ्यांनी घेतली. चर्चासत्राचे प्रस्ताविक प्रा. डॉ. किसन पाटील यांनी केले. यावेळी व्यासपीठावर उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे उपस्थित होते. त्यांनी वृत्तपत्र विद्या विभागाचे महत्व विशद केले. याप्रसंगी प्रा. राजेश वाघुळदे व प्रा. रविंद्र ठाकूर यांची उपस्थिती होती. चर्चासत्र व प्रकल्प भेटी नंतर संध्याकाळी सोमेश्वर मंदीराचे दर्शन व तेथील 'तलावात बोटींग' त्याचप्रमाणे 'पंचवटी दर्शन' कार्यक्रम संपन्न झाला.

दि. २१ फेब्रुवारी रोजी पहाटे त्र्यंबकेश्वर दर्शनाचा कार्यक्रम व त्यानंतर सकाळी १० वाजता 'अभिव्यक्ती' या संस्थेस भेट या भेटीनंतर दौ. सकाळच्या सातपूर येथील कार्यालयास व छापखान्यास भेट दिली. त्यावेळी दौ. सकाळचे संपादक व प्रसिध्द साहित्यिक श्री. उत्तम कांबळे यांचे सोबत चर्चात्मक वार्तालाप झाला. तसेच वृत्तपत्र कार्यालयातील संपादकीय विभाग, डि.टी.पी. जाहिरात विभाग, वितरण विभाग, मुद्रण विभाग इत्यादी विभागांना भेट देऊन प्रत्यक्ष कार्यपध्दती व वृत्तपत्र कसे प्रसिध्द होते हे त्या त्या विभागातील प्रमुखांनी विद्यार्थ्यांना समजवून सांगितले.

डॉ. एस. एस. राणे  
उपप्राचार्य

## यू.जी.सी. प्रकल्प समिती

विद्यापीठ अनुदान आयोग वेगवेगळ्या योजना राबवित असते. शिक्षणाच्या दर्जामध्ये सुधारणा व वाढ त्याचप्रमाणे अध्यापकांच्या गुणवत्ते मध्ये वाढ ही उद्दिष्टे डोळ्यासमोर ठेऊन वेगवेगळ्या योजना आखल्या जातात. या व्यतिरिक्त एक महत्वाचे उद्दिष्ट म्हणजे विद्यापीठ व महाविद्यालयीन स्तरावर संशोधनाला चालना देणे. या दृष्टीने विद्यापीठ अनुदान आयोगाचे दोन प्रकल्प आहेत. एक मेजर रिसर्च प्रोजेक्ट व दुसरा मायनर रिसर्च प्रोजेक्ट । मायनर रिसर्च प्रोजेक्टसाठी विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडून पन्नास हजार रुपयांपर्यंत व मेजर रिसर्च प्रोजेक्टसाठी सात लाख रुपयांपर्यंत अनुदान देण्यात येते.

या योजनेचा लाभ आपल्या महाविद्यालयातील अनेक प्राध्यापकांनी घेतलेला आहे. आजपर्यंत बत्तीस प्राध्यापकांच्या प्रोजेक्ट्सना मंजूरी मिळालेली आहे. यातील नऊ प्राध्यापकांनी आपापले संशोधन प्रकल्प पूर्ण केलेले असून अन्य प्राध्यापकांचे कार्य प्रगतीपथावर आहे. अपेक्षित कालावधीमध्ये त्यांचेही कार्य पूर्ण होईल. दोन मेजर रिसर्च प्रोजेक्ट सुध्दा मंजूरीसाठी आयोगाकडे पाठविलेले आहेत.

प्रा. अरुण पाटील

अध्यक्ष

### यंदाच्या वर्षी यु.जी.सी. ने मान्यता अनुदान दिलेले संशोधन प्रकल्प पुढीलप्रमाणे

1. **DR. G. S. CHAUDHARI (BOTANY)**  
Studies on the floristic ecology and Phytogeography of the Manudevi forest with reference to Plant Biodiversity.
2. **MR. J. G. MAGAR (BOTANY)**  
Study of effect of various media component during citric acid fermentation from the local strains of *Aspergillus niger*.
3. **SAYYAD R. Z. (MICROBIOLOGY)**  
Microbial production of biodegradable polymer & sustainable & eco friendly environment.
4. **MRS. S. A. CHAUDHARI (GEOGRAPHY)**  
Rural Urban fringe - A case study of Jalgaon city.
5. **Mr. A. S. Bhole (GEOGRAPHY)**  
Origin, development & planning of slums in Jalgaon district.
6. **MR. S. N. BHARAMBE (GEOGRAPHY)**  
Agricultural land utilization & population : A geographical analysis
7. **MR. H. B. GAJRE & MR. A. J. CHAUDHARI (PHYSICS)**  
Fabrication of low cost water filter bed from rice husk (RHA)
8. **DR. P. T. CHAUDHARI (COMMERCE)**  
A study of child labour problems in major cities of Maharashtra

## प्राध्यापक प्रबोधिनी

वरिष्ठ महाविद्यालयातील प्राध्यापक प्रबोधिनीचे उद्घाटन शनिवार दि. २५-८-२००१ रोजी आयोजित करण्यात आले. उद्घाटक म्हणून जळगांव शहरातील प्रसिद्ध मनोरुग्ण चिकित्सक डॉ. प्रदीप जोशी हे उपस्थित होते. "मनातील कुठल्या अवस्थेत भूत असण्याचा किंवा दिसण्याचा आभास होणे." या बद्दल मनोविज्ञानावर आधारीत, सोपी सोपी उदाहरणे देवून त्यांनी आपले विचार व्यक्त केले.

या वर्षी प्रथमच दि. ३०-१०-२००१ रोजी 'कोजागिरी' निमित्त सहभोजनाचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला. बऱ्याच प्राध्यापकांनी सहकुटुंब या कार्यक्रमाचा आनंद लुटला.

प्रा. गौरी राणे यांच्या नेतृत्वाखाली आपल्या महाविद्यालयातील महिला प्राध्यापकांची दोन दिवसांची सहल २६ आणि २७ जानेवारी २००२ चांगदेव, हरताळा, पाल येथे आयोजित करण्यात आली होती. बहुतांश प्राध्यापिकांचा यात उस्फूर्त सहभाग होता.

जळगांवातील अण्णासाहेब डॉ.जी.डी. बेंडाळे महिला महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. आर. डी. राणे यांना राज्य शासनाचा 'आदर्श शिक्षक' हा पुरस्कार मिळाला. त्यानिमित्ताने सोमवार दि. ४-२-२००२ रोजी त्यांचा 'गौरव समारंभ' आयोजित करण्यात आला. प्राचार्य अनिल राव यांनी शाल, श्रीफळ व भेट देवून त्यांचा सत्कार केला. यावेळी आपल्या कॉलेजचे माजी प्राध्यापक डॉ. एस्. आर. चिरमाडे व प्रा. म.सो.भावे यांनीही आपले मनोगत व्यक्त केले.

बुधवार दि. ६-२-२००२ रोजी मुंबई येथील पांच तारांकित एस्.एन्.डी.टी. महिला विश्वविद्यालयाच्या कुलगुरू तसेच 'नॅक' या संस्थेच्या सुरवातीपासूनच्या सदस्या, डॉ. रूपा शाह यांचा सत्कार करण्यात आला. प्राध्यापकांनी आपले स्वयं-मुल्यांकन करणे किती आवश्यक आहे ? ते कसे करावे ? याविषयी त्यांनी बहुमोल मार्गदर्शन केले.

याशिवाय जे प्राध्यापक व शिक्षकेतर कर्मचारी सन २००१-२००२ या शैक्षणिक सत्रात सेवानिवृत्त झालेत, त्यांचा सत्कार समारंभ प्राध्यापक प्रबोधिनीतर्फे आयोजित करण्यात आला होता. वरील सर्व कार्यक्रमात समितीच्या सर्व सदस्यांचे बहुमोल मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले.

सौ. यू. एस. मानुषी  
अध्यक्ष

## ग्रंथालय अहवाल

महाविद्यालयाचा ग्रंथालय विभाग समृद्ध असून विविध विषयांची संबंधित असलेले संदर्भ ग्रंथ नियतकालिके, कोषवाडःमय, क्रमिक पुस्तके यांची आवश्यकतेनुसार खरेदी केली जाते. ग्रंथालयीन सेवेचा लाभ महाविद्यालयातील प्राध्यापक, विद्यार्थी, शिक्षकेतर कर्मचारी सातत्याने घेत असतात. तसेच विविध विद्याशाखात संशोधन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांनाही ग्रंथालय सेवेचा लाभ सातत्याने दिला जातो.

महाविद्यालयात सध्या विविध विषयांवरील १६० नियतकालिके येत आहेत. विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या अनुदानातून ग्रंथालयात अद्ययावत ग्रंथ खरेदी करण्यात आले आहेत. या शैक्षणिक वर्षात ८१२ नवे ग्रंथ या अनुदानातून घेण्यात आले.

या वर्षापासून ग्रंथालयाने विद्यार्थी व प्राध्यापकांसाठी प्रचलित सेवा सुरु केलेली आहे. यामध्ये प्रत्येक महिन्यात आलेल्या नविन वाचन साहित्याची यादी महिना अखेरीस करण्यात येते व ती यादी पुढील महिन्याच्या पहिल्या आठवड्यात प्राध्यापकांसाठी स्टॉफ रूम मध्ये ठेवण्यात येते. व त्या यादीची दुसरी प्रत विद्यार्थ्यांसाठी नोटीस बोर्डवर लावण्यात येते. तसेच विद्यार्थ्यांना नविन प्रचलित माहिती मिळण्यासाठी वाचन कक्षात नियतकालिके उपलब्ध करून दिली जातात.

या वर्षापासून उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाशी संलग्न असलेला एम. लिब. हा अभ्यासक्रम महाविद्यालयात नव्याने सुरु करण्यात आला. या अभ्यासक्रमाच्या प्रात्यक्षिकासाठी ग्रंथालयात संगणकाची व्यवस्था करण्यात आली आहे. तसेच विद्यार्थ्यांना पुस्तके देवाण-घेवाण करण्यासाठी संगणकाची व्यवस्था करण्यात आली आहे. बी.लिब.

व एम्. लिब अभ्यासक्रमाच्या विद्यार्थ्यांना ग्रंथालय व्यवस्थापन क्षेत्रातील नवे विचार प्रवाह आणि पध्दती याबाबत मार्गदर्शन करण्यासाठी खालील मान्यवरांना प्राचारण करण्यात आले होते.

- १) प्रा. डॉ. एस. के. पाटील - उपग्रंथपाल, पुणे विद्यापीठ.
- २) प्रा. डॉ. टी. आर. बोरसे - उपग्रंथपाल उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ
- ३) प्रा. आर्. एम. कुंभार - एच.पी.टी. आर्ट्स आणि आर. वाय. के. सायन्स कॉलेज, नाशिक.
- ४) प्रा. अविनाश वाणी - बी.वाय.के. कॉमर्स कॉलेज, नाशिक
- ५) प्रा. किशोर इंगळे - आर.बी.आय. मुंबई.
- ६) प्रा. पी. एफ. पाटील - विद्यावर्धिनी कॉलेज, धुळे

विद्यार्थ्यांना नियमित अध्ययन करता यावे यासाठी ग्रंथालयात स्वतंत्र वाचन कक्षाची सुविधा असून तेथे सर्व प्रकारची क्रमिक पुस्तके, वर्तमानपत्रे, प्रश्नसंच, स्पर्धा परीक्षांना उपयुक्त ठरणारी पुस्तके उपलब्ध करून दिली जातात. विशेष म्हणजे सकाळी ७ वाजेपासून रात्री १० वाजेपर्यंत वाचन कक्ष खुले असते. या संधीचा लाभ अनेक गरजू विद्यार्थी घेत असतात.

ग्रंथालयाचे कामकाज सुविहितपणे वर्षभर चालू असते. प्राचार्य ए. जी. राव, उपप्राचार्य श्री. पी. एल. कोल्हे, उपप्राचार्य श्री. एम. डी. बोडे, उपप्राचार्य श्री. एस. एस. राणे, लायब्ररी इनचार्ज प्रा. एस. एम. छापेकर, प्रा. भागडिकर ग्रंथालय समितीतील सदस्य, प्राध्यापक वर्ग, विद्यार्थी वर्ग, ग्रंथालय कर्मचारी आणि अन्य विभागातील कर्मचारी वर्ग या सर्वांचे मनःपूर्वक सहकार्य लाभले. याबद्दल त्यांचे हार्दिक आभार !

श्री. प्र. दे. बऱ्हाटे  
ग्रंथपाल

## एन. सी. सी.

२००१-२००२ चा शैक्षणिक वर्षात राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या २६६ विद्यार्थी व ५४ विद्यार्थिनींनी छात्रसेनेच्या प्रशिक्षणाचा लाभ घेतला. वर्षाच्या आरंभी विद्यार्थी व विद्यार्थिनींची उंची, वजन, शारीरिक व बौद्धिक क्षमता यांची चाचणी घेऊन त्यांना प्रवेश देण्यात आला. वर्षभरात एन. सी. सी. प्रशिक्षणाबरोबरच अनेक सामाजिक कार्यक्रमांमध्ये विद्यार्थी व विद्यार्थिनींनी सहभाग घेतला. वृक्षरोपण, रक्तदान, पल्स पोलिओ अभियान, ग्रामीण भागाचे सर्वेक्षण, स्वच्छता, साफसफाई, सर्वधर्म समभाव इ. कार्यक्रमात उत्साहाने भाग घेतला.

दरवर्षाप्रमाणे यावर्षीही आपल्या महाविद्यालयाच्या क्रिडांगणावर 'प्रजासत्ताक दिन युप सिलेक्शन कॅम्प' घेण्यात आला. त्यात आपल्या महाविद्यालयाचे छात्रसैनिक मोठ्या प्रमाणात सहभागी झाले. ह्या शिबिरातुन पुढे 'भुसावळ' येथील कॅम्पकरीता २४ विद्यार्थी व १२ विद्यार्थिनींची निवड झाली. या सर्व विद्यार्थ्यांनी प्रथम क्रमांक पटकाविला. नंतर सी.ए.टी.सी. पुणे येथील कॅम्पकरीता SUO-प्रमोद लाडवंजारी, SUO-रविंद्र घुगे, JUO-नजम देशमुख, JUO-सुहास पाटील, JUO-ललित तेली, SGT-नरेंद्र जगताप, SGT-राहूल मोरे, व विद्यार्थिनींमध्ये JUO-कांचन शिसोदे, JUO-अल्पना टेकाडे, JUO-रश्मी कुळकर्णी, SGT-शानु दुबे यांची निवड झाली.

यावर्षी आपल्या कॉलेजचे एन.सी.सी. ऑफिसर CAPT.-आर. आर. भालसिंग यांचे 'अमरावती' युप कमांडर कर्नल आर. के. बवशी यांच्या उपस्थितीत

'मेजर' या रँककरीता प्रमोशन करण्यात आले.

विद्यार्थ्यांचे राष्ट्रीय स्तरावरील 'एकात्मता शिबिर' (NIC camp.) पंजाबमधील 'जालंधर' येथे पार पडले. त्यात आपल्या महाविद्यालयातील २१ विद्यार्थी सहभागी झाले. या कॅम्पमध्ये सांस्कृतिक कार्यक्रम व एन.आय.ए. प्रेझेन्टेशन या स्पर्धा घेण्यात आल्या. JUO-सांस्कृतिक कार्यक्रमात SUO-राहूल चौधरी, JUO-जगदीश इसे, SGT-राहूल मोरे, Cdt-सुनील कोळी व एन.आय.ए. प्रेझेन्टेशनमध्ये SUO-सतिश महाले व JUO-सुहास पाटील यांनी प्रथम क्रमांक मिळविला. या राष्ट्रीय स्तरीय कॅम्पमध्ये आपल्या महाविद्यालयातील SUO-सतिश महाले याने महाराष्ट्राचे नेतृत्व केले तर SUO-राहूल चौधरी याने 'ऑल इंडिया कॅम्प सिनीयर' म्हणून कामगिरी बजावली. बिहार मधील 'दरभंगा' येथे झालेल्या (BLC) कॅम्पमध्ये आपल्या महाविद्यालयाच्या २५ कॅडेसने तर 'कोल्हापूर' येथे झालेल्या ट्रेकिंग कॅम्पमध्ये ९ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. विद्यार्थिनींचा 'राष्ट्रीय एकात्मता कॅम्प' मध्य प्रदेशातील 'माऊ' येथे पार पडला. त्यात प्राची पाटील, खुशबु शहा, दिपाली मेहता यांनी सांस्कृतिक कार्यक्रम सादर केला तर हिमाचल प्रदेशातील जोगिंदर नगर येथे झालेल्या ट्रेकिंग कॅम्पमध्ये पूनम केदार, नितल खडायते, दक्षा भाटिया यांनी प्रथम क्रमांक मिळविला. 'ऑल इंडिया लेव्हल बेस्ट कॅडेट कॅम्प' मध्ये पूनम किनगे, जयश्री कोल्हटकर यांचा समावेश होता.

महाविद्यालयात एन.सी.सी. दिवस मोठ्या उत्साहात साजरा करण्यात आला. त्याप्रसंगी जळनांव

जिल्ह्यातील छात्रसैनिक मोठ्या प्रमाणात सहभागी झाले. प्रमुख पाहुणे म्हणून दै. तरुण भारतचे संपादक 'मिलिंद गाडगीळ' होते. या प्रसंगी आपल्या १८ महाराष्ट्र बटालियनचे प्रभारी कमांडिंग ऑफिसर मेजर आर. आर. भालसिंग, आपल्या कॉलेजचे प्राचार्य अनिल राव, उपप्राचार्य, प्राध्यापक वर्ग उपस्थित होते. प्रमुख पाहुण्यांच्या हस्ते JUO-अजित भालेराव व JUO-आशिष गुरव यांना शिष्यवृत्ती देण्यात आली. आपल्या छात्र सैनिकांनी सामाजिक क्षेत्रातही कौतुकारूपद कामगिरी बजावली.

विद्यार्थ्यांचे वार्षिक प्रशिक्षण शिबिर 'अकोला' येथे तर विद्यार्थिनींचे 'अमरावती' येथे पार पडले. या शिबिरात महाविद्यालयातील छात्रसैनिकांनी घवघवीत यश संपादन केले. दरवर्षा प्रमाणे या वर्षी सुद्धा आपल्या महाविद्यालयाची उज्वल परंपरा कायम राहिली.

यावर्षाच्या 'प्रजासत्ताक दिन शिबिरा'करीता SUO-प्रमोद लाडवंजारी, SUO-रविंद्र घुगे व JUO-कांचन शिसोदे यांची निवड झाली. तसेच थल सेना कॅम्पकरीता JUO-दिलशाद पाजनीगरा हिची निवड झाली. SUO-प्रमोद लाडवंजारी याची राजपथसाठी व JUO-कांचन शिसोदे हिची 'सन्मान गार्ड' मध्ये तसेच SUO-रविंद्र घुगे याची 'सेकंड इन आर्मी गार्ड कमांडर' म्हणून निवड झाली. ही गौरवारूपद बाब आहे.

या वर्षी 'बी' व 'सी' सर्टिफिकेट परिक्षेचा निकाल ९०% लागला. 'बी' सर्टिफिकेटमध्ये SUO-राहूल चौधरी, SUO-सतिश महाले, SUO-प्रमोद लाडवंजारी, JUO-नजम देशमुख यांना 'ए' ग्रेड मिळाली. व इतर छात्रसैनिकांनीही चांगले यश संपादन केले.

यावर्षी आपल्या महाविद्यालयात झालेल्या

"दहशतवाद आणि भारत-पाक युद्धाची शक्यता" या विषयावर कर्नल के. एस. पुणतांबेकर यांचे व्याख्यान झाले. याप्रसंगी दै. तरुण भारतचे संपादक मिलिंद गाडगीळ यांच्या हस्ते 'डी. जी. स्कॉलरशिप' JUO-नजम देशमुख, Cdt-रश्मी कुळकर्णी व Cdt-शानु दुबे यांना प्रदान करण्यात आली.

आपल्या महाविद्यालयात झालेल्या राष्ट्रीय स्तरावरील खो-खो स्पर्धेच्या उद्घाटन प्रसंगी आलेल्या प्रमुख पाहुण्यांना एन.सी.सी. च्या कॅडेसटर्फे 'सन्मान गार्ड' देण्यात आली. त्यामधील केंद्रिय राज्य मंत्री खा. एम.के. अण्णा यांना दिलेल्या 'सन्मान गार्डचे' नेतृत्व Cdt-रश्मी कुळकर्णी हिने केले तर 'सेकंड इन कमांडर' म्हणून JUO-अमोल विसपूते व JUO-दिलशाद पाजनीगरा होते. तसेच विधानसभा अध्यक्ष 'ना. अरुणभाई गुजराथी' यांना दिलेल्या 'सन्मान गार्डचे' नेतृत्व JUO-दिलशाद पाजनीगरा हिने केले तर सेकंड इन कमांडर म्हणून JUO-धनंजय किनोदकर व Cdt-रश्मी कुळकर्णी यांनी उत्तम कामगिरी बजावली.

२६ जानेवारी २००२ रोजी सकाळी प्राचार्यांच्या हस्ते ध्वजारोहण करण्यात आले. त्यावेळी प्राचार्यांच्या हस्ते ध्वजारोहण करण्यात आले. त्यावेळी मु. जे. महाविद्यालयाचे नेतृत्व राहूल SUO-चौधरी याने केले तर मुलांच्या व मुलींच्या प्लाटूनचे नेतृत्व अनुक्रमे SUO-सतिश महाले व SUO-प्रणिता कोठावडे यांनी केले. वर्षभराच्या कामगिरीचा आढावा घेऊन प्राचार्यांच्या हस्ते मेडल्स प्रदान करण्यात आले. त्यामध्ये SUO-राहूल चौधरी यास 'बेस्ट रँक होल्डर', SUO-सतिश महाले यास 'बेस्ट सिनियर अंडर ऑफिसर', JUO-अमोल विसपूते यास 'बेस्ट ज्यूनियर अंडर ऑफिसर', JUO-नजम देशमुख यास 'बेस्ट

कॅडेट', JUO - सुहास पाटील यास 'बेस्ट सर्व्हिस इन एन.सी.सी.', JUO - धनंजय किनोदकर यास 'बेस्ट इन एन.आय.ए.क्लिझ', JUO - श्रीपाद कासार यास 'बेस्ट मॅप रिडिंग', JUO - किरण चौधरी यास, 'बेस्ट इन क्रॉस कन्ट्री', JUO - दिनेश माळी यास 'बेस्ट फायटर' अशी पदके प्रदान करण्यात आली. तर मुर्लीमध्ये SUO - प्रणिता कोठावडे हिंस, 'बेस्ट सिनियर अंडर ऑफिसर', JUO - दिलशाद पाजनिगरा हिंस, 'बेस्ट ज्युनियर अंडर ऑफिसर', CPL- पल्लवी केळकर हिंस, 'बेस्ट इन सिग्नल', CPL- पुनम किनगे हिंस 'बेस्ट इन मेडिकल' व Cdt- रश्मी कुळकर्णी हिंस 'बेस्ट कॅडेट' अशी पदके प्रदान करण्यात आलीत.

दरवर्षाप्रमाणे यावर्षीही २६ जानेवारी रोजी जिल्हा पोलिस ब्राऊंडवर आपल्या महाविद्यालयाचे छात्रसैनिक सहभागी होते. तेथे विद्यार्थ्यांचे नेतृत्व 'प्लाटून कमांडर' म्हणून SUO- सतिश महाले याने केले तर 'सेकंडींग कमांडर' SUO- राहूल चौधरी हा

## नियोजन मंडळ वार्षिक अहवाल

आपल्या महाविद्यालयातील नियोजन मंडळाचा अहवाल सादर करतांना मला अतिशय आनंद होत आहे.

सन २००१-२००२ या वर्षी नियोजन मंडळातर्फे प्रा. शेखर सोनाळकर यांच्या व्याख्यानाद्वारे मंडळाचे उद्घाटन करण्यात आले. दि. ७ ऑक्टोबर २००१ रोजी "आतंकवादाच्या छायेत जागतिक अर्थव्यवस्था" या विषयावर प्रा. शेखर सोनाळकर यांचे अभ्यासपूर्ण व्याख्यान झाले. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे

होता, तर विद्यार्थिनींमध्ये प्लाटूनचे नेतृत्व JUO - दिलशाद पाजनीगरा हिने केले.

आमच्या विविध उपक्रमांना प्राचार्य अनिल राव, उपप्राचार्य एस. एस. राणे, उपप्राचार्य भोळेसर, प्राध्यापक वर्ग व शिक्षकेतर कर्मचारी वर्ग यांचे सहकार्य लाभले. त्यांनी केलेल्या सहकार्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत. या सर्व उपक्रमांमुळे छात्रसैनिकांमध्ये एकता, शिस्त, बंधुत्व, साहस, आत्मविश्वास, संघर्ष करण्याची प्रवृत्ती, नेतृत्व या गुणांचा विकास होतो. छात्रसैनिकांनी अशीच जिद्द व चिकाटी पुढे चालू ठेवावी ही सदिच्छा आम्ही व्यक्त करतो.

मेजर

आर. आर. भालसिंग

ऑफिसर कॅडेट

करुणा सपकाळे

उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे होते. कार्यक्रमाच्या सुरुवातीला नियोजन मंडळाचे अध्यक्ष प्रा. डॉ. पी. एम. कोठारी यांनी प्रस्ताविक केले. प्रा. बोर्से यांनी वक्त्यांचा परिचय करून दिला सूत्रसंचालन प्रा. डॉ. सौ. एस. एम. नेमाडे यांनी तर आभार प्रदर्शन प्रा. बडवे यांनी केले. या कार्यक्रमास बहुसंख्य विद्यार्थी व विद्यार्थिनी तसेच प्राध्यापक वृंद उपस्थित होते.

प्रा. डॉ. पी. एम्. कोठारी  
अध्यक्ष

## युवतीसभा

या शैक्षणिक वर्षातील युवतीसभेचे उद्घाटन दि. ३० ऑगस्ट २००१ रोजी अखिल भारतीय जैन महिला मंडळ जळगाव च्या सेक्रेटरी आणि सामाजिक कार्यकर्त्या 'सौ. पुष्पा दीदी भंडारी' यांच्या शुभहस्ते आणि उपप्राचार्य डॉ. एस. एम. राणे यांच्या अध्यक्षतेखाली झाले.

उद्घाटनपर भाषणात सौ. पुष्पादीदींनी 'संस्कृती शिक्षण आणि आरक्षण' या विषयावर आपले विचार मांडले. संस्कृती आणि शिक्षणाने युवक व युवतींना आपली प्रगती कशी करता येईल. आणि त्यातून संरक्षण कसे करता येईल ते सांगितले. युवक युवतींनी पाश्चात्य संस्कृतीचे अनुकरण करण्यापेक्षा भारतीय संस्कृतीचे जतन करणे आवश्यक आहे. त्यांनी आपल्या नैतिक मूल्यांची जोपासना करावी. उदारमतवादी आणि आशावादी दृष्टीकोन ठेवावा. त्यामुळे कोणतेही सृजनशील कार्य करणे शक्य होते. असे विचार त्यांनी मांडले. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. कु. सुरेखा पालवे यांनी केले तर आभार प्रदर्शन प्रा. सौ. जयश्री महाजन यांनी केले.

दि. ११ सप्टेंबर २००१ रोजी युवतीसभेतर्फे 'अंधश्रद्धा निर्मूलन' या विषयावर धुळे येथील सामाजिक कार्यकर्ते, अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीचे एक सदस्य 'श्री अविनाश पाटील' यांचे व्याख्यान आणि प्रात्यक्षिकांचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष, सामाजिक कार्यकर्ते 'प्रा. शेखर सोनाळकर' हे होते. अनेक ठिकाणी मानसिक खण हेच बुवाबाजी करतांना आढळतात. हातचलाखी करून वेगवेगळ्या मार्गाने फसविले जाते.

असाच एक चमत्कार म्हणजे आगपेटीचा वापर न करताही आग लावणे हा प्रयोग श्री. अविनाश पाटील यांनी करून दाखविला. तसेच त्यांनी अंधश्रद्धा निर्मूलनाबद्दल आपले विचारही व्यक्त केलेत.

युवतीसभेतर्फे तिसरा कार्यक्रम म्हणजे 'गृहसजावट' या विषयावर दि. २२ सप्टेंबर रोजी 'सौ. शैलजा पप्पु' यांचा व्याख्यान वजा प्रात्यक्षिकांचा एक कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. घरातल्या जुन्या तसेच बिनकामाच्या वस्तू फेकून न देता त्यांना नवीन स्वरूप देऊन घरात अगदी उत्तम प्रकारे सजावट करून घर प्रसन्न कसे ठेवता येईल ? या विषयी सौ. शैलजा पप्पु यांनी विद्यार्थिनींना मार्गदर्शन केले. कार्यक्रमाच्या अध्यक्ष, युवती सभेच्या अध्यक्षा 'प्रा. कल्पना नंदनवार' होत्या. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन कु. अर्चना पाटील हिने केले, पाहण्यांचा परिचय कु. रूपाली बारसकर हिने केला तर आभार प्रदर्शन कु. सुचिता पाटील हिने केले.

१७ सप्टेंबर रोजी प्रा. सौ. गौरी राणे यांच्या अध्यक्षते खाली पुणे येथील सौ. सविता भटकळ (एन.डी.नॅचरोपॅथी) यांचे 'कचऱ्यातून संपत्ती' या विषयावर व्याख्यान आणि प्रात्यक्षिकाचे आयोजन करण्यात आले होते. भाजीपाला ओला कचरा इ. विघटन करून घराच्या गच्चीवर किंवा परसात अतिशय कमीतकमी जागेत मळा कसा फुलवावा ? ते त्यांनी सांगितले. अगदी नारळाच्या करवंटीत सुद्धा आपण लहान लहान फुलझाडे, शोभेची झाडे लावू शकतो. गांडूळखताचा यासाठी वापर कशा प्रकारे केला जातो. या संबंधी त्यांनी अतिशय मोलाची माहिती

विद्यार्थीनींना दिली.

आपल्याच महाविद्यालयातील युवक व युवतींसाठी दि. ५ ऑक्टोबर रोजी प्रा. सौ. गौरी राणे यांचे 'फ्रेश फ्लॉवर अॅरेंजमेंट' या विषयावर व्याख्यान आणि एक दिवसाच्या कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले होते. ऑक्टोबर महिन्यात विविधरंगी, विविध प्रकारची फुले मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध असतात. या फुलांच्या आणि पानांच्या अनेक मनोहारी रचना प्रा. गौरी राणे यांनी युवक युवतींना करून दाखविल्या. त्यानंतर त्यांनी विद्यार्थ्यांनी विचारलेल्या प्रश्नांची समर्पक उत्तरे दिली.

युवती सभेतील या वर्षाचा शेवटचा कार्यक्रम दि. ६ डिसेंबर रोजी घेण्यात आला. दीपनगर (भुसावळ) येथील समाजसेविका श्रीमती शैलजा सावंत यांचे 'स्त्री-मुक्ती-समज-गैरसमज' या विषयावर एक व्याख्यान आणि चित्र प्रदर्शनाचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. या कार्यक्रमांचे अध्यक्ष प्रा. डॉ. पी. एम. कोठारी होते. श्रीमती शैलजा सावंत यांनी स्त्री-मुक्ती चळवळीचे महत्व पटवून दिले. समाजाचा स्त्रीयांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोनात बदल होणे ही काळाची गरज आहे. परंतु आजही स्त्रीला समाजात दुय्यम स्थान दिले जाते. स्त्री-पुरुषांमध्ये शारीरिक आणि सामाजिक असे दोन प्रकारचे भेद आहेत. उत्पादक, अनुत्पादक आणि पुरुत्पादक अशी तीन प्रकारची कार्ये स्त्रीयांना करावी लागतात. सुखी कुटूंब म्हणजे घरातील प्रत्येकाने एकमेकांना समजावून घेणे स्त्रीकडे माणूस म्हणून बघणे होय. असे परखड विचार त्यांनी व्यक्त केले.

वरील सर्व कार्यक्रमांसाठी युवती सभेच्या स्त्रालील सदस्यांनी वेळोवेळी सहकार्य केले. तसेच वरील सर्व कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी प्राजक्ता

आंबेकर, सोनाली कुळकर्णी, अपर्णा, स्वाती जैन, अशोक चौधरी, हितेंद्र उपासनी, कुणाल खैरनार, मनिषा महाजन, स्वाती शिरुडे, मनिष पाठक, निलेश नेमाडे संगीता सोनार, पुनम भंगाळे, जयश्री चौधरी, पुनम केदार तसेच विद्यार्थी प्रतिनिधी दीपक पाटील इ.नी चांगले सहकार्य केले. तसेच प्रा. नंदकुमार भारंबे, प्रा. पी. आर. चौधरी, प्रा. वाय. ए. सैदाणे यांचेही बहुमोल सहकार्य आणि मार्गदर्शन लाभले. या सर्वांच्या सहकार्यातूनच युवती सभेचे सर्व कार्यक्रम यशस्वी झाले. त्याबद्दल सर्वांचे आभार !

प्रा. कल्पना नंदनवार  
अध्यक्ष

## कला व सांस्कृतिक मंडळ

कला व सांस्कृतिक मंडळाच्या सदस्यांची सभा दिनांक १० ऑक्टोबर २००१ रोजी संपन्न झाली. सभेमध्ये उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ आयोजित 'अभ्यंकर नाट्यगीत व भावगीत गायन स्पर्धे'साठी विद्यार्थी-विद्यार्थीनींना सहभागी होण्यासाठी पाठवायचे ठरले. 'अभ्यंकर नाट्यगीत व भावगीत गायन स्पर्धेत' सहभागी होऊ इच्छिणाऱ्या सर्व विद्यार्थी-विद्यार्थीनींची चाचणी घेऊन त्यातून पाच विद्यार्थी आणि विद्यार्थीनींची निवड करण्यात आली.

प्रताप कॉलेज, अमळनेर येथे आयोजित अभ्यंकर नाट्यगीत व भावगीत स्पर्धेत सहभागी होण्यासाठी कु. सुनयना किशोर कावडीया, कु. वैदेही जयंत जोशी, श्री. विशाल सुधाकर कुलकर्णी, श्री. गणेश प्रल्हाद खडके, श्री. हरीष सुभाष ठाकूर यांना प्रा. दिलीप चव्हाण यांचे नेतृत्वाखाली पाठविण्यात आले. स्पर्धेमध्ये श्री. गणेश प्रल्हाद खडके यांना उत्तेजनार्थ

पारितोषिक मिळाले.

दिनांक २०-१-००२ रोजी 'कला सांस्कृतिक मंडळ', 'साहित्य मंडळ' यांचे संयुक्त विद्यमाने एक 'काव्य मैफिल' आयोजित करण्यात आली. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाद्वारे आयोजित युवक महोत्सवासाठी पाचोरा तालुका सहकारी शिक्षण संस्थेचे 'श्री. मुरलीधरजी मानसिंगका' साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, पाचोरा जि. जळगाव येथे सहभागी होण्यासाठी कथाकथन स्पर्धेमध्ये कु. वैशाली हळकुंडे, काव्यवाचनासाठी कु. वैशाली तायडे वकृत्वासाठी श्री. भरत चौधरी यांनी सहभाग घेतला. युवक महोत्सव काव्यवाचनासाठी कु. वैशाली तायडे हीस तर वकृत्वसाठी श्री. भरत चौधरी यास उत्तेजनार्थ पारितोषिक मिळाले.

प्रा. ए. पी. चौधरी  
अध्यक्ष

## विद्यार्थी तक्रार निवारण समिती

विद्यार्थी तक्रार निवारण समितीची प्रथम सभा दिनांक २७ नोव्हेंबर २००१ रोजी संपन्न झाली. समितीमध्ये प्रा. पी. व्ही. वाणी, प्रा. आर. एस. भागडीकर, प्रा. डॉ. पी. टी. चौधरी, डॉ. देवयानी बेंडाळे, डॉ. सौ. एस. टी. बिराजदार, प्रा. महेश जोशी, प्रा. ए. पी. पाटील, प्रा. पी. डी. बऱ्हाटे, प्रा. पी. एच. चौधरी, प्रा. एस. एस. खिराडे, श्री. डी. बी. भोरटके (लिपीक) आणि विद्यार्थी प्रतिनिधी श्री. दीपक पाटील यांचा समावेश होता.

विद्यार्थी तक्रार निवारण समितीतर्फे ग्रंथालयात तक्रारपेटी ठेवून तक्रारी गोळा करण्यात आल्यात. दिनांक २४ डिसेंबर २००१ रोजी तक्रार पेटी सर्व सदस्यांसमवेत उघडून तक्रारीची मांडणी करण्यात

आली. तक्रारीसंदर्भात प्राचार्यांशी संपर्क साधून प्राचार्यांमार्फत संबंधितांना सूचना देण्यात आल्यात. तक्रारी आलेल्या तक्रारीचे निवारण करण्यात बहुतांशी सर्वच स्तरांवर यश मिळाले. पुन्हा याच क्रमाने तक्रारीचे एकत्रीकरण करण्याची प्रथा कायम करण्यात आली. विद्यार्थ्यांमध्ये विश्वास निर्माण करण्यात यश मिळाले. तब्बतच अनेक स्तरावर सुधारणा झाल्यात. चुकांमध्ये दुरुस्त्या झाल्यात. तक्रारी संदर्भातील रेकॉर्ड गोपनीय ठेवण्यात येऊन त्याची अंमलबजावणी सुरू झाली आहे.

प्रा. ए. पी. चौधरी  
अध्यक्ष



## जिमखाना विभाग

शैक्षणिक वर्ष २००१-२००२ मध्ये आमच्या महाविद्यालयाने विविध खेळात खेळाडूंनी चांगल्या पध्दतीने कामगिरी बाजवली आहे. 'आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेत' एकूण १९ संघांनी भाग घेतला होता. त्यापैकी आपल्या महाविद्यालयाच्या विविध खेळाच्या संघांनी खालील प्रकारे आपले विजयी व उपविजयी पदे मिळविली आहेत.

### टेबल टेनिस -

आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेत हा संघ विजयी झाला. ह्या संघातील श्रीपाद जोशी, मोहन पाठक, गौरव धुप्पड, सागर पवार यांची विभागीय संघात निवड झाली. त्यात श्रीपाद जोशी व मोहन पाठक यांचा अतिशय चांगला खेळ झाला. व श्रीपाद जोशी याची विद्यापीठ खेळाडू म्हणून निवड झाली.

### क्रॉस कंट्री -

या आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयाच्या मुलांच्या संघाने तिसरा क्रमांक मिळविला. व मुलींच्या संघाने प्रथम क्रमांक मिळविला. मुलांमध्ये १) विकास बोरसे २) शिवाजी धुमाळ ३) गोपाल बाविस्कर ह्या तीन खेळाडूंची निवड झाली आणि मुलींमध्ये १) कु. आशा बाविस्कर २) कु. मनिषा महाजन यांची निवड झाली.

### बास्केट बॉल -

या आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेमध्ये आपल्या महाविद्यालयाच्या मुले व मुली या दोन्ही संघांनी भाग घेतला. मुलांचा संघ उपविजयी ठरला व मुलींचा संघ विजयी ठरला. तसेच विभागीय संघात खालील

खेळाडूंची निवड झाली. मुले - १) पंकज शर्मा २) हरीष ठाकुर ३) पंकज वानखेडे  
मुली - १) कु. उज्वला सुराणा २) कु. सरला वाल्डे

### कबड्डी -

या स्पर्धेचे आयोजन उत्तर महाराष्ट्र कॉलेज ऑफ कॉमर्सने केले होते. या स्पर्धेत एकूण १८ संघांनी भाग घेतला होता. मुलांमध्ये आपल्या महाविद्यालयाचा संघ सेमीफायनल पर्यंत पोहचला व त्यामध्ये अमर वसंत जावळे या खेळाडून आपला अप्रतिम खेळ दाखविला त्यामुळे त्यांची विभागीय संघात निवड झाली. व मुलींमध्ये आपल्या महाविद्यालयाचा संघ उपविजयी ठरला. विभागासाठी कु. पुनम केदार व कु. पुष्पा बोदडे या खेळाडूंची निवड झाली.

### बॉल बॅडमिंटन -

या स्पर्धा यावल यथे झाल्या. या स्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयातील परूष संघ विजयी ठरला व महिला संघ उपविजयी ठरला. या स्पर्धेच्या पुरुष गटात 'रणजित राणे' या खेळाडूचा उत्कृष्ट खेळ झाल्यामुळे त्याची विभागीय संघात निवड झाली तसेच विभागीय संघाचा कर्णधार होऊन उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ संघात निवड झाली. व मुलींमध्ये उपविजयी संघात कु. आसावरी पारगावकर, कु. शिरीन कुलकर्णी व प्रणिता कोठावडे या खेळाडूंची विभागीय संघात निवड झाली. त्यात जळगाव विभागाची कर्णधार म्हणून आपल्या महाविद्यालयाची कु. आसावरी पारगावकर हिची निवड झाली होती व तिने जळगाव विभागाचे नेतृत्व केले होते.

### हॅण्डबॉल -

या स्पर्धेचे आयोजन धनाजी नाना महाविद्यालय, फैजपूरने केले. या आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयातील संघाला पाहिजे तसे यश मिळाले नसून हे संघ तिसऱ्या व दुसऱ्या क्रमांकाला बाद झाले असून विभागीय संघासाठी अमर जावळे या खेळाडूची निवड झाली.

### व्हॉलीबॉल -

या स्पर्धेचे आयोजन फैजपूर महाविद्यालयात झाले. त्यात आपल्या महाविद्यालयाचा संघ मुलांमध्ये उपविजयी ठरला. विभागीय संघात मुले व मुलींमध्ये उपविजयी ठरला. विभागीय संघात कु. वैशाली सोनवणे या विद्यार्थिनीचा चांगला खेळ झाला असून तिची विभागीय पातळीवर निवड होवून, तिची विद्यापीठ खेळाडू संघात निवड झाली.

### सॉफ्टबॉल -

या विभागीय स्पर्धांचे आयोजन सुरेशदादा जैन इंजिनिअरींग कॉलेजने केले असून मुलांमध्ये आपला संघ सेमिफायनल पराजित झाला. व मुलींमध्ये आपला महाविद्यालयीन संघ विजयी ठरला. मुलांमध्ये 'रणजित राणे' व 'आनंद रेभोटकर' या विद्यार्थ्यांचा खेळ चांगला होवून त्याची उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ संघात निवड झाली. विद्यार्थिनींमध्ये कु. आसावरी पारगावकर व कु. शिरीन कुलकर्णी, कु. प्रणिता कोठावडे, कु. पल्लवी वायकोळे या खेळाडूंची उ.म.वि. च्या संघात निवड झाली. 'कु. आसावरी पारगावकर' हीने विद्यापीठाचे कर्णधारपद भूषविले. हा विद्यापीठाचा संघ ११ वर्षांनंतर अखिल भारतीय पातळीवर विजयी झाला. तिच्या चांगल्या नेतृत्वामुळे हा विजय शक्य आहे. सद्धर खेळाडूंना गोल्ड मेडल मिळालेले आहे.

### फुटबॉल -

या स्पर्धेचे आयोजन आपल्या महाविद्यालयाने केले असून आपल्या महाविद्यालयाचा संघ सेमिफायनलला पराजित झाला त्या संघात १) शिवाजी धुमाळ २) सुजलाम कोळी ३) संदीप पवार ४) सुनिल मेढे या खेळाडूंनी आपली चांगली कामगिरी बाजवली व त्यांची विभागीय संघामध्ये निवड झाली. त्यामध्ये 'शिवाजी धुमाळ' याची उ.म.वि. संघात निवड झाली.

### हॉकी -

या स्पर्धेचे आयोजन भुसावळ महाविद्यालयाने केले. या स्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयाचा संघ उपविजयी ठरला. या स्पर्धेत अल्ताफ मंसूरी, गोपाळ बाविस्कर, किशोर पाटील, अमित तडवी यांची विभागीय संघात निवड झाली.

### खो-खो -

या स्पर्धेचे आयोजन नूतन मराठा विद्यालयाने केले. यात आपल्या महाविद्यालयाचा संघ उपविजयी ठरला. व यात विभागीय संघात - मुले - १) जितेंद्र ठाकरे २) गजानन कोळी ३) गोपाळ बाविस्कर ४) दीपक कुमार व मुलींमध्ये आपल्या महाविद्यालयाचा संघ विजयी ठरला यात विभागीय संघात निवड - मुली - १) कु. आशा बाविस्कर २) कु. वैशाली महाजन ३) कु. प्रणिता कोठावडे ४) कु. सरला साळुंखे ५) कु. प्रतिभा देशमुख ६) कु. देवयानी पाटील तसेच कु. प्रतिभा देशमुख हिची उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ संघात निवड झाली.

### बॅडमिंटन -

या स्पर्धेचे आयोजन भुसावळ रेशील नहाटा महाविद्यालयाने केले. मुलींमध्ये आपल्या महाविद्यालयाचा संघ उपविजयी ठरला. व मुलांमध्ये

दुसऱ्या फेरीत पराभूत झाला. मुलींमध्ये कु. निधी जैन या विद्यार्थीनीचा खेळ चांगला होवून तिची विभागीय संघात निवड झाली.

#### क्रिकेट -

या स्पर्धेचे आयोजन / धनाजी नाना महाविद्यालयाने केले व आपला महाविद्यालयीन संघ उपविजयी ठरून योगेश सावंत, चतुर्वेदी आशिष फैजपूर, या खेळाडूंचा खेळ चांगला होवून त्यांची विभागीय संघात निवड झाली. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या संघात योगेश सावंत व आशिष चतुर्वेदी या खेळाडूंची निवड झाली.

#### मैदानी स्पर्धा -

या स्पर्धेचे आयोजन फैजपूरच्या धनाजी नाना महाविद्यालयाने केले. महाविद्यालयातील मुला-मुलींनी भाग घेवून मुलींचा संघ 100 x 4 व 400 x 4 हे दोन्ही संघ विजयी होवून त्यांची जळगाव विभागीय संघात निवड झाली. व विद्यापीठाच्या संघासाठी मुलींमध्ये कु. मनिषा महाजन हिची निवड झाली, तसेच विभागीय संघात विकास बोरसे याची निवड झाली.

#### विद्यापीठ खेळाडूंची नावे -

नं.	खेळाडूचे नांव	खेळ	स्थळ
१.	श्रीपाद जोशी	टेबल टेनिस	उदयपूर
२.	कु. उज्वला सुराणा	बास्केट बॉल	राजरथान
३.	कु. सरला वालडे	बास्केटबॉल	राजस्थान
४.	रणजीत राणे	बॉलबॅडमिंटन	कोईमतूर
५.	कु. वैशाली सोनवणे	व्हॉलीबॉल	तिरुनेतवेली
६.	कु. आसावरी पारगांवकर (कर्णधार)	सॉफ्टबॉल	हैद्राबाद
७.	कु. शिरीन कुळकर्णी	सॉफ्टबॉल	हैद्राबाद
८.	कु. पुनम केदार	सॉफ्टबॉल	हैद्राबाद
९.	कु. पल्लवी वायकोळे	सॉफ्टबॉल	हैद्राबाद

१०.	रणजीत राणे	सॉफ्टबॉल	हैद्राबाद
११.	आनंद रेभोटकर	सॉफ्टबॉल	हैद्राबाद
१२.	कु. प्रतिभा देशमुख	खो-खो	जळगाव
१३.	कु. मनिषा महाजन	मैदानी स्पर्धा	कालीकत
१४.	कु. स्नेहल सोनवणे	मैदानी स्पर्धा	कालीकत
१५.	शिवाजी धुमाळ	फुटबॉल	जोधपूर
१६.	योगेश सावंत	क्रीकेट	बडोदा
१७.	आशिष चतुर्वेदी	क्रीकेट	बडोदा
१८.	मोहन पाठक	टेबल टेनिस	बडोदा

या वर्षी आपल्या महाविद्यालयाने 'अखिल भारतीय महिला खो-खो स्पर्धांचे आयोजन' केले. व ते आयोजन अतिशय चांगल्या पध्दतीने केले. विद्यापीठ निर्मितीनंतर अखिल भारतीय महिला खो-खो स्पर्धा भरविण्याचा मान आपल्या महाविद्यालयाला मिळाला. दुसरी गोष्ट अशी की, उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाचा 'सॉफ्ट-बॉल' मुलींचा संघ विद्यापीठ स्तर झाल्यानंतर पहिल्यांदाच विजयी झाला. या संघाची कर्णधार म्हणून आपल्या महाविद्यालयाची विद्यार्थीनी कु. आसावरी पारगांवकर ही होती. ही बाब आपल्या महाविद्यालयाच्या दृष्टीने गौरवास्पद आहे.

जिमखाना विभागाचे काम सुरळीतपणे पार पाडण्यासाठी प्राचार्य अनिल राव, उपप्राचार्य एम्. डी. बोंडे, डॉ. एस्. एस्. राणे, प्रा. पी. एल्. कोल्हे, जिमखाना कमेटी सदस्य प्रा. चारुदत्त गोखले, प्रा. एस. आर. पाटील, प्रा. संजय हिगोणेकर, प्रा. इंगळे, प्रा. सौ. प्रज्ञा जंगले, प्रा. कु. सुरेखा पालवे, प्रा. कु. कल्पना नंदनवार, प्रा. बडवे, प्रा. ए.पी. चौधरी, मोहन तायडे, विजय जावळे, संतोष मनुरे यांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. नारायण खडके  
क्रीडा प्रमुख

## वादविवाद मंडळ

२००१ ते २००२ या शैक्षणिक वर्षात मु. जे. महाविद्यालयाच्या वादविवाद मंडळातर्फे महाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धा, 'हुंडाविरोधी चळवळ मुंबई' व मु. जे. महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित आंतरमहाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धा घेण्यात आली. तसेच 'द्रव-श्राव्य माध्यमे-मराठी साहित्यसमोरील आव्हान' या विषयांवर गीतकार, पटकथाकार प्रा. चंद्रकांत शिंदे यांचे व्याख्यान आणि वक्तृत्वाची कार्यशाळाही आयोजित करण्यात आली. या कार्यशाळेत तज्ञ व्यक्तींनी विद्यार्थ्यांना प्रात्यक्षिकांसह मार्गदर्शन केले.

त्याचप्रमाणे या वर्षी विविध ठिकाणी झालेल्या वक्तृत्व, वादविवाद स्पर्धांमध्ये महाविद्यालयातील पुढील विद्यार्थ्यांनी जे स्पृहणीय यश संपादन केले त्याबद्दल त्यांचे कौतुक करणारा सोहळाही संपन्न झाला. सर्व समिती सदस्यांतर्फे त्यांचे मनापासून अभिनंदन ! या स्पर्धांच्या यशस्वितेसाठी प्रा. सौ. प्रज्ञा राणे, प्रा. पालवे, प्रा. इंगळे, प्रा. मगर, प्रा. चौधरी या सर्व स्नेह्यांचे बहुमोल सहकार्याबद्दल मनःपूर्वक आभार !

विजयी स्पर्धाकांचा, स्पर्धांचा आढावा पुढील प्रमाणे -

#### सचिन जोशी - (M.C.J.) (वृत्तपत्रविद्या विभाग)

१. शासकीय अभियांत्रिकी महाविद्यालयातर्फे दि. १५ सप्टेंबर २००१ रोजी आयोजित 'अभिव्यक्ती स्पर्धेत' (वक्तृत्व) प्रथम क्रमांक
२. उ.म.वि. स्तरीय - (१) स्वामी विवेकानंद बहुदेशीय संस्थेमार्फत आयोजित 'स्व. सचिन व्यास वक्तृत्व स्पर्धेत' (दि. ८ ऑक्टोबर) अमळनेर येथे प्रथम क्रमांक. (२) विद्यापीठातर्फे भुसावळ

येथील पिपल्स कॉलेज आयोजित वक्तृत्व स्पर्धेत प्रथम क्रमांक.

३. राज्यस्तरीय - (१) नाशिक येथील देशस्त ऋग्वेदी संस्थेमार्फत दि. १-१-२००१ रोजी आयोजित वक्तृत्व स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक (२) बारामती नगरपरिषदेच्या वतीने तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय, बारामती (पुणे) आयोजित दि. २१ सप्टेंबर २००१ वाद-विवाद स्पर्धेत वैयक्तिक प्रथम क्रमांक आणि सांघिक द्वितीय (३) वल्लभदास वालजी जिल्हा वाचनालय, जळगाव तर्फे दि. १ डिसेंबर २००१ रोजी आयोजित 'कै. काकासाहेब अत्रे स्मृती वाद-विवाद स्पर्धेत' वैयक्तिक उत्तेजनार्थ, सांघिक द्वितीय
४. राष्ट्रीय स्तरावर - शिक्षा मंडळ, वर्धा द्वारा दि. १ व १० जानेवारी २००२ रोजी आयोजित 'कमलनयन बजाज स्मृती आंतर विद्यापीठास राष्ट्रीय वक्तृत्व स्पर्धेत' उत्तेजनार्थ

#### भरत देवराज चौधरी (MA-I (English))

१. वल्लभदास वालजी जिल्हा वाचनालय जळगाव आयोजित कै. वा.खं. तथा काकासाहेब अत्रे स्मृति 'राज्यस्तरीय वादविवाद' स्पर्धा सांघिक द्वितीय, रोख रू. ११००/- आणि स्मृतिचषक
२. देशस्त ऋग्वेदी संस्था आयोजित 'राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा' नाशिक - सहभाग प्रमाणपत्र
३. नेहरू युवा केंद्र व जिल्हा पोलिस दल जळगांव यांच्या संयुक्त विद्यमाने जिल्हास्तरीय 'वक्तृत्व स्पर्धा' उत्तेजनार्थ व प्रमाणपत्र.
४. 'श्रीमती मांगीलाल ट्रस्ट करंडक



आंतरमहाविद्यालयीन वादविवाद स्पर्धा' चाळीसगाव आयोजित - 'सहभाग प्रमाणपत्र'

५. महाराष्ट्र शासन - आरोग्य विभाग सामान्य रुग्णालय जळगाव, आयोजित 'जिल्हास्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा' 'प्रथम क्रमांकाचे बक्षिस २५१ रु. रोख, स्मृतिचिन्ह व प्रमाणपत्र'.
६. बारामती नगरपरीषदेच्या विद्यमाने, तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय-बारामती पुणे आयोजित राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा रोख १०१ रु. तृतीय क्रमांक व प्रमाणपत्र.
७. 'अखिल भारतीय श्रीकृष्ण परिवार' आयोजित 'व्याख्यान स्पर्धा' प्रथम क्रमांक व २२५ रु. पुस्तकरूपाने भेट
८. कै. गोपाळ नारायण उपाध्ये भ्रैर्यासाहेब पुर्णपात्रे स्मृतिकरंडक आंतर महाविद्यालयीन 'वक्तृत्व स्पर्धा' चाळीसगाव आयोजित वक्तृत्व स्पर्धा - सहभाग प्रमाणपत्र
९. 'माईर्स महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी' आयोजित राज्यस्तरीय 'अभिव्यक्ती वक्तृत्व स्पर्धा' पुणे उत्तेजनार्थ १०१ रु. रोख व प्रमाणपत्र
१०. बारामती नगरपरीषदेच्या विद्यमाने तुळजाराम चतुरचंद महाविद्यालय - बारामती पुणे आयोजित राज्यस्तरीय 'वादविवाद स्पर्धा' 'सांघिक द्वितीय' वैयक्तिक उत्तेजनार्थ ५१ रु. रोख, प्रमाणपत्र
११. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ आयोजित 'युवक महोत्सव' आयोजित वक्तृत्व स्पर्धा 'प्रथम क्रमांकाचे सुवर्णपदक व प्रमाणपत्र'
१२. समाज कल्याण विभाग आणि समाजकार्य महाविद्यालयातर्फे उत्तेजनार्थ - २५१ रु. चे रोख बक्षिस

मराठा युवक विकास मंडळ, संभाजीनगर' आयोजित राज्य स्तरीय वाद-विवाद स्पर्धेत सहभाग - दि. २७ ऑगस्ट २००२

२. देशस्थ ऋग्वेदी संस्था, नाशिक येथील 'कै. आचार्य अत्रे राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा' उत्स्फूर्त स्पर्धेत वैयक्तिक द्वितीय - दि. २३ सप्टेंबर २००२
३. 'ज्ञानसाधना बहुदेशिय शिक्षण प्रसारक मंडळ, चाळीसगाव' संचलीत 'वाद-विवाद स्पर्धा' उत्तेजनार्थ प्रथम पारितोषिक - १५ ऑक्टो. २०००
४. 'कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, चोपडे' येथील कै. सौ. आक्कासो. शरदचंद्रीका पाटिल आंतरमहाविद्यालयीन वाद-विवाद स्पर्धा दि. ८ जानेवारी २००१
५. विवेकानंद स्मृती जिल्हास्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा एन.एस.यु.य. प्रणीत तृतीय पारितोषिक २०००-२००१
६. चाळीसगाव एज्युकेशन सोसायटीचे बी.पी.ए. एस.एम.ए.एस. आणि के.के.सी.सी. महाविद्यालय चाळीसगाव येथे श्रीमती सीताबाई मांगीलाल अग्रवाल ट्रस्ट करंडक आंतर महाविद्यालयीन वाद-विवाद स्पर्धा दि. २७,२८ ऑक्टो. २००१

कु. मुबीना पटेल (T.Y.B.A.)

१. महाराष्ट्र शासन आरोग्यविभाग सामान्य रुग्णालय जळगाव आयोजित एड्सवरील वक्तृत्व स्पर्धेत (जिल्हा स्तरीय) द्वितीय क्रमांक
२. 'हुंडा विरोधी चळवळ मुंबई' तर्फे आयोजित आंतर महाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धेत तृतीय क्रमांक.

प्रा. डॉ. विद्या व्यवहारे  
अध्यक्ष

## राष्ट्रीय सेवा योजना

या शैक्षणिक वर्षाच्या सुरवातीला २८ जुलै २००१ रोजी मा. प्राचार्य अमिल राव यांचे अध्यक्षतेखाली स्थानिक रा.स.यो. समितीची बैठक संपन्न झाली. त्यात विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण देणे, वाटा रोजगाराच्या, व्यक्तिमत्त्व विकास, स्तब्धान शिबीर इ. कार्यक्रम राबविणे संबंधी नियोजन करण्यात आले.

### प्रशिक्षण शिबीर -

५ ऑगस्ट २००१ रोजी रा.स.यो.त नविन सामील झालेल्या विद्यार्थ्यांचे एक दिवशीय प्रशिक्षण शिबीर आयोजित करण्यात आले. सदर शिबीराचे उद्घाटन उपप्राचार्य डॉ. एस्. एस्. राणे यांच्या हस्ते करण्यात आले. या शिबीरात रा.से.यो.ची. उद्दिष्टे, नियमित कार्यक्रम व दहा दिवसाचे शिबीर या शिवाय व्यक्तिमत्त्व विकास उपक्रम, गटवार चर्चा वादविवाद, वक्तृत्व स्पर्धांचे आयोजन करणे इ. विषयी माहिती देण्यात आली. त्यात डॉ. ए. एस. भोळ यांचे विशेष मार्गदर्शन लाभले.

### दत्तकगाव कानसवाडा -

जळगाव पासून १३ कि.मी. अंतरावर असलेल्या महाविद्यालयाचे दस्तक गाव कानसवाडे येथे वृक्षारोपण कार्यक्रम राबविण्यासाठी प्रथम गावातील मुख्य रस्त्याच्या दुतर्फा खडे खोडून त्यात निंब, बाभूळ चिंच व सुबाभूळ ची रोपे लावण्यात आली. व गावकऱ्यांना आव्हान करून प्रत्येक घराने आपल्या घरासमोर लावण्यात आलेल्या रोपाचे संगोपन करण्याचे मान्य करण्यात आले. नोव्हेंबर महिन्यात भजनी मंडळाच्या कार्यक्रमास गेले असता, जून

महिन्यात लावलेल्या रोपांनी चांगल्या प्रकारे जोर धरलेला आढळला. त्यात गावकऱ्यांचा प्रामुख्याने सहभाग झाला. त्यात भाऊसाहेब सोनवणे, भास्कररभाऊ कोळी यांचे बहुमोल सहकार्य लाभले.

### व्यक्तिमत्त्व विकास -

या उपक्रमांतर्गत दहशतवाद, महिलांसाठी आरक्षण, महिलांचा राजकारणातील सहभाग व आजची शिक्षण पध्दती या विषयावर चर्चा व गटवार चर्चा घेण्यात आली. युवतींसाठी घरातील सजावट या विषयावर सौ. शैलजा पप्पु यांचे प्रात्यक्षिकासह व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. यात रासेयोच्या विद्यार्थीनींनी मोठ्या संख्येने सहभाग घेतला.

### वाटा रोजगाराच्या -

आजच्या युवकांसमोर बेरोजगाराचा मोठा प्रश्न आहे. संगणकीकरण सक्तीने निवृत्ती नोकर कपात या धोरणामुळे अधिकच बेकारीत भर पडत आहे. यावर उपाय योजना करण्यासाठी रासेयोने वाटा रोजगाराच्या या उपक्रमांतर्गत युवकांना व्यवसाय मार्गदर्शन करण्याच्या उद्देशाने 'संगणकातून रोजगार' व 'लघु व्यवसाय' यावर प्रात्याक्षिक प्रशिक्षण व व्याख्याने आयोजित करण्यात आले. प्रा. के. बी. महाजन संगणकशास्त्र यांनी ऑफिस मॅनेजमेंट, डॉस, जावा या विषयी प्रशिक्षण प्रात्यक्षिक व चर्चा सत्र संगणक विभागात आयोजित करण्यात आले. या शिवाय धर्मेंद्र मुल्हेकर उल्पबचत अधिकारी, जिल्हाधिकारी, जळगाव यांचे 'मुलाखत तंत्र' या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.



### निर्मात्यदान मोहीम -

या वर्षी अनंतचतुर्दशीला गणपती निसर्जन करतांना तेथील मेहरुण तलावात गणेश मूर्तीसोबत निर्मात्यही पाण्यात टाकतात, ज्यामुळे तलावातील पाणी दुषीत होते यावर उपाय म्हणून यावर्षी निर्मात्यदान करा ही मोहीम 'अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती' जळगाव ने राबविली, त्यात मु.जे. च्या २५ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला यात रासेयोचे विद्यार्थी दुपारी ३ ते रात्री १० वाजेपर्यंत मेहरुण तलावावर जावून गणेश मंडळाच्या कार्यकर्त्यांना व भाविकांना निर्मात्य पाण्यात टाकल्याने होणाऱ्या प्रदुषणाची माहिती देत होते. त्यानुसार गणेश भक्तांनी त्यांच्या जवळ असलेले निर्मात्या फुलांच्या माळा दुर्वा प्लॅस्टीक पिशव्या स्वयंसेवकांनी जमा करून नगरपालिकेच्या ट्रॅक्टरमध्ये जमा करून खत निर्मातीसाठी एकूण तीन ट्रॅक्टर पाठविण्यात आले. जळगावातील काही सुब्र नागरिकांनी स्वयंसेवकाचे कौतुक करून या मोहीमेला उत्तम प्रतिसाद दिला. यात निलेश पाटील, प्रमोद लोखंडे, गायत्री नाईक, ज्योती पाटील, माधुरी गायकवाड, कविता चौधरी, माया कासोदे या गटप्रमुखांनी सहभाग घेतला.

या उपक्रमाची विद्यार्थ्यांना सविस्तर माहिती देण्यासाठी ३० ऑगस्ट व २ सप्टेंबर रोजी विद्यार्थी व कार्यक्रम अधिकारी यांची बैठक घेण्यात आली. त्यात प्रा. विलास चव्हाण समन्वयक रा.से.यो. उमवि. श्री. चिंचोलकर, पी आर. भाऊ पाटील आदि व बाळासाहेब पाटील, अविनाश पाटील अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती जळगाव यांचे मार्गदर्शन लाभले.

### ग्राहकपंचायत -

१० सप्टें. रोजी जळगाव ग्राहक पंचायतीचे संघटक श्री विजय मोहरीर 'ग्राहकांची मानसिकता व होणारी फसवणूक' या विषयावर प्रात्यक्षिकासह व्याख्यान आयोजित केले. श्री. मोहरीर यांनी मल्टी

नॅशनल युगात ग्राहकांची कशी फसवणूक होते या विषयी सविस्तर माहिती दिली व विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांना समर्पक उत्तरे दिली.

१५ सप्टें. २००१ - 'व्यक्तीमत्व विकास या' उपक्रमांतर्गत डॉ. प्रतिभा सिरीया यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. त्यात विद्यार्थ्यांना व्यक्तिमत्व विकासाच्या संदर्भात लहान लहान खेळ, क्विज स्पर्धा यासारखे कार्यक्रम घण्यात आले.

### विवेक वाहिनी -

रा.से.यो. च्या विद्यार्थ्यांना अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती जळगावचे संघटक श्री. बाळासाहेब पाटील व महाराष्ट्र उपाध्यक्ष अविनाश पाटील यांच्या उपस्थितीत 'विवेक वाहिनी' ही 'अंधश्रद्धा' या विषयावर कार्यकरणी समिती महाविद्यालयात स्थापन करण्यात आली. याच अंधश्रद्धेवर प्रबोधन पर व्याख्यान चर्चा व प्रात्यक्षिक या सारखे उपक्रम राबविण्यात आले. यात निलेश पाटील, प्रविण लोखंडे, अमोल शिरतूरे, गायत्री नाई, माया कासोदे या गट प्रमुखांचा सहभाग होता. अविनाश पाटील यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

### एड्स पंधरवाडा -

दि. १ डिसें. पासून 'एड्स पंधरवाडा' साजरा करण्यात आला. 'एड्स एक भ्रमासूर' या विषयावर घेण्यात आलेल्या निबंध स्पर्धेत गायत्री नाईक, मायावती कासोदे, रमजान वंजारी, ललीत पारधे, भरत चौधरी, प्रदीप रंधे हे विद्यार्थी यशस्वी झाले. श्रीयुत तडवी साहेब क्षत्रिय प्रसार अधिकारी यांचे हस्ते विजेत्यांना बक्षिस वाटप करण्यात आले. व एड्स या विषयावर व्याख्यान आयोजित केले. त्याचप्रमाणे 'वाढती व्यवसायिधता' या विषयावर निबंध स्पर्धा घेण्यात आली. व त्यातील यशस्वी विद्यार्थ्यांना बक्षिस



वाटण्यात आले.

### राष्ट्रीय सेवा योजना दिवस -

२४ सप्टेंबर हा रा.से.यो. दिवस साजरा करण्यात येतो. या वर्षी भारतीय विद्यार्थी सेनेच्या मु.जे. महाविद्यालय शाखेतर्फे व्यसनमुक्ती संदर्भात प्रदर्शन व मार्गदर्शन घेण्यात आले. या कार्यक्रमाचे उद्घाटन महाविद्यालयाच्या बगिच्यात आमदार जयप्रकाश बाविस्कर यांचे हस्ते करण्यात आले. महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांनी 'वाढती व्यसनाधिनता' या विषयी चिंता व्यक्त केली. व त्यास आळा घालण्यासाठी प्रयत्नशिल राहण्याचे आवाहन केले. हा कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी विनोद मराठे, ललित पारधे, राहूल वडनेरे यांनी विशेष परिश्रम घेतले.

### व्यसनमुक्ती संकल्प रॅली -

मु. जे. महाविद्यालयात राष्ट्रीय सेवा योजनेतर्फे नवीन वर्षाप्रित्यर्थ संकल्प रॅली काढण्यात आली. या रॅलीत सहभागी विद्यार्थ्यांनी आप-आपल्या परिसरातील व संबंधित विद्यार्थी व व्यक्तींना व्यसनापासून मुक्त व निर्व्यसनी करण्याचा संकल्प केला.

या रॅलीत विद्यार्थ्यांनी व्यसनमुक्ती घोषणा दिल्या. रॅलीचे उद्घाटन मु. जे. विद्यार्थी प्रतिनिधी दीपक पाटील यांच्या हस्ते करण्यात आले. यावेळी रा.से.यो. चे कार्यक्रम अधिकारी नंदकुमार भारंबे उपस्थित होते. रॅली मु.जे. महाविद्यालय स्वातंत्र्य चौक, मु.जे. महाविद्यालय येथे रॅलीचा समारोप करण्यात आला. रॅलीत टॉवर चौकात व्यसनमुक्तीवर विनोद मराठे, जयेश दिक्षीत, अभिजीत राव, अतुल बिन्हाडे यांनी पथनाट्य सादर केले. सदर रॅली विनोद मराठे व जयेश दिक्षीत गटप्रमुखांच्या नेतृत्वाखाली काढण्यात आली.

### मुलाखत तंत्र -

मु. जे. महाविद्यालयात अल्पबचत अधिकारी धर्मेन्द्र मुल्हेरकर यांचे 'मुलाखत तंत्र' ह्या विषयावर मार्गदर्शक व्याख्यान झाले.

आपल्या व्याख्यानात मुल्हेरकर यांनी विद्यार्थ्यांना व्यक्तिमत्व खुलवण्यासाठी विविध उपाय सुचविले. मुलाखतीत आत्मविश्वासाने आणि विचार-पूर्वक उत्तरे दिली पाहिजेत. त्याच बरोबर प्रश्नांची उत्तरे देतांना आपला सकारात्मक दृष्टिकोन नेहमी ठेवावा. असेही ते म्हणाले.

कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक रासेयोचे प्रमुख प्रा. भारंबे यांनी केले. तर मुल्हेरकर यांचे स्वागत चि. श्रीनिवासकुमार व कु. गायत्री नाईक यांनी केले. आभार प्रदर्शन कु. माधुरी इंगळे व संदीप कुंभार यांनी केले. सूत्रसंचालन वनराज शिंदे याने केले.

कार्यक्रम यशस्वीतेसाठी गुरव, समाधान जगताप, नरेंद्र जगताप, ललीत पारधे, विकास पाटील, राजेंद्र सुतार, विशाल घोडेस्वार, राजेंद्र मुक्कन, तुषार पाटील इ.नी. परिश्रम घेतले.

### रक्तदान शिबिर -

दिनांक २१ आक्टोबर रोजी रा.से.यो.तर्फे रक्तदान शिबिर तीस विद्यार्थ्यांनी रक्तदान केले. मा. प्राचार्यांचे हस्ते उद्घाटन करण्यात आले. रा.से.यो.च्या गटनायकांनी विशेष परिश्रम घेतले.

### विद्यार्थ्यांचे यश -

या शैक्षणिक वर्षात रा.से.यो.च्या स्वयंसेवकांनी विविध उपक्रमात सहभाग घेतला. त्यात उमविने धुळे येथे आयोजित रा.से.यो.चे विद्यार्थी परिषदेतील प्रतिनिधींची विद्यापीठ स्तरीय बैठकित मुकूंदवा वाणी या स्वयंसेवकाने सहभाग घेतला. विद्यापीठ आयोजित १७ ते १९ ऑगस्ट मुक्ताईनगर



येथील मैत्री शिबिरात कु. ज्ञानेश्वरी प्रकाश महाजन या विद्यार्थीनीने सहभाग घेतला. १७ ते २१ नोव्हेंबर दरम्यान पिंपळनेर महाविद्यालय आयोजित शासकिय आश्रमशाळा शेवगे तालुका-साकरी (धुळे) येथे आदीवासी विद्यार्थी आत्मविश्वास व प्रेरणा विकास कार्यशाळेत तडवी शेखर, वंजारी रमजान, तडवी जावेद व तडवी मन्सुर या प्रथमवर्ष कला विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. याशिवाय पानाचे कुन्हे (भुसावळ) येथे नेहरू युवा केंद्र व उमवि आयोजित शिबिरात रमजान तडवी व जावेद तडवी यांनी सहभाग घेतला.

#### विशेष हिवाळी शिबिर -

रा.से.यो.चे १० दिवसीय शिबिर 'उत्तर महाराष्ट्र विद्यपीठ' परिसरात दि. १५ जाने. ते २४. जानेवारी दरम्यान आयोजित करण्यात आले. शिबिराचे उद्घाटन डॉ. यु.एस. कापडी रजिष्ट्रार उमवि यांचे हस्ते करण्यात आले. श्रमसंस्काराचा एक भाग म्हणून उमवि परिसरातील लायब्ररी इमारती मागील बाजूला असलेल्या पाणलोट क्षेत्रात १५ फुट लांब व १० फुट उंच व १० फुट रुंद असा बंधारा बांधून पूर्ण केला. या कामी डॉ. बोरसे उमवि सी.टी. पाटील मुख्य अभियंता आर. पी. पाटील, गार्डनिंग ऑफिसर, प्रा. विलास चव्हाण संचालक विद्यार्थी कल्याण यांचे विशेष मार्गदर्शन लाभले. यात उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील रा.से.यो.चे विद्यार्थी व कार्यक्रम अधिकारी प्रा. व्ही. एस. झोपे, डॉ. लांडे, प्रा. पवार यांचे सहकार्य व मार्गदर्शन लाभले शिबिराच्या कालावधीत व्यक्तिमत्व विकास उपक्रमांतर्गत 'प्रौढ व निरंतन शिक्षण' या विषयावर प्रा. शांताराम बडगुजर उमवि व प्रा. विलास चव्हाण 'रा.से.यो.ची उद्दिष्टे' या विषयावर व्याख्यान झाले. 'पर्यावरण व निसर्ग' डॉ. इंगळे, 'श्रमदानाचे महत्व' डॉ. मिश्रा, 'इन्नुचे अभ्यासक्रम'-डॉ. बेद्रे, 'युवकांचे आरोग्य व योगासन'-डॉ. यु.पी.भंगाले,

'प्रसार माध्यमांसमोरील आव्हाने'-डॉ. किसन पाटील, 'संस्काराचे संकेत'-प्रा. पगारे उमवि, ह्यांचे व्याख्याने आयोजित करण्यात आले.

सांस्कृतिक कार्यक्रमात मु. जे. च्या 'नाट्यशास्त्र' विभागातील 'राष्ट्रीय एकात्मता' या विषयावर मुकनाट्य सादर केले. उमविच्या स्वयंसेवकांनी आपली विविध गुणदर्शनाचा कार्यक्रम सादर केला. कविता, गाणे, भाखड या कार्यक्रमांमुळे रंजकता वाढली. या कार्यक्रमास मा. कुलगुरु आर. एस. माळी उपस्थित राहून विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहीत केले.

शिबिराचा समारोप प्रा. विलास चव्हाण समन्वयक विद्यार्थी कल्याण विभाग उमवि, यांचे हस्ते करण्यात आले. शिबिरात आयोजित करण्यात आलेल्या सर्व कार्यक्रमांचे आयोजन, स्वागत व आभार प्रदर्शन, सूत्रसंचलन ही सर्व व्यवस्था विद्यार्थ्यांनी केली. यात निलेश पाटील, गायत्री नाईक, माया कासोदे, अमोल शिरतुरे, प्रविण लोखंडे, रमजान वंजारी या गटप्रमुखांचे विशेष सहकार्य लाभले. शिबिर यशस्वी करण्यासाठी प्रा. अनिल राव, उपप्राचार्य एम्.डी.बोडे, उपप्राचार्य, एस्. एस्. राणे, व उपप्राचार्य पी.एल्. कोल्हे यांचे उत्तेजन व मार्गदर्शन लाभले. डॉ. एस्. डी. जोशी व प्रा. एम्.एम्. बडवे यांनी शिबिरास भेट देवून विद्यार्थ्यांना उत्तेजन दिले.

१. प्रा. एन. व्ही. भारंबे
२. प्रा. एन. डी. चौधरी
३. प्रा. पी. बी. चौधरी

कार्यक्रम अधिकारी  
राष्ट्रीय सेवा योजना



## नाट्य महोत्सव - २००१

प्रत्यक्ष नाट्य सादरीकरण, दिग्दर्शन, प्रकाश योजना, नेपथ्य, रंगभूषा, वेशभूषा, निर्मिती प्रमुख, अभिनय यांचे अनुभव आणि शिक्षण मिळावे म्हणून विद्यार्थी-विद्यार्थिनींना एकांकिका निवड ते प्रयोग सादरीकरण या बाबतचा प्रत्यक्ष अनुभव हा अभ्यासाचा भाग आहे आणि म्हणूनच हा नाट्य-महोत्सव घेण्यात आला. महाविद्यालयाकडे यजमानपद मिळाल्यामुळे महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना त्यात सहभागी होता आले नाही.

#### नाट्य महोत्सवाचा पहिला दिवस (उद्घाटन सोहळा)-

दि. २७ ऑक्टोबर २००१ सकाळी ९ वा. नाट्यमहोत्सवाला सुरुवात झाली मान्यवरांचे स्वागत करण्यात आले. मा.श्री.प्रा. जी. बी. मोहरीर यांचे हस्ते उद्घाटन करण्यात आले. प्रमुख अतिथी म्हणून मा. प्राचार्य अनिल राव उपस्थित होते. मा. उपप्राचार्य डॉ.एस्. एस्. राणे यांनी कार्यक्रमाचे प्रारंभिक केले. त्यांनी विद्यार्थ्यांना नाट्यशास्त्र विषयाचे महत्व पटवून दिले. प्रमुख अतिथींनी नाट्यशास्त्र विषयाबद्दल विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. उत्तर महाराष्ट्रात मु.जे. महाविद्यालयाने 'नाट्यकलेचे द्वार' विद्यार्थ्यांना उघडून दिले. नाट्यशास्त्राचा जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांनी व्यक्तिमत्व विकास ते जीवन विकासा पर्यंत लाभ घ्यावा. नाट्यशास्त्राच्या माध्यमातून होणाऱ्या फायद्यांना मर्यादा नाही. हे मान्यवरांसोबत इतर सर्वांनीच विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करतांना सांगितले, अध्यक्षीय भाषणात मा. प्राचार्य अनिल राव यांनी मु. जे. महाविद्यालयाचा कलाप्रातांतील सहभाग सांगून ही परंपरा कायम ठेवण्याची अपेक्षा विद्यार्थ्यांकडे व्यक्त केली. 'नाट्यशास्त्र' विभागाचे विभाग प्रमुख प्रा. श्री.

महेश जोशी यांनी 'नाट्यशास्त्र' विभागाकडील अपेक्षापूर्ती करण्याचा शब्द देत, 'नाट्यशास्त्र' विषयाचे स्वरूप विद्यार्थ्यांना सांगितले, शेवटी प्रा. पंकज मिठभाकरे यांनी आभार प्रदर्शन केले.

#### रंगभूमीने मला काय दिले -

नाट्य महोत्सवाच्या दुसऱ्या भागात विद्यार्थ्यांना-नाट्यशास्त्र आणि शिक्षण घेवून बाहेर पडल्यावर येणाऱ्या चांगल्या वार्डट अनुभवांची जाण यावी म्हणून जळगाव शहरातील नाट्यवलयात कार्यरत असणाऱ्या अनुभवी व्यक्तींना 'रंगभूमीने मला काय दिले' या विषयावर मार्गदर्शन करण्यासाठी परिसंवाद आयोजित केले होते. यात श्री. सतीश देशमुख (दिग्दर्शक), श्री. सुशील अत्रे (लेखक), श्री. देविदास परदेशी (तंत्रज्ञ), सौ. विनया जोशी (अभिनेत्री), श्री. रत्नाकर गोरे (अभिनेता), सौ. निर्मलाताई कुळकर्णी (महिला रंगभूमी), श्री. भरत अमळकर (व्यवस्थापक/प्रेक्षक) प्रत्येक वक्त्याने आपल्याला रंगभूमीने काय दिले याबाबत आपले उत्तम अनुभव कथन केलेत. शिक्षणानंतर येणाऱ्या नाट्यजगतातील अनुभवांची जाण विद्यार्थ्यांना करून दिली. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन कु. वैदेही जोशी हिने केले.

#### 'एकांकिका सादरीकरण' -

नाट्यमहोत्सवाच्या तिसऱ्या भागात, दुपारी १२ वा. नाट्यशास्त्र विभागाच्या विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी, बसविलेल्या एकांकिकांचे सादरीकरण झाले,

१. 'नवऱ्यांनो एक व्हा' ! - लेखक-आत्माराम सावंत, दिग्दर्शक-शिरीश शिरसाळे
२. 'मुलगी झाली हो' -



- लेखिका-ज्योती महापसेकर दिग्दर्शन-कु. माधुरी इंगळे
३. 'आत्मदहन' -  
लेखक-प्रा. अशोक कुळकर्णी, दिग्दर्शन-समिर तडवी
  ४. 'वळण' -  
लेखक-डॉ. सतीश आळेकर, दिग्दर्शन-सागर साळुंके
  ५. 'मादी' -  
लेखक-विजय तेंडूलकर, दिग्दर्शन-प्रा. पंकज मिठभाकरे
  ६. 'महाभारताची धमाल' -  
लेखक, दिग्दर्शन - अमोल शिरतूरे.

या सर्व एकांकिकेंमध्ये सहभागी असणारे विद्यार्थी-विद्यार्थिनी, ज्योती शिंदे, मंगेश कुळकर्णी, सागर साळुंके, अमोल शिरतूरे, निलेश पाटील, समिर तडवी, सुनिता पाटील, दादाराव मोरे, प्रमोद लोखंडे, महावीर शेठे, कल्पेश पाटिल, पंकज वानखेडे, विशाल कुळकर्णी, रेवती टिल्लू, प्रणाली खंबायत, वृषाली गायकवाड, शितल चव्हाण, नुतन पाटील, सुनिता वारडे, नयना गालफाडे, संदिप कुंभार राजू गुरव, योगेश बेलदार, राजेंद्र तायडे, प्रमोद इसे, हर्षल जंगले, शैलेश भावे वरिल सर्वच विद्यार्थी-विद्यार्थिनी कुठल्याना कुठल्या नाटकात काहिनाकाही तरी जबाबदारी सांभाळत होते, नाटकाचा प्रत्यक्ष अनुभव त्यांना खूप गोष्टी शिकवत होता. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन पुनम चव्हाण हिने केले.

एकांकिका संपल्यावर कलावंत, तंत्रज्ञ, दिग्दर्शक यांच्या सोबत प्रेक्षकांचा थेट संवाद होत असे, प्रेक्षकांना वाटणाऱ्या चांगल्या वाईटाचे कथन लगेच प्रेक्षक करित व आपल्या चूका स्वीकारीत विद्यार्थी-विद्यार्थिनी पुढील एकांकिकेच्या तयारीला लागत. अशा प्रकारे एकांकिका महोत्सवाचा पहिला दिवस संपला.

नाट्य महोत्सवाचा दुसरा दिवस -  
संगीत रंगभूमीच्या न्हासाची कारणे (चर्चासत्र) -

२८ ऑक्टोबर २००१ रोजी नाट्यमहोत्सवाच्या

दुसऱ्या दिवशी सकाळी १.०० वाजता नाट्य महोत्सवाची सुरुवात झाली. संगीत रंगभूमीच्या न्हासाची नेमकी कारणे कोणती याचा शोध घेण्याचा प्रयत्न या चर्चासत्रात करण्यात आला. यासाठी विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी विविध पुस्तकांचा अभ्यास केला त्यातून त्यांचे स्वतःचे मुद्दे तयार करित प्रत्येकाने आपले विचार व्यक्त केले. सहभाग घेणाऱ्या विद्यार्थी-विद्यार्थिनींमध्ये स्मीता मुळे, प्रणाली खंबायत, नूतन पाटील, रेवती टिल्लू, अनुराधा इंगळे, सुनिता वारडे, प्रमोद इसे, संदिप केदार, संदिप कुंभारे, भूषण मेटकर इ. आपले विचार व्यक्त केले. प्रा. पंकज मिठभाकरे यांनी शेवटी परिक्षणात्मक विचार मांडत, चर्चासत्राची सांगता केली. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन कु. राजश्री देशपांडे हिने केले.

संध्याकाळी ६ वा. 'गोलमाल' या तीन अंकी नाटकाचा शुभारंभाचा प्रयोग सादर झाला. राज्यनाट्य स्पर्धेसाठी व जळगाव जिल्ह्यातील ग्रामिण भागात नाट्य चळवळ जिवंत करण्यासाठी बसविण्यात आलेले हे नाटक प्रेक्षकांना प्रचंड मनोरंजनचा आनंद देऊन गेले. या नाटकाचे -

- |                 |  |
|-----------------|--|
| लेखक            | - श्री. शिवराज गोर्ले  |
| दिग्दर्शक       | - श्री. हेमंत कुळकर्णी   |
| नेपथ्य          | - प्रमोद इसे, मंगेश कुळकर्णी                                       |
| प्रकाश योजना    | - अमोल शिरतूरे, हर्षल जंगले  |
| संगीत           | - हर्षल कुळकर्णी, महावीर शेठे                                      |
| निर्मिती प्रमुख | - प्रा. महेश जोशी  |
| प्रयोग व्यवस्था | - प्रा. पंकज मिठभाकरे  |
| कलावंत          | - पूनम चव्हाण, भूषण मेटकर,<br>विशाल कुळकर्णी,<br>राजश्री देशपांडे, |

सर्व उपस्थित प्रेक्षकांनी राज्यनाट्य स्पर्धेसाठी शुभेच्छा देत नाटकाबाबत समाधान व धन्यवाद व्यक्त केले. अशा प्रकारे दोन दिवसांचा हा नाट्यमहोत्सव अत्यंत आनंदात व उल्हासात साजरा झाला.



### गोलमाल नाटकाचे प्रयोग -

१. दि. २८ ऑक्टोबर २००१  
रंगीत तालीम प्रयोग-महाविद्यालयात
२. दि. २९ नोव्हेंबर २००१  
राज्य नाट्यस्पर्धा प्रयोग-बालगंधर्व रंगमंदिर
३. दि. २९ डिसेंबर २००१  
रावेर येथे प्रयोग
४. दि. १६ जानेवारी २००२  
जामनेर, कला व वाणिज्य महाविद्यालयात
५. दि. ७ फेब्रुवारी २००२

जळगांव, व.वा. वाचनालयाच्या शतकोत्तरी रौप्य महोत्सवा निमित्त प्रयोगाचे आयोजन करण्यात आले होते.

### आंतर महाविद्यालयीन एकांकिका स्पर्धा १७ फेब्रुवारी -

आपल्या महाविद्यालयात चार वर्षांपासून सुरू झालेल्या नाट्यशास्त्र विभागात आज जवळ-जवळ ७४ विद्यार्थी-विद्यार्थिनी शिक्षण घेत आहेत.

दरवर्षी आपल्या महाविद्यालयातर्फे उत्तर महाराष्ट्र विभागात येणाऱ्या महाविद्यालयांकरिता आंतर महाविद्यालयीन एकांकिका स्पर्धा आयोजित केली जाते. यावर्षीच्या स्पर्धेचे स्वरूप थोडे वेगळे ठेवण्यात आले होते. एकांकिका तालीम स्वरूपात सादर करावी लागणार होती, ज्यात तांत्रिक बाजू वगळण्यात येणार होत्या. या स्पर्धेचे उद्घाटन व बक्षिस वितरण माजी विद्यार्थ्यांकरिता होत असते. यावर्षी प्रा. श्री. रवि पांडे यांनी स्पर्धेचे उद्घाटन केले तर बक्षिस वितरण 'श्रीमती उषा शर्मा' यांनी केले.

खानदेशातील विद्यार्थ्यांना आपले कलागुण सादर करण्यासाठी हक्काचे असे एक व्यासपीठ उपलब्ध नाही, असे व्यासपीठ, जिथे चूकता येईल आणि चूकत-चूकत शिकता येईल ते मुळजी जेठा महाविद्यालयाने या स्पर्धेच्या माध्यमातून उपलब्ध करून दिले आहे.

उद्घाटन समारंभाच्या निमित्ताने प्रमुख अतिथी मा. 'श्री. रवि पांडे' यांचा परिचय व प्रास्ताविक नाट्यशास्त्र विभागाचे विभाग प्रमुख प्रा. महेश जोशी यांनी केले. स्पर्धेचे परिक्षक म्हणून मा. प्रा. राजेंद्र देशमुख व मा. प्रा. रत्नाकर गोरे यांनी काम पाहिले. मा. उपप्राचार्य डॉ. एस्. एस्. राणे यांनी प्रमुख अतिथींची भूमिका करत उद्घाटक व परिक्षकांचे स्वागत केले. आभार प्रदर्शन श्री. प्रमोद इसे यांनी केले तर सूत्रसंचालन कु. नयना गालफाडे हिने केले.

स्पर्धेमध्ये नुतन मराठा महाविद्यालय-जळगाव, संत मुक्ताबाई कला व वाणिज्य महाविद्यालय-मुक्ताईनगर, कला व वाणिज्य महाविद्यालय-जामनेर, जयहिंद महाविद्यालय-धुळे या चार संघांनी सहभाग घेतला. सर्वांमिच चांगले सादरीकरण केले, नुतन मराठा महाविद्यालयाने प्रथम पारितोषिक - 'स्वप्नांच्या काटेरी वाटा' या एकांकिकेसाठी पटकावले तर द्वितीय क्रमांकावर 'उजेड फूला' या जयहिंद महाविद्यालय-धुळे यांना समाधान मानावे लागले.

या एकांकिका स्पर्धेत विद्यार्थ्यांना संधी मिळावी, योग्य मार्गदर्शन मिळावं आणि कौतूकाचे दोन शब्द मिळत, पाठीवर मोठ्यांची शाबासकीची थाप पडावी हे सारेच हेतू पूर्ण केले जाते

बक्षिस वितरणाच्या समारंभात माजी विद्यार्थिनी श्रीमती उषा शर्मा यांनी आपल्या मधूर वाणीत जुन्या गोड आठवणी सांगितल्या.

खरचं त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे सर्व माजी विद्यार्थ्यांना हेवा वाटावा असेच कार्यक्रमाचे आयोजन मुळजी जेठा महाविद्यालयाच्या 'नाट्यशास्त्र' विभागात घेतले जातात. या सर्व कार्यक्रमात विद्यार्थी मोठ्या उत्साहाने सहभाग घेतात आणि त्यांचेच नियोजन असते, सर्वच जबाबदाऱ्या ते समंजस व सहकार्य, मैत्र भावनेने पार पाडतात.

प्रा. महेश जोशी

नाट्यशास्त्र विभाग प्रमुख



## विद्यार्थी-विद्यार्थिनी वसतिगृह

२००१-२००२ या शैक्षणिक वर्षात ७५ विद्यार्थी आणि १३१ विद्यार्थिनींची वसतिगृहात राहण्याची व्यवस्था होती. विद्यार्थिनींच्या नवीन वसतीगृहाचा परिसर सुंदर प्रसन्न आणि विविध सोयींनी सुसज्ज आहे.

वसतिगृहाची उज्ज्वल परंपरा आणि मूल्ये आहेत. त्यांचे सर्वांकडून जतन केले जाते. वसतिगृहातील विद्यार्थी-विद्यार्थिनींच्या अभ्यासाबरोबर व्यक्तिमत्त्वाचा विकास व्हावा म्हणून काही विधायक व सृजनशील उपक्रम राबविले जातात. त्यांच शारीरिक व मानसिक आरोग्य चांगलं राहावं म्हणून प्रयत्न केले जातात.

विद्यार्थिनींसाठी २७ जुलै २००१ रोजी डॉ. सौ. हर्षा विश्वरूप यांचे 'चांगले आरोग्य व चांगले जीवन' या विषयावर उद्बोधक भाषण आयोजित केले होते. ३ ऑगस्ट २००१ रोजी डॉ.सौ. नेमाडे निशिंगंधा यांचे 'नॅचरोपॅथी, रेकी व त्याचे फायदे' या विषयावर मार्गदर्शनपर भाषण झाले. त्यावेळी त्यांनी वेगवेगळे प्रात्यक्षिकही करून दाखविले आणि विद्यार्थिनींच्या शंकांचे निरसन केले, ५ ऑगस्ट २००१ रोजी वसतिगृहातील नियम व त्यांचा सद्दुपयोग या विषयावर उपप्राचार्य व रेक्टर डॉ. एस्. एस्. राणे यांचे विचार विद्यार्थ्यांनी ऐकले जे त्यांना फायदेशीर ठरले. कु. स्मिता कोटेचा हिने कायदे विषयी माहिती दिली, तर २८ ऑगस्ट २००१ रोजी किशोरी तळेले हिने 'स्त्रियांचे हक्क' या विषयीची माहिती दिली.

२४ सप्टेंबर २००१ रोजी प्रा. पंकज मिठभाकरे यांचे 'व्यक्तिमत्त्व विकास' या विषयावर व्याख्यान

आयोजित केले होते. १,२,३, ऑक्टोबर २००१ या दिवसात 'मानवी जीवन आणि अध्यात्म' या विषयावर श्री. डी. एस्. पाटील यांचे विचार उद्बोधक ठरले. श्री. ए. जी. बेंडाळे यांनी 'गायत्री मंत्राचे सामर्थ्य' या विषयावर आपले विचार सरस व सुश्राव्य शैलीत कथन केले. तसेच विद्यार्थ्यांनी मंत्रमुग्ध करून टाकणारी भक्तिगीतेही सादर केलीत.

१२ जानेवारी २००२ रोजी 'राष्ट्रीय एकात्मता युवक दिन' या विषयी प्रा. नितीन बारी यांनी आपले विचार मांडले. २३-१-२००२ रोजी प्रा. पंकज मिठभाकरे यांचे 'सुभाषचंद्र बोस यांचे स्वातंत्र्यासाठी योगदान' या विषयावर मार्गदर्शन झाले. ३ फेब्रुवारी यांचे विचार विद्यार्थी विद्यार्थ्यांना लाभदायी ठरले.

प्रत्येक सत्रात विद्यार्थी-विद्यार्थिनींचा सहभोजनाचा कार्यक्रम आयोजित केला जातो. त्यामुळे त्यांना अनेक गोष्टी शिकायला मिळतात आणि त्यांच्यात जवळीक निर्माण होते. या वसतिगृहाचे आणखी एक वैशिष्ट्य म्हणजे येथे निवासाबरोबर भोजनाची सुध्दा व्यवस्था आहे. भोजनासाठी विद्यार्थी विद्यार्थिनींसाठी स्वतंत्र मेस आहे. मेस विद्यार्थी-विद्यार्थिनी क्लब पध्दतीन चालवतात. मेस मधील वातावरण प्रसन्न व खेळीमेळीचे असते. जानेवारी २००२ मध्ये आपल्या महाविद्यालयात अंतरविद्यापीठीय महिला खोखो स्पर्धा होत्या. त्याकाळात वसतिगृहातील 'कमवा व शिका' या योजनेअंतर्गत काम करून शिक्षण घेणाऱ्या अन्वय. गोकुळ, प्रकाश सपकाळे, मोहन राजाराम लहासे,

जाधव, शिरसाट इ. विद्यार्थ्यांनी रात्रंदिवस मेहनत केली. जो विद्यार्थी चारित्र्यसंपन्न व हुशार असून त्याच महाविद्यालयात 'कमवा आणि शिका' या योजने अंतर्गत शिक्षण घेतो त्याला पाटील-पोतनीस पारितोषिकाचा लाभ मिळतो.

विद्यार्थिनींची सहल मनुदेवी, उनपदेव आणि व्यासमंदीर यथे आयोजित केली होती. विशेष गोष्ट म्हणजे सर्व कार्यक्रमांचे आयोजन विद्यार्थी-विद्यार्थिनीच करतात. त्यामुळे त्यांना संयोजनाची व जबाबदारीची जाणीव होते व ते उत्तम प्रकारे कार्यक्रमांचे आयोजन करू शकतात.

याप्रमाणे वसतिगृहाचे कामगाज व्यवस्थित आणि यशस्वीपणे पार पाडण्यासाठी प्राचार्य अनिल राव तसेच उपप्राचार्य बोडे, उपप्राचार्य कोल्हे, उपप्राचार्य राणे यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. विद्यार्थी प्रतिनिधी आणि कर्मचारी यांनी वसतिगृहाच्या कामकाजास तसेच मेसमधील व्यवस्थापनास उत्स्फूर्तपणे प्रतिसाद दिला. तसेच मेस मॅनेजर श्री. कोपरकरांचेही मोलाचे सहकार्य लाभले. सर्वांच्या सहकार्याने वसतिगृहात बंधुभावाचे व खेळीमेळीचे वातावरण राहिले. त्यामुळे सर्व विद्यार्थी-विद्यार्थिनी अभिनंदनास पात्र आहेत.

प्रा.डॉ. एस. एस. राणे  
विद्यार्थी वसतिगृह प्रमुख  
प्रा.डॉ.सौ. एम. एम. जावळे  
विद्यार्थिनी वसतीगृह





## उज्ज्वल यशाची परंपरा उच्च माध्यमिक प्रमाणपत्र परीक्षा, मार्च २००१ चा निकाल

मार्च, २००१ मध्ये झालेल्या १२ वी परीक्षेचा निकाल जाहीर झाला असून मु. जे. महाविद्यालयाने आपली गौरवशाली परंपरा चंदाही कायम ठेवली आहे. व उल्लेखनीय बाब म्हणजे नाशिक विभागीय मंडळामध्ये प्रथम व द्वितीय क्रमांकाने उत्तीर्ण होण्याचा मान या महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी प्राप्त केला आहे. कु. गोएंका अजीत हरीषकुमार हा विद्यार्थी नाशिक विभागीय मंडळामध्ये सर्व प्रथम आलेला आहे. तसेच कु. गोएंका अविनाश पवनकुमार हा सामान्य गुणवत्ता यादीमध्ये द्वितीय क्रमांकाने व व्यावसायिक गुणवत्ता यादीमध्ये प्रथम क्रमांकाने उत्तीर्ण झाला आहे. सामान्य गुणवत्ता यादीमध्ये एकूण ०९ विद्यार्थी चमकले असून विद्याशाखनिहाय देखील गुणवत्ता यादील महाविद्यालयाचे विद्यार्थी झळकले आहेत. विज्ञान (सामान्य) शाखेत ०९ व विज्ञानशाखा ०२, (व्होकेशनल) शाखेत ०६ विद्यार्थी गुणवत्ता यादीत आहेत.

यंदा उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांची टक्केवारी देखील वाढली असून महाविद्यालयातील शाखानिहाय टक्केवारी पुढील प्रमाणे आहे.

शास्त्र	-	८९ टक्के
वाणिज्य	-	८० टक्के
कला	-	७८ टक्के
किमान कौशल्य विभाग	-	९८ टक्के

असा सरासरी ८० टक्के निकाल असून यापैकी शास्त्र शाखेत महाविद्यालयाचे ९० टक्केपेक्षा जास्त गुण मिळवून ९३ विद्यार्थी उत्तीर्ण झाले आहेत. विशेष बाब म्हणजे इंजिनिअरींग व मेडीकल ग्रुप मध्ये ९० टक्के पेक्षा जास्त गुण मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या ९३ असून त्यांना यंदा शासकीय इंजिनिअरींग व मेडीकल कॉलेजेस मध्ये प्रवेश हमखास मिळेल अशी खात्री आहे.

वाणिज्य शाखेत ७० टक्के पेक्षा जास्त गुण मिळविणारे २३, प्रथमश्रेणीत ९७, विद्यार्थी उत्तीर्ण झाले आहेत तर कला शाखेत ७० टक्केपेक्षा जास्त गुण मिळविणारे ९, व प्रथम श्रेणीत २२ विद्यार्थी उत्तीर्ण झाले आहेत. विद्यार्थ्यांनी घेतलेली अपार मेहनत व सर्व शिक्षक-शिक्षकेतरांचे प्रयत्न हेच यशाचे खरे कारण आहे. भविष्यात हे सर्व विद्यार्थी महाविद्यालयाचे नाव मोठे करतील अशी अपेक्षा प्राचार्य राव यांनी व्यक्त केली. महाविद्यालयाची बोर्डातील गुणवत्ता यादी पुढील प्रमाणे आहे.

## विज्ञान (सामान्य गुणवत्ता यादी) जनरल मेरीट

अ.क्र.	नाव	मेरीट क्रमांक	प्राप्त गुण	शेकडा गुण
१.	गोएंका अजीत हरीषकुमार	०१	९६८	९४.६७
२.	गोएंका अविनाश पवनकुमार	०२	९६७	९४.९०
३.	महाजन निशीगंधा सुरेश	०५	९६१	९३.९०
४.	पंडीत इंद्रजित गुणवंत	०८	९५८	९३.००
५.	भंगाळे राहूल शंकर	१०	९५६	९२.६७
६.	आगीवाल भाग्यश्री शरद	१८	९४७	९१.१७
७.	राणे पियुष विलास	१८	९४७	९१.१७
८.	बऱ्हाटे पराग खुशाल	१९	९४६	९१.००
९.	अकोले भुषण सुरेश	२०	९४५	९०.८३

### विज्ञान शाखा

१.	गोएंका अजीत हरीषकुमार	१	९६८	९४.६७
२.	आगीवाल भाग्यश्री शरद	९	९४७	९१.१७

### व्होकेशनल ग्रुप

१.	गोएंका अविनाश पवनकुमार	१	९६७	९४.९०
२.	महाजन निशीगंधा सुरेश	३	९६१	९३.९०
३.	पंडीत इंद्रजित गुणवंत	६	९५८	९३.००
४.	भंगाळे राहूल शंकर	८	९५६	९२.६७
५.	राणे पियुष विलास	१४	९४७	९१.१७
६.	बऱ्हाटे पराग कुशाल	१५	९४६	९१.००

विषयातील विशेष प्रविण्य मिळविणारे विद्यार्थी

### विज्ञान शाखा

गोएंका अजीत हरीषकुमार यास गणित विषयात १०० पैकी १०० गुण मिळून बोर्डात प्रथम आला आहे. तसेच इंग्रजी विषयात १०० पैकी ८८ गुण मिळवून बोर्डात प्रथम आला आहे.

### वाणिज्य शाखा

वाणिज्य शाखेत मुधरा राजाराम देवकिसन हा विद्यार्थी अर्थशास्त्र या विषयात ८९ गुण मिळवून बोर्डात प्रथम क्रमांकाने उत्तीर्ण झालेला आहे.



## विविध परीक्षांचे निकाल

मार्च एप्रिल २००१ मध्ये घेण्यात आलेल्या उच्च माध्यमिक मंडळाच्या आणि उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या विविध परीक्षांचे निकाल अतीशय उत्तम लागले असून गेल्यावर्षीपेक्षा उत्तीर्णांची टक्केवारी यंदा जास्तच आहे. या निकालांचा तपशील पुढीलप्रमाणे -

परीक्षा	बसलेले विद्यार्थी	उत्तीर्ण विद्यार्थी	शेकडा निकाल
१२ वी कला	१२१	१२	७६.०३
१२ वी वाणिज्य	३४२	२७१	८१.५७
१२ वी विज्ञान	५४१	४६४	८५.५१
तृतीय वर्ष कला	११२	१२८	६६.६६
तृतीय वर्ष वाणिज्य	१११	१४७	७३.८६
तृतीय वर्ष विज्ञान	१८७	११४	६०.१६
पदव्युत्तर कला	३३६	२१४	६३.६१
पदव्युत्तर वाणिज्य	४०	११	४७.५
पदव्युत्तर विज्ञान	२६	१३	५०.००

## यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक अभ्यासकेंद्र - मु.जे. महाविद्यालय जळगाव



यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक यांचे तर्फे घेण्यात आलेल्या तृतीय वर्ष बी.ए. मे २००१ या परिक्षेत मु. जे. महाविद्यालय अभ्यासकेंद्राची सुनंदा धोंडू हंगळे ही विद्यार्थिनी मराठी व इंग्रजी विषयात विद्यापीठात सर्वप्रथम आलेली आहे. तिला श्री. जी. ए. राजहंस यांचे गोपाळराव मुरलीधर पंडीत हे १०० रु. चे पारितोषिक मिळाले आहे त्याबद्दल तिचे हार्दिक अभिनंदन.

## विद्यापीठ स्तरावरील सुयश

मु.जे. महाविद्यालयाच्या शैक्षणिक परंपरेला साजेल अशी कामगिरी शैक्षणिक वर्ष २०००-२००१ च्या विद्यापीठ परिक्षांमध्ये आमच्या विद्यार्थ्यांनी करून दाखविली आहे. तब्बल २५ विद्यार्थ्यांनी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या गुणवत्ता यादीमध्ये स्थान मिळवून महाविद्यालयाच्या नावलौकिकात अमूल्य भर टाकली आहे त्याबद्दल त्यांचे हार्दिक अभिनंदन. गुणवत्ता यादीतील विद्यार्थी पुढील प्रमाणे -

### - पदव्युत्तर स्तर -

अ.क्र.	वर्ग	विद्यार्थ्यांचे नांव	गुण	गुणवत्ता यादी क्र.
१.	एम.ए. मराठी	शिंपी गणेश मुरलीधर	५०६/८००	तृतीय
२.	एम.ए. हिंदी	चव्हाण किरण आत्माराम	५४४/८००	प्रथम
३.	एम.ए. हिंदी	चव्हाण नितीन धनराज	५२४/८००	द्वितीय
४.	एम.ए. हिंदी	पाटील पंकज शांताराम	५१८/८००	तृतीय
५.	एम.ए. संस्कृत	झारे स्वानंद उमाकांत	४५३/८००	प्रथम
६.	एम.ए. संस्कृत	पाठक लीना सुभाष	३६७/८००	द्वितीय
७.	एम.ए. भूगोल	पाटील सुनील दोधू	१४००/२०००	तृतीय
८.	एम.ए. इतीहास	पाटील प्रदीप श्रावण	४८३/८००	तृतीय
९.	एम.ए. राज्यशास्त्र	मालवीय अनुराधा मनोहर	५००/८००	प्रथम
१०.	एम.ए. राज्यशास्त्र	हिवरे मिर्तीद राजाराम	४६८/८००	तृतीय
११.	एम.ए. राज्यशास्त्र	मुर्तझा असगर अली बंदूकवाला	५७०/८००	प्रथम
१२.	एम.ए.एस.सी. केमिस्ट्री	हंगळे कविता प्रकाश	१४१६/२०००	तृतीय
१३.	एम.सी.जे.	पाटील दिनकर शिवाजीराव	७०४/१०००	प्रथम
१४.	एम.सी.जे.	खरे योगेश शांताराम	६७१/१०००	तृतीय

### - पदवी स्तर -

१.	बी.ए. राज्यशास्त्र	भालेराव अजीतकुमार बाजीराव	८२५/१२००	द्वितीय
२.	बी.ए. समाजशास्त्र	मौर्य मंगला श्रीनाथ	८१८/१२००	द्वितीय
३.	बी.ए. जनरल	देवरे मनोहर देवराम	६७८/१२००	तृतीय
४.	बी.लिब.	कुमार संजय	८१४/११००	द्वितीय
५.	बी.सी.जे.	जोशी सचीन चंद्रकांत	८२०/१२००	प्रथम
६.	बी.सी.जे.	पाटील शिल्पा गोपीचंद	८०१/१२००	द्वितीय
७.	बी.एस.सी. संख्याशास्त्र	कोतकर मंगेश सुधाकर	१४६४/११००	तृतीय
८.	बी.एस.सी. बॉटनी	मेथवानी सुनिता पुरुषोत्तम	१५८५/११००	प्रथम
९.	बी.एस.सी. मायक्रोबायोलॉजी	भोळे प्रिती रामकृष्ण	१३१०/११००	तृतीय
१०.	बी.एस.सी. भूगोल	टेंभूर्णे सुधीर दादाजी	१२२७/११००	द्वितीय
११.	बी.एस.सी. कॉम्प्युटर	गोयंका अवंती पवन	१४४८/११००	प्रथम



## सन २००१-०२ या वर्षासाठी विविध शिष्यवृत्ती / पारितोषिक मिळविणारे मानकरी

अ. नं.	पारितोषिक/शिष्यवृत्ती	तपशिल	रूपये	शिष्यवृत्ती / पारितोषिक मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्याचे नांव
१.	खेर गंभीरमल पारितोषिक	सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी	२७५	कोठावदे प्रणिता केशव पारधे ललित रमेश
२.	पी. व्ही. रत्नपारखी पारितोषिक	प्रथम वर्ष कला आणि विज्ञान या दोन्ही शाखातून महाविद्यालयातून सर्व प्रथम येणारा विद्यार्थी	२८६	अमरेलिवाला तरनीम शब्बीरहुसैन
३.	डॉ. के. व्ही. पराडकर पारितोषिक	१२ वी विज्ञान या परीक्षेत जीवशास्त्र या विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	५५	कु. आगीवाल भाग्यश्री शरद सरोदे अक्षय विजय
४.	फाऊंडर मेंबर नानासाहेब ढावलभक्त पारितोषिक	१२ वी विज्ञान या परीक्षेत जीवशास्त्र (बी-ग्रुप) घेऊन सर्वाधिक गुण मिळविणारा व वैद्यकीय शाखेत प्रवेश घेणारा विद्यार्थी	१२०	कु. आगीवाल भाग्यश्री शरद
५.	डी. यु. वाणी पारितोषिक	१२ विज्ञान या परीक्षेत गणित या विषयात सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	५५	गोयंका अजित हरीषकुमार
६.	डी. आर. नाडकर्णी पारितोषिक	१२ वी विज्ञान या परीक्षेत महाविद्यालयांत सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	५५	गोयंका अजित हरीषकुमार
७.	तापीराम भगवान चौधरी रमाबाई चौधरी (शोरगव्हाण) पारितोषिक	१२ विज्ञान या परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्व प्रथम येणारा विद्यार्थी	५५	गोयंका अजित हरीषकुमार
८.	वि. वा. गंधे आणि सत्यभामा गंधे पारितोषिक	तृतीय वर्ष कला (मराठी स्पे.) या परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	३१५	गुरव वैशाली विजय कुवर संदिप दामोदर
९.	प्रा. म. ना. अदवंत शिष्यवृत्ती	तृतीय वर्ष कला (मराठी स्पे.) या परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	७७	गुरव वैशाली विजय कुवर संदिप दामोदर
१०.	नर्मदाबाई नवलराम पाटील पारितोषिक	तृतीय वर्ष कला (मराठी स्पे.) या परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक (ऑनग्रेट) गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२२०	गुरव वैशाली विजय कुवर संदिप दामोदर



११.	रामभाऊ प्रभुदेसाई पारितोषिक	तृतीय वर्ष कला (मराठी प्रधान) द्वितीय व तृतीय वर्षातील 'मराठी' या विषयांत गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	११०	गुरव वैशाली विजय कुवर संदिप दामोदर
१२.	बारजिभे शिष्यवृत्ती पारितोषिक	१२ वी कला परीक्षेत 'इंग्रजी' या विषयात महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	११०	भावसार पल्लवी नंदलाल
१३.	सौ. शांताबाई पाटील शिष्यवृत्ती	'उच्च माध्य. (१२ वी) कला' परीक्षेत 'सर्व प्रथम' येणारा आणि याच महाविद्यालयातून प्रथम या वर्गात प्रवेश घेणारा विद्यार्थी.	१२५	पवार राजीव मधुकर गुरव राम शरद
१४.	तापीराम भगवान चौधरी आणि रमाबाई चौधरी (शोरगव्हाण) पारितोषिक	१२ वी कला परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्व विद्यार्थीनीत सर्व प्रथम येणारी विद्यार्थिनी.	५५	शिंदे शारदा शांताराम
१५.	सौ. लीला महादेव अदवंत पारितोषिक	उच्च माध्य. (१२ वी) कला परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	११०	पवार शांताराम सिताराम
१६.	सौ. शांताबाई पाटील (हैद्राबाद) शिष्यवृत्ती	महाविद्यालयातून ११ वी कला या वर्गात प्रवेश घेणारा व १० वी च्या परीक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	१२५	तरलेजा प्रिती श्रीचंद
१७.	सौ. शांताबाई पाटील (हैद्राबाद) पारितोषिक	'१२ वी वाणिज्य या परीक्षेत' महाविद्यालयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा व प्रथम वर्ष वाणिज्य या वर्गात याच महाविद्यालयात प्रवेश घेणारा विद्यार्थी.	१२५	मित्तल रश्मी घन:शाम
१८.	पाटील-पोतनीस पारितोषिक	१२ ते पदव्युत्तर वर्गामधील उत्तम व चांगली शैक्षणिक पात्रता असणारा.	११०	लहासे मोहन राजाराम
१९.	विमल पिता भोजू चौधरी पारितोषिक	'तृतीय वर्ष विज्ञान (प्रधान रसायनशास्त्र)' या महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारी विद्यार्थिनी	१२५	पाटील ज्योती वसंत
२०.	महादेव काशिनाथ थत्ते पारितोषिक	'तृतीय वर्ष विज्ञान (केमिस्ट्री प्रिन्सिपल)' या परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्व प्रथम येणारा विद्यार्थी (विदाऊट बॅकलॉग)	११०	पाटील ज्योती वसंत
२१.	सौ. शांताबाई पाटील (हैद्राबाद) शिष्यवृत्ती	'उच्च माध्य. (१२ वी विज्ञान) या परीक्षेत' महाविद्यालयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा व प्रथम वर्ष विज्ञान वर्गात याच महाविद्यालयांत प्रवेश घेणारा विद्यार्थी	१२५	शिरुडे रूपाली सुभाष



२२.	प्रा. अं.गं. चिपळूणकर पारितोषिक	'तृतीय वर्ष कला (इंग्रजी)' या परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा व याच महाविद्यालयांत एम.ए. (इंग्रजी) वर्गात प्रवेश घेणारा विद्यार्थी.	११०	पाटील विवेक मनोहर
२३.	सौ. शांताबाई पाटील (हैद्राबाद) शिष्यवृत्ती	या महाविद्यालयांत '११ वी विज्ञान' या वर्गात प्रवेश घेणारा व शालांत परीक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	१२५	जावळे विनय डिंगंबर
२४.	मनुभाई देसाई पारितोषिक	या महाविद्यालयात प्रवेश घेणाऱ्यांमध्ये शालांत परीक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	११०	जावळे विनय डिंगंबर
२५.	सौ. शांताबाई पाटील (हैद्राबाद) पारितोषिक	या महाविद्यालयांत '११ वी वाणिज्य' या वर्गात प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांमध्ये शालांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	१२५	फिरके विरेंद्र डिंगंबर
२६.	सौ. शांतबाई पाटील (हैद्राबाद) पारितोषिक	'तृतीय वर्ष वाणिज्य' या परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी.	१२५	चव्हाण दिलीप संतोष
२७.	कै. बाबुराव लेले पारितोषिक	तृतीय वर्ष कला या परीक्षेत 'इंग्रजी' या विषयांत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	११०	शेख यास्मिन फकीर महंमद
२८.	सौ. लीला महादेव अदवंत पारितोषिक	'प्रथम वर्ष कला' या परीक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	११०	पाटील मोहिनी बाबुराव
२९.	शरद टी प्रधान पारितोषिक	'तृतीय वर्ष विज्ञान संख्याशास्त्र' (प्रधान) या परीक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	११०	कोतकर मंगेश सुधाकर
३०.	डॉ. श. रा. पुणतांबेकर पारितोषिक	'तृतीय वर्ष कला' या परीक्षेत हिंदी (प्रधान) विषय धरून सर्वाधिक गुण मिळविणारा (अग्नी.मार्क्स) विद्यार्थी.	२२०	रोकडे विजय दत्तात्रय
३१.	श्री. मो.स. भावे पारितोषिक	'प्रथम वर्ष वाणिज्य' या वर्गातून वार्षिक परीक्षेत अर्थशास्त्र या विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	१०१	जैन विशाल प्रकाशचंद
३२.	प्रा. मो.स. भावे पारितोषिक	'तृतीय वर्ष कला' या वर्गातून 'अर्थशास्त्र' हा विशेष विषय घेऊन (द्वितीय व तृतीय वर्षातील अर्थशास्त्राचे एकूण पेपर) सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी.	१०१	महाजन प्रशांत अशोकराव



३३.	प्रा. मो.स. भावे पारितोषिक	'एम.ए. अर्थशास्त्र (संपूर्णस्तर)' या वर्गातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२०१	तायडे लिलाधर मधुकर
३४.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	'एम. ए. वर्गात' 'सर्व प्रथम' येणारा विद्यार्थी	५०१	पाटील सुनिल दोधू
३५.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	'एम. ए. वर्गात' सर्व प्रथम येणारी विद्यार्थिनी	५०१	मंत्री सोनल गणेश
३६.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	एम.एस्सी. वर्गात सर्व प्रथम येणारा विद्यार्थी	५०१	अत्तरदे चिनार सोमनाथ
३७.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	एम.एस्सी. वर्गात सर्व प्रथम येणारी विद्यार्थिनी	५०१	इंगळे कविता प्रकाश
३८.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	एम.कॉम. वर्गात सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	५०१	बंदूकवाला मुर्तूजा अजगरअली
३९.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	एम.कॉम. वर्गात सर्वप्रथम येणारी विद्यार्थिनी	५०१	बाफना स्मिता अशोककुमार
४०.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	बी.ए. वर्गात सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	२५१	भालेराव अजितकुमार बाजीराव
४१.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	बी.ए. वर्गात सर्वप्रथम येणारी विद्यार्थिनी	२५१	पाटील ज्योती पितांबर
४२.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	बी.एस्सी. वर्गात सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	२५१	कोतकर मंगेश सुधाकर
४३.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	बी.एस्सी. वर्गात सर्वप्रथम येणारी विद्यार्थिनी	२५१	मेठवानी सुनिता पुरुषोत्तम
४४.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	बी.कॉम. वर्गात सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	२५१	चव्हाण दिलीप संतोष
४५.	घन:शाम काशिराम पाटील (आमोदे) पारितोषिक	बी.कॉम. वर्गात सर्वप्रथम येणारी विद्यार्थिनी	२५१	बाफना स्वाती अशोककुमार
४६.	सौ. स्मिता व प्रा. अरविंद ग.कर्णिक पारितोषिक	महाविद्यालयांत टी.वाय.बी.एस्सी. (प्राणिशास्त्र) या विषयांत प्रथम येणारा विद्यार्थी / विद्यार्थिनी	१००	गुल्हाने रश्मी तात्यासाहेब
४७.	कै. शरदचंद्र दामोदर पाटील पारितोषिक	तृतीय वर्ष बी.एस्सी. वनस्पतीशास्त्र (प्रमुख) या विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२००	मेथवानी सुनिता पुरुषोत्तम



४८.	प्रा. एल. एन. पाटील पारितोषिक	बी.एससी. (केमिस्ट्री प्रिन्सिपल) या विषयांत महाविद्यालयातून सर्वप्रथम येणारा / येणारी विद्यार्थी / विद्यार्थिनी व याच महाविद्यालयांत एम.एससी. (ऑग्येनिक केमिस्ट्री) या वर्गात घेणारा / घेणारी विद्यार्थी / विद्यार्थिनी	१००	महाजन रूपाली रमेश
४९.	गुरु-मातृ-पितृ स्मृती एम.डी.वाणी पारितोषिक	इ. १२ वी सायन्समध्ये महाविद्यालयातून सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	१००	गोयंका अजित हरीषकुमार
५०.	कै. छोटू शेनफडू मराठे व कै. ज्ञानेश्वर नरसिंग पाटील पारितोषिक	टी.वाय.बी.ए. (इतिहास) प्रमुख विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	१०१	हरणे विलास आनंदा
५१.	कै. प्रा. एस.डी. सिरसीकर पारितोषिक	महाविद्यालयांत 'भूगोल' या विषयांत तृतीय वर्षी विशेषस्तरावर सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२००	पाटील ज्योती पितांबर
५२.	कै. सौ. पार्वतीबाई पारितोषिक	पदव्युत्तर एम.ए. (भाग-१ व भाग-२) मिळून संस्कृत विषय घेऊन सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	१०१	पाठक लीना सुभाष
५३.	कै. सौ. पार्वतीबाई पारितोषिक	पदव्युत्तर एम.ए. (भाग-१ व भा-२) मिळून मराठी विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	१०१	सोनार वैशाली नामदेव
५४.	कै. शंकरराव कुळकर्णी पारितोषिक	पदव्युत्तर एम.ए. (भाग-१ व भाग-२) मिळून हिंदी विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	१०१	चव्हाण किरण आत्मराम
५५.	कै. शंकरराव कुळकर्णी पारितोषिक	पदव्युत्तर एम.ए. (भाग-१ व भाग-२) मिळून इंग्रजी विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	१०१	पंडीत वैशाली ज्ञानेश्वर
५६.	सौ. जिजाबाई शालीग्राम पारितोषिक	१२ वी कला शाखेतील 'मराठी' या विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२००	शिंदे शारदा शांताराम
५७.	प्रा. शालीग्राम नवलराम पारितोषिक	एम.ए. (मराठी स्पेशल) या वर्गात सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	३००	सोनार वैशाली नामदेव
५८.	कै. श्रीधर महादेव गोखले यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ पारितोषिक	बी.सी.जे. परीक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२५१	जोशी सचिन चंद्रकांत
५९.	कै. श्रीधर महादेव गोखले यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ पारितोषिक	एम.सी.जे. परीक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२५१	खारे योगेश शांताराम



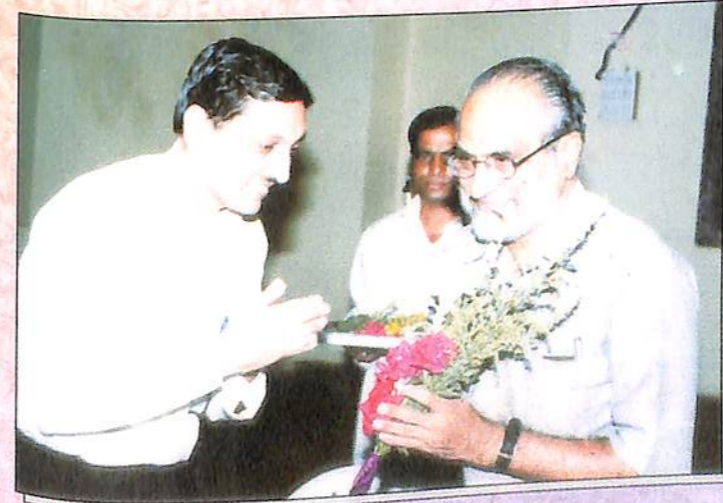
६०.	प्रा. पी.जी. अभ्यंकर गौरव समिती पारितोषिक	बी.कॉम. परीक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२०१	चव्हाण दिलीप संतोष
६१.	प्रा. पी.जी. अभ्यंकर गौरव समिती पारितोषिक	एम.कॉम. परीक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	३०१	बंदूकवाला मुतूजा अजगरअली
६२.	प्रा. श्रीरंग राजे स्मृती पारितोषिक	एफ.वाय.बी.कॉम. परीक्षेत इन्ट्रॉडक्शन टू कॉम्प्युटर अँड क्वान्टिटीव्ह मेथळ या विषयात सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२५१	शाह संदिप चंद्रकांत
६३.	प्रा. श्रीरंग राजे स्मृती पारितोषिक	एफ.वाय.बी.कॉम. परीक्षेत कॉम्प्युटर ऑप्लिकेशन अँड बिझिनेस कम्प्युनिकेशन या विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२५१	बुडगे उमा अरविंद
६४.	प्रा. श्रीरंग राजे स्मृती पारितोषिक	टी.वाय.बी.कॉम. परीक्षेत कॉम्प्युटर ऑप्लिकेशन अँड कॉम्प्युटेटीव्ह स्कील या विषयांत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	२५१	अग्रवाल नितिन राजेंद्र
६५.	कै.सौ. सरोज देशमुख वार्षिक शिष्यवृत्ती	महाविद्यालयातील गरीब, हुशार आणि होतकरू विद्यार्थ्यांसाठी	१२५०	भागवत नारायण मगन
६६.	कै.सौ. सरोज देशमुख वार्षिक शिष्यवृत्ती	महाविद्यालयातील गरीब, हुशार आणि होतकरू विद्यार्थ्यांसाठी	१२५०	निकाळजे रंजना कौतिक
६७.	कै. के. य. जोशी स्मृती शिष्यवृत्ती	महाविद्यालयातील ११ वी ते पदव्युत्तर वर्गापर्यंत शिक्षण घेणाऱ्या गरीब, हुशार विद्यार्थ्यांसाठी	२५००	आहिरे अरविंद आनंदा
६८.	कै. रमाबाई रघुनाथ याज्ञिक यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ पारितोषिक	टी.वाय.बी.ए. परीक्षेत (आवश्यक) इंग्रजी विषयात सर्व प्रथम येणारा विद्यार्थी	५०१	शेख यास्मिन फकीर महंमद
६९.	कै. माधुरी लक्ष्मण लोखंडे यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ पारितोषिक	टी.वाय.बी.एससी. (मायक्रोबायॉलॉजी) विषयात सर्व प्रथम येणारी विद्यार्थिनी	२५१	भोळे प्रीती रामकृष्ण



सत्कार सोहळा....  
मा. कुलगुरु डॉ. आर. एस. माळी  
यांचा सत्कार करतांना  
मा. श्री. गोविंदभाई श्रॉफ,  
मा. श्री. सुरेशदादा जैन सोबत  
श्री. के. टी. पळोड



सत्कार सोहळा....  
मा. श्री. गोविंदभाई श्रॉफ,  
यांना भेटवस्तू अर्पण करतांना  
मा. श्री. के. टी. पळोड  
सोबत मा. श्री. सुरेशदादा जैन



मु. जे. महाविद्यालयातील  
भेटीप्रसंगी मा. प्राचार्य शरद अदवंत  
(एस.बी.एस. कॉलेज, औरंगाबाद)  
यांचे स्वागत करतांना  
उपप्राचार्य डॉ. एस. एस. राणे



# अज्ञिंठा

2001-02



प्रकाशक :

**प्राचार्य अनिल राव**

मुळजी जेठा महाविद्यालय, जळगाव - ४२५ ००२.  
दूरध्वनी : ०२५७ - २३४२८१ फॅक्स : २३७३६३

संपादिका :

**प्रा. सौ. गौरी राणे**

डिझाईन व कलर प्रोसेसिंग

**झरोका ग्राफिक्स**

४२, शाहू कॉम्प्लेक्स, जळगाव  
दूरध्वनी : २३५२१२, २३७६३९

मुद्रक :

**सातपुडा ऑफसेट प्रिंटर्स**

जी-३८, एम.आय.डी.सी., जळगाव  
दूरध्वनी : २११३०२